

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૬૮-૦૬

દર્શક

પુસ્તકનું નામ મહિડાન્ત ડાલ્યમાન

વિષય ૨ - : ૧

સચિત્ર—

મણિકાન્ત- કાવ્યમાળા.

લેખક, “ મણિકાન્ત ”

તે

શંકરલાલ મગનલાલ પંડ્યા હજીધરવાસવાળા.

“ પાપી પિતા અને સદ્ગુણી સીતા ” ના લેખક.

કે. ગાયવાડી માધવજી ઠાકરમીનો માળો-મુંબઈ, નં. ૨.

પ્રકાશક.

મોહનલાલ લલ્લુભાઈ સોજીતરીયા.
તથા

મંગળદાસ નથુભાઈ ખરીદીયા.

કે. લખમીદાસ ખીમજીનો માળો, ગણેશવાડી-મુંબઈ, નં. ૨.

સોલ-એજન્ટ.

સોજીતરીયા બ્રધર્સ-બુકસેલર્સ.

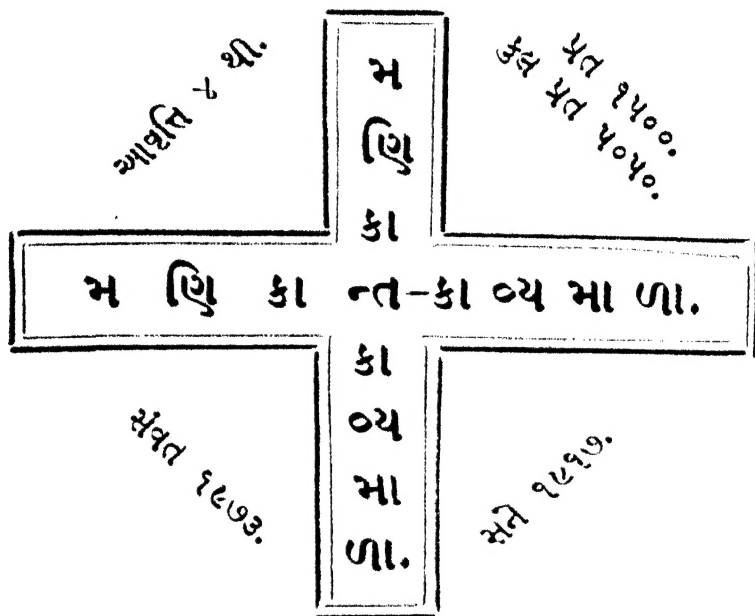
કે. લખમીદાસ ખીમજીનો માળો-ગણેશવાડી-મુંબઈ, નં. ૨.

કીંમત રૂ. ૧-૮-૦.

ગુજરાત વિદ્યાપાઠ મંડળ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ સંમત

૬૧૦૬

આ પુસ્તક ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એક્ટ મુજબ કૌપીરાઈટને માટે
રજીસ્ટર કરાવેલું છે, તથા સર્વ હક લેખકને સ્વાધીન છે.

અમદાવાદ-ધી ડાયમંડ જ્યુબિલી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યું.

અમારા અમદાવાદના મુખ્ય એજન્ટ:—

રા. જોસાંગલાઈ નથુલાઈ ખરીદીયા.

કે. રાયપુર આકાશોક કુવાની પોળમાં.

અમદાવાદ.

સ્વર્ગસ્થ મગનલાલ ભવાનીશંકર પડયા.

ૐ

અર્પણ પત્રિકા,

સ્વ૦ પુજ્ય પિતાશ્રી !

—ગઝલ—

નોંતિ ને ન્યાય છે જેમાં વળી વ્યવહાર દર્પણ છે;
વિભૂષિત પ્રેમ, વૈરાગ્યે પિતા ! આ ગ્રંથ અર્પણ છે !
હૃદય નિર્મળ અને ભોળું હતા વેદાન્તના વાદી;
છતાં રણુછોડ પર શ્રદ્ધા પ્રાંતે પુસ્તક સમર્પણ છે !
મ્હને બાળાપણે બાપુ ! જીવનનો મર્મ સમજાવ્યો;
કહ્યું “ નિષ્કામ સેવામાં સમાયું ગુપ્ત ગણપણ છે ! ”
પ્રથમ વાંચી મનન કરવા મ્હને પંચીકરણ આપ્યું;
સદા સમજાવતાં કહેતા “ જગતનું જૂઠું સગપણ છે ! ”
“ સમંધી સ્વાર્થનાં સર્વે મળ્યાં છે પૂર્વના યોગે;
સકળ પર રાખ સમદ્રષ્ટિ ! ખરું તો એજ વડપણ છે ! ”
અવર ઉત્તમ વિચારોની હૃદય મમ છાપ પાડી છે;
અખુટ એ વારસો લેખુ ! પુરાણોનું નિરૂપણ છે !
અહા ! એ વારસા પાખે જગતની તુચ્છ દૌલત છે;
ગણાયે જ્ઞાન તો ભાનું અને ધનમાલ દર્પણ છે !
અમર આત્મા તમારાને સદા શાન્તિ પ્રભુ આપો !
રૂણી બાળક તાણું બાપુ ! નિરંતર એજ તર્પણ છે !

લી. આપનો રૂણી

શંકર.

લેખક તરફથી બે બોલ.

આ પુસ્તકનો ઉપોદ્ધાત શ્રીયુત્ કવિ “ નરમણિ ” એ તથા શ્રીયુત્ કવિ ભાઈશંકરજીએ લખેલો છે એટલે તે સંબંધી વધુ લખવું હું ઉપયોગી ધારતો નથી.

હું લેખક યા કવિ હોવાનો દાવો કરતો નથી પણ મહારી હૃદય વાટિકામાં પ્રસંગાનુસાર પ્રકૃષ્ટિત થયેલાં કાવ્ય કુસુમોની આ નાનુક કાવ્યમાળા મહારા સાહિત્ય પ્રત્યેના પ્રેમનુંજ પરિણામ છે.

જેમ અને તેમ સાદી અને સરળ ભાષા વાપરવામાં મહને મઝા પડે છે અને તે મહારા પ્રિય વાંચકોને રૂચિ કર છે તેથી સંસ્કૃતમય ઉંચી ભાષા વાપરવાની મહારા કેટલાક વિદ્વાન મિત્રોની સલાહ તરફ રહેજ દુર્લભ રહે છે.

ગઝલમાં મુખ્યત્વે કરીને પ્રેમ અને વિરહનુંજ વર્ણન હોવું જોઈએ; એવો ફારસી કાવ્ય રચનાનો કાયદો છે પણ ગઝલ જેવી સરળ, રસ-મય અને હૃદયની લાગણી જાગ્રત કરનારી રાગણીમાં બે નૈતિક, વ્યવહારિક વીગેરે વિષયોની ગુંથણી કરી હોય તો જનસમાજ અને તેમાંએ વળી જનસંઘ તેનો વધારે લાભ લેઈ શકશે એવા હેતુથીજ તે કાયદો તોડવાની મહને ફરજ પડી છે અને તેનું પરિણામ પણ સંતોષકારક આવ્યું છે તે આ પુસ્તકની પ્રગટ થએલી ચોથી આવૃત્તિ ઉપરથી સહજમાં સમજાશે.

અંતમાં ઉપોદ્ધાત લખનાર બન્ને મહાશયનો આભાર માની તથા પુસ્તકમાં રહેલા દોષ માટે વાંચકોની ક્ષમા આદી વિરમુ છું.

ચૈત્ર શુદ્ધ બીજ ૧૯૭૩.

ગાયવાડી-મુંબઈ.

શુભેચ્છક.

“ મણિકાન્ત. ”

"मणिप्रताप."

१९५१-५२, मी. ५७१ म. १०

ઉપોદ્ધાત.

લેખક નરોત્તમ જેઠા “નરમણિ.”

(૩૭૧ હાર્નખીરોડ, કોટ, મુંબઈ.)

આઠ મહિનાના ટુંકા અરસામાં “ મણિકાન્ત કાવ્યમાલા ” ની ત્રીજી આવૃત્તિની બધી પ્રતો ખપી જવાથી ચોથી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાનો વખત આવી લાગ્યો, એટલી એજ હકીકત એ અંથના લોકપ્રિયતાના પુરાવા માટે બસ છે. ગુજરાતીમાં કોઇપણ કાવ્ય અંથની ત્રણ વરસના ટુંકા અરસામાં ચાર આવૃત્તિઓ આજસુધી નીકળેલી અમારા જાણવામાં નથી, સાદી સરળ ભાષામાં લખાયેલાં મણિકાન્તનાં કાવ્યોએ વાંચક વર્ગને છક્ક કરી નાંખ્યા છે એટલુંજ નહિ, પણ “ સાક્ષરોએ લખેલાં તેટલાંજ કાવ્ય ને બાકીનો તે કચરો ” એવી જે બ્રમણ ચાલુ હતી તે મણિકાન્તે દૂર કરી છે.

મણિકાન્તનાં કાવ્યોની કસોટી કરવા માટે કાવ્ય તે શું અને તેની કસોટી કેમ કરવી તે સંબંધમાં અમોએ ત્રીજી આવૃત્તિમાં સવિસ્તર લખેલું છે અને આ ઉપોદ્ધાતમાં પણ મણિકાન્તનાં કેટલાંક કાવ્યોને છૂટક છૂટક લઇને કસોટીએ ચડાવી જોઇશું. પરંતુ મણિકાન્તની કૃતેહની મોટામાં મોટી કુંચી શી છે ? તે જાણવાની ખાચશ ધરાવનારાને મારે જણાવવું જોઇએ કે “ સાદી ને સચોટ ભાષા ” એજ મણિકાન્તની લોકપ્રિયતાનું એકજ જંગી સાધન છે. હમણાં હમણાં ધણાએક હિતૈષીઓએ મણિકાન્તને બલામણુ કરી છે કે તમારી વાણીને સંસ્કૃતમયી ને ફારસીમયી તથા ઠીક ઠીક અધરી બનાવી નાંખો તો તમો સાક્ષરમાં ખપી શકશો. પરંતુ સુભાગ્યે મણિકાન્તને એવું કાંઇ અષ્ટમ પષ્ટમ આવડ્યું નહિ ને રુચ્યું પણ નહિ. બાકી જે એમ થાય તો અમો નથી ધારતા કે મણિકાન્ત પોતાની લોકપ્રિયતા ટકાવી શકે

ગુજરાતીમાં પ્રાચીન કવિયોમાં ત્રિમાનંદ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે ને અર્વાચીનમાં દલપતરામ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. વારુ, કહો હવે, એ એક-માંથી કોની વાણી સંસ્કૃતમય ને કર્કશ છે ? વાર્તાના અંથોમાં “ કરણુ-બેલો ” શ્રેષ્ઠ છે; પરંતુ તેની શૈલી કેવી સાદી ને સુગમ્ય છે ?

સરસ્વતિચંદ્રનો ચોથો ભાગ સંસ્કૃતમય શબ્દોથી ભરપૂર છે પરંતુ તેનું કારણ એકે તે વિષય એવોજ છે કે જેમાં વાપરવા યોગ્ય શબ્દો ચાલુ ગુજરાતી ભાષામાં મળી શકતા નથી. પરંતુ મણિકાન્તનાં કાવ્યોના વિષયો બધા સામાન્ય છે અને તેને માટે સચોટ સાદા શબ્દો ભાષામાં પુષ્કળ છે તો તેવા શબ્દો મૂકીને મણિકાન્ત પરભાષામાં ચોરી કરવા નીકળે તો અમે નથી ધારતા કે એમનાં એ કાવ્યો પ્રજાવર્ગમાં વખણાય.

આપણા મનના વિચાર ખીજના હૃદયમાં આબેહૂળ ઉતારવાનું સાધન તે ભાષા. જે ભાષા સર્વે સમજી શકે એવી સરળ હોય તોજ તેમાંના વિચારોની લેહેજત સર્વ કોઈ આખી શકે. કદી કોઈ ઠેકાણે વાપરવા યોગ્ય સાદા શબ્દો પોતાની ભાષામાં મળી ન શકે તો તેવે ઠેકાણેજ માત્ર સંસ્કૃત કે અન્ય ભાષાના શબ્દોનો પ્રયોગ કરવો તે વાજખી દેખાય. પરંતુ તેથીએ સારો લેખક રાજી થતો નથી. પારકી ચીજો પર આધાર રાખવાનું સારા લેખકને પસંદ હોયજ નહિ. પોતાની વિદ્વતાને છલકાવવાને ખાતર અથવા સાદા શબ્દો ઉપર પોતાનો કાબુ ન હોવાને ખાતર જે લેખક ભારે ભારે શબ્દોથી માતૃભાષાને શણગારવા ચાહે છે તે ખરૂં જોતાં માતૃભાષાને અણછાજતો પોષાક પેહેરાવીને તેની રેવડી કરે છે. “ ટેબલ ઉપર ખડિયો ગોઠવો ” એમ કહેવાને બદલે જે લેખક “ પીઠીકાને વિષે-લેખિની નૃત્યાલયનું અધિષ્ઠાપન કરો ” એમ લખે તે લેખક માતૃભાષાની રેવડી નહિ તો ખીજું શું કરે છે વાર ?

ભાષા એવી સરળ જોઈએ કે તેનો લાભ વધારેમાં વધારે વાચકો લઈ શકે. જરાક જોટલા વાંચનારાને પોતાના લખાણનો લાભ

ઇજ્જરે આપી દેવો એ સારા લેખકનું કામ નથી. સાહિત્યનું દિવાન-
ખાનું સર્વને માટે ખૂલ્લું મૂકવું જોઇએ. સાહિત્યનાં દિવાનખાનાને
અંદરથી બંધ કરીને સાડાત્રણ સાક્ષરો માંહે એકલા બેસીને થોડા એક
કહણ શબ્દોની જાળ રચીને આપસ આપસમાં તેની “ નવ કાંકરી ”
બેસે એ તે કાંઈ કવિતા કહેવાય ? કહણ શબ્દાર્થને સમજવા બેસતાં
ભાવાર્થ ઉડી જાય છે જેથી કવિએ પાડવા ધારેલા ચિત્રનો છાપ વાચકના
અંતઃકરણ ઉપર પડી શકતો નથી. હજારો ને લાખો ગુજરાતી કવિ-
તાઓ આજે કચરાની ટોપલીને સ્વાધિન થઇ ગઇ છે તેનું કારણ
એજ છે; ને વગર ડીઝી પામેલા અને સાક્ષરોની મંડળીમાં લાગવગ
નહિ ધરાવતા છતાં મણિકાન્ત લોકપ્રિય થયા તેનું કારણ પણ એજ.

ઉપર કહેલો સર્વથી મોટો ગુણ મણિકાન્તમાં હોવા ઉપરાંત
બીજી શું શું ખૂબીઓ મણિકાન્તમાં છે ? તે હવે આપણે તપાસીએ:

“મણિકાન્ત”માં હૃદય છે—ઓરીજીનેલીટિ છે—હૃન્નર થોડો છે પણ
જે કંઈ હૃન્નર છે તે ધારેલી કામને સચોટ બજાવી શકે છે. કુદરતમાં
varieties શા માટે છે તે જાણવાને “મણિકાન્ત” કેવા તલખે છે
તે નીચેની લીટીઓથી સમજાશે:—(કુદરતને—એ નામનાં કાવ્યમાં જુવો.)

“ સુગંધીયુક્ત કસ્તુરી, અહા ! કાળી કરી કુદરત !

સફેદી છે છતાં કાંદે, અરે ! બદમો ભરી કુદરત !

ઇશ્વરના ઇન્સાફીપણા માટે મણિકાન્તને કેટલો ભરોસો છે તે
માટે જુવો “અદલ ઇન્સાફ તહારો છે” એ કાવ્યમાં:—

“ કરેલાં પાપ જામે છે, પછી જન કષ્ટ પામે છે,

અહા એ ગુપ્ત મારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! ”

પરોપકારની ખરી વ્યાખ્યા જાણવા માટે પરોપકારનું આખું
કાવ્ય ફરી ફરીને વાંચવા જોગ છે. “ એકગણું દાન ને સહસ્રગણું
પુન્ય ” એવા લાલચુ વેપારીઓને એમાંથી ઘણું સમજવાનું મળશે.

જીંદગીનો જીવવા જેવો ભાગ પૂછો તો જીવાનીજ છે. મુંઝમું
૧૧ થી ૫ વાગ્યા સુધીના છ કલાક એટલાએજ ધંધા રોજગારને

માટે સાચો દિવસ ગણાય છે તેજ પ્રમાણે જીંદગીનું કર્તવ્ય બજાવવાને જીવાનીને જાણવી. છતાં મોતીની કીંમત ન સમજતાં વાંદસંજો તેને ચાવી જાય છે તેમ જીવાનીની કીંમત ન સમજનારા તેનો ગેરઉપયોગ કરી નાંખે છે તેટલા સારૂ મણિકાન્તને લખવું પડે છે કે:—

“અભિમાને કરે અંધા, કરાવે નીચના ધંધા;

વિચારો ફેરવે સંધા, યુવાની તો દિવાની છે ! ”

નિષ્કામ કર્મયોગ સમજાવવા માટે મણિકાન્ત થોડા શબ્દોમાં કેટલું બધું રહસ્ય વર્ણવી શકે છે તે માટે જીવો “ પતિવ્રત પ્રાણથી પ્યારું ” એ કાવ્યમાં:—

“ભલે રોગી અભોગી હો ! અગર ધન હીણ યોગી હો !

પતિ ભગવંત સમ ધારું પતિવ્રત પ્રાણથી પ્યારું ! ”

અપંગોના કાવ્યમાં “મણિકાન્ત” એક દમડીનો સારામાં સારો ઉપયોગ કેવી રીતે કરી શકાય તેને માટે કહે છે કે,

“અમારું ટંકનું ભોજન, તમારી પાન સોપારી;

દયા દિલમાં વસે જો તો, વિનાંતિ ધ્યાન ધરતો જા, ”

“તો શું” ના કાવ્યમાં મણિકાન્તનો ઝપાટો અજબ છે:—

“ કદર વણુ નોકરી કો'ની, કરી યા ના કરી તો શું ?

ચકિન વણુ હસ્તમાં માળા, ધરી યા ના ધરી તો શું ?

* * * *

ચતુરાને નથી ચ્હાતો, ચતુરા ના મને ચ્હાતી;

કદિ એ સ્નેહ વણુ સાદી, ઠરી યા ના ઠરી તો શું ?

* * * *

મનુષ્યોથી ભરી હોડી, ડુખી જઈ મધ્ય દરિયામાં;

પડી ઉંધી તરી પાછી, તરી યા ના તરી તો શું ? ”

Sugar coated pills ખવરાવવી એ કવિઓનું કામ છે. દલપતરામ એગજ કરતા. “ધનવાન સગા ” ના કાવ્યમાં પણ મણિકાન્તે એવીજ ગોળીઓ ખવરાવી છે:—

“આવ્યા તમારે આંગણે, આવો બલે કહેતા નથી;
કરિયે પ્રણામ સલામ પણ, કંઈ લક્ષમાં લેતા નથી.
નવ બેસવા આસન કરો, નવ પાન સોપારી ધરો,
અવલોકતાં અવળા કરો, સ્હામું જરા જોતા નથી !”

મુંબઈવાસીઓને આએ કાવ્ય થાળમાં મૂકીને અર્પણ કરવાનું જ
છે. એ થાળ ઉપર ઢાંકવાના રમાલમાં નીચેનો શ્લોક ગુન્થવો જોઈએ.

તૃણાનિ ભૂમિ રુદકં ઘાક્ચતુર્થી ચ સુનૃતા ।

एतान्यपि सतां गेहे नोच्छिद्यन्ते कदाचन ॥

ઋતુ વર્ણનો ઘણાં લખાયાં છે. એ જાતનાં કાવ્યમાં થોડા
શબ્દોમાં આખી ઋતુનો મુખ્ય હેવાલ જે કાવ્ય બતાવી આપે
તે શ્રેષ્ઠ ગણાય. “મણિકાન્ત” પણ ઠીક કામ બજાવે છે:—

“શ્રીજી ઘણી ગરમી પડે, બળતું હૃદય ઝાઝું બળે;

પણ પ્રેમ પાણી પ્રીતથી. પાનાર કાં આવ્યા નહિ ?”

ઉપરનાં વિવેચનોથી “મણિકાન્ત”નું હૃદય સમજી શકાશે. હવે
મણિકાન્તના હૃત્તર વિષે થોડાક શબ્દો બોલી હું બંધ કરીશ,
વાંચો “વક્ષ પર જક્ષ.”

“સક્ષાં ચૈ ઇશ્ક વ્યાપારે, નક્ષાત્રું નામ ના જોયું;

વક્ષ પર ના જક્ષા કર તું, બક્ષા થાતાં બધું જોયું.

ઝડઝમકના ઝપાટામાં પણ “મણિકાન્ત”ની તીવ્ર લાગણી
ચોતાની તીવ્રતા મૂકતી નથી એજ પ્રશંસાપાત્ર છે. જીવો:—

“પ્રથમ જો પ્રેમ આપો તો દબને લૂટશો ના-ના;

મગર મરજી તમારી તો, અવલથી આપશો ના-ના.”

વંક-ગોળામણે વેહેનારી, પણ કુદરતી જળના નિર્મળ વેગવાળા
નદીઓ જેમ સુખકર અને આનંદમય ગણાય છે તેજ મિસાલે કુદ-
રતી બળવાન ઉર્મિઓથી ભરેલી કવિતાઓનું સમજવું. નદીને કિનારે

સગવડ માટે બાંધેલા સુશોભિત ઘાટ અને પગથીયાં પ્રમાણેજ છંદ તથા વૃત્તોને બાળવાં. મહા નદીમાં પ્રવેશ કરવાનું જેમ ઘાટદ્વારા સુગમ પડે છે તેજ પ્રમાણે રસમય કાવ્ય પ્રત્યે ચિત્તને ખેંચવાનું કાર્ય એ છંદ અને વૃત્તો બાળવે છે. ઘાટ જેમ નદી નથી તેમ છંદ-વૃત્ત એ કવિતા તો નથીજ. ઘાટથી માત્ર કુદરતી પ્રવાહનું ઉપયોગીપણું વધે છે તેજ પ્રમાણે કુદરતી કવિતાનું ઉપયોગીપણું છંદદ્વારા વધવુંજ જોઈએ. “મણિકાન્તે” પસંદ કરેલા છંદોમાં ગઝલો વિશેષ કરીને છે ને તે ગઝલો ઉપર તેમનો કાવ્યુ પણ અનુપમ છે. સ્વર્ગસ્થ ગોવર્ધન-રામલાઇએ અને સ્વર્ગસ્થ મણિલાલ નભુલાઇએ ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ અને ‘આત્મનિમજ્જન’ દ્વારા ગઝલને પેહેલી વાર ગુજરાતી ભાષામાં જાહેર કરીધી. પરંતુ હજીજતમય પકવાનના આકારમાં ગઝલોને પીરસવાનું પ્રથમ માન કલાપિને ઘટે છે. ત્યારબાદ ગુર્જર પ્રજા ગઝલોને એટલે બધે દરજ્જે ભોગવતી થઇ છે કે ગઝલ એ પરદેશી પકવાન છે તેનો ખ્યાલ વટીક થોડે કાળે ભૂલી જવાશે. ગાનપ્રિય ઇટાલી દેશમાં પણ ગઝલો એવીજ લોકપ્રિયતા ભોગવે મણિકાન્તની બધી કવિતાઓમાં સૌથી વધારે અસર કરનાર ગઝલોજ છે—સૌથી વધારે લોકપ્રિયતા મેળવનાર તે ગઝલોજ છે એ જોઈને ગઝલો ગમવવાનો “મણિકાન્ત”નો હુન્નર કાંઈ કમી વખાણુને પાત્ર નથી !

છેવટમાં અમારી એજ ઉમેદ છે કે ગુર્જર પ્રજા જેમ મણિકાન્તની કદર ખૂબી શકે છે તેજ પ્રમાણે ગુર્જર પ્રજાની વધારે મોટે પાયે સેવા કરવામાં “મણિકાન્ત” હમેશાં તત્પર રહો અને ફતેહ પામો ! અસ્તુ.

“નરમણિ.”

સૂચના.

રા. નરમણિના કાવ્યોના નમુના આ ગ્રંથને છોડે આપેલા છે જે ધ્યાનપૂર્વક વાંચી જવાની સર્વેને અમારી ભલામણ છે. લી. “પ્રકાશક”

ચોથી આવૃત્તિના વિસ્તરણ વિકાસ પ્રસંગનો અલ્પ ઉમેરો.

પરંપરાના કાવ્ય આતિથ્યકો કહે છે કે, ગુજરાતના કાવ્ય સાહિત્યની અપૂર્વ સમૃદ્ધિની ભૂતવિધાતાએ આધુનિક અનેક પ્રત્યાધાતો વચ્ચે પોતા પ્રત્યેની હયાત અનન્ય જન લાગણીઓથી બતાવી આપ્યું છે કે, તેણે સ્નેહ અને માનની વગર અભિજ્ઞાપાએ વાંચકોના હૃદયમાંથી દુર્બળતા શુષ્કતા અને ભાવપ્રવણતાની ઉંધ ઉરાડી છે, કર્મશીળને યશોશીળ ભાવવિભુતીઓ પ્રગટાવી છે, વિરોધને શત્રુતાના કર્કશ દુંદુભિ નાદો બંધ કરીધા છે, અછેદ પ્રીતિસુત્રથી ભવિષ્યની દિર્ઘલક્ષણાઓને ગુંથી છે, અને સભ્યતાનુમોદિત જાતિય સેવાથી પરિચિત પ્રદેશને ચક્રીત કરી દીધો છે. એ સઘળો પ્રતાપ તેનો પોતાનોજ નથી પણ સાથે, અમૃતભરી સુમિષ્ટ દેવભોગ્ય શાક્તનો આવિર્ભાવ લેઈ જન્મેલા જન્મસિદ્ધ કવિઓનો છે. આ વાત હાલના ઉચ્ચ-લઘુ સાહિત્ય ઉપાસકો ગિલકુલ કપ્પુલ રાખતા નથી. કારણકે તેઓ કવિતા જેવી એક સાર્વજનિક ભોગ્યવસ્તુને કેવળ પોતાના વર્ગનીજ માલીકીનું હોવાનું સમજે છે જેથી જાણુવા છતાં પણ આંખઆડા હાથ કરી, જન્મ સિદ્ધ કવિઓનો દાવો રદ કરવા ખાતર, ઉક્ત વિચારોને તેઓ મધુમય સંસ્કૃતયુગને માટે કદપી કાઢી, એકજ અવલંબન વસ્તુવિચારને નકશીથી ગૌરવ અગ્રાંત જેવાતી મધ્યકાળની પ્રાદેશિક કાવ્યરચનાને માત્ર બિજરોપણ સરખી સ્વિકારી, તેમાં પાછળથી ઘટના છાયાને ફળદાબ્ધિના ઉપજેલા સઘળા પ્રસંગોના પ્રાગટ્યનું પરિણામ તેઓ પોતાના વતી હોવાનું માની બેઠા છે. વારં-વાર તેઓ એજ વાતનું પિષ્ટપેષણ કરવા મથે છે કે પાશ્ચાત્ય શિક્ષણની નવીન દૃષ્ટિથી પ્રેરાયલી કવિતાનો આદર્શ સંસ્કૃત અનુકરણિયશૈલી કરતાં ઘણો ઉંચો છે. એમાં અવશતા સમાનતા ને બંધુતાના મોક્ષમત્રોનું સ્ફુરણ છે. ઐક્યનું ઓજસ છે. જાતિયજીવનનો વિકાસ તથા પ્રકાશ છે. નિઃગર્વ છે. સર્વ છે. આપણે ઘડીભર માનની ખાતર એમ માની

લેખકે કે એમાં સર્વ છે. છતાં પ્રશ્ન તો ઉભોજ રહેવાનો કે જ્યારે તેમાં સર્વ છે તો પછી તે પ્રત્યે વાંચક વર્ગનો મોટો ભાગ ઉત્સુક દષ્ટિએ આકર્ષિતો કેમ જણાતો નથી ? આ પ્રશ્ન જો તેઓ સામે લેઈ જવામાં આવે તો મારી ખાતરી છે કે તેઓ ધૃષ્ટતાપૂર્વક એવોજ જવાબ આપશે કે ત્રિપુલ હૃદયામિયોગ્યે સ્થિયંતિ કાવ્યે જહો ન મૌહ્યેસ્વે । એટલે કે અમારાં કાવ્યો વિસ્તરું હૃદયના પુરૂષોને યોગ્ય છે તેથી ક્ષુદ્રાશયિ મનુષ્યોને તે ન સમજાય તો તેમણે આ કાવ્યો માટે અફસોસ નહીં કરતાં, પ્રથમ પોતાની મુર્ખતા માટે અફસોસ કરવો જોઈએ. આ શું તેમનો જવાબ વ્યાજખી છે ? કાવ્યમાંથી રોચકતત્વ નાશ પામ્યું કે વાંચકોના હૃદયમાં શુષ્કતા પ્રસરી, એ એક કાવ્ય પ્રદેશના એ મહાન પ્રતિરોધોનો સવાલ પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓની અભિલાષાઓ અને વિચારોની અસર આપણા ઉપર થઈ ત્યારથી શરૂ થએલો છે. છતાં તેમાં કયો પક્ષ સત્ય છે એ વાત આત્મપરિચય આપી સાબીત કરી બતાવવાના કામમાં અકુદરતી કવિઓએ થોડોજ શ્રમલીધો છે માત્ર કેટલા એક જન્મસિદ્ધ કવિઓએ પ્રશંસનિય આત્મભોગ આપ્યો છે, તેમાં આ મણિકાન્ત કાવ્યમાળાના કર્તા કવિ શંકરલાલ મગનલાલ પંડ્યા. હળધરવાસવાળા પણ એક છે, એમ એમનાં અનેક નાના નાના આકારમાં પ્રગટ થયેલાં સંખ્યાબંધ પુસ્તકોએ, અને આ એવા સધળા લેખોના સંગ્રહ સરખી મણિકાન્તકાવ્યમાળાની પ્રગટ થતી ચોથી આવૃત્તિએ દીનપ્રતિદીન પોતાના કદ-બળ અને કીમતમાં વધારો થવા છતાં મેળવેલી લોકપ્રિયતા વડે વશર ઉચ્ચારે સિદ્ધકરી બતાવ્યું છે.

આ કાવ્યોમાં, મિ. મણિકાન્તે ભારોભારના શબ્દો લાંબી દુનિયાંને પોતાના તરફ દોરવાનો, કે આશક માશુકની બાળચેષ્ટાઓ આલેખી તે વડે ઉછરતી પ્રજાને ફાસલાવવાનો ઢોંગ કીધો નથી. પણ પોતાના સામે બનતા અનાચારો સંબંધે, પોતામાંની જન્મસિદ્ધ જાગૃત થતી કાવ્યશક્તિના રણુકારનો ઉપયોગ કરી તે વડે વાંચકોને

હૃદયતૃપ્તિ અર્પણ કરી છે. આ સ્વરૂપોમાંનો મોટો ભાગ ગજલોથી ગુંથાયેલો છે તેની તન્મયતાના સુચનરૂપે તેમણે શરૂઆતમાંજ લખ્યું છે કે:-

“ ગજલમાં હું બન્યો ઘેલો, ગજલ દિલજનન ગાવા દે;
હજરો કામને છોડી, અહા ! ગુલતાન થાવા દે.
ગજલના હોજમાં હર્ષે, અહાહા ! યાર નહાવા દે;
ગજલરસની ભરી પ્યાલી, પીને મસ્તાન થાવા દે. ”

આ તેમનું અક્ષર: કહેવું ખરૂં છે. અન્ય ભાષાના શબ્દ ઉમેરણના લાલિત્યથી ગજલ દ્વારા કંઈક વધારે ભાવ અને મધુમંત્રની રચના ઉભરે છે. આ કૃતિ ગુજરાતિ સાહિત્યમાં પાછળથી ઉમેરાયેલી છે. જમાનાઓની શરૂઆતપૂર્વે લખાયેલા ઋક્ સંહિતા માંહેલા પ્રાતિ શાખ્યસુત્રનાં ત્રણકાન્ડ વેદિત અરાઢ પટલોમાં તો માત્ર આઘસમક પરસમકગને પરાસમક એવા ત્રણભાગે વિભક્ત ઋચા-યનુષ ને દંડક ના ત્રણ રૂપે સ્થિત થયેલા એકવીસ મુખ્ય વૈદિક છંદો વિષેજ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તે પછીના અનિશ્ચિતકાળમાં કૌષ્ટુકિ, તાંડિ, યાસ્ક, સૈતવ, રાત ને માંડવ્યે તેમાં સારો વધારો કીધો છે પણ તેનાં પ્રત્યેક-રૂપમાંથી અસંખ્યાત મૂર્તિઓ ઉભી કરી છંદ શાસ્ત્રના ભવિષ્ય ઉપર મોટો ફેરફાર કરવાનું માન તો પિંગળનેજ ધટે છે. એ યુગની અમર સાહિત્યસંપત્તિની તુલના થઈ શકે તેમ નથી. તેમાં આશાને સાર્થકતાની હદ નહોતી. આજે એ તો કાલે ચાર એમ પાંખડીઓ ઉપર પાંખડીઓ ખીલવવા માટે કાવ્યપદ્ધતિની કલી હમેશાં અર્ધવિકસીત તૈયાર રહેતી. એ પછીના શમશેરશાહીના દુર્ભિક્ષકાળમાં સાહિત્યનું રાષ્ટ્રિય જીવન અને તેની ઉન્નતિમૂલક સર્વ સાધનાઓ નષ્ટ થઈ જેથી સાહિત્યની ધારા રેલાઈ, કાદવફીવ્યડમાં ભળી તેણે પોતાનો પ્રવાહ ગુમાવ્યો ને એક સ્થળમાં ભરાઈ બેસી પોતાને પેટે શેવાળ અને કીડાઓને જન્મ આપ્યો! આ તકે રાજશક્તિથી મગર ગજલે ખાલી સિંહાસનપર પોતાનો અડો જમાવ્યો. ને ભવિષ્યની રેષાઓ અજવાળવા નર્મદ, કંથારીયા, દ્વિવેદી ને કલાપીઓ નિપજાવ્યા જેથી તેના માધુર્યની અસર

ચમત્કારિક થઈ. આ તારની ગુથેલી સતારપર તર્જની લલકારતાં કઠીન કર્મજનની સાંકળથી મુક્ત થવા મિ. મણિકાન્તે નીતિને નીચેના શબ્દોમાં અગ્રસ્થાન આપ્યું છે.

“ પડી પર્વત પરેથી હા ! શરીરને તું છુંદાવા દે;
તથાપી ધૈર્ય ધારીને, નીતિને ના લુટાવા દે. ”

આ તેમના સર્વમાન્ય વિચારની આ જમાનામાં જરૂર છે. ધર્મમાત્રનું મુળ નીતિ છે એ વાત દરેક વાંચકે લુલવી જોઈતી નથી. કારણકે તેમનાજ શબ્દોમાં બોલીએ તો

“ કરેલાં પાપ જામે છે, પછી જન કષ્ટ પામે છે;
અહા ! એ ગુપ્ત મારો છે, અદલ ઈન્સાફ તહારો છે ”

પ્રભુના અદલ ઈન્સાફ સામે કરણી તેવીજ પાર ઉતરણી છે. મોહાંધતાનાં આવરણો ઉચ્છેદવા તેમણે લખ્યું છે કે:—

“ વિકારોને વળગનારી, બતાવે પાપની બારી;
સુઝાડે બુદ્ધિ ના સારી, પિડાકારક પિછાની છે. ”

આ વાત વારંવાર હિતચિંતકોએ ગાઈ છે પણ ‘યુવાની દીવાનીના’ પ્રસંગમાં તેણે પોતાનું ખેચાણ મનોરંજક કીધું છે. આ પછીની કાર્યદક્ષતા સંબંધીની—

“ કીર્તિ કલંકિત જે કરે, એ કાર્ય તો કરવું નહીં;
અપયશ અપાવે જે અરે ! એ રીત આચરવું નહીં !
બોલ્યું વચન તે પાળવા, ખોટા પણાને ખાળવા;
હા ! સત્યને સંભાળવા, દુઃખથી જરા ડરવું નહીં. ”

આ અને બીજી આત્મગર્જનાઓથી દરિદ્રના ઝુંપડે ઝુંપડે જઈ સદાચરણના ઉચ્ચ આદર્શ પુંકવાનો તેમણે સ્તુત્ય પ્રયાસ કર્યો છે. ચંદ્રાવળાના ચળકાટમાં મિ. મણિકાન્તે—

“ શોભે રણસંગ્રામે શરો, ધરી ઢાલ તરવાર,
દુસ્મનના દળમાં જઈ ઘૂમે, ડરે નહીં તલબાર;
ડરે નહીં તલબાર હૃદયમાં, હોય બક્ષે તે ભારી ભયમાં,
પ્રાણ અર્પવામાં પણ પૂરો, શોભે રણસંગ્રામે શરો. ”

એવા ભવિષ્યમાં નિપજનારા ભારતીયો માટે અભિલાષા બતાવી છે. તે હાલની વિશ્વવ્યાપક લઢાઈને મુખડે લઢતા હિંદીવીર સૈનિકોને જોઈને, તેમની નસેનસમાં પ્રેરાયેલી તે સજીવનપ્રેરણા હરકોઈ વાંચકથી સમજી શકાય તેમ છે. સિવાય—

“ કખજે કરી કીલ્લો કતલ શાહે ચલાવી શે’રમાં,
હો બાળ વૃદ્ધ યુવાન, પણ સહુકો કપાયા કેરમાં;
પોકાર મરતાંનો સુણી દિલ શાહ દોષ થકી ડરે,
પાછળ પછાડે પૂછકું, એવી દયાને શું કરે? ”

એ “ એવી દયાને શું કરે ” ના શિર્ષકનું કાવ્ય, કોધાંધ અવિચારીઓને ખાસ વિચારણિય છે. ‘દોંગી ધર્મ ગુરનું ધતીંગ’ પણ તેવુંજ અસરકારક છે.

“ વાણી ઉચારી શંકરે, સર નાઈટ કે જે. પી. થયા;
જો દેશ સેવ કરી ન તો, જે. પી. થયા ઝખ મારવા.”

આ ‘ઝખ મારવાના’ કાવ્યમાં પણ તેમણે શાસનદંડના વગર ડરે, સત્યતાના વિચારનું સાનિધ્ય પ્રગટાવ્યું છે. મનુષ્યોચિત્ત કર્મક્ષેત્રમાં પ્રવાસ કરનારાઓને આવા આત્મિયરાષ્ટ વિપ્લવ સરખા વિચારો પ્રારંભમાં કડવા કે કષાય લાગે એમ ઉપજેલી શંકાનું મિ. મજીકાન્તે ‘પદ્મજી થયેલા પ્યાર’માં—

“ અમારા દીલને દરીએ, નહીં મળશે મીઠું પાણી;
ખરેખર છે બધું ખાર, પીશે તે તૂર્ત પસ્તાશે;
અમારા દીલનો શીશો, નથી શરખત શરાબોનો;
ઝરેલું ઝેર છે તેમાં, પીતામાં પ્રાણ તો જશે. ”

એ આદિમાં બહુજ સ્પષ્ટ રીતે સ્પષ્ટિકરણ કર્યું છે. નોકરીનો બળાપો. ‘જમાનાનો સડેલો સુધારો’ ‘એકોની બદલાનત’ અને એ ઉપરાંતનાં મિ. નરમણીએ વિવેચનની સરાણે ચઢાવી જોયેલાં કાવ્યોમાં મિ. મજીકાન્તના બુદ્ધિ કૌશલ્યે બહુ સારી રીતે પ્રતીભા પાડી છે.

જેના પ્રથકકરણુ માટે બહોળા સ્થાનનો અત્રે અભાવ હોવાના સખમે
મારે હુંકામાંજ પતાવવું પડે છે કે આ કાવ્યોની ભાષા સાદી અને
સરળ હોવા છતાં પણ તેમાંનાં સુંદરવર્ણનો, આનંદ જનક પદલાલિત્ય,
અનુપમરસમતા, હૃદય દ્રાવક ઉપમાઆતૂર્ય, ને સંગીન મર્મભેદક જ્ઞાનથી
બહુજ અચ્છ રીતે વિભૂષિત છે. વાણીતું રસસિંચન જડ પદાર્થોમાં
પણ કેવી રીતે ચેતના પ્રગટાવે છે તેના આ દૃષ્ટાન્તરૂપ છે. આજે
કેટલાક જન્મસિદ્ધ કવિઓના કાવ્યોમાં શોચનિય સ્થીતિ માત્ર એજ
છે કે તે શૃંગ્લખાબદ્ધ સ્થીતિમાંજ પોતાનો શબ્દ પ્રવાહ પ્રસરાવી
કૃતકૃત્ય બની એસે છે. એટલે તેમાંથી ઉર્મિ અને કલરવ ઉડી જતાં,
તે પોતાના સાહિત્યનું અક્ષય મધુચક્ર રચી શકતાં નથી. બાકી આવાં
કાવ્યો નિર્વિવાદ રીતે એટલું તો સિદ્ધ કરી શકે તેમ છે કે ગતકાળમાં
જે જળ અને માટિમાંથી ગુજરાતી કાવ્યનું અનંત દળપદ્મ ફુટતું
હતું તે જળ અને માટી ગુજરાતમાંથી આલી ગઈ નથી પણ હાલ
સામગ્રીઓની ઉણપે તેને પોતાની જાંદગીનો વીમો મૃત્યુ પાસે ઉતરા-
વવાની ફરજ પડતી જાય છે. ને એ રીતે તે ક્રમશઃ વાચકોની દૃષ્ટિથી
લુપ્ત થાય છે. આ માટે સાહિત્યની સ્વતંત્રતાના દ્વાર હમેશાં ખુલ્લાં
રહેવાં જોઈએ તે સિવાય લીટન, રેનોલ્ડ, ચેકરે, શેક્સપિયર, બાયરન કે
મીલ્ટન, આ મર્યાદિત સાહિત્યને પેટે અવતરે એવા ઓરીયા રાખવા કેવળ
સ્વમાવસ્થાની વાત છે. હવે હું આટલેથીજ અટકીશ. ઉચ્ચ વિચારો અને
સારે રસ્તે લેવાયલા શુદ્ધ પ્રયાસો સદા અમર છે. આ જગતની
કાવ્ય સાહિત્યની સપાટી ઉપર જે અત્યુક પગલાં આ મિ. મજ્જિકાન્તે
પાડ્યાં છે તે તરફ જોઈને કોઈને કોઈ તબક્કેથી પંથી દોરાતો દોરાતો
વાટયે પડશે એમ હું ધમધુ છું. હતિશમૂ

મુંબાઈ કાલ્યાણેવી. } કવિ ભાઈશંકરજી વિ. વિદ્યારામ પંડિત
તા. ૧-૩-૧૭ } પ્રાણરક્ષક ઔપધાલય.

પ્રાર્થના !

—ગઝલ—

નમું કિરતાર કરૂણાળું, કુબુદ્ધિ કાપળે ખ્યારા;
 અમારો ધર્મ સાચવવા, સુબુદ્ધિ આપળે ખ્યારા !
 ભૂખ્યાને અન્ન દેવાને, પ્રીતે પરમાર્થ કરવાને,
 દયાળુ દેવ અમ દિલમાં, દયાને સ્થાપળે ખ્યારા !
 હળાહળ ઝેરના જેવા, ભૂઠાથી ભૂજવો રાખી;
 હૃદયમાં સત્યતાની છાપ સત્વર છાપળે ખ્યારા !
 ત્હમારા ગુણ ગાવાને, લજનમાં લીન્ન થાવાને;
 અમારા દેહમાં લક્ષિત રંગે રંગ વ્યાપળે ખ્યારા !
 કુડા છે કામ ને ક્રોધ, ખૂંસા છે મોહ ને લોભ;
 કહે “શંકર” અમોને દૂર એથી રાખળે ખ્યારા !
 “મણિકાન્ત”

મંગળ યાચના !

—ગઝલ—

અમારા હોંદમાં સર્વે
 સ્થળે ઈશ સ્થાપને—મંગળ !
 અહા ! સૌ આર્યના અંતર;
 વિષે બસ વ્યાપને—મંગળ !
 કરી મન માનતી વૃષ્ટિ;
 વધાઈ આપને—મંગળ !
 પ્રભૂ ભારત તનૂ દિલમાં;
 ભલાઈ છાપને—મંગળ !
 વધો હુન્નર કળા હોંદે;
 સકળ કાર્યો થને—મંગળ !
 વળી વ્યાપાર પણ વધને;
 સુખુદ્ધિ વાધને—મંગળ !
 તમો પાસે સકળ પત્નિ;
 પતિનું માગને—મંગળ !
 ગવાળે ગીત ને વાળં;
 વિભૂજી વાગને—મંગળ !

“ મણિકાન્ત ”

ગઝલમાં ગુલતાન !

ગઝલમાં હું બન્યો ઘેલો !
ગઝલ દિલનન ! ગાવા દે !
હજરો કામને છોડી !
અહા ! ગુલતાન થાવા દે !
ગઝલના હોજમાં હર્ષે !
અહાહા ! યાર ! નહાવા દે !
ગઝલ રસથી ભરી ખ્યાલી !
પો ને મસ્તાન ! થાવા દે !
નથી આવું નથી પીવું !
મઝા બસ ! એ ઉડાવા દે !
અયે ! નિદ્રા ! જજે નાસી !
નશે ! એનો ચહુડાવા દે !
નીતિ, શૃંગારનાં કાવ્યો !
ગઝલમાં હા ! બનાવા દે !
વિષય વૈરાગ્યનો વીરા !
ગઝલમાં રે ! બતાવા દે !
ભલે છે અન્ય રાગો પણ !
ગઝલમાં ગાન ! થાવા દે !
બળી વાજાંત્ર તે સાથે !
ગઝલમાં હા ! બજાવા દે !
“મણિકાન્ત”

વિભૂ વાક્ય.

—ગઝલ—

જગતમાં ધર્મની પડતી અધર્મે થાય છે જ્યારે,
નિરાકારી છતાં ભારત ! લઉં અવતાર હું ત્યારે.

* * * *

ભજે જે ભાવથી મુજને ત્રિવિધિ તાપ-કાપુ છું !
કરે પરમાર્થ જે પ્રેમે પ્રથમનાં પાપ-કાપુ છું !
સદાચરણે સદા ચાલે દિધેલા શ્રાપ-કાપુ છું !
જીગરમાં તે જનો કેરી ભલી હું છાપ-છાપુ છું !

* * * *

કરે આરાધના મહારી પછી તપની-નથી પરવા !
રહ્યો જેના હૃદયમાં હું પછી જપની-નથી પરવા !
પિછાને જે મહને ત્હેને અવર લપની-નથી પરવા !
પુરાણો કે, પુરાણીની અગર ગપની-નથી પરવા !

“ મણિકાન્ત. ”

નીતિ-શાસ્ત્ર.

“કદી તલવારની ધારે ભલે ગરદન કપાવા દે!
તથાપિ ધીર ધારીને નીતિને ના હુંડાવા દે!”
—મણિદાન.”

નૈતિક-કાવ્ય.

—ગઝલ—

ભલે દુઃખમાં ડુબી જૈને,
સકળ સુખને સમાવા દે !
હૃદયને ભય ભમાવે તો,
ભુલી તું ના ભમાવા દે !
અહા ! અગ્નિ વિષે હર્ષે,
અતી તનને તપાવા દે !
કદી તલવારની ધારે,
ભલે ગરદન કપાવા દે !
ડુખાવે દેહને દરિયે,
ખુશીથી તો ડુખાવા દે !
પિવાડે ઝેર તો પી—લે !
રખે । દિલને દુઃખાવા દે !
પડી પર્વત પરેથી હા !
શરીરને તો છુંદાવા દે !
તથાપિ ધીર ધારીને,
નીતિને ના બુંટાવા દે !
“મણિકાન્ત.”

“અદલ ઇન્સાફ તહારો છે !”

—ગઝલ—

અહો ! કિરતાર ઇન્સાફી અદલ ઇન્સાફ તહારો છે;
 ખલકને ખૂબ ખ્યારો છે ! અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 કુકર્મે કષ્ટ ભોગવીએ, તમોને દોષ કાં દઈએ !
 ગુન્હો સઘળો અમારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 રમીને પાપના પાસા, સુખોની રાખીએ આશા !
 ખરે ! ખોટા વિચારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 સદાચરણે સદા ચાલે, સદા સુખ તેહને ચાલે !
 પુરાવા તો હજારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 કરેલાં પાપ જામે છે, પછી જન કષ્ટ પામે છે !
 અહો ! એ ગુપ્ત મારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 કંઈ જન એમ ખોલે છે, પ્રભુ ઇન્સાફ ભૂલે છે !
 અરે ! ગાંડા ગમારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 કરે તેવું જરૂર પામે, લણે છે જેવું જે વાવે !
 જગતનો એજ ધારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 વસીલાને મુકે ંહેતો, ન કો'ની લાંચ તું લેતો !
 વિભૂ તું ન્યાય વાળો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !
 કથે ‘શંકર’ વકીલોની, ગરજ તુજ પાસ ના પડતી !
 અહો ! એ રાહ સારો છે, અદલ ઇન્સાફ તહારો છે ! અહો !

ખુરી આદત યાને દુર્ગુણદર્શક !

—ગઝલ—

મળે શરખત છતાં ખ્યાલી શરાબે રે ! ભરે છે કાં ?
 ખરે ! ખીસ્સે બની ખાલી નશો વ્યસની કરે છે કાં ? મળે.
 મનોહર મેનકા જેવી રૂપાળી ઘર વિષે રામા;
 છતાં છટકેલ રાંડોમાં રખડતા રે ! ફરે છે કાં ? મળે.
 કરે કિરતાર સર્વે પણ કર્યું મહેં એમ માનીને;
 અભિમાને બની અંધા હુંપદ ગધ્ધા ધરે છે કાં ? મળે.
 દિપકની જ્યોતને ઝાંખી પતંગો લાન ભૂલીને;
 જોડે છે ભેટવા તહેને બળે છે રે ! મરે છે કાં ? મળે.
 જળાશય છે ભર્યા જ્યાં ત્યાં તથાપી કાક પક્ષીઓ;
 પનીહારી શીરે મટકી તહાં ચંચૂ ભરે છે કાં ? મળે.
 ભરીને પય તણું ખ્યાલું મણીધરને તમે પાશો;
 હળાહળ ઝેરની ધારા મુખેથી રે ! ઝરે છે કાં ? મળે.
 જુગારે સૌ ગુમાવ્યું છે બન્યો ખેહાલ હા ! બંદો;
 છતાં અફસોસ ! મન તેનું જુગારે જૈ ઠરે છે કાં ? મળે.
 કરી છે કેદની યાત્રા અરે ! કેં વાર દંડાયો;
 તથાપી ચોર સૌ ચૂકી ફરી પરધન હરે છે કાં ? મળે.
 કયો ઉપકાર જન કો'એ ભૂલી આભાર સૌ તહેનો;
 કૃતઘ્ની નીચ અપકારી ખુરું તહેનું કરે છે કાં ? મળે.

+

+

+

કથે “શંકર” સુણો શાણા પડી આદત ટળે—ના તે;
 ધુવે જો કોયલા તો પણ સફેદીમાં ભળે—ના તે.

પરોપકાર !

—ગઝલ—

પ્રભાકર તો પ્રકાશીને જગત સેવા કરે છે કાં ?

અહા ! રજનીપતિ નિત્યે નભે ફરતો ફરે છે કાં ? પ્રભાકર.
નવાણો નીરથી ભરવા પકવવા પાક હા ! ક્ષેત્રે;

નિયમસર મેઘ સૃષ્ટિમાં અહા ! વૃષ્ટિ કરે છે કાં ? પ્રભાકર.
સકળના પ્રાણનો રક્ષક મધૂરો છે અહા ! વાયૂ;

વિના સ્વાર્થે વહે સંઘળે વકુફી વાપરે છે કાં ? પ્રભાકર.
ગ્રહી કરમાં કુહાડીને સુખડને છેદશે કોઈ;

ભલે ને અગ્નિમાં નાંખો સુગંધી હા ! સ્ફુરે છે કાં ? પ્રભાકર.
ચરે જંગલ તણો ચારો મહીષી, ગાય ને બકરી;

મધૂરં દૂધ આંચળથી છતાં તહેને ઝરે છે કાં ? પ્રભાકર.
તપેલો તાપથી પંથી વિસામો વૃક્ષનો લે છે;

પછી પથ્થરથકી મારે છતાં ફળ હા ! ખરે છે કાં ? પ્રભાકર.
સદાચરણી અને સંતો તણું ખૂરું કરે કોઈ;

છતાં પરમાર્થના પ્રેમી દયા હરદમ ધરે છે કાં ? પ્રભાકર.
કથે 'શંકર' ભલા લોકો પરાયાં કષ્ટ કાપે છે;

અહા ! પરમાર્થના માટે ઘટે તો પ્રાણ આપે છે. પ્રભાકર.

—સોરઠો—

ઉપકારે ઉપકાર, કરનારા જન કૈંક છે;
અપકારે ઉપકાર, કરનારા જન જૂજ છે!

પુશામતથી રાજ થનારને !

—ગઝલ—

તમે ખોલી રહ્યા લાઈ ! અમોને ખોલવા દેશો !

અમારા દીલનું તાળું ખુશીથી ખોલવા દેશો ! તમે
તમે ખોલ્યા બધું સાચું ! કહીશું કેમ હા એ હા ?

ખરું મોટું હૃદય કાંટે તપાસી તોલવા દેશો ! તમે.
ગપાટાના સપાટા એ તમારા કામ ના આવે;

ભરેલી છે અગર ખોલી ? ફળીને ફેલવા દેશો ! તમે.
તમે ખોલ્યા પટારામાં ભર્યાં મુક્તાફળો મોંઘાં;

અમારાથી મનાયે ના પટારો ખોલવા દેશો ! તમે.
અમે તો સત્યના સાથી પુશામત છે ખરે ખારી !

અમારી અલ્પ બુદ્ધિથી અરે ! અવલોકવા દેશો ! તમે.
તમે માહું લગાડો તો તમારી મૂર્ખતા મ્હોટી !

તપ્પું જો હોય મસ્તિક તો જરા ઠંડું થવા દેશો ! તમે.
કથન લાગે કદી કડવાં અમોને જો નહિ ચાહો !

રબ આપો અમે રાજ ! જીગરથી હા ! જવા દેશો ! તમે.
પુશામતના તમે માલિક ! પુશામતખોર છે આજ;

ભલે લેગા કરી બુદ્ધિ તમારી ખોળવા દેશો ! તમે.
છતાં પણ શેઠજી મ્હારા ! શિખામણ રંકની માની !

વ્યસન ઝાઝું પુશામતનું ગળે ના ખાઝવા દેશો ! તમે.

“યુવાની તો દિવાની છે !”

—ગઝલ—

જરા જન જાળવી લેજે અરે ! ઝેરી યુવાની છે;
 કલંકિત કિર્તિને કરશે ખરે ! વૈરી યુવાની છે ! જરા.
 સદા મન મોહમાં રમતું, રહે પરનારમાં ભમતું;
 નીતિને લેશ ના નમતું યુવાની તો દિવાની છે ! જરા.
 લલે હો ! બ્રાતની નારી અગર હો ! મિત્રની ખ્યારી;
 નજર ત્યાં થાય બદકારી ખરાબીની નિશાની છે ! જરા.
 સગું રોહી નહિ જોશે લલે વિધવા કદી હોશે;
 અરે ! અક્ષલ બધી ખડોશે લલે ગુણવાન જ્ઞાની છે ! જરા.
 અભીમાને ફરે અંધા કરાવે નીચના ધંધા;
 વિચારો ફેરવે સંધા યુવાની તો ગુમાની છે ! જરા.
 બનાવ્યા કેંકને કેદી નખાવ્યાં શીષ કેં છેદી;
 યુવાની શત્રુ છે લેદી ન માનો કે, મઝાની છે ! જરા.
 હૃદય કિરતાર ના રટતું નથી પરમાર્થમાં પળતું;
 રહે રસલોગમાં ભળતું જીવનની જાણ હાની છે ! જરા.
 વિકારોને વળગનારી બતાવે પાપની ખારી;
 સુઝાડે બુદ્ધિ ના સારી પિડાકારક પિછાની છે ! જરા.
 સમજ સંસારના પ્રાણી ! યુવાની માન મસ્તાની;
 અરે ! પણ ચાર દા'ડાની ! યુવાની જાણ ફાની છે ! જરા.
 કથે “શંકર” જુઠી કાયા જુઠી સંસારની માયા;
 યુવાનીની જુઠી છાયા જુઠી આ જીંદગાની છે ! જરા.

“ નહિં સાહસ કરો કોઈ ! ”

—ગઝલ—

કરો જે કામ હે ખ્યારા ! ખરૂં ખોટું જાણે જોઈ;
 વિચારીને ભરો પગલું નહિં સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
 બનીને કોઈમાં અંધા કરે સાહસ અરે ? સંધા;
 ખુરૂં થાતાં રહે રોઈ નહિ સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
 ભમાબ્યા ના ભમો કો'ના કરો ના કાનને કાચા;
 સુખો સૌ બેસશે ખોઈ નહિં સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
 નિહાળો નેત્રથી તો પણ તપાસો પૂર્ણ હે ખ્યારા !
 ભલે હો કામ હરકોઈ નહિં સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
 પડ્યા છે કે' જનો એવા ચઢાવે ચિત્ત ચગડોળે;
 ભરૂં ના રહો ભાઈ ! નહિ સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
 *હતી હા ! વિપ્રની નારી બિચારા નોળને મારી;
 કરી સહસાજ પસ્તાઈ નહિ સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
 *કર્યો સંહાર પોપટનો બચાબ્યો ઝેરથી જેણે;
 પછી રાજ રહ્યો રોઈ નહિ સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
 હજારો દાખલા એવા બન્યા કે' ને નવા બનતા;
 ગણો સહસા ઉડી ખાઈ નહિ સાહસ કરો કોઈ ! કરો.

* ગુજરાતી દેશ્યુકની કવિતા 'સિદ્ધપુર નામે સુંદર ગામ' વાંચો !

* “ ” ” ” ” ‘ધોધા પાટણ ગામ ગંભીર’ વાંચો !

સોનેરી શીખામણ !

ગજલ-સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ચાલશે)
કિર્તિ કલાંકિત જે કરે એ કાર્ય તો કરવું નહિ;
અપયશ અપાવે જે અરે ! એ રીત આચરવું નહિ !

અનીતિ તણા આગારમાં !

અખખો ઉડે જ્યાં ખડારમાં !

વ્યસની તણા વ્યવહારમાં !

પળવાર પણ ઠરવું નહિ !

ખોલ્યું વચન તે પાળવા !

ખોટાપણાને ખાળવા !

હા ! સત્યને સંભાળવા !

દુઃખ જો પડે ડરવું નહિ !

વ્યભીચારને વૈરી ગણો !

રે ! મોહ મમતાને હણો !

રસ્તો તજો લાલચ તણો !

પર દ્રવ્યને હરવું નહિ !

પરમાર્થને ખ્યારો કરો !

ખસ ધ્યાન ઇશ્વરનું ધરો !

ભક્તિ તણું ભાથું ભરો !

ફટકેલ થઈ ફરવું નહિ !

કિર્તિ કલાંકિત જે કરે એ કાર્ય તો કરવું નહિ;
અપયશ અપાવે જે અરે ! એ રીત આચરવું નહિ !

“જનુની જણ તો જણ જન એવા !”

—ચંદ્રાવળા છંદ—

(૧)

જનુની જણતો જણ જન એવા, દાતા લક્તા, શૂર,
સ્વદેશની સેવામાં દાના, પર ઉપકારી પૂર;
પર ઉપકારી પૂર કહાવે, જે બોલે તે તુરત બબલે,
નવ પથ્થર તે ઝવેર જેવા, “જનુની જણ તો જણ જન એવા.”

“દાતા” :—

(૨)

દયા તણો દરિયો છે ‘દાતા’, દિનપર જેનો ખ્યાર,
ભૂખ્યાને ભોજન તે આપે, અપંગનો આધાર;
અપંગનો આધાર ન ડરતા, પરમારથમાં ધન વાપરતા,
કૃપણ કદી ના મનથી થાતા, દયા તણો દરિયો છે ‘દાતા’ !

“લક્તા” :—

(૩)

ભૂધરની લક્તિ મન લાવે, ગાતા તેનું ગાન,
કામ, ક્રોધ મદ માયા ત્યાગે, જ્ઞાન વિષે ગુલતાન;
જ્ઞાન વિષે ગુલતાન રહેતા, હરદમ હરિનું નામજ લેતા,
સૌપર સરખો ખ્યાર બતાવે, ભૂધરની લક્તિ મન લાવે !

“શૂરો” :—

(૪)

શોભે રણસંગ્રામે ‘શૂરો,’ ધરી ઢાલ તલવાર,
દુશ્મનના દળમાં જૈ ધૂમે, ડરે નહિ તલભાર;

(૨૬)

ડરે નહિ તલભાર હૃદયમાં, હોય લલે તે ભારી લયમાં,
પ્રાણ અર્પવામાં પણ પૂરો, શોભે રણસંગ્રામે 'શૂરો' !

(૫)

‘જનુની જણુ તો જણુ જન એવા,’ કવિ, લેખક, ગુણવાન,
લેખ લખી સંસાર સુધારે, જેને અંતર જ્ઞાન;
જેને અંતર જ્ઞાન રહે છે, જળ સમ જગમાં જ્ઞાન વહે છે,
સ્વદેશની કરતા તે સેવા, ‘જનુની જણુ તો જણુ જન એવા’ !

“જનુની ના જણુજે જન એવા !”

—ચંદ્રાવળા છંદ—

(૧)

જનુની ના જણુજે જન એવા, હુઆ ચોર લખાડ,
અભિમાની અવગુણના પોષક, કરે ન કો’ પર પા’ડ;
કરે ન કો’પર પા’ડ કદાપિ, અપંગને કૈં શકે ન આપી;
જાણો તે જન છે જડ જેવા, ‘જનુની ના જણુજે જન એવા’ !

(૨)

જનુની ના જણુજે જન એવા, વ્યભિચારી ચંડાળ,
આપ મતલખી અને અદેખા, ખોટું આપે આળ;
ખોટું આપે આળ ખરાને, ભાર રૂપ તે છેજ ધરાને,
જાણુ જનાવર ઝેરી જેવા, ‘જનુની ના જણુજે જન એવા’ !

(૨૭)

(૩)

જનુની ના જણજે જન એવા, જે ચુગલી કરનાર,
લોળા જનનાં દિલ લમાવે, દ્વર્ગુણના લંડાર;
દ્વર્ગુણના લંડાર કહાવે, માત પિતાનું નામ લખાવે,
જનમે તુજને દોષજ દેવા, 'જનુની ના જણજે જન એવા' !

(૪)

જનુની ના જણજે જન એવા, લોભી ને કંજૂસ,
'પૈ' ના પરમારથમાં આપે, મૂર્ખા મજખીચૂસ;
મૂર્ખા મજખીચૂસ કહાવે, ખાય ન પોતે ના ખવરાવે,
સ્વદેશની કરતા ના સેવા, 'જનુની ના જણજે જન એવા' !

(૫)

જનુની ના જણજે જન એવા, નિમક હરામી હોય,
ખાતા જેનું ખોદે તેનું, નહિ વિચારિ જોય;
નહિં વિચારી જોય કદાપી, લલે લડ્ડે રહો તથાપી,
છે જીવતા પણ શખના જેવા, 'જનુની ના જણજે જન એવા' !

“ અમારા કંથના માટે ! ”

—ગઝલ—

અમે આ દેહ ધારી છે, અમારા કંથના માટે
વળી માયા વધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
પિયર પળમાં તજ દઈને, સુભાગી સાસરે આવ્યાં;
રમત સરવે વિસારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦

- પિતાથી લાડ કરતાં'તાં, પજવતાં માતને ભારે;
હવે બુદ્ધિ સુધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- કહ્યું ના કોઈનું કરતાં અતી બિન્મત્ત થઈ ફરતાં;
હવે તો લાજ ધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- બુનાંની પ્રીત તોડીને, નવાંથી રનેહ બેડીને;
ગરબની ગાંઠ ગાળી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- દુંકારા સાસુના ખાધા, નણુંદના બેલ સાંખ્યા છે;
ક્ષમાની ઢાલ ધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- પરાધિન પિંજરે રહીને, હશે કદી કષ્ટ કેં વેઠ્યું;
ઉદાસી ટેવ ટાળી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- પતિની સેવ છે સાચી, રહી નિજ નાથમાં રાજી;
અનીતિ તો અકારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- ધરી શણગાર શુભ અંગે, ઠમકતી ચાલ ચાલીને;
શરીર શોભા વધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- કહે તે કંથ કરવાનાં, પતિને દેવ ગણવાનાં;
અડગ એ ટેક ધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- પતિના સુખમાં સુખીયાં, પિયૂના દુઃખમાં દુઃખિયાં;
સરસ રીત એ સ્વિકારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
- પતિનું આંસુ પડશે ત્યાં, અમારું લોહી આપીશું;
પતિવૃત્ત માળ ખેંચી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦

“અમારા કંથના માટે !”

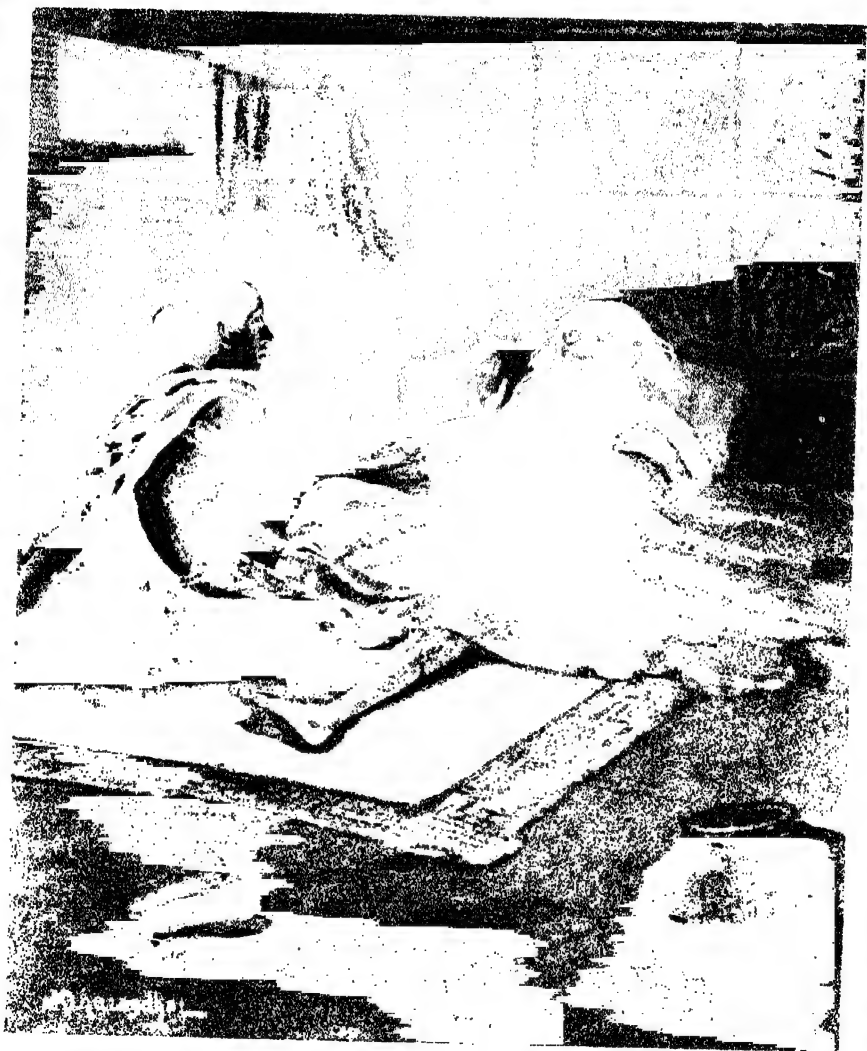
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા -

“પતિની સેવ છે સાચી રહી નિજ નાથમાં રાજીઃ
અનાતિ તે અકારી છે અમારા કંથના માટે !”

“મણિકાન્ત.”

સદ્ભી આટે, ભાયખળા, મુંબઈ.

“પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યાઈ !”

“ભલે રોગી અભોગી હો ! અગર ધનદીણુ યોગી હો !
પતિ ભગવાંત સમ ધાઈ-પતિવૃત-પ્રાણુથી ખ્યાઈ !”

“મણિકાન્ત.”

“ પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું ”

—ગઝલ—

અમારું સ્વર્ગનું બા'રું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું;
 અમોને મોક્ષ દેનારું પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 સુખુદ્ધિ સાથ વસનારું, કુખુદ્ધિ દૂર કરનારું;
 પિયૂનો પ્રેમ પાનારું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 ભલે ભૂખે મરી જઈએ, કદી કંગાલ ને થઈએ;
 દુઃખો દેખી ન કરનારું, પ્રતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 અમોને કેદમાં રાખો, કદાપી ખેડીઓ નાંખો;
 છતાં ના ટેક તજનારું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 ભલેને ભય ઘણો આપો, કદી તલવારથી કાપો;
 નહિં તલભાર ડગનારું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 ઘણું દુઃખ સાસરે સહિશું, કદી ના કોઈને કહિશું;
 અમારા શ્રેયને સારું, પ્રતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 પતિ ને હોય પતવાળો, કુટિલ યા અંધ હો કાણો;
 તથાપી ચિત્ત મ્હાનારું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 ભલે રોગી અલોગી હો, અગર ધનહીન યોગી હો;
 ધણી ભગવંત સમ ધારું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !
 અભણ કે હોય અજ્ઞાની, શકે ના પ્રેમને જાણી;
 છતાં શિરછત્ર છે મ્હારું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યારું !

અમારો દેવ છે સ્વામી, અમારી ભક્તિ ત્યાં જામી;
 હૃદય ભરથાર રટનાઈ, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યાઈ !
 નહિ લલચાઈયે લોભે, નહિ મન માનશે મોહે;
 ખરેખર ! એ બધું ખાઈ ! પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યાઈ !
 ભર્યા ભંડાર નાણાંથી, સુવસ્ત્રો કે ઘરેણાંથી;
 કદી ના ચિત્ત ચળનાઈ, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યાઈ !
 રવિ પશ્ચિમ ઉદય થાયે, સિંહણ સુત તૃણ જો ખાયે;
 તથાપિ હામ ના હાઈ, પ્રતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યાઈ !
 દ્રુપદ તનયા અને તારા, સુકન્યા ને સતી સીતા;
 પતિવૃત તેહ સમ પાળું, પતિવૃત પ્રાણુથી ખ્યાઈ !
 * * * * *
 કહે “શંકર” સફળ જીવ્યું મળે જેને સતી નારી;
 તરે પોતે અને નિજ નાથને, સંસાર દે તારી.

ઈશ્કનો અન્નમ !

—ગઝલ—

અરે ના ઈશ્કમાં પડશો, પૂરા પસ્તાઈને રડશો;
 બની કેં ઈશ્કના બંદા, મરાયા —ઈશ્કના માટે.
 ઘણા જન ઈશ્કમાં ઘેલા, બની ઘરખાર મેલીને;
 જગાવી જોગ જંગલમાં, ભરાયા —ઈશ્કના માટે.
 ભલે હો શાહ કે સેવક, ભલે રાણી અગર દાસી;
 સકળનું સુખ ને વૈભવ, હરાયા —ઈશ્કના માટે.

ખરેખર ખૂન કેં કીધાં, જૂલમનાં જામ પી લીધાં;
 પડીને પાપના ફંદે ફસાયા — ઇશ્કના માટે.
 ભલાં લૈલી અને મજનુ', પડયા'તાં ઇશ્કની આગે;
 અરે ! અન્નમ એ આંચો, હણાયાં — ઇશ્કના માટે.
 વળી ફરહાદ ને શીરી, વિના મ્હોતે મુવાં બન્ને;
 કસોટી પ્યારની પર જૈ, કસાયાં — ઇશ્કના માટે.
 અહા ! કેં રાજ્ય પલટાયાં, કુટુંબો નાશ કેં પામ્યાં;
 વહેતા ખૂનથી ખાડા, ભરાયા — ઇશ્કના માટે.
 કથે 'શંકર' નથી રહેલો, કઠણ છે ઇશ્કનો રસ્તો;
 અરેરે ! ઇશ્કના ચેલા, ઘવાયા — ઇશ્કના માટે.

“ શયતાન કે સદ્દો ? ”

—ગઝલ—

લગાડી લેશ લાલચને, ફસાવે હાય ! ફાંસામાં;
 કલેજનું કતલ કરનારો, અરે ! શયતાન કે સદ્દો ?
 અરે ! સદ્દા તણા સાથી, સુવે ના શાન્તતા ધારી,
 ઠરી ના ઠામ ઠરનારો, અરે શયતાન કે સદ્દો ?
 બતાવી ગોળનું ગાડું, જમાડે ઝેરના લાડુ;
 સખંધીનેજ છળનારો, અરે ! શયતાન કે સદ્દો ?
 તબવે લાજ ને લક્ષ્મી, કરાવે કર્મ કેં ફૂડાં;
 ખૂનો કરતાં ન ડરનારો, અરે ! શયતાન કે સદ્દો ?

કરાવી ને કરજ કૈં ને, કઢાવ્યાં કૈંક દેવાળાં;
 કપટ ભંડાર ભરનારો, અરે ! શયતાન કે સદ્દો ?
 પડી કૈં પાસમાં તેના, મુઘા પીસ્તોલ મારીને;
 પલકમાં પ્રાણ લેનારો અરે ! શયતાન કે સદ્દો ?
 અરે કૈં ઝેર-પી-સૂતા, ડુબ્યા કૈં હાય જૈ દરિયે;
 ખરેખર ! ખૂન પીનારો, અરે ! શયતાન કે સદ્દો ?
 કહો 'શંકર' સુણો પ્યારા, ખુરો છે છંદ સદ્દાનો;
 સકળ સુખનેજ હરનારો, અરે ! શયતાન કે સદ્દો ?

સદ્દા વિષે !

—છપ્પા—

સદ્દો કરે ખૂવાર, માર સદ્દો ખહુ મારે;
 સદ્દો દે પરિતાપ, કરજ કંકાસ વધારે.
 સદ્દાથી જશ જાય, નિંદ પણ નામ ન આવે;
 અણ ચિંત્યું દુઃખ થાય, વળી ઘરખાર લૂંટાયે.
 દૌન 'શંકર' દે શિખ સર્વને, વિનતી જો ધ્યાને ધરો;
 લાખ મળે કદી લાલમાં, તોપણ સદ્દો નવ કરો. ૧

કવિત.

કળયુગ કે રાજનમેં, ધંધેયે ધાડ પડી,
 સદ્દાકું ખેલ ખૂબ, ખવાર લોક હોતે હય;

ધનકો વિનાશ હોય, કીર્તિકો ખીજ ઓય;
 સદાકું ખેલ કુન, સુખનસે સોતે હય;
 સદાસે સાત અખત, ભીખનકા કાજ ભલા,
 સદા કે લીયે કૈંક, પોક પોક રોતે હય;
 'શંકર'કી ખાત સુન, સદેકું ત્યાગ કરો;
 સદેસે કૈંક લોક, જીવનકું ખોતે હય. ૧

નિંદાખોરને અર્પણ !

—ગઝલ—

કરે નિંદા અમારી કે,	અમોને છે નહિં પરવા !
કરે મહેનત બિચારા તે,	અમારાં પાપને હરવા !
લઈ પૈસા અને ઘોખી,	અમારાં વશને ઘોતા;
વિના પૈસે જનો એવા,	અમારાં પાપને ઘોતા !
હશે જે ખાયલા ખોતે,	અગર ધંધા વિના ફરતા;
અદેખા એકઠા થૈને,	અવર નિંદા અરે ! કરતા !
ઘણીની ધાક ના હોયે,	અગર વિધવા કદી હોશે;
મળી કમજાત કુલટાઓ,	અવરની ફૂથલી કરશે !
હશે ઉસ્તાદ જે એમાં,	કચેરી ચોકમાં ભરશે;
મળી બે ચાર રંડાઓ,	સુખે નિંદા પછી કરશે !
ભટકતી કેસ લાવે છે,	વિવેચન વંતરી કરશે;
ચઢી અન્યાયની ગાદી,	ચળેલી ન્યાય ચૂકવશે !

ફલાણી આમ ચાલે છે, ફલાણો રોક મારે છે;
 ફલાણી રાંકડી કેવી ? ઘણીની ધાક ધારે છે !
 ફલાણી ફાંકડી એવી, બુઝો ઘરમાં ચલાણુ એ'નું;
 પિવાડે પાંદડે પાણી, નશીબ ચઢતું અહા ! તેનું !
 ફલાણીને ઘણું દુઃખ છે, ફલાણીને અતી સુખ છે;
 ફલાણી ખાય છે થોડું, ફલાણીને ઘણી ભૂખ છે !
 કરીને કૂથલી એવી, અવરનાં ઘર ભગાવે છે;
 નથી કંકાસ જે ઘરમાં, તહાં ટંટો જગાવે છે !

કુટિલ સ્ત્રીનો વિશ્વાસ ન કરવા વિષે.

—તોટક—છંદ—

કદો નાથ કહી શૌર હાથ ધરે,
 સ્મિત હાસ્ય થકી ખુશ નાથ કરે;
 કદો રાત પડે અતિ રીસ કરી,
 નિજ નાથ પરે તલવાર ધરે. ૧
 કદો નાથ પળે પરગામ વિષે,
 નવ નાથ જશે કહી આંખ ભરે;
 પણ નાથ ગયા પછો નીચ ત્રિયા,
 નિજ ચાર થકી બ્યભિચાર કરે. ૨
 પળમાં હસતી પળમાં રડતી,
 પળમાં નિજ નાથ દુઃખે બળતી;

પળમાં ધનમાલ લૂટાવો દઈ,
 નિજ ચાર લઈ રસ્તે પડતી. ૩
 જન જે નિજ નારતણે વશ થૈ,
 તનને ધન સ્નેહ ધરી અરપે;
 પણ નાર નહિં દરકાર કરે,
 ઉપકાર નહિં હૃદયે કલપે. ૪
 કુર વાઘ તણો વિસવાસ કરો,
 વળો સાપ મુખે જઈ હાથ ધરો;
 મુણ્ણે વિનતી દોન 'શંકર'ની,
 નહિ નાર તણો વિસવાસ કરો. ૫

વ્યભિચારી વિષે !

—તોટક—છંદ—

ધોક તે નરને ખર તુલ્ય ગણો,
 પકડે રસ્તો વ્યભિચાર તણો;
 દુઃખ ભોગવશે સુખ શું મળશે ?
 રખડી અન્ન પાણી વિના મરશે. ૧
 વળો લાજ જશે દુઃખ દેહ થશે,
 નિજ નૂર ગુમાવિ બધે ફરશે;
 પણ કોઈ નહિં વિસવાસ કરે,
 છટકેલ તણી ક્યમ દાઝ ધરે ? ૨

વ્યભિચારથી નિંદ સદા અળગી,
 દિલમાં નિત્ય આગ રહે સળગી;
 સળગી લડકે બર્જો ખાખ થશે,
 મુકી પોક પછી મુરખો રડશે. ૩
 પરનાર પતિવૃત્ત ભંગ કરો,
 કિરતાર તણો ડર દિલ ધરો;
 તજ 'શંકર' એ લખ છેજ ખુરો,
 વ્યભિચાર શૌરે ઝટ મૂક પુજો. ૪

વ્યભિચારી સ્ત્રી પ્રત્યે.

—હરિગીત—છંદ—

જા, જા, અરે ! વ્યભિચારણી, નહિ લાજ કેં દિલ લાવતી;
 નખરાં કરી ઓ નીચ શું ? મમ હૃદયને લલચાવતી.
 મીઠું વદી કપટે કરી, કેંને ફસાવ્યા જાળમાં;
 હા ! હા ! ભૂલી હું કેમ પડું ? એ દોજખી અંગારમાં.
 તુજ તુંજ સમ અધરોષતું, પય કેં જને પીધું હશે;
 વળી નીચ સુખ તુજ સંગમાં, લાખ્યો જને લીધું હશે.
 તુજ ડુંગરાસમ કુચને, સહસ્રો જને સાદ્યા હશે;
 મીઠી પ્રપંચી વાણીથી, કેં કેં જનો વાદ્યા હશે.
 વળી શ્વાનને ખાવા તણી, જે ચાટ સમ તુજ કાય છે;
 વિષથી હજારો કુતરા, તુજ અંગ ઉપર ધાય છે.

આવું છતાં નહિ તૃપ્ત થાતી, એ અજબની વાત છે;
 આવી મહને લલચાવવા, ધિક્કાર તારી જાત છે.
 જગમાં જીવી સુત સુસ પામો, શૌચળવંતી નારીઓ;
 તારા સમી વ્યભીચારણીની, બંધ થાજો ખારીઓ.
 વાણી વદે 'શંકર' વિમળ, આ પાપ લઈ તું ક્યાં જશે ?
 ન્યાયી હરિ દરબારમાં, માઠી દશા તારી થશે.

વ્યભીચાર વિષે.

લાવણી-(મુજ ઉપર ગુજરી પતા પાદશાહ) એ રાહ.

હે આર્ય બંધુઓ સૂણો વિનંતી મહારી;	
વ્યભીચાર મહા અપરાધ બહુ દુઃખકારી.	૧
વ્યભીચારી જનની નથી આખરૂ જગમાં;	
લે હસ્ત કુહાડો મારે છે નિજ પગમાં.	૨
પૈસાની હાની થાય આળ ઝટ આવે;	
છટકેલો કહે છે લોક લાજ ના લાવે.	૩
વળી સુવે નહિ કે દિન શાન્તતા ધારી;	
વ્યભીચારી જનની નિંદ ગઈ પરવારી.	૪
વ્યભીચાર કપાવે શીર અરેરે ! પગમાં;	
વ્યભીચારી જનનો જીવ સદા જોખમમાં.	૫
ચોરી જૂઠ ને કેં પાપ કરાવે જનને;	
રે કરે અતિ બેહાલ હરે તન ધનને.	૬

પરનાર પતિવૃત લાંગ કરો ન ભાઈ;	
પરનાર નર્કતું દ્વાર તજો દુઃખદાઈ.	૭
જેવી પોતાની નાર અન્યની એવી;	
કાં હરો પરાયો માલ ? દુષ્ટતા કેવી.	૮
પર નાર તણા થૈ ચાર ખુબાર થવા કેં;	
કૈંએ છોડયા નિજ પ્રાણ કાળ મુખમાં જૈ.	૯
નિજ નાર મીષ્ટ પય પાન તજીને ભટકો;	
વ્યભિચાર હળાહળ ઝેર પોતાં ના અટકો.	૧૦
નિજ નાર સરસ પકવાન નજરમાં ના'વે;	
વ્યભિચાર વાલુકા અતિ અરેરે ! ભાવે.	૧૧
વાણી 'શંકર'ની સૂણી રીસ નવ કરજો;	
વ્યભિચાર રૂપો મહા પાપ સદા પરહરજો.	૧૨

“ યુવાની ” પિકાર !

—હારગીત—છંદ—

ચંચળ થઈ ચિત્ત ભટકતું, ઘડીએ કંઈ ના ગોઠતું,
હરિભજન કે પરમાર્થમાં, પણ વાર પણ ના ચોટતું;
નિર્ભય અને નિશ્ચય થઈ, પરનારમાં ભમતું ફરે,
ફટ ફટ ‘યુવાની’ આંધળી, તું વિષયને બહાલો કરે. ૧
નિજ લાજ બહાલી ના ગણે, નિજ કાજને પણ નવ ગણે,
નિજ જ્ઞાતને પણ નવ ગણે, નિજ નાતને પણ નવ ગણે;

- નિજ પાપથી પણ નવ ડરે, જગનાથથી પણ નવ ડરે,
ફટ ફટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને બહાલો કરે. ૨
- નિજ કુટુંબની કે નિજ સગાની નારને પણ નવ બુવે,
પત્નિ ભલે હો પુત્રની, ગુરૂપત્નિને પણ નવ બુવે;
નિજ મિત્રની પત્નિ થકી, હેતે અનીતિ આદરે,
ફટ ફટ ' યુવાની ' આંધળી તું વિષયને બહાલો કરે. ૩
- વિધવા ભલે પણ રૂપવાંતી, હોય તો તું ચ્હાય છે,
ક્યારે મળે ? ક્યારે મળે ? મળવા અતી અકળાય છે;
વિધવા ગમનથી પાપ છે, તે પાપથી પણ નવ ડરે,
ફટ ફટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને બહાલો કરે. ૪
- ઉંચ નીચ કંઈ પરખાય ના, ભુંડું ભ જોવાય ના,
ગદ્દાપચીશીમાં પડી, કંઈ ભેદ અવલોકાય ના;
મન માંકડું થૈ શ્વાનની માફક બધે ફરતું ફરે;
ફટ ફટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને બહાલો કરે. ૫
- બાળાપણે ભગવાંતને નર હેતથી ભજતો હતો,
વ્યભિચારમાં સમજે નહિ, સૌ પાપને તજતો હતો;
તહારી અસર જ્યાં થાય કે, તે સૌ પરે પાણી ફરે,
ફટ ફટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને બહાલો કરે. ૬
- આત્મા અતી અકળાઈને, આપે શિખામણ ચિત્તને,
પણ તું નહિ ટકવા દોંએ, ઇચ્છેજ તહારી જીતને;
ડર કોઈનો રાખે નહિ, મૃત્યુ ભલે માથે ફરે,
ફટ ફટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને બહાલો કરે.

અલમસ્ત મલ્લ ' યુવાની ' થી સૌ ભાઈ ચેતી ચાલને,
એ સર્પણી ડાંખે નહિ, માટે જરા સંભાળને;
દિવાની એ ' યુવાની ' ને, દુશ્મન ગણી ' શંકર ' ડરે,
ફટ ફટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને બહાલો કરે. ૮

અદેખા વિષે.

મનહર--છંદ.

ભાવે ભૂપ ભોજ રાજ,	દાન દેવા બેસે ત્યારે,	
માગણે ને કવિઓનાં,	ટોળે ટોળાં દુટે છે;	
ભાળીને ભંડારી તણું,	ચિત્ત બળે ચરચર,	
ભીખારીનાં ટોળાં આવી,	ભંડારને લુટે છે;	
સદામત આપે કોઈ,	શેઠ કે શ્રીમંત ત્યારે,	
કોઠારી કકળી કહે,	દાણો હવે ખુટે છે;	
શંકર કહે છે તેમ,	બરો કોઈ કરે ત્યારે,	
નિહાળી નિહાળી 'નાંનો',	નાવી પેટ કુટે છે. ૧	
વર્ષાની રૂતુમાં જ્યારે,	વનરૂપિ ખુબ ખીલે,	
જંગલી જવાસો શોક,	કરીને સુકાય છે;	
ચોમાસામાં ચારો ચરી,	પ્રાણી સહુ પુષ્ટ બને,	
ગમાર ગધેડો ઘણો,	શરીરે સોસાય છે;	
શ્વાનને ખાવાનું આપ્યું,	હોય પણ ખાતાં ખાતાં,	
અન્યને અપાતું દેખી,	ઘણો ધૂરકાય છે;	
શંકર કહે છે તેમ,	ભલું કો'નું થતું ભાળી,	
આદમી અદેખો કોઈ,	બિરે અકળાય છે. ૨	

અપંગોની યાચના.

—ગઝલ—

પ્રભુએ જો તને આપ્યું અમોને દાન દેતો જા;
 અપંગો આશરો માગે અરે ! આશીષ લેતો જા ! પ્રભુ
 વિકારોથી ભરી દુનિયાં રૂપી સહરા તણા રણમાં;
 વહે પરમાર્થનું વારી ભરી ખ્યાલીજ પીતો જા ! પ્રભુ
 અરે ! સંસાર અરણ્ય આ અતી મસ્તાન તોફાને;
 સખાવતની તરે હોડી ધરી ધનવાન તરતો જા ! પ્રભુ
 હજારો રૂપિયા ભાઈ ! મઝામાં તું ઉડાવે છે;
 લખ્યું જો કિસ્મતે ત્હારા અરે ! કેં ધર્મ કરતો જા ! પ્રભુ
 હરિ દરબારમાં જાવા મુસાફિર છે મજલ મ્હોટી;
 ભલા સત્કર્મનું ભાથું અરે ! આ ભાઈ ! ભરતો જા ! પ્રભુ
 અમારું ટંકનું લોજન તમારી પાન સોપારી;
 દયા દિલમાં વસે જો તો બિનંતી ધ્યાન ધરતો જા ! પ્રભુ
 અમોને અન્ન ના મળતું અપંગો શું કરી શકીએ ?
 બને તુંથી બિરાદર તો અમારું કષ્ટ હરતો જા ! પ્રભુ
 અમોને જે અપાશે તે વવાશે ધર્મના ક્ષેત્રે;
 મળે આ પુણ્યનું ટાણું અહા ! રનેહિ ઉજવતો જા ! પ્રભુ
 અમારા કર્મના યોગે અમે આ કષ્ટ લોગવીયે;
 હૃદયમાં રે'મ લાવીને ફરજ ત્હારી બજવતો જા ! પ્રભુ
 અમોને અન્ન જો મળશે તમારી વાંચના ફળશે;
 પ્રભુ ત્હાડું ભલું કરશે જરા અમને રિઝવતો જા ! પ્રભુ

ઐક્યતા !

—ગઝલ—

અમારું તે તમારું છે, તમારું તે અમારું છે;
 અમારા ને તમારામાં, પ્રભુનું નામ ખ્યાર છે.
 અમે જગદીશને ભજીએ, તમે અદલાહ ઉચારો છો;
 અમે શ્રી રામને રટીએ, તમે રહેમાન ધારો છો.
 અમે ગીતા તણા રાગી, તમે કુરાન માનો છો;
 સકળનું તત્ત્વ છે એક, છતાં કાં લેદ જાણો છો ?
 તમે છો હીંદના બેટા, અમે પણ હીંદના જાયા;
 બિરાદર આપણે બન્ને, સકળને હીંદની છાયા.
 અરેરે ! ધર્મના લીધે, ગણો જૂદાઈ કાં ખ્યારા ?
 કુસંપે કલેશ કાં માંડો ? અરે ઓ બંધુઓ મહારા.
 ભલો સુલતાન અકબરશાહ, પ્રજામાં લેદ ના રાખ્યો;
 ગણી સૌ કોમને સરખી, અમરરસ યશ તણો ચાખો.
 કુસંપે નાશ થૈ લક્ષ્મી, કુસંપે દેશ છે દુઃખીયો.
 તજી તોફાન જાતીનું, બનાવો દેશને સુખીયો.
 અરે ! ઓ ! બંધુ હીંદુઓ ! બિરાદર હે ! મુસલમાનો !
 બનો એકત્ર નિજ માટે, સ્વમાતા હીંદને જાણો.

કઠણ હૃદયવાળા ધનવાન !

શિખરણી—છંદ.

ધની પાસે જૈને, નિરધન બિચારો કરગરે;
અહંકારી થૈને, અરજ નવ તેની ઉર ધરે.
નિસાસા નાખીને, નિરધન પછી પંથ પળતો;
ધનીના હૈયાને, કઠણ હરિ તું કેમ કરતો ?

ધનવાન અભિમાની સગાઓને ઠપકો !

ગઝલ સોરઠી—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

આબ્યા તમારે આંગણે આવો ભલે કે'તા નથી;
કરિયે પ્રણામ સલામ પણ કે' લક્ષમાં લેતા નથી !
કહો શેઠ કુશળ ક્ષેમ છે ? તમ બાળ બચ્ચાં કેમ છે ?
આ રંકના પર રે'મ છે ? ઉત્તર અરે હેતા નથી !
નવ ખેસવા આસન કરો, નવ પાન સોપારી ધરો;
અવલોકતાં અવળા ફરો, રહામું જરા જોતા નથી !
જળ પાત્ર નિજ હાથે ભરી, ખેલો તમો રહામે ધરી;
વિવેકથી વૃષ્ટિ કરી, પાતા અગર પી-તા નથી !
જળપાન વણુ કહેવે કર્યું, અંતર અમારું હા ! બળ્યું;
ના ધ્યાનમાં આપો, નરમાશમાં નહાતા નથી !

કેં વાત કરિયે જો અમે, પણ સાંભળો ના તે તમે;
 ના બોલવું તમને ગમે, કિરતારથી ખડીતા નથી !
 દુઃખ-વાત તમ પાસે કહે, ના રે'મ તમ હૃદયે રહે;
 અમ આંખથી આંસુ વહે, એ આંસુડાં લેહોતા નથી !
 ધનહીણ શું હલકા અમે ? ધનવાન તે ભારે તમે ?
 તમને સદા ચહિયે અમે, અમને તમે ચ્હાતા નથી !
 અંધા બનો અભિમાનમાં, ના વાત લ્યો કેં ધ્યાનમાં:
 છેવટ જીવુંજ સ્મશાનમાં, પણ ગર્વને તજતા નથી !
 છે રંક રાજા હારમાં, કિરતારના દરબારમાં;
 કેા ઊંચ નીચો-ધાર માં, જૂઠું અમે ગાતા નથી !

જેવા દેવ તેવી પૂજા !

—ગઝલ—

અમે મુશ્કેલ તે માટે, નકામા કાં સતાવો છો ?
 દયા સાટે અયે આદમ ! તમે તો દમ-બતાવો છો ! અમેં
 અરે ! નિર્બળ અપંગોને, નથી ભોજન પુરું મળતું;
 રખડતા હાલને દેખી તમે ક્યાં ગમ-બતાવો છો ? અમેં
 ભલે ના આપશો ભાઈ ! મગર ધક્કા નહિં મારો;
 અરે ! એવું કરી અછલ તમારી કમ-બતાવો છો ! અમેં
 તમારા એક ધક્કાથી અમે નીચે પડી જઈએ;
 અતી બળવાન તે અમને, તમે તાલિમ-બતાવો છો ? અમેં

ગની હો યા ગદા હો પણ પ્રભુ દરબારમાં સરખાં;
 જીલમ જગદીશની દ્રષ્ટે, અયે અલિમ બતાવો છો ! અમે
 મુકી ધનમાલ ને માયા, ગયા ચાલી હજારો કેં;
 જીઓ છો તે છતાં હુંપદ, તમે હરદમ-બતાવો છો ! અમે
 ગરીબો છેક છે હલકા, ગણી અપમાન કાં આપો ?
 તમારી જાતની હાથે, કરી નહાનમ-બતાવો છો ! અમે
 અમે તો માગવા લાયક, તમે છો આપવા લાયક;
 કરીને કોપની દ્રષ્ટી, કટૂતા કયમ-બતાવો છો ? અમે
 તમારે આંગણે આવ્યા, અમે આશા અતી ધારી;
 “અયે ! જા !” કર કરી લાંબો, જવું જહનમ બતાવો છો ! અમે
 ભરીને ફંડમાં નાણાં, સખાવત કાં બતાવો છો ?
 અપંગો આશરે આવે, અદાવત-કાં બતાવો છો ? અમે

“ એવી દયાને શું કરે ? ”

—હરિગીત છંદ—

નિર્દોષ પક્ષી પાડવા ગોળી છુટી બંદૂકથી,
 પોકાર પાડીને પડયું પક્ષી બિચારું વૃક્ષથી;
 નિરખી તરફડતું તેહને હણુનારનું અંતર બળે,
 પાછળ પછાડે પૂંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૧
 અરજ સુણી પણ મેઘજી આવ્યા ન ચોમાસા વિષે,
 દુનિયાં દુઃખી દુષ્કાળથી જન ભૂખથી મરતાં દૈસે;

- પણ માથ માસે મેઘજી લાવે દયા અવની પરે,
પાછળ પછાડે પૂંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૨
- પૈસો ઘણો ખ્યારો ગણી બાળા વળાવી વૃદ્ધને,
બાળાપણે વિધવા થતાં આવી દયા દુર્બુદ્ધને;
દુઃખ દેખતાં દિકરીતાણું રે ! આંખ આંસુથી ભરે,
પાછળ પછાડે પૂંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૩
- રે ! નવિન વધુના બોધથી મૈયત પ્રીયાના પુત્રને;
બાળાપણે તરછોડીયો સમજ્યો નહિ ઘર સુત્રને;
પત્તો મળ્યો ના પુત્રનો મનમાં મુંઝાઈને મરે,
પાછળ પછાડે પૂંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૪
- ધનવાન હું પદમાં રહ્યો આખું નહિ કંગાલને,
દુર્બળ હતો રે ! ભૂખથી પૃથ્વિ પડ્યો તત્કાળ તે;
પડતાં મરણ પામ્યો દયા ધનવાનના દિલમાં ઠરે,
પાછળ પછાડે પૂંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૫
- કબજે કરી કીલ્લો કતલ શાહે ચલાવી શહેરમાં,
હો બાળ વૃદ્ધ યુવાન પણ સૌ કો કપાયા કે'રમાં;
પોકાર મરતાંનો સુણી અફસોસ કરતો શાહરે,
પાછળ પછાડે પૂંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૬
- શર સાંધીને મૃગ મારવા રે ! પારધી પુઠે પડ્યો,
શર વાગતાં ધરણી ઢળ્યો પોકાર મૃગલીને કર્યો;
મૃગલી મરો શિર પટકીને ઘાતક દયાથી થરથરે,
પાછળ પછાડે પૂંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૭

ખોટો કુખાવા આગની દરિયે કર્યું તોફાનરે !
 જોડાં વિષુટાં બહુ કર્યા ખોયા કંઈના પ્રાણુરે !
 પસ્તાવો કરતો તે પુરો નિજ શાન્ત થાવા આદરે,
 પાછળ પછાડે પુંછડું એવી દયાને શું કરે ? ૮
 ખેલાં હૃદય કંપે નહિ એવી દયા શું કામની ?
 મૃત્યુ થતાં આણે દયા રે ! એ દયા શું કામની ?
 ‘શંકર’ કહે છે શીર છેદી પાઘ બાંધે શું વળે ?
 પાછળ પછાડે પૂછડું એવી દયાને શું કરે ? ૯

હોંગી ધર્મગુરુનું ધર્તીંગ!!!

—ગઝલ—

ગુરુ જો થયા છે તો તમે બસ જ્ઞાન-આપોને,
 પ્રભુને ભેટવા ભક્તિ તણું રસ પાન-આપોને;
 અરે ! છે દેવ સૌ સરખા ગણીને માન-આપોને,
 ખુલાસો પૂછિયે તે પર ધિરજથી ધ્યાન-આપોને !
 ગુરુ સ્વર્ગમાં જાવા બતાવો જ્ઞાનની ઘોડી,
 અરે ! સંસારને તરવા બતાવો જ્ઞાનની હોડી;
 રહ્યું અજ્ઞાન અંતરમાં ઝપાટે નાંખજો તોડી,
 ગુરુ આપ છે મહારા કહું છું હાલ કર જોડી !
 લગાવી તેલ ને અત્તર ફરો છો ફાંકડા ફક્કડ,
 નથી કે નમ્રતા તમમાં અભિમાને રહો અક્કડ;

જમો મિષ્ટાન્ન ને મેવા પિવાને દૂધ ને શક્કર,
 મઝા એ રાજ્ય વૈભવને ઘડીલર મારતી ટકકર !
 ચઢી ગાડી અને ઘોડે નથી ફરવા-તમે જનમ્યા,
 મઝા ને મોજ સંસારે નથી કરવા તમે જનમ્યા !
 કરી પધરામણી પૈસા નથી હરવા-તમે જનમ્યા,
 ગુરૂ પારકે તુંબે નથી તરવા-તમે જનમ્યા !
 અમોએ જ્ઞાન મેળવવા-ગુરૂ આપને કીધા,
 અમારી બુદ્ધિ કેળવવા-ગુરૂ આપને કીધા;
 હૃદયમાં ભક્તિ મેળવવા-ગુરૂ આપને કીધા !
 અરે ના ભક્ત ભોળવવા-ગુરૂ આપને કીધા !
 ગુરૂ પારકા જર પર ગુનરો-આપ લે બેઠા,
 જગતને ધૂતવાનો શું ઇનરો-આપ લે બેઠા ?
 દગાથી દેવના નામે ધુનરો-આપ લે બેઠા.
 ઇલાહો દ્રવ્યને હરવા હુનરો-આપ લે બેઠા !
 અરે ! સમજુ જનો કેરી ક-રાજી-આપ લે બેઠા,
 હતા જે અંધ શ્રદ્ધાળુ હરાજી-આપ લે બેઠા;
 મુકીને નમ્રતા નેવે મિજાજી-આપ થે બેઠા,
 અરેરે ! ગર્વની ગાદી ગુરૂ-આપ લે બેઠા !
 ધ્વજ નિજ ધર્મની હસ્તે ધરીને-કલેશ કાં માંડો ?
 પરાયા ધર્મની નીંદા કરીને-કલેશ કાં માંડો ?
 અવરના ધર્મનું જોરબ હરિને-કલેશ કાં માંડો ?
 ગુરૂ પાપનો પ્યાલી ભરીને-કલેશ કાં માંડો ?

ગુરુ છો આપ ઘરખારી બિરાગી શિષ્યને કરતા,
 પછી ધનમાલ લે તેનો સુખે ભંડારમાં ભરતા;
 નથી લાયક તમોને એ અરે ! કાં લોભ ના તજતા ?
 ગુરુજી આપ જન્મળી જરા ભગવાન ના ભજતા !
 અહા ! ધનવાન જો આવે ખુશીથી માન—આપો છો,
 દઈ પરસાદના પડોયા ઉપરથી પાન—આપો છો;
 ધકેલા ખાય નિરધર્મીયા છતાં ક્યાં ધ્યાન—આપો છો ?
 સુખે કૂટકા મરાવીને અરે ! અપમાન—આપો છો ?
 ભલું ના આપનું ઇચ્છો અવરનું શું કરી—શકશે ?
 રહ્યું અજ્ઞાન અંતરમાં અવરનું શું હરી—શકશે ?
 અરે ! કાગળ તણે નાવે ગુરુજી શું તરી—શકશે ?
 ડુબો છો આપ પોતે તો અમોને શું ધરી—શકશે ?
 ગુરુજી જો રહડે ગુસ્સો દયાથી માફ—હા ! કરજો,
 બિકારો વેગળા મુકી હવે દિલ સાફ—હા ! કરજો;
 ખરા ખોટા તણો અંતે અરે ! ઇન્સાફ—હા ! કરજો.
 વહે “શંકર” જગત્ કર્તા તણો બસ જાપ—હા ! કરજો !

ઢોંગી વૈરાગીને !

(—મુખડાની માયા લાગીરે—એ રાહને મળતો—)

ઓરા આવો વૈરાગીરે, વાત સુણાવું. (૨)
 સંસાર શાને છોડયો ? ગૃહસ્થાશ્રમને કાં તોડયો ?
 જીવ જોગવટામાં જોડયો રે, વાત સુણાવું. ઓરા૦
 શા કારણુ ઝાલી ઝોળી ? અંગે વિભૂતિ યોળી;
 ભરમાવો દુનિયાં ભોળીરે, વાત સુણાવું. ઓરા૦
 ગલીએ ગલી ફેરા ફરતા, ભટકીને પેટજ ભરતા;
 કલ્યાણુ ન કો'તું કરતારે, વાત સુણાવું. ઓરા૦
 વનમાં જૈને ના વસતા, ભાવે ના ભૂધર ભજતા;
 સંસાર હજી ના તજતારે, વાત સુણાવું. ઓરા૦
 છે કામ ક્રોધ તમ સાથે રે ! મોહ લોભ સંગાથે;
 માયા ફરતી તમ માથેરે, વાત સુણાવું. ઓરા૦
 જો જોગવટાને જાણો, ગિરનારે તંબુ તાણો;
 ભક્તિમાં મોજજ માણોરે, વાત સુણાવું. ઓરા૦

યોગીને આમંત્રણ !

(તોટકમાં ભજતો રાહ.)

ઓ યોગીજી ! તમે આવોને,
તમ યોગની રીત બતાવોને;

કાં ભક્તિ સુધારસ પાવોને,
કાં પાપ જળે નહવરાવોને.

ઓ યોગીજી.

કાં સદ્ગુણ શીખ ચઢાવોને,
કાં દુર્ગુણ માંહી ડુબાવોને;

કાં અલખની જ્યોત જગાવોને,
કાં સ્વાર્થની ધૂન લગાવોને.

ઓ યોગીજી.

કાં સ્વર્ગનું સુખ બતાવોને,
કાં નર્કનો સ્વાદ ચખાવોને;

કાં ભૂધર ભેટ કરાવોને,
કાં રામનું નામ ભુલાવોને.

ઓ યોગીજી.

કાં વિદ્યા વ્યસન લગાડોને,
કાં ચડસને ગાંજે ચઢાવોને;

કાં હરિકિર્તન ગવરાવોને,
કાં અવરની નિંદ સુણાવોને.

ઓ યોગીજી.

જે પહેલો ગુણ ધરો યોગી,
તો આવોજી ભલે આવોને;

જે ખીજે ગુણ ગ્રહો ખાવા,
તમ યોગમાં આગ લગાવોને.

ઓ યોગીજી.

“ અખ મારવા ! ”

ગઝલ—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

જો ઇશને સમરે નહિ, જનમ્યો વૃથા ‘અખ મારવા’;
 પરમાર્થને પોખ્યો નહિ, જીવ્યો જગે ‘અખ મારવા’! જો.

ખાધું પીધું હા ! ખંતથી, જાડા થયા પાડા સમા;
 પર પીંડને પોખ્યો નહિ, જાડા થયા ‘અખ મારવા’! જો.

મોજો હજારો મારતા, ગાડી અને ઘોડે રહડી;
 સત્કર્મ કેં કીધું નહિ, મોજો કરે ‘અખ મારવા’! જો.

રાજા થયા કેં દેશના, પીડા પ્રજાને આપતા;
 રૈયત સદા રડતી રહે, રાજા થયા ‘અખ મારવા’! જો.

સુખ મેળવે રૈયત સદા, ના રાજ્યને રહેતી વફા;
 ટંટો ખખેડો જો કરે, રહે રાજ્યમાં ‘અખ મારવા’! જો.

ખાવા અને યોગી બની, માયા મૂકી ના વેગળી;
 ઢાંગી થઈ જગ ધૂતતા, ખાવા બને ‘અખ મારવા’! જો.

વિદ્યા લણી કેં કેં શીખ્યા, પંડિત ને જ્ઞાની બન્યા;
 ના જ્ઞાન આખ્યું અવરને, જ્ઞાની થયા ‘અખ મારવા’! જો.

નખરાં કરે છે નવ નવાં, નિજ નાથને સંતાપતી;
 સંતોષતી ના સ્વામીને, નખરાં કરે ‘અખ મારવા’! જો.

બહુ કષ્ટથી ઉછેરીને, ડાહ્યા બનાવ્યા દિકરા;
 માખાપને માને નહિ, પેટે પડ્યા ‘અખ મારવા’! જો.

જે પુરતું આપે નહિ, જલિમ જૂઠ્ઠમથી કામ લે;
 એ શેઠીયા કે શકું છે, જૂઠ્ઠમો કરે ‘ઝખ મારવા’ ! જે.
 ખાઈ નિમક નિજ શેઠનું, હલાલ ના હેતે કર્યું;
 એ ચાકરો કે ચોરટા, ખાતા નિમક ‘ઝખ મારવા’ ! જે.
 વાણી ઉચારી ‘શંકરે’ સર, નાઈટ, ને જે-પી થયા;
 જે દેશ સેવા નહિ કરી જે-પી થયા ‘ઝખ મારવા’ ! જે.

“ કન્યાવિક્રય વિષે ! ”

લાવણી. (મુજ ઉપર ગુજરી-એ રાહ.)

- હે આર્ય બંધુઓ સુણો, શિખ આ સારી;
 “ કન્યાવિક્રય ” કરો બંધ બિનંતી મહારી ! ૧
- જે જન લઈ પૈસા નિજ પુત્રીને દેશે;
 તે પાપ તણો લઈ પુંજ દુઃખ લોગવશે. ૨
- પૈસાના લોભે જુઓ નહિં વર સારો;
 પછી તે કન્યાનો બળી જાય જન્મારો. ૩
- સાસરીયે જતાં સુખ વૃત્તિ નહિં આવે;
 જીવ રહે અતિ ઉદાસ દુઃખ બહુ લાવે. ૪
- હોય બુદ્ધો પણ ધનના લોભે પરણાવે;
 એ રંક સુતાને સુખ કદિ ના આવે. ૫

- એ બુઢ્ઢા સાથે ઘર શી રીતે માંડે;
ખ્યારી પુત્રી તે ન્હાની વયમાં રાંડે; ૬
- પામે નહિ સુખ સંસાર તણું તે ખ્યારા;
કરો ખંધ તમે “ કન્યાવિક્રય ” ના ધારા. ૭
- દે શ્રાપ પછી માખાપો મ્હારાં મરજે !
હે પ્રભુ ! તેમનો નરકે વાસો કરજે. ૮
- થાય પુખ્ત ઉમ્મરે તે તનયા તો જ્યારે;
કરે વ્યલિચાર ને અનાચાર તે ભારે. ૯
- શાસ્ત્રોની વાતો ધ્યાન મહીં તો ધારો;
પૈસાના લોભે કરો ન વિક્રય ચારો ! ૧૦
- તે પૈસા તમને પચન થશે નહિં ભાઈ;
લેશો તે કરતાં જશે વિશેષ તણાઈ. ૧૧
- ‘ કન્યાવિક્રય ’ થી લાલ નથી કંઈ ચારો !
પુત્રીનો પૈસો ગાય રૂઢ સમ ધારો. ૧૨
- ‘ કન્યાવિક્રય ’ કરનાર અતિ દુઃખ પામે;
‘ ફટ ફટ ’ દુનિયામાં થાય આખરૂ વામે. ૧૩
- ‘ કન્યાવિક્રય ’ થી દેશ થયો ખેડાલ;
હે મિત્ર માહ્યરા ! નજરે તે તું ન્યાળ. ૧૪
- વઢે વાણી ‘ શંકરલાલ ’ મિત્ર ઓ મારા;
કરો ખંધ તમે ‘ કન્યાવિક્રય ’ ના ધારા. ૧૫

ક્રોધ વિષે !

પ્રલવંગમ છંદ.

ક્રોધ ક્ષણીધર નાગ, કદી ના પાળશો,
ક્રોધ કરાવે રાગ, વૃથા ચિત્ત બાળશો;
ક્રોધ કરાવે વેર, સુખુદ્ધી કાપશે,
ક્રોધ હળાહળ ઝેર, રગે રગ બ્યાપશે ! ૧
ક્રોધ કરે યશ જાય, પલકમાં આળ દે,
ક્રોધ કરે દુઃખ થાય, અરે અપવાદ દે;
માટે મહારા મિત્ર, તજો આ ક્રોધને,
થાજો સદા પવિત્ર, સુણી આ બોધને ! ૨

“ તે દુનિયાંના દેવતા ! ! ! ”

—સોરઠા—

નારાયણનું નામ અંતરથી અળગું નહિ;
હરદમ રટતા રામ, ‘તે દુનિયાંના દેવતા’ ! ૧
પરમારથમાં પૂર, પરહિત માટે પ્રાણ દે;
દયા થકી ના દૂર, ‘તે દુનિયાંના દેવતા’ ! ૨
જૂઠ તણી ના જાણ, સત્ય સદા જે બોલતા;
છે સદ્ગુણની ખાણ, ‘તે દુનિયાંના દેવતા’ ! ૩

પરધન પરની નાર, પેખીને લલચાય ના;
 ગણે અસીની ધાર, 'તે દુનિયાંના દેવતા' ! ૪
 અંતર ના અભિમાન, જ્ઞાન હૃદયમાં ગરજતું;
 દે સૌને સન્માન, 'તે દુનિયાંના દેવતા' ! ૫
 અપંગનો આધાર, ભુખ્યાને ભોજન દીયે;
 દુર્ખીયાંનો દાતાર, 'તે દુનિયાંના દેવતા' ! ૬
 લોભ ક્રોધ ને કામ, અંતરથી અળગાં કરે;
 મોહ તણું ના નામ, 'તે દુનિયાંના દેવતા' ! ૭
 પર દુઃખ દેખી આપ, આંસુડાં આંખે ભરે;
 દિલે દયાની છાપ, 'તે દુનિયાંના દેવતા' ! ૮
 નિર્મળ આપે ન્યાય, પક્ષપાત ખ્યારો નહિ;
 સાચાને જે રક્ષાય, 'તે દુનિયાંના દેવતા' ! ૯
 સ્વદેશની જે સેવ, કરતા સ્નેહ થકી સદા;
 'તે દુનિયાંના દેવ,' શાખ લખો "શંકર" તણી. ૧૦

“ ખેવડા મંડળીના મેનેજરની
 આમંત્રણ પત્રિકા ! ”

—ગઝલ સોરઠી—

મિજલસ અમારી આજ છે, મોજો ઉડાવા આવજો !
 રે ! ખેવડાની આટલી, દમભર રુડાવા આવજો !

(૫૭)

છે શુદ્ધ જળ એ ફળ તણું,
હા ! પાક પાણી આપણું;
ખસ એજ ગંગાજળ ગણું,
તે ગટગટાવા આવળે !

દોષિત દિવાનાઓ ગણે,
નાદાન તે નિંદા કરે;
ખસ બેવકુફી બાપરે,
ભર જામ પીવા આવળે !

સહજત શરાબે જે રહી,
પીનાર તો જાણે સહી;
અંજાણુ તે જાણે નહિ,
ગમ્મત જમાવા આવળે !

અમૃત અમારું એજ છે,
પકવાન ખ્યારું એજ છે;
ખસ સ્વર્ગ ખારું એજ છે,
એ લાલ લેવા આવળે !

પઈશું અને પીશું અહા !
મસ્તાન તો ખનશું અહા !
મનથી મઝા કરશું અહા !
ગુલતાન થાવા આવળે !

મુફ્તેસ થૈશું બે ધડક,
છો આવતા દુઃખના ખડક;
પણ બેવડો પીશું કડક,
સૌ પાપ ધોવા આવળે !

રે ! આવજો ! રે ! આવજો !

દિલજન દોસ્તો લાવજો;

આવી સભા શોભાવજો,

આનંદ કરવા આવજો

મિજલસ અમારી આજ છે, મોજો ઉડાવા આવજો !

રે ! બેવડાની બાટલી, સ્નેહ રહાવા આવજો !

“ બાળ લગ્ન ” વિષ !

ચોપાઈ—(તુલસીદાસની ચોપાઈનો રાગ.)

હે મમ વીર અરજ ઉર ધારો, બાળ લગ્નનો ચાલ નહારો.
 અણુસમજી બાળક પરણાવો, લે સંસાર તણો શો લહાવો ?
 લગ્ન ફરજ કરી લગ્ન ન જાણે, પ્રેમ ચીજ શું ? તે ન પિછાણે.
 રમત ઢીંગલા તણી રમાડો, બાળકનો અવતાર બગાડો.
 બાળ લગ્નથી બાળ સુકાચે, વિદ્યાભ્યાસ પુરો નવ થાયે.
 તન મનની અતિ થાય ખુબારી, સુખ ના પામે તે નરનારી.
 નિર્બળ સંતતિ તે પ્રકટાવે, રોગ કદી ઘર છોડી ન જાવે.
 સુણી સુબોધ સમજ દિલ લાવો, સંતતિ પુખ્ત વયે પરણાવો.

“ તું શું કરે ? ”

ગઝલ-સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ગવાશે)

આ કાષ્ટની માળા અરે ! તું ફેરવીને શું કરે ?

કિરતાર ના અંતર વિષે હસ્તે ધરી-‘ તું શું કરે ? ’

નિત્ય ન્હાય નિર્મળ નીરથી, સરિતા સરોવરમાં જઈ;

પણ મેલ ના મનનો મટયો જળ વાપરી-‘ તું શું કરે ? ’

ટીલાં અને ટપકાં કરી, છે ભરમ સૌ અંગે ભરી;

પણ શરીરમાં શયતાન છે, ભભૂંતી ભરી-‘ તું શું કરે ? ’

બસ રામ રામ પુકારતો, પણ પ્રેમ ના પ્રભુના પરે;

ના રે’મ તુજ હૃદયે રહે, ઇશ છેતરી-‘ તું શું કરે ? ’

રે ! દેવદર્શન માટ તું ફરતો ફરે સૌ મંદિરે;

આકીન ના અંતર વિષે, ફેાકટ ફરી-‘ તું શું કરે ? ’

તું નેત્ર ઢાંકીને સદા, બસ ધ્યાન ધરતો ઢાંગથી;

પણ ચિત્ત તુજ ચંચળ રહે, ફતવા કરી-‘ તું શું કરે ? ’

ધારણ કર્યાં છે શ્વેત વસ્ત્રો, શ્વેત દિલ કીધું નહિ;

દેખાવ છે સુતકી સદા, ઘોળાં ધરી-‘ તું શું કરે ? ’

એકાદશી ને અન્ય કેં, ઉપવાસ કરતો કષ્ટથી;

પણ બ્રહ્મ છે તુજ ભાવના, ભૂખે મરી-‘ તું શું કરે ? ’

જે ડાળ રાખે ખ્હારનો, તે હોય જો હૈયા વિષે;

હરિ હાથ છે “શંકર” કહે, ખટપટ કરી-‘ તું શું કરે ? ’

“ તો શું ? ! ! ! ”

—ગઝલ—

કદર વણુ નોકરી કો'ની કરી યા ના કરી ‘ તો શું ? ’
 ચકિન વણુ હસ્તમાં માળા, ધરી યા ના ધરી—‘ તો શું ? ’
 મહોબત વીણુ મહબુબની, કદી સંગાથ બેસીને;
 શરાબોની સરસ ખ્યાલી, ભરી યા ના ભરી—‘ તો શું ? ’
 મહા મહિના તણી મોસમ, ગગનમાં વાદળી ગાજે;
 અરે ! એ વાદળી ભૂ પર, ઝરી યા ના ઝરી—‘ તો શું ? ’
 ચતુરાને નથી ચ્હાતો, ચતુરા ના મને ચ્હાતી;
 કદી એ સ્નેહ વણુ સાદી, ઠરી યા ના ઠરી—‘ તો શું ? ’
 અનીતિ કાર્ય આદરતાં, અવલથી ના ડરી રામા;
 બનીને બ્રષ્ટ ભુંડી તે, ડરી યા ના ડરી—‘ તો શું ? ’
 મનુષ્યોથી ભરી હોડી, ડુબી જૈ મધ્ય દરિયામાં;
 પડી ઉંધી તરી પાછી, તરી યા ના તરી—‘ તો શું ? ’
 નથી મન મોહમાં રમતું, કદી ના કામની ઇચ્છા;
 અરે ! કુબળ મળી ‘તો શું,’ મળી જો શુલ પરી—‘ તો શું ? ’
 ગઈ ઘરને તજી રામા, અવરથી સ્નેહ છે સાંધ્યો;
 પછી પસ્તાઈને પાછી, ફરી યા ના ફરી—‘ તો શું ? ’
 કમાયો કષ્ટથી પૈસા, કદી કોડી નહિ ખરચી;
 મુરખ મુફલિસ રહ્યો ‘તો શું !’ અગર દૌલત મળી—‘ તો શું ? ’
 કહે ‘શંકર’ ધરીને જન્મ, જો પરમાર્થ ના પોષ્યો;
 જીવે જગમાં કદી ‘તો શું ?’ ગયો તે જો મરી—‘ તો શું ? ’

તંબાકુની “ બીડી ” વિષે !

કુંડળીયા.

બીડીમાં બહુ દોષ છે, અવગુણમાં આબાદ,
રૂદ્રતાણું પાણી કરે, મધુર નથી કેં સ્વાદ.
મધુર નથી કેં સ્વાદ, છતાં સૌ લોક પીંચે છે,
ખાંસી ને ક્ષય થાય અરે ! પણ કેાણુ બહીચે છે ?
કહે દ્વિજ ‘શંકરલાલ’ ચહુડો ના રોગ છીડોમાં,
પૈસા પાણી થાય, ગુણુ નથી કેં ‘ બીડીમાં. ’ ૧

દારૂના દોષ વિષે !

ગઝલ—(સરકાર રજા દીજીએ—એ રાહ.)

દારૂથી હજારો લોક, થઈ ગયા ખરાબ;
માટે મિત્ર માદ્યરા, પીશો નહિ શરાબ. ૧

દારૂથી અનેક દુઃખ આવીને પડે;
લાજ લોક માંહી જાય બહુજ તે નડે. ૨

દારૂના પ્રતાપે બજ્યો, યદવોનો ઘાણુ;
સીકંદર શૂરાનો ગયો દારૂનાથી પ્રાણુ. ૩

દાડના પીધાથી ગયું રજપુતોનું રાજ;
કેંક તેથી મર્ણુ પામ્યા બગડ્યાં કંઈનાં કાજ. ૪

દાડના પીધાથી લાન નવ જરી રહે;
આબરૂ પિતાની ઉપર પાણી તો વહે. ૫

આટલી આ શીખ સૌ ઊરે તમે ધરો;
'શંકર' કહે છે સહુ દાડ પરહરો. ૬

દાડના દુર્ગુણ વિષે !

એકત્રીસો સવૈયા.

દાડમાં દુર્ગુણ છે ઝાઝા, તેમ છતાં નવ કેમ તજાય ?
દ્રવ્ય અને કિર્તિની હાની, ડાહ્યો પણ ગાંડોજ ગણાય;
સ્વાદ નથી ન સુવાસ મળે કેં, પણ પીધે મુખડું ગંધાય,
શરીર સંપત્તિનો ક્ષય થાયે, માન લંગ એથીજ થવાય. ૧

છપ્પન કોટી ચાદવ કેરો, મધપાનથી વર્જીયો ઘાણુ,
શુરા સિકંદર રાજાએ પણ, દાડથીજ શુભાંચો પ્રાણુ;
કેં રજપૂતો શરાબ પીને, થયા ખરાબ નથી અણુજાણુ,
માટે મિત્રો શીખ સુણીને, તજે તમે એ અવગુણ ખાણુ. ૨

મધ્યાન નહિ કરવા વિષે !

લાવણી—(ભલાજી મેં બાલકડી હોતી-એ રાહ.)
 સુણો હે બ્રાત વાત મારી (૨)
 વ્યસન મધુનું આ જગમાં છે અતિશય દુઃખકારી.
 વ્યસન એ જે જનને વળગે (૨)
 તેના દિલમાં ગુમજ લાહો અહોનીશ સળગે.
 ખખર નહિં તે જનને પડશે (૨)
 થોડે થોડે મિત્ર માહ્યરા તે દુઃખ તો નડશે.
 આખરૂં લોક વિષે જાણે (૨)
 ઉંચ જ્ઞાતીના જન થકા આવું વ્યસનજ ના થાયે.
 કરે નહિં વિશ્વાસજ કોઈ (૨)
 કહેશે આ તો છે છટકેલો સર્વ આખરૂં ખોઈ.
 વળી સહુ લોક કહે ગાંડો (૨)
 મિત્ર માહ્યરી શીખ સુણી એ વ્યસન હવે છાંડો.

મિત્રતા ઉપર જળ અને દૂધનું દષ્ટાંત !

—ઇંદ્રાવજય છંદ.—

પ્રીત કરો જન જોઈ જરા કદી કામ પડે ન તુટેજ કદાપિ,
 ભીરૂ અને ભયમાંજ સદા, તન ને ધન દે પળમાં પણ આપી;
 મોજ કરે સુખમાં રહી સંગ, પડે દુઃખ તો ન શકે ભય કાપી,
 સ્વારથ સાધક મિત્ર તજો કદી હિમ્મત લેશ શકે નવ આપી. ૧

વારિ અને પયને પ્રીત છે કદી દૂધ વિષે જળને જન નાખે,
 રૂપ અને દર્ધ સ્વાદ સદા દૂધ હેત થકી નિજમાં જળ રાખે;
 દૂધ ચહુલે ચહુડતું નિરખી બળી અંતરમાં મુખથી જળ ભાખે,
 આશ્રય લેઈ અરે ! તુજમાં જીવવું ક્યમ હાય ! ગમે તુજ પાખે. ૨
 એમ કહી પય પાસ રહી જળ બાળતું ખેલ કરી નિજ કાચે,
 દેખી અતી દુઃખ મિત્ર તાણું દૂધ અગ્નિ વિષેજ પછી ઉભરાયે;
 કોઈ લઈ જળને નીરખે પયમાં કદી જો જળ તો ખુશ થાયે,
 મિત્ર મળે સહુ કષ્ટ તજી પય શાન્ત પડી ઉભરેજ સમાયે. ૩

વચન પાળવા વિષે !

ગઝલ—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

બોલી વચન પાળે નહિ ને કાલ તોડે આપનો;
 વિશ્વાસ કો તેનો કરે સારો ભરૂંસો સાપનો. બો.
 હોયે ખરો કુળવાન તે નિજ ટેકને છોડે નહિ.
 શિર જાય તો પણ શું થયું ? દર્ધ કાલને તોડે નહિ. બો.
 સરતો કરે છે સ્નેહથી, આવે સમય જો હારવા;
 બે બોલ થાયે બાયલા સરતો કરે ઝખ મારવા. બો.
 આપે શીખામણ અન્યને પણ બોલ બોળે આપનો;
 તે જીંદગીમાં ધુળ છે, જો કાલ તોડે આપનો. બો.
 આખું વચન તે પાળવા, હરિશ્ચંદ્ર દુઃખ પામ્યા ખરે;
 વિક્રય કરી સુત નારનો, પોતે રહ્યા નિયના ઘરે. બો.

આખ્યું વચન નભાવવા, બળીં રાય પાતાળે વસ્યા;
 પાંડવ ગયા વનવાસ પણ, તે સત્યથી ડગ ના ખસ્યા.   બો.
 આખ્યું વચન તે પાળવાને પ્રાણ છોડયો દશરથે;
 શુભો ગવાયા સૃષ્ટિમાં, કવિઓ કવિતામાં કથે.   બો.
 વાણી વહે 'શંકર' સદા, જો બોલ બોલ્યો પાળશે;
 કિરતાર કરશે સ્હાયરે ! જો ટેકને સંભાળશે.   બો.

“ જરા પણ વિવેક ભ્રષ્ટ થયેલો માણસ ફરી
 વધુ ને વધુ વિવેક ભ્રષ્ટ થતો જાય છે;
 એ ઉપર ગંગાનદીનું દ્રષ્ટાંત. ”

શાર્દૂલ વિકિરિત—છંદ.

સ્વર્ગે શ્રી હરિ પાદથી નિકળીને,
 ગંગા પડ્યાં હર શિરે !
 ત્યાંથી હિમગિરી પરે જઈ પડ્યાં,
 નીચે પડે હા ! અરે !
 રે ! હીમાલયથી પછી પ્રસરીને,
 પૃથ્વી સમુદ્રે પડે !
 નીચું સ્થાન સ્વિકારતો સુજન હા !
 ઊંચે ફરી ના ચડે ! ૧

ગર્વ વિષે !

—કુલણા-છંદ—

તજ અરે ! માનવી તુચ્છ અભિમાનને,
 સાર કેં ના મળે ગર્વ કીધે;
 દુઃખનું વારી તું ગર્વ ગણુજે સદા,
 નાશ સુખ સૌ થશે તેડ પીધે;
 ગર્વ છાજ્યો નહિં, રાય રાવણુ તણો,
 સંપત્તિ સંતતિ હા ! ગુમાવી;
 પ્રાણુ અર્પણુ કર્યો ગર્વની ધૂનમાં,
 દહાણુ કાઢ્યું નહિં ગર્વ લાવી.

“ તો શું થયું ” ?

ગઝલ સોરઠી—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

હરિ ભજન કર હરિ ભજન કર, હરિ ભજનમાં હિત છે રહ્યું;
 ફિરતાર નામ ઉચ્ચારતાં, આયુ વહ્યું—‘ તો શું થયું ? ’
 નીતિ નિયમને પાળતાં,
 અનીતિ ભેરેથી ટાળતાં;
 સત્સંગને સંભાળતાં,
 દુઃખ ભે સહ્યું—‘ તો શું થયું ? ’

થે સત્યનો સાથી સદા,
જૂઠું ઊંચરવું ના કદા;
આવી પડે જો આપદા,
સુખ સૌ ગયું—‘ તો શું થયું ? ’

પરમાર્થમાં ધન આપતાં,
વર્ણી કષ્ટ કૈંનાં કાપતાં;
સ્થળ સ્થળ સદાવ્રત સ્થાપતાં,
કેં ના રહ્યું—‘ તો શું થયું ? ’

તુચ્છ લોભ લાલચ ટાળતાં,
કટૂ કામ ક્રોધ વિદારતાં;
મન મોહ માયા મારતાં,
મૃત્યું થયું—‘ તો શું થયું ? ’

પરકાજ કષ્ટ ઊઠાવતાં,
સુખ સૌ તબ્યાં મન લાવતાં;
નિજ દેશ સેવ બળવતાં,
શૌર જો ગયું—‘ તો શું થયું ? ’

હરિ ભજન કર હરિ ભજન કર, હરિ ભજનમાં હિત છે રહ્યું;
કિરતાર નામ ઊચ્ચારતાં, આયુ વહ્યું—‘ તો શું થયું ? ’

યોગી કે, ઢોંગી ?

—ગઝલ—

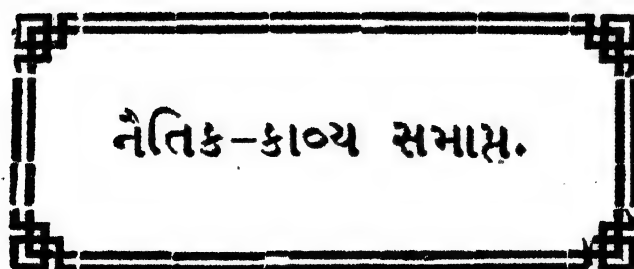
જલાવી દે ! જલાવી દે ! અયે યોગી ! જટા ત્હારી;
 અરે ! સંસાર છોડયો છે છતાં માયા અતી ખ્યારી.
 પિતા માતા તજ્યાં છોડી નિસાસા નાંખતી નારી;
 સગાં સ્નેહી તજી દીધાં અડા ! લગવાં તને ધારી.
 કમાવું ના ગમ્યું ત્યારે બની બાબા તમે બેઠા;
 પડયા સંસારને માથે કપટ પડદા વિષે પેઠા.
 શરીરે ભરમ યોગી છે ભલાં લોકો ભમાવાને;
 અડાડા ! સ્કંધ ઝોળી છે ખરેખર ! જર જમાવાને.
 બતાવો મંત્ર ને જાદૂ ચમત્કારે તમે પૂરા;
 ઉપાધિ એ તમારે શી ? કપટછળમાં રહો શૂરા.
 લગાવો ઘર તમે કૈનાં અરે ! બુદ્ધિ બગાડો છો;
 ઘલાવો બહેમ કે' ઘરમાં ભમાવી ભૂત કાઢો છો.
 અડા ! અલમસ્ત છે કાયા ! હરામી કાં થઈ બેઠા ?
 જગતને ધુતવાનો શું ? તમે ધંધો લઈ બેઠા ?
 ભમીને ભીખ માગો છો ઉદર એથી ભરો યોગી !
 ગયા છે હાથ શું લાગી ? અરે ! ધંધો કરો યોગી !
 અયે ખાકી ! અયે ખાકી ! કરી લે ખાકથી ચારી;
 જલાવી ખાક કર માયા પછી એ અંગ લે ધારી.
 પડે ના પાસ માયાનો તહાં કર વાસ હે સાધુ !
 અલખ ધુનમાં રહે રચી તજી સૌ આશ હે સાધુ !

❖ કન્યાવિક્રયનો “કબાલો” ! ❖

—ગઝલ—

અમારી લાડકી લેવા, લલે જરદાર આવોને;
 અમારું મન મનાવાને, ‘મની’ કલદાર લાવોને ! અમારી.
 અમે ના રૂપને જોતા, નથી કુળવાનને મ્હોતા;
 કરન્સી ખેંકની નોટો, અવલ અમને અપાવોને ! અમારી.
 લણેલા કે અલણુ આવો, લલે અજ્ઞાનીને લાવો;
 અમારો દામ પર દાવો, દઈ દિકરી ઊઠાવોને ! અમારી.
 લલે ભુંડો અગર ગાંડો, લલે રાખે ઘણી રાંડો;
 લલે પરણ્યા પછી છાંડો, નગદ દમડા અપાવોને ! અમારી.
 બુવાનીને નથી જોતો, બુઢાપાને નથી રોતો,
 નથી જોવો ખરો ખોટો, ખરીદીને ખટાવોને ! અમારી.
 હશે કન્યા થકી ન્હાનો, છતાં ના રાખશો છાનો;
 કળેડાનો નથી વાંધો, વસૂ વેગે વસાવોને ! અમારી.
 લલે દર્દી દિવાનો હો ! કુટિલ યા અંધ કાણો હો;
 અગર શયતાન શાણો હો ! ખરે ખીસ્સાં ભરાવોને ! અમારી.
 રૂપાળી લાડકી મ્હારી, વયે મ્હોટી મનોહારી;
 થવું જો હોય ઘરખારી, અમારું મન મનાવોને ! અમારી.
 નહિ કન્યા મળે સોંધી, અમારી માગણી મોંધી;
 વગર ધનના બધા ઢોંગી, અહીંથી દૂર જાવોને ! અમારી.

થવું ને હોય વરરાત્ર, પ્રથમ અમને કરો તાન;
 પછી વગડાવને વાન, હનરી પાંચ લાવોને ! અમારી.
 અમોને રૂપીયા દેશો, છતાં ના કોઈને કે'શો;
 હૃદયમાં જાળવી રે'શો, નહીવા નહાલે વધાવોને ! અમારી.
 ત્રીજેરી કોઈની ફાડો, અગર દેવું કરી કાઢો;
 ગીરો ઘર કે મુકો વાડો, ભલા અછલ લડાવોને ! અમારી.
 અમારી લાડકી બેટી, ઉછેરી આપદા વેટી;
 હવે પૈસે ભરો પેટી, પછી પદ્મ કરાવોને ! અમારી.
 અમારી માગણી એ છે, તમારું દિલ શું કે' છે ?
 “કળાલો” આ કબુલ છે કે? બિચારીને જણાવોને ! અમારી.
 + + + + +
 સુણી “શંકર” કહે સ્વાર્થી ! તમારું ધી:ક છે જીવ્યું !
 કમાવા હોય ના સત્તા ! ભલે માથું મુંડાવોને ! અમારી.

इन्त्याविठयनो "उज्यालो"!

"जमारी वापसी देवा! भजे जस्तार जायने!
जसाईं मन मनायाने मना कडदार जायने!"

"मयिडान्त."

સ્વરૂપ પ્રશંસા.

“ સરસ બદન ચંદ્ર વદન, તદન તેજ વાણુ !
 શ્યામ ખાલ લાલ ગાલ, ડીલડી ભાલ ભાણુ ! ”
 “ મણિકાન્ત. ”

શૃંગારિક-કાવ્ય.

—મહીદીપ—છંદ—

સરસ બદન ચંદ્રવદન, તદન તેજવાળું !
શ્યામ બાલ લાલ ગાલ, ટીલડો લાલ ભાળું !
નમાળું નાક અજબ આંખ, આંખતાં જણાયે !
મુખ દિસંત ધબલ દંત, ખંતથી ગણાયે !
ઢોક સરસ કનક કળશ, છાતીએ છુપાવે !
ઉદર ઉપર અજબ નાભો, નિરખો ફેર આવે !
કદળો સ્થંભ સરખો જંઘ, અંગમાં જણાયે !
કનક રંગ અવર અંગ, ના હવે લણાયે !
હસ્ત ચરણ કરણ તણી, કૃતિ પ્રીય લાગે !
હંસ ગમનો રસોંક રમણી, જોઈ પ્રેમ જાગે !
વચન મધુર ચપળ ચતુર, પતિવૃતા સગુણી !
પૂર્વનાંજ પુણ્ય હોય, એ મળે સલુણી !

“મણિકાન્ત.”

“ અલખેલું યૌવન આવે છે ! ”

(માત્રામેળ-તોટક છંદ-સખી સ્વપ્ન મહીં મન મોહન-મેંને મળતો.)

વધતાં વય કન્યા શરમાયે, બદલાતું બાળાપણ જાયે;
રે ! રમત ગમત વિસરાવે છે ! અલખેલું યૌવન આવે છે !

મન નવિન વિચાર વિષે રમતું,
લણુવા ગણુવાનું ના ગમતું;
ચંચળ ચિતડું ચમકાવે છે, અલખેલું યૌવન આવે છે !

સ્તન નિતંબ ગુફતાને ધરતાં,
કટિ લચકાયે હરતાં ફરતાં;
સ્મિત હાસ્ય ધ્વજ ફરકાવે છે, અલખેલું યૌવન આવે છે !

બસ મદન અગન તનમાં લાગે,
યૌવનની વાંસલડી વાગે;
તન અવય સકળ વિકસાવે છે, અલખેલું યૌવન આવે છે !

મન થાય અલૌકિક રસબાળું,
તણ આઢણી અંગ ધરે સાળું;
રતિ રંગ હૃદય રેલાવે છે, અલખેલું યૌવન આવે છે !

ભરથાર તણો મન મંત્ર લણે,
ચતુરા ચીંતાનો કોટ ચણે;
વિરહાનળ શોર મચાવે છે, અલખેલું યૌવન આવે છે !

તન રંગ સુવર્ણ સમો થાયે,
મુખ મંડળ રક્ત બની જાયે;
ચક્ષુને ચપળ બનાવે છે, અલખેલું યૌવન આવે છે !

અલખેલું યૌવન આવે છે !
તે મોહક મંત્ર જપાવે છે !
રસધેલું યૌવન આવે છે ! અલખેલું યૌવન આવે છે !

“ મોહક મુરલી ! ”

(દાસપરે દયા લાવોરે—એ રાગ.)

મોહક મુરલી વાગીરે ! (૨)

મોહન વરની—મોહક મુરલી વાગી.

સૂતી'તી શાન્ત બનીને, નિંદ્રામાં નાદ સુણીને;
રજનીએ ઝબકી જાગી જાગીરે ! મોહન વરનીં
સૂનાં ઘરખાર છોડી, મુરલી સાંભળવા દોડી;
લગની લાલાની લાગી લાગીરે ! મોહન વરનીં
આધારે ચાલી સ્વરને, લેટી હું ભૂધરવરને;
આ લવની લાવટ લાગી લાગીરે ! મોહન વરનીં

“ મનહર મુરલી. ”

—આશા ગોડી—

મનહર મુરલી વાગી, કનૈયાની મનહર મુરલી વાગી.
સુતી હતી હું ભર નિંદ્રામાં, શબ્દ સુણીને જાગી. કનૈયાનીં
બની ખડાવરી બંસી નાદે, ઉઠો હું આળસ ત્યાગી. કનૈં
મોહિત થૈ હું મુરલી સ્વરમાં, મુરલીધરની રાગી. કનૈં
મનહર મોહનને મળવાની, લગનીં અલૌકિક લાગી. કનૈં
કહે દૌન 'શંકર' શ્યામ મળેથી, લવની લાવટ લાગી. કનૈં

“વનમાં વાંસલડી વાગે છે.”

—તોટક—છંદ—(માત્રામેળ.)

(સખી સ્વપ્ન મહીં મન મોહનમેં—એ રાગમાં પણ ગવાશે.)

મધુરો સ્વર ક્યાં થકો આવે છે ?
અમૃત વૃષ્ટી વરસાવે છે;
અતિ પ્રીય શ્રવણને લાગે છે,
“ વનમાં વાંસલડી વાગે છે ” ! ૧

રે ! ગાય ગોપ સૌ સ્તબ્ધ રહ્યાં,
યમુના જળ જોને શાન્ત થયાં;
પશુ પક્ષી વિચરવું ત્યાગે છે.
“ વનમાં વાંસલડી વાગે છે. ” ! ૨

મમ અંતરમાં કેં થાયે છે,
મોહન મળવા મન ચ્હાયે છે;
રે ! ભૂખ તરસ પણ લાગે છે,
“ વનમાં વાંસલડી વાગે છે. ” ! ૩

જો તપ ધારીએ તપ મુક્યાં,
ધ્યાની યોગી નિજ ધ્યાન ચુક્યાં;
નર નાર નિંદથી જાગે છે,
“ વનમાં વાંસલડી વાગે છે. ” ! ૪

સખિ મોહનને મળવા ચાલો,
મધુ વનમાં નંદ તણો લાલો,
મન ભૂધર ભક્તિ માગે છે;
“ વનમાં વાંસલડી વાગે છે. ” !

કૃષ્ણની ખાળ લીલા !

—હારી—

સખી રી મોહન માન મુકાવે (૨)

કામળી કાંધે, લાકડી હાથે, વન વન ધેનું ચરાવે,
મહોંયારણનાં મહોં ઉતરાવે, ખાય અને ખવરાવે;
ગોવાલણને ગલરાવે. મોહન માન મુકાવે—સં

શરદ પુનમની, શુભ રજનીમાં, રસિયોજી રાસ રચાવે,
એક એક ગોપીને, એક એક કાન્હો, થન થન નાચ નચાવે;
મધુરીશી મુરલી બજાવે. મોહન માન મુકાવે—સં

ગોપીની ફરિયાદ.

(સૈયાં પડું મેં તારે પૈયાં એ રાગ.)

ગઈતી ઘાટે, મોહન મળ્યો વાટે, બોલાવીને અટકાવી. ગઈતીં
મને કહેછે તારું શું નામ શાણી? નામ આપી સુખેથી જાઓ પાણી;
સુખેથી જાઓ પાણી, મુરલીધર વદો વાણી;
મનમાંહી, બીક આણી, ગલરાણી, શરમાણી. ગઈતીં
નામ દોંધું પછી નામ દીધું મેં, રસિયો હસોયો શબ્દ સુણીને;
કાનુડો કામણગાળો, મોહનજી મુરલીવાળો;
'શંકર'નો છોગાળો, ગોવાળો હકવાળો. ગઈતીં

રાધા વિયોગી કૃષ્ણ !

—હોરી—

શોચત હે ગૌરધારી, રાધે બિન શોચત હે ગૌરધારી.
 રાધેકું શોધત કૃષ્ણ મુરારી, ગલી ગલી રાધે પુકારી;
 હુંદ કીરા પત્તા નહિં પાયા, કહાં ગઈ રાધે ખ્યારી ?
 અયે બ્રહ્મખાન દૂલારી ! શોચત હે ગીરધારી. રાધે૦
 બિનતી સુણો સળ ચે પુરખાસી, જહાં મીલે રાધે ખ્યારી,
 જાકે કહો કે કૃષ્ણ હુંદત હે, ગલી ગલી રાધે પુકારી;
 કહાં ગઈ ઓ વ્રજનારી ? શોચત હે ગીરધારી. રાધે૦
 ચહી બીધ શોચત, પલપલ કૃષ્ણ-ગોવિંદવર ગૌરધારી,
 કહત હે 'શંકર' સુનો સળ ખ્યારે, લીલા હરિકી બિચારી;
 ગતી ગોવિંદકી ન્યારી ! શોચત હે ગીરધારી. રાધે૦

હોળી વિષે !

—હોળી—

અહા ! આઈ રસીલી હોળી !
 દોઝો અંગ રંગે ઝોળી ! આઈ૦
 ઠામ ઠામ સળ ભવ પોચકારી,
 છાંટત રંગમે બોળી;

રંગ ગુલાલસે ધુમ મચત હે,
 નાચત ગાવત હોરી;
 જમે શેષ સાકર પોળી ! આઈ૦
 હોળીમેં ગાન કરો હરિ હરકો,
 ગાઓ ન કાગ નઠોરી;
 કયું ધૂળ પાનીમેં અંગકું રોળો;
 શરમ હૃદયમેં ધરોરી;
 કહા 'શંકર'કા કરોરી ! આઈ૦

પ્યારાને આવકાર !

(ઢખુંગી પ્યારે અખ્યાકા મુખડા—એ રાગ.
 આવોને પ્રીય સુંદર સુભાગી. (ર)
 ભાવો, ભાવો, ભાવો, ભાવો, ભાવોરે;
 મુજ મનને સુભાગી. આવો૦
 દહેરી લાલા ! છો લટકાળા. (ર)
 લગની તહારી, લાગી, લાગી, લાગીરે;
 ઓ શાણા સુહાગી. આવો૦
 ઓ નહાલા છું તુજ ગુણ રાગી (ર)
 પ્રેમની જોત છે, જાગી, જાગી, જાગીરે;
 હવે જાઓ ન ત્યાગી. આવો૦

“ અહાહા !! આજ છે હોળી ! ”

—ગઝલ—

કસુંબે ચુંદડી ઝોળી અહાહા !! આજ છે હોળી !
 જમાડું શેષ ને પોળી, અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 ધરી ધોળાં તને વસો, બનું હું પ્રેમની ભેગણ;
 ગુલાલે હા ! ભરું જોળી, અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 વસાવો કંથ કેસૂડાં, ભરીશું રંગનાં કુંડાં;
 રમાડું રંગમાં હોળી, અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 સિતારે ચિત્ત સાંધીને, વગાડું પ્રેમથી બહાલા;
 સુણાવું રાગ હા ! હોરી, અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 મગાવો રેશમી મલમલ, વળી મજલિન જે મોંઘી;
 કરાવો ચુંદડી ચોળી, અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 હશે નરનાર નિર્લજ જે, ઉઘાડા કાગ તે ગાશે;
 શરીરે રાખને ચોળી અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 બને છે કૈંક જન ઘેલાં, બજારે ભાખતાં ભૂંડું;
 મળી દશવીશની ટોળી, અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 ભરે છે ધૂળ માથે કૈં, રમે છે છાણ માટીથી;
 ભલા એ ભીલ કે કોળી ? અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.
 હશે સજ્જન અને ડાહ્યા, હરિને હેતથી ગાશે;
 હૃદયને ભક્તિમાં રોળી, અહાહા !! આજ છે હોળી ! કસુંબે.

“અહાહા !! આજ છે હોળી !

“કમુએ ચુંદડી બાળી અહાહા !! આજ છે હોળી !
જમાડું શેવ ને પોળી, અહાહા !! આજ છે હોળી !”

“મણિકાન્ત.”

પ્રેમ ચેષ્ટા!

“ભલે મમ નેત્ર તું હાંકે! છતાં હૃદયે રમી-સડી છું!
મધુરી પ્રેમની મૂર્તિ! જીવનને તું ગમી-સડી છું!”
“મણિશાન્ત.”

પ્રેમ ચેષ્ટા!

—ગઝલ—

ભલે મમ નેત્ર તું ઢાંકે !
 છતાં હૃદયે રમી-રહ્યો છું !
 મધૂરી પ્રેમની મૂર્તિ !
 જીગરને તું ગમી-રહ્યો છું !
 હૃદયને ના શકે રોકી !
 દબાવે આંખ કાં ખાલી ?
 સુકોમળ હસ્તના સ્પર્શ !
 અહા ! મહેં ઝાળખી બહાલી !
 હૃદય ધડકે મધુર તહેના !
 પડે પડઘા જીગર મહારે !
 છતાં શું ના પિછાનું હું ?
 મહને બસ મૂર્ખ તું ધારે ?
 ચતુરા ચોર પકડાયો
 હવે તુજ હસ્ત દે છોડી !
 સલ્વણી લેટ ! બસ સ્નેહ !
 જીગર સાથે જીગર જોડી !

‘ ખંસી ખજનેવાલા ! ’ (શ્રી કૃષ્ણને)

(લ્યો ફુલ જાની વે—એ રાગ.)

‘ ખંસી ખજને વાલા ’ (૨)

ખંસી ખજઓ લાલારે ! ખંસી૦

ખંસી મધૂરી લાગે, મિઠી શ્રવણને લાગે;
સુણતાં ત્રિભુવન જાગેરે ! ખંસી૦

કામણ ભર્યું મુરલીમાં, મોહ્યો મધૂર મુરલીમાં;
ગાંઠો ખન્યો મુરલીમાંરે ! ખંસી૦

ખંસી હૃદય લલચાવે, મુરલીધર નામ જપાવે;
ગુણગાન “ શંકર ” ગાવેરે ! ખંસી૦

નીતિ, ભક્તિ, તથા વૈરાગ્યની મજબોથી ભરપુર !

—સંગીત સુખોદ્ધ બિંદુ.—

લેખક—“ મણિકાન્ત. ”

લગભગ ૭૫ પેજ, કી. ૦-૪-૦

સોલએજન્ટ, સોજીતરીઆ-પ્રધર્સ, બુકસેલર્સ.

ઠે.—ગણેશવાડી, મુંબઈ નં. ૨.

પ્રિયાના રૂપની પ્રશંસા !

—ગઝલ—

ગમે છે ગુલ બદન ત્હારું, ચતુરા ચિત્ત ચટકે છે;
 અરે ! વિયોગથી બ્હાલી, ખરેખર દિલ ખટકે છે ! ગ૦
 અતિશે કેશ લાંબા છે, સુંબાળા શિરપરે શોભે;
 અદેખો અંતરે થૈને, ફણીધર શિશ પટકે છે ! ગ૦
 લલાટે ચાંદલો શોભે, નિહાળી નેત્ર લોભે છે;
 શશી છે એમ ધારીને, કુમુદની મુખ મટકે છે ! ગ૦
 હરણુ સમ નેત્ર છે ત્હારાં, વળી વિશાળ ને કાળાં
 નયન નથથી નથાયો તે, નહિં કે કાળ છટકે છે ! ગ૦
 ગુલાબી ગાલ છે ગોરા, સુશોભિત નાકમાં નથની;
 અહા ! નથની તણું મોતી, અધર પર છેક લટકે છે ! ગ૦
 મનોહર મુખ ત્હારું છે, તરૂણી તેજ વાળું છે;
 શશી શરમાઈને ગગને, ગુમાવી ગર્વ લટકે છે ! ગ૦
 સુવાસીત મુખમાં દાડમ, કળી સમ દાંત શોભે છે;
 હશે તે મોતી માનીને, ઝવેરી સ્કેજ અટકે છે ! ગ૦
 પ્રવાળાં પાળ છે કે આષ્ટ ? તેની ગમ નથી પડતી;
 અધરનું પાન કરવાને, હૃદય તુજ પાસ સટકે છે ! ગ૦
 અહા ! શું ડોક ઉંચી છે, રહ્યા બે છાતી એ કંઠૂક,
 ઉદર સુંદર નિહાળીને, વિલાસી જીવ ફટકે છે ! ગ૦

કટીથી સિંહ શરમાઈ, વને વૈરાગ્ય લઈ વસતા;
 જઘન છે કેળના જેવી, હવે ખસ વાત અટકે છે ! ગ૦
 ચરણને હસ્ત તો જાણે; રૂપેરી રંગના લાઠા;
 હોરાની બીટી આંગળીએ, અનુપમ તેજ ઝળકે છે ! ગ૦
 ઠમકતી ચાલ ચાલે છે, અહાહા ! હંસના જેવી;
 લલિત લટકે નિહાળીને, ભ્રમિત થૈ ચિત્ત ભટકે છે ! ગ૦

વીરહી વામાનું ખટરતુનું અવલોકન !

ગઝલ-સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ગવાશે)

પરદેશમાં પ્રિયતમ ગયા, નારી તજી ન્યારા થયા;
 રે ! વાયદા જાણે વહ્યા, ભરથાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 આવી વસંત રૂતુ રૂપી, કુલ પાન વૃક્ષે લાવતી;
 ના લાવતી દિલ દાહ છે, દિલદાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 કલ્લોલ સૌ પક્ષી કરે, કોયલ કરે ટૌકારરે;
 સંતાપતા એ શબ્દ હા ! સુખકાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 ઓખે ઘણી ગરમી પડે, બળતું હૃદય આઝું બળે;
 પણ પ્રેમ પાણી પ્રીતથી, પાનાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 પંખા પવન ગમતાં નથી, અત્તર સુગંધી શું કરું ?
 વાલમ વિના વસમું બધું, વરનાર—કાં આવ્યા નહિ ?

વર્ષા વિષે વારી પડે; હરિયાળી સૌ પૃથ્વી કરે;
 નવ શાન્ત હું મમ શરીરના, શણુગાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 આકાશ ચમકે વીજળી, ગગડાટ વાદળ ગાજતાં;
 ખોલે પપૈયા મોર પણ, દુઃખહાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 આશો પુનમની ચાંદની, રૂતુ શરદમાં શોભે ઘણી;
 પણ અધર નસ પાનારને, પીનાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 પંથી ઘરે પાછા ફર્યા, દિપોત્સવી દિન આવીયા;
 વિરહી હૃદયમાં બહાલથી, વસનાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 હેમંતમાં સૌ હોંશથી, નરનારીઓ ક્રીડા કરે;
 ચતુરા કહીને ચિત્તથી, રૂઢાનાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 ઠંડી પડે થરથર ધ્રુજું, ખાળા બની છું ખડાવરી;
 પકવાન સાથે પ્રેમથી, જમનાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 વાયુ શિશીરે વાય છે, વામા ઘણી ગભરાય છે;
 મમ કષ્ટને હરનાર એ, સરદાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 કુલપાન વણુ વૃક્ષો થયાં; ભયકાર આ ભવ ભાસતો;
 અકળાઈ છું અબળા તણા, આધાર—કાં આવ્યા નહિ ?
 આવ્યા દિવસ હોળી તણા મોહન પધાર્યા મંદિરે;
 વામા ગળે વળગી પડી, બહાલા ભલે આવ્યા અહીં !

અલૌકિક-પ્યારમાં મસ્તાન !

—ગઝલ—

બનીને પ્યારના જોગી, જગે અહલક-જગાવીશું;
 અમે બસ પ્યારના નામે, સુખે ગરદન-કપાવીશું !
 હુબરો માલ મિલકત કેં વળી જાહોજલાલી કેં;
 અમે દિલદારના બોલે, બધું પળમાં-બપાવીશું !
 અમોને ઝેરનું પ્યાલું, ભરી કો' પ્યારથી આવે;
 અમે શંકા વિના શરબત, ગણીને-ગટગટાવીશું !
 કિતાબો જ્ઞાનની જોવા, જરા અમને નથી ગમતી;
 અમે કોરો કિતાબે પ્યારની બેતો છપાવીશું !
 અમે શાળા સ્થપાવીને, ભરીશું પ્યારના ચેલા;
 તહાં બસ પ્યારના જાપો, અમે હરદમ-જપાવીશું !
 તપાવી લાલ કીધેલા, ઉન્હા લોખંડના સ્થાલે;
 કહો કો પ્યારને લેટો, મળી કાયા-તપાવીશું !
 અમે મસ્તાન મહોબતમાં, દિવાના ખાસ દિલબરમાં;
 દિલાસો જો નહિ દેશે, કદમ ગરદન-ઝુકાવીશું !
 દિવાનો છો કહે દુનિયાં, નથી દરકાર દુનિયાંની;
 અમે બસ પ્યારના બંદા, બની સેવા-બજાવીશું !
 અમારા દર્દના માટે, દવાં ના કામ કેં આવે;
 અમોને પ્યારની પરવા ! મળે મોજે-ઝોડાવીશું !

ભયાનક ખડાક તોડીશું, લડીશું શેરની સાથે;
 અમે તો ખ્યારના મંત્રે, મહાં મહેનત-ઊઠાવીશું !
 અમારો પ્રેમ છે કાતિલ, નથી કાચો જરાએ કેં;
 કહો તો ખ્યારની કૂંકે, ફના ફૂનિયાં-ખનાવીશું !
 રહીશું ખ્યારની સાથે, મરીશું ખ્યારના માટે;
 અમે આ જીંદગી, દિલદારની પાછળ-લૂંટાવીશું !

*
 “ વફા પર વફા ”

—ગઝલ—

સનમ તહારી ખુદાઈમાં, જગુ છું હું મરું છું હું;
 તને તેની નથી પરવા, કદમ ખોસી કરું છું હું !
 વિરહના તાપમાં ત્રફડું, છતાં કાં જાય તરસાવી ?
 કદમ ખોસી અમારી કેં, અરેરે ! કામ ના આવી !
 પૂજારી હું પડું પાચે, દયા દેવી ન તું લાવે;
 અમારી ખંદગી ખિલકુલ, નજરમાં હાય ! ના આવે !
 ખુદાની ખંદગી કરતાં, ખુદા ખેડસ્ત બક્ષે છે;
 નગુણી નાર છે તું તો, અગર શયતાન પક્ષે છે !
 અરે ! ના થા અલિમાની, ખુદાને એ નહિં ગમશે;
 પ્રભુ પ્રેમી પરે રાજી, તુમાખી આખરે નમશે !

અયે દિલખર ! દિવાનો હું બન્યો છું પ્રેમમાં તહારા;
 રહમ કર તું રહમ કર તું, સુખન આ સાંભળી મહારા !
 નથી દૌલત તણી પરવા ! નથી ગુલઝાર વણુ ગમતું;
 હૃદય દિલદારના દિદારના, દર્શન વિષે લમતું !
 હવે તરસાવ ના ખ્યારી, હવાલે જીવ હું આપું;
 કહે તો તીવ્ર તલવારે, સનમ મુજ શીશ હું કાપું !
 પિવાડયો જામ મહોબતનો, હવે ખ્યારી પચાવા દે;
 સનમ મસ્તાન મનડાને, મઝા મોજે મચાવા દે !
 સનમ તહારી જુદાઈમાં, અમારી જીંદગી ખારી;
 સનમ તહારી જુદાઈમાં, અમારી મહોતની વારી !
 સનમ જે રહાય આપણને, છતાં તેને નહિં ચહિયે;
 અરે ! ઇન્સાફની રાહે, સદા તહેના થઈ રહિયે !
 સફા થઈ ઇશક બ્યાપારે, નફાનું નામ ના જોયું,
 “વફા પર ના જફા” કર તું, ખફા થાતાં બધું ખડોયું !
 પ્રથમ જો પ્રેમ આપો તો, દઈને લૂટશો ના ! ના !
 મગર મરજી તમારી તો, અવલથી આપશો ના ! ના !
 અરે ! એ પ્રેમ તૂટયાથી, જીગર બસ તૂટશે તહેનું !
 જહાંથી તે થશે ખાતલ, ઝવાહિર ખૂટશે તહેનું !
 રમત ના પાલવે એવી, અરે ! એ હાસ્ય ના કરવું;
 સનમ ભયભિત એ સોદો, સદા એ રાહથી ડરવું !

અમી તુજ આંખમાં રાખી, બ્રમરને લેટવા દેને;
 અધર પર મધ રહેલું તે લખોથી ચુસવા દેને !
 દુઃખી આ જીંદગી મહારી, સુખી તહેને થવા દેને;
 સનમ બેહાલ દર્દીને દવા દેને ! દવા દેને !
 સનમ તું બોલ બોલે તે, સુખન છે શાસ્ત્રના મહારે;
 ચતુરા હું બનું ચેલો, ગુરૂપદ તું ભલે ધારે !
 “દિવાનો” છો કહે લોકો, નથી પરવા મહને તહેની,
 ઉદાસી આશરે આવ્યો, ઉડાવી દેજ બેચેની !
 હવે તો હદ થઈ હાથે ! હઠીલી હઠ ધરી ખડોશે;
 કળ મહારી થશે એથી, ભરીને પેટ તું રોશે !
 પછી અફસોસ તું કરશે, નહિં આશક મળે અપ્પો;
 સનમ તું ભોગવી લેને, ભલો સંસારનો લહાવો !

સ્ત્રીમાં વશીકરણ છે !

(એક નારી જગતમાં પ્યારી—રાહ.)

છે વશીકરણ વનિતામાં (૨)

ગહોટા નર પણ માન મુકીને પડ્યા પ્રેમ સરિતામાં.   છે૦
 પરાશર પ્રભુતાને ત્યાગી, મોહ્યા મચ્છગંધામાં;
 ઈંદ્ર ચંદ્ર સરખા લલચાયા, ગૌતમની ભામામાં.   છે૦

શિવજી પણ જપ તપ ભૂલીને, ભમ્યા ભીલ રાણીમાં; છે
 પ્રદ્ધા જેવા નર પણ ભૂલ્યા, ગયું જ્ઞાન પાણીમાં. છે
 ભલા ભલાનાં પણ મુકાવ્યાં, નેત્ર તણા મટકામાં; છે
 મ્હોટા મ્હોટા મુનીવર મોહ્યા, લલનાના લટકામાં. છે
 લટકે મટકે મધુર વચનથી, નરને લે પાસામાં; છે
 પતંગ સમ પુરૂષો લલચાઇ, પડે પ્રેમ કાંસામાં. છે
 લોહચુમ્બકનો ગુણ રહ્યો છે, સત્ય કહું શ્યામામાં,
 કહે 'શંકર' ધન્ય છે તે નરને, ભમે નહિં ભામામાં. છે

“ પાનની ખીડી ! ”

—ગઝલ—

કપૂરી પાન પુનાનું સમારી સાફ મ્હેં કીધું;
 કળીના કેશરી શુના થકી તે ચોપડી દીધું.
 સુગંધીનો મુકી કાથો લવીંગે તે દીધું ભીડી;
 પતિ ખ્યારા સ્વિકારોને પ્રિયાની પાનની ખીડી !
 મુકી છે કાતરી સ્વામી સુડીથી કેળ સોપારી;
 વળી વીણી ભરી ભાવે ધરીને ઝહાલ વરિયાળી.
 અહાહા ! એલચી મેલી ધરે છે પ્રેમ પંખીડી;
 પતિ ખ્યારા સ્વિકારોને પ્રિયાની પાનની ખીડી !

પિયૂ આ પાનની ખીડી લહું લોજન પચાવે છે;
 વળી વાયૂ અને વ્યાધી અજીરણથી બચાવે છે.
 મહા સંગ્રામ શરદીને હઠાવાને મચાવે છે;
 પતિ તે કારણે લોકો જમીને પાન ચાવે છે !
 વદન શીક્ષાસ હરનારી-જમોને પાનની ખીડી !
 અધરમાં રક્ત ભરનારી-જમોને પાનની ખીડી !
 કટૂતા દૂર કરનારી-જમોને પાનની ખીડી !
 મધુરો સ્વાદ ઝરનારી-જમોને પાનની ખીડી !
 અનૂપમ પાનની ખીડી બનાવી લાલ હું લાવી;
 મુકીને કામ સૌ અળગાં ઉમંગે આપવા આવી.
 સિવકારો સનેહથી સ્વામી પ્રશંસા શું હવે ગાવી ?
 અહોનિશ પ્રેમ માગું છું પતિ દો બહાલ વરસાવી !

****
 * શૃંગારિક-કાવ્ય સમાપ્ત. *
 *
 ****

અમારે ત્યાં મનપસંદ ગઝલોનાં છુટક પેપરો મળશે.
 રૂ. ૧) નાં ૧૧૫ તથા છુટક એક પેપરનો એક પૈસો.-

સોજીતરીયા-અધર્સ, બુકસેલર્સ.

કે. ગણેશવાડી-મુંબઈ નં. ૨

કનૈયાની ખંસી !

—ગઝલ—

કનૈયા કા'ન ઓ મહારા, બળવો બંસળી ખ્યારા ! ટેક.
મધુરી બંસળી વાગે, સુકોમળ કાનને લાગે,
રસીક હું બંસળી રાગે, અજબ જ્યોતી હૃદય જાગે;
ઢળે અંતર અમીધારા—બળવો બંસળી ખ્યારા !—કનૈયા.
ભૂલીને ભાન હું ભટકું, સુણાયો શબ્દ આ ક્યાંથી ?
દિવાની થૈ દિશે દોડું, ઝમકતો નાદ એ જ્યાંથી;
દિયો દર્શન દયાવાળા—બળવો બંસળી ખ્યારા !—કનૈયા.
કહે છે લોક કાનુડો, અજબ જાદૂ જરૂર જાણે,
અહાહા !! ખંસીના નાદે, નગર નરનારીને તાણે;
ત્રિકમ તાપ્રે—બનું તારા—બળવો બંસળી ખ્યારા !—કનૈયા.
ગમે તે લોક છો બોલે, તમો પર પ્રેમ છે મહારો,
ઉગારો આપની દાસી, ભરૂસો છે મને તારો;
નરોત્તમ ના થશો ન્યારા—બળવો બંસળી ખ્યારા !—કનૈયા.
કહે 'શંકર' કનૈયાની, સુણીને 'ખંસી' હા ! સુંદર !
બની ઘેલી સકળ ગોપી મધુરો નાદ એ મનહર !
વિભૂ વસન્તે હૃદય મહારા—બળવો બંસળી ખ્યારા !—કનૈયા

કનૈયાની બંસી !

“કનૈયા કા'ત હે મહારા ! બન્નવો બાંસરી પ્યારા !
બન્નવો બાંસરી પ્યારા ! બન્નવો બાંસરી પ્યારા ! કનૈયા !”
“મણિકાન્ત.”

માયાનો ત્યાગ!

“ મહને ખસ છોડ ઓ માયા! હવે વનવાસ બંધા દો.
યુદ્ધ ગિરનારની ગાતી! અહા! અલહક જગ્યાવા દો!”
“ મચિકાન્ત.”

વૈરાગ્ય-કાવ્ય.

—ગઝલ—

મહને બસ છોડ ઓ માયા ! હવે વનવાસ બાવા દે !
ગુફા ગિરનારની ગોતી અડા ! અલહક જગાવા દે !
તજ સંસાર ફળ ખાટું મધુર ફળ માઈ ખાવા દે !
હરિના નામથી હરદમ લલિત ધુન તો લગાવા દે !
સગાંના સ્નેહને છોડી પ્રભુથી પ્રીત થાવા દે !
શરીરે રાખ ચોળીને હવે ધૂણી ધખાવા દે !
અરે ! સંસાર છે ખોટો છતાં ફેગટ ફસાવા દે ?
બુડી જંજળને છોડી હરિનું ગાન ગાવા દે !
અહોનિશ ખડાડથી અરતાં અરણુ જળમાંજ નહાવા દે !
મોંઠાં ફળફૂલ વૃક્ષેથી સ્વહસ્તે લેઈ ખાવા દે !
તજ પરતંત્રની બેડી સ્વતંત્ર સદાય થાવા દે !
વહે “શંકર” વિભૂના નામની બંસી બજાવા દે !

“ મધિકાન્ત ”

“ પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી ! ”

—ગઝલ—

અલૌકિક મીઠ રસવાળી, પીવા દે જ્ઞાનની પ્યાલી;
 અહા અજ્ઞાનને ટાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી !

જગતમાં બેઉ બાબુ છે, અરે ! કાળી અને ઘોળી;
 ગ્રહી ઘોળી તજી કાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી !

કુટાયો હાય ! અંધારે, જરાએ જોત ના આંખી;
 હવે જો જોત છે ભાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી !

અબોધે ખૂબ અથડાઈ, ભુલી ભવસાગરે ભટકયો;
 નકામી જીંદગી ગાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી !

અનીતિ ખર સદા છોડી, નીતિના અશ્વ પર બેસી;
 દઈ દુર્બુદ્ધિને બાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી !

મળ્યો છે સદ્ગુરૂ સાથો, બતાવ્યો નેક આ રસ્તો;
 ગલાવી જ્ઞાનની ડાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી !

પ્રભુનો પ્રેમ દેનારી, બતાવે મોક્ષની બારી;
 અહાહા ! હસ્તમાં ગાલી, પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી !

મસ્તાન ફકીર !

—ગઝલ—

અરે ! કો' ઝેરની ફાકી ખુદાનો લાલ લાવો ને;
 ફકાવી ફેંસલો લાવો મહને મુરદુ' બનાવો ને !
 નથી નેકી મગર બદી તણો અન્નમ આવ્યો છે;
 જહાંથી કુચ કરવાનો જુઓ પયગામ આવ્યો છે !
 અયે ! કમબખ્ત નાદાની ! ખુરાઈ યાદ આવે છે;
 જીગરને ચાક કરવાને જુઓ જલ્લાદ આવે છે !
 નથી ખયરાત કીધી તે ખુદાથી માગવાનો છું;
 તજીને રાહ જીતતનો અરે ! જહન્નમ જવાનો છું !
 અરે ! ઇસ્લામ મહજબમાં મના છે હા ! શરાબીની;
 મગર તેનો બન્યો બંદો ! કસુર ખાના ખરાબીની !
 જુગારે જર ગુમાવીને ગનીનો છું ગદા આવે;
 ફકીરી હાલ આ મહારો અરેરે !! પેટને કાજે !
 ભરીને જામ પીતાં હું ખુદાઈ રાહને ભૂલ્યો;
 નતીજો આ મલ્યો તહેનો જહાંના શાહને ભૂલ્યો !
 તજી મસજીદ હું હરદમ જતો'તો હાય ! મયખાને;
 ખુદાની બંદગી કરવા ભૂલાવ્યો હાય ! શયતાને !

ભૂલી ઇન્સાનનો દાવો, બન્યો હયવાન હું હાથે !
 નશા ને નાચ મુજરામાં રહ્યો ગુલતાન હું હાથે !
 ગુલોના બાગને છોડી ગટરની છે હવા લીધી;
 ખુદાના નુરને છોડી શરાબી જામ મહેં પીધી !
 બિરાદર કોઈ આવોને, કુખૂ છું હું બચાવોને;
 કદમ પર સર ઝુકાવું છું અદલ રસ્તો બતાવોને !

*

*

*

*

લલાઈ કર અયે આદમ ! રહે આ-દમ જહાં સુધી;
 ખુદાનું નામ લે હરદમ ! રહે હર-દમ જહાં સુધી !

વૈરાગી થતા મિત્રનો સંસારી મિત્ર સાથે સંવાદ.

(શા માટે શ્રમ કરે સતી તુજ પતિ ભક્ત સાચી-એ રાહ.)

સંસારી-શા સાઈં સુખ તને, અરે ! કાં લેખ તમે ધારો (૨)
 અહા ! સંસાર અતિ ખ્યારો (૨)

વૈરાગી-અનુભવ લીધો મહેં અતિ, આ સંસાર અસાર;
 સગાં સહોદર સર્વ છે, સ્વાર્થ તણાં સરદાર.

ગરજ પડે સૌ કો' બોલાવે, અંત સમે કો' કામ ન આવે,
 તે સાઈં સૌ તજી, અમોએ યોગ ગણ્યો ખ્યારો. (૨)
 અરે ! સંસાર અતિ ખ્યારો. (૨)

સંસારી-સુત ભગિની પિતૃ માતૃ તજીને, વામાની માયા વરજીને;
 શું સન્યાસી બનો ? હૃદયમાં રે'મ જરા ધારો. (૨)
 અહા ! સંસાર અતિ ખ્યારો. (૨)

વૈરાગી-સુત ભગિની પિતૃ માતૃ સૌ, આ જગની જંજળ;
 ત્રીયા તજે પળવારમાં, કષ્ટ પડે તત્કાળ.
 સુખમાં સૌ કો'સ્નેહ બતાવે, વિપદ સમે દર્ધ કષ્ટ સતાવે;
 શું સમજી મમ મિત્ર, તમે સંસાર ગણો સારો ? (૨)
 અરે ! સંસાર અતિ ખારો. (૨)

સંસારી-મહેલ અને ધનમાલ તમારાં, અરે ! કરો કાં મિત્ર અકારાં ?
 સુખ સંપત્તિ પરહરી, હવે કાં હિમ્મત સૌ હારો ? (૨)
 અહા ! સંસાર અતિ ખ્યારો (૨)

વૈરાગી-મહેલ અને ધનમાલ સૌ, અચળ નથી નિરધાર;
 લક્ષ્મી ના'વે સંગમાં, મર્ણુ સમે આ વાર.
 સકળ મુકી એકલડું જીવું, સૂણો સ્નેહથી સૌ સમજવું;
 પાપ પુણ્ય લે સાથ, જવાનું છે નિશ્ચય ધારો. (૨)
 અરે ! સંસાર અતિ ખારો. (૨)

સંસારી-ઘરી લેખ જંગલમાં જશો, મિત્ર કહોને ત્યાં શું ખાશો ?
 ગમશે ના પળવાર, તમારો મુમત હવે મારો. (૨)
 અહા ! સંસાર અતિ ખ્યારો. (૨)

વૈરાગી-ફળફૂલ જંગલમાં ઘણાં, તે જમશું સુખકાર;
 પશુ પક્ષી મિત્રો ગણી, જૈં વસવું તે ઠામ.

ભજન કરીશું ભવતારકનું, ધ્યાન ધરીશું દુઃખહારકનું;

મોહ લોભ સૌ તજી, ભક્તિનો ખાંધીશું ભારો. (૨)

અરે ! સંસાર અતિ ખારો. (૨)

સંસારી-રહીં સંસારે રામ ભજોને, ભગવાં કાઢી લેખ તજોને;

આ છેવટની અરજ, અમારી ધ્યાન વિષે ધારો (૨)

અહા ! સંસાર અતિ ખારો. (૨)

વૈરાગી-સંસારે રહીંને નહિં, માયા મોહ તજીય;

જંજળી જીવડા થકી, ના ભગવાન ભજીય.

માફ કરો મુજને મમ ખંધુ, નથી સાર છે ખોટું સંધુ;

જગનાયક જપવાજ, અમોઝે જોગ ગણ્યો ખ્યારો. (૨)

અરે ! સંસાર અતિ ખારો. (૨)

સંસારી-ધન્ય ! તમારો અચળ ટેક છે, ભમે નહિં એવોજ લેખ છે;

સુખે સિધાવો મિત્ર, કરોને સફળજ જન્મારો. (૨)

અહા ! સંસાર અતિ ખારો. (૨)

મનને ઉપદેશ !

તોટક—છંદ.

રટવા રણુછોડ તને ન ગમે,

ધરકાજ મહીં મન તારૂ ભમે;

નવ એક ઘડી ઇશને સમરે,

જગમાં જનમી હરિને વિસરે.

સુત નાર અને ઘરબાર મહીં,
 મન ત્હારૂં ફરે મશગૂલ થઈ;
 યમનો લય શીર પરે લટકે,
 પણ મૂરખને ન જરા ખટકે.
 ધન ધાન થકી મસતાન ફરે,
 નવ નાથ તણી દરકાર કરે;
 દુઃખ આવી પડે વિભૂને સમરે,
 સુખમાં કદોઝે નવ યાદ કરે.
 રઘુનાથ લજે લવ દુઃખ જશે,
 સહુ પાપ ટળી મન શાન્ત થશે;
 મનવા લજને લવતારકને,
 જગનાથ વિના નવ કાજ બને.
 હરિને સમરે સહુ દુઃખ ટળે,
 ઈશને સમરે મન રહાય મળે,
 રણછોડ વિના રણ કોણ હરે ?
 કિરતાર વિના કુણ હાથ ધરે.
 સુણ 'શંકર' ની શોખ આ મનવા,
 સુખ થાય હમેશ બતાવું દવા;
 રટજે રસથી જગનાયકને,
 કર યાદ સદા સુખદાયકને.

જીવ હંસ મત્યે !

માલિની છંદ.

સમજ સમજ હંસા ! કાળ જાયે નકામો,
 વગર સમજ લીધો, વિશ્વમાં તે વિસામો;
 નવ પળ પણુ એકે, વિશ્વના નાથ ગાયા,
 ફૂલ સમ કરમાશે, હંસ તારી સુ કાયા. ૧
 બહુ વરસ કરેલો, સાગરે વાસ લાઇ !
 તદપિ નવ જણાયું, જ્ઞાન તહાજ્જ કાંઈ;
 પય જળ નવ જુદાં, તુજથી હાય ! થાય,
 જળ સમ ઝટ ચાલ્યું, આયુ તહાજ્જ જાય. ૨
 સ્મરણુ કર સદાયે, તાપને પાપ જાયે,
 વિપદ સહુ હણાયે, નાથને જો જપાયે;
 ધર, ધર, ધર, કાને, 'શંકરે' શીખ દીધી,
 સરસ બખત ખોયો, જ્ઞાન ખ્યાલી ન પીધી ! ૩

પદભ્રષ્ટ થયેલો લૌકિક પ્યાર !

—ગઝલ—

તપાવેલા તવા જેવું, અરે ! અંતર અમાઈં છે;
 તમારાં પ્યારનાં ખીંદુ, પડ્યા પહેલાં બળી જશે !

અમારી દિલ વાડીમાં, ખોંયાં ના ખ્યારનાં રોપો;
 સુકાશે ને સડી જશે, વળી ફળ ફૂલ ના થાશે !
 અમારા મન રૂપી મચ્છી, ન આવે ખ્યારની જળે;
 કદિ સપડાય તો છેદી, સપાટામાં છુટી નાસે !
 અમારું મન રૂપી મૃગલું, ફસે ના ખ્યારના ફાંસે;
 જશે નાસીજ જંગલમાં, નહિં કો' કાળ સપડાશે !
 અમારા દિલના દરિયે, નહિં મળશે મોઢું પાણી;
 ખરેખર ! છે બધું ખાઈ, પિશે તે તૂર્ત પસ્તાશે !
 અમારા દિલનો શીશો, નથી શરખત શરાબોનો;
 ઝરેલું ઝેર છે તેમાં, પીતામાં પ્રાણ તો જશે !
 અમારું મન નથી મેવો, ભરૂં ના ભૂલી લેવો;
 જમી ને દોષ ના દેવો, નહિં જો દુઃખ જોવાશે !
 અમોને નાથ ના કે'શો, ન અમને બાથમાં લેશો;
 ઊજડ અંતર અમારું છે, લયાનક દેખતાં ભાસે !
 નથી દિલદાર પર દિલ આ, નથી મહબૂબમાં મોહ્યા;
 તમારાં નાઝ નખરાંથી, નહિં મન ખ્યારમાં ન્હાશે !
 તમારી ખ્યારની વાતો, અકારી કાનને લાગે;
 અમારા કાન છે ખડેરા, ભલે બુલ બુલ પરી ગાશે !
 કિતાબો ખ્યારની જોવા, જરા અમને નથી ગમતી;
 અમે તો ખ્યારના દુશ્મન, ન કો'ખ્યાલી ભરી પાશે !
 અમે ના ખ્યારના ચેલા, નથી માલીક મ્હોળતના;
 કરોડો કોસનું અંતર, પડયું પાછું ન સંધાશે !
 “કૃતદ્વી” લોક છો કે'તા, તમા-શી-લોકની અમને ?
 અમારામાં અમે રાજ, અમોને કોઈ ના રહાશે !

સુનાં પીંજર અમારાં છે, મળે ના ખ્યારની મેનાં;
હતી તે હાથથી ગઈ છે, કદી પાછી ન દેખાશે !
અમે તો ખ્યારને બાળી, બનાવી બાબ બાધી છે;
કદિ લાખો ઇલાજેથી, સજીવન તે નહિં થાશે !
અમોને છે નહિ પરવા, સજીવન ખ્યાર કરવાની;
અમારી જીંદગી આખી, ખરેલા ઝાડ સમ જાશે !

પ્રેમ કથાના સુધારા વધારા સાથે સચિત્ર ચોથી આવૃત્તિ
છપાઈને બહાર પાડી છે !!

નિર્ભાગી નિર્મળા.

યાને એક યુવકની કરુણાજનક પ્રેમકથા !

સુંદીર આર્ટપેપરનું ચિત્રવાળું પુઠું તથા નાયક,
નાયિકાનાં સુંદીર ચિત્રોયુક્ત સારા કાગળમાં છાપેલું
લગભગ ૭૦ પેજનું આકર્ષક પુસ્તક કીં. ૦-૪-૦

તા. ક.—બુબ્બેલરોને તથા સામટી કોપી ખરીદનારને
સારું કમીશન આપવામાં આવશે. છુટક નકલ મંગાવનારે
૦-૪-૬ ની પોસ્ટની ટીકીટ બીડવી.

સોલએજન્ટ-સોજીતરીયા બ્રધર્સ. બુકસેલર્સ.

કે. ગણેશવાડી લખમીદાસ ખીમજીનો માળો—મુંબાઈ નં. ૨

ત્યાગીના વિચાર !

(એક નારી જગતમાં પ્યારી (૨)—એ રાહ.)

જંગલમાં પ્યારા જઈશું (૨)

હિમગીરીના સુંદર વનમાં, હવે હમે તો રહીશું. જંગલમાં.
ગંગા નીરથી નિત્ય નહીશું, હરિગુણ હરનિશ ગઈશું;
હિમાલયનાં સુંદર વનફળ, હેત ધરીને ખઈશું. જંગલમાં.
આ દુનિયાની તણ ઊપાધી, ઈશ્વરને આરાધી;
સહુ દુઃખ ત્યાગી લઈ સમાધી, સુખી નિરંતર રહીશું. જંગલમાં.
સદ્ગુણના શણગાર સજીશું, માયા મોહ તણશું;
ભાવ ધરી ભગવાન ભજીશું, સદા સ્વતંત્રજ થઈશું. જંગલમાં.
'શંકર' વાણી સદા સુખાણી, અંતરમાં પ્રભુ આણી;
એ સુખ આપો સારંગપાણી, ચરણ કમળ સુખ ચહીશું. જંગલમાં.

માયાનો તિરસ્કાર !

શાર્દૂલ વિકિટીત ઇંદ.

લાગી છે હરિ નામની લગન તે, છોડી નહિં છૂટશે,
ભક્તિનો અતિ તેજ તાર પકડ્યો, તોડ્યો નહિં તૂટશે;
જા ! માયા ! ઝખમારતી દૂર હવે, ત્હાડું નથી કામરે,
આરાધું ઈશ નામ હેત ધરીને, હાડું નહિ હામરે. ૧

પૂરીને દૂધપાક શાક તણને, કો ખીચડીને જમે ?
 ભક્તિનું ભલું ગાન તાન તણને, ત્હારા થકી કો રમે ?
 આલીને કરમાં દોવો મૂરખ કો, જેને કુવામાં પડે ?
 મ્હોટા સાગરને મુકી નહોં કૂવે, મોતી કદી ના જડે. ૨

“ બસ એક દિને મરવુંજ ખરે ! ”

ચઢ ઉતર તોટક છંદની ચાલ. (સખી સ્વપ્નમહીં મનમોહનમે)

મન હીત તણી શીખ આ સૂણજે, દિલ રહાય ભલે પ્રિય તો ગણજે;
 કિરતાર નહિં કયમ યાદ કરે ? ‘બસ એક દિને મરવુંજ ખરે !’

ધન માલ અને ઘરખાર તણ,
 પડશે જવું હાય ! વિના મરણ;
 સુત નાર કુટુંબ સદા વરણ,
 પડશે તુજને જવું આખરણ.

જયમ દોર તૂટેજ પતંગ પડે, જયમ શુષ્ક થયેલું પુષ્પ ખરે;
 ત્યમ માન અરે ! મન મૂરખરે ! ‘બસ એક દિને મરવુંજ ખરે !’

જન જે નિજ હુંપદમાં કરતા,
 મન રહાય સુ મોજ સદા કરતા;
 નવ કોઈની શીખ રૂઢે ધરતા,
 પરમેશ્વરથી પણ ના ડરતા.

જન તે પણ કાળ ઝપાટ ચડે, જ્યમ તેતર ઉપર બાજ ફરે;
નવ યત્ન કરે પણ તે ઊંઘરે, ‘બસ એક દિને મરવુંજ ખરે !’

ધર ધ્યાન સદા ધરણીધરનું,
નવ કાજ તું જાણુ અરે પરનું;
પર કાજ વિષે જર વાવર તું,
પરનું હોત પ્રાણુ જતાં કર તું.

શોખ ‘શંકરની મન ધ્યાનધરે, કિરતાર નહિ’ ક્યમ સ્હાય કરે ?
જગનાયકનો ભરૂસો કરે ! ‘બસ એક દિને મરવુંજ ખરે !’

“ પલકમાં પ્રાણુ જીવાનો ! ”

—ગઝલ—

હરિ હરદમ ભજે ભાઈ, ‘પલકમાં પ્રાણુ જીવાનો;’
કરો સત્કર્મ તો કાંઈ, ‘પલકમાં પ્રાણુ જીવાનો !’ હરિ.
સગાં સંસારનાં છોડી, જીવનના તારને તોડી;
શરીર રૂપ કુંભને ફેડી, ‘પલકમાં પ્રાણુ જીવાનો !’ હરિ.
મુકી ધન માલ ને માળા, બગીચા બાગ ફૂલવાળા;
તજ સંસારની શાળા, પલકમાં પ્રાણુ જીવાનો !’ હરિ.
ત્રીયા તન માતને મેલી, પિતાના પ્રેમને ઠેલી;
લઈ પુણ્ય પાપની થેલી, ‘પલકમાં પ્રાણુ જીવાનો !’ હરિ.

મૂંઝાને મીઠ પય લીધું, હઠીલે હાથ ના લીધું;
 હળાહળ વીષ હા ! પીધું, 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.
 ઘણી બહાલી ગણી માયા, હરિના શુભ ના ગાયા;
 તજીને કારમી કાયા, 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.
 નથી તેં ક્રોધને ટાળ્યો, ન પાપી કામને ખાળ્યો;
 બધો ભવ લોભમાં ગાળ્યો, 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.
 મનુષ્યા દેહ છે મોંઘો, ગુમાવો કાં ગણી સોંઘો ?
 અરે ! શું ઊંઘમાં ઉંઘો ? 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.
 ગુણો ગોવિંદના ગા તું ! ભરી લે ભક્તિનું ભાથું;
 ખરું કૃણ ખંતથી ખા તું ! 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.
 ઊંરે લ્યો અર્જ અંતરની, સ્વિકારો શીખ 'શંકર'ની;
 કરોને ભક્તિ ભૂધરની, 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.

મન સમજ !

—ગઝલ—

સમજ મન શીખ દહીં સારી,
 વિભૂ ના મેલ્ય વિસારી;
 ભજન કર ભાવથી ભાઈ !
 ન સંગે આવશે કાંઈ.

ભજનથી પાપ સૌ કાપે,
 વિદારી દુઃખ સુખ આપે;
 પ્રભુની ભક્તિ કર ખ્યારી,
 અનીતિને સદા ટાળી.
 કરે ભક્તિ કપટ વામે,
 પ્રભુની પ્રીત તે પામે;
 ન કર તું ચોરી ને ચાડી,
 ભજન કર ભાઈ તું દા'ડી.
 તજ પરનારની પ્રીતિ,
 સકળથી રાખ તું નીતિ;
 થશે ઇશ રહાય એ ભાઈ !
 વળી પરમાર્થ કર કાંઈ.
 કહે 'શંકર, સૂણી ખ્યારા,
 મનન કર ચિત્ત તું મહારા;
 હતું તે મહેં કહ્યું જે તે,
 ચતુર જે હોય તે ચેતે.

મુમુક્ષુઓ તથા વેદાન્તના અભ્યાસીઓને ખાસ
 મનન કરવા લાયક શાંકરભાષ્ય ઉપરથી
 સારાંશમય રચાએલો ઉત્તમ ગ્રંથ.

અદ્વૈતાનંદ મોક્ષમાર્ગ.

સુંદર બાંધણીનું, સોનેરી નામવાળું પાકું પુઠું. કી. રૂ. ૧-૦-૦

મરણ પથારી પર પશ્ચાત્તાપ !

—ગઝલ—

અરે ! આંચો હતો જ્યાંથી, હવે હું ત્યાં જવાનો છું;
 તજ આ દેહ પીંજરને, નિરાકારી થવાનો છું ! અરે.
 રહ્યો માયા વિષે રાજ, જીત્યો હું જૂઠ્ઠી બાજ,
 જરા જગનાથ ના જાખ્યા, હવે ત્યાં હારવાનો છું ! અરે.
 કરી કાળાં અને ઘોળાં, જોડાવી મોજ દુનિયાંની;
 કર્યો જે કર્મ તેનું હું, કટુ ફળ આપવાનો છું ! અરે.
 સગાંના સ્નેહને છોડી, પ્રિયાના પ્રેમને તોડી;
 હવે કિરતારના દરબારમાં, હાજર થવાનો છું ! અરે.
 પ્રભુને કાલ દીધો 'તો કરીશ સત્કર્મ સંસારે;
 હરિ દરબારમાં તેનો, હિસાબજ આપવાનો છું ! અરે.
 કમાયો ખુબ દોલત ને, વસાવ્યા મહેલ ને માળા;
 અરે ! હું એકલો સઘળું, મુકો અહીંથી જવાનો છું ! અરે.
 કર્યું પરમાર્થ ના કેં એ, ભર્યું ના ભક્તિનું ભાથું;
 પ્રભુની પાસ જૈને હું; હવે શું માગવાનો છું ! અરે.
 જગતમાં જન્મ લેતાં હા ! હતી બાંધી મુઠી મહારી;
 બિઘાડી લેધને હાથે ! હવે હું તો જવાનો છું ! અરે.

પરતાવો !

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને-એ રાહ.)

ત્રીકમજી તારો છે મારે આશરો,
નેહ નજરથી નિરખો નટવરલાલ જો;
ભવસાગરમાં ભુલો ભટકું ભૂધરા,
શરણે લેજો જાણીને નિજ બાળ જો. ત્રીકમજી.

નામ કદી નારાયણનું લીધું નથી,
નથી કર્યું મહેં પરોપકારી કામ જો;
જપ તપ તિરથ દાન ધર્મ કીધાં નથી,
માફ કરો રાધા વર શ્રી ધનશ્યામ જો. ત્રીકમજી.

માયામાં હું મસ્ત બનીને મહાલતો,
હુંપદમાં શ્રી હરિ વિસાર્યા છેક જો;
ધામ, ધરા, ધન, કાજ કપટ કૈં કૈં કર્યા,
જખ્યા નહિ જગદીશ્વરને પણ એક જો. ત્રીકમજી.

ધનવંતાને માન દઈ બોલાવતો,
નિર્ધન જનનું કરતો હું અપમાન જો;
મેળવવાને મોજ બહુ ધન વાપર્યું,
નાચ રંગમાં રોજ રહ્યા ગુલતાન જો. ત્રીકમજી.

સંત જનોની સેવાથી અળગો રહ્યો,
નથી કર્યું મહેં જ્ઞાન સુધારસં પાન જો;

કામી થઈને કર્મ કર્યાં મહેં કેં કુડાં,
 થરથર કંપુ જ્યારે આંખું ભાન જો. ત્રીકમજી.
 અપંગ જનને આશ્રય મહેં આપ્યો નથી.
 દેશ હીતનું કાર્ય કર્યું નવ એક જો.
 ખર મિત્રોની માંજ મહીં ધન વાપર્યું,
 યૌવન મદમાં છક્યો હતો હું છોક જો. ત્રીકમજી.
 દેવ તણે દર્શન જાતાં પગ દુઃખતા,
 ભજન મંડળીમાં નવ લીધો ભાગ જો;
 નૃત્ય અને નાટકમાં સહુ પહેલો જતો,
 ખોયો મહેં શ્રી નાથ સ્મરણનો ભાગ જો. ત્રીકમજી.
 અવિનાશી અરજી આ અંતરમાં ધરો,
 ભક્તિ માગુ ભવતારક ભગવાન જો;
 ‘શંકર’ના સ્વામિ સદ્બુદ્ધિ આપજો,
 તુજ ઇચ્છાથી ટળે સકળ તોફાન જો. ત્રીકમજી.

ભ્રમરના દ્રષ્ટાંતથી મનને શીખામણ !

(એક નારી જગતમાં પ્યારી-એ રાગ.)

શું ભ્રમર કમળમાં પેઠો ? (૨)

કમળ મીંચાશે ભ્રમર મુંઝાશે, દોષ પ્રથમ ના દીઠો. શું.
 મન મૂરખા તું મનન કરી લે, એ પેઠો છો પેઠો;
 તું ત્હારું સંભાળી લેજે, નહિં તો પડશે હેઠો. શું.

સ્વરૂપની સુંદરતા દેખી, શું લલચાઈ બેઠો;
 મૂર્ખ બ્રમર સમ તું ભટકાશે, એ દુઃખ શીદને વેઠો. શું.
 મોહ લુપ્ત ના, થા! ઓ મનવા! ભગવતથી કર ભેટો;
 કહે દીન 'શંકર' કેંક છુંદાયા, રાય રંક ને શેઠો. શું.

સાથે શું લઈ જઈશ ?

—ગઝલ—

ઔવટ રાખી હરી ભજને, જગત છે ઝાંઝવા જેવું;
 દમન આ દેહનો થાશે, નથી સાથે કશું લેવું.
 મગન મનમાં નહિં થાતું, અરે ! દિન એકતો મરવું;
 છતાં કાં લાગ જાવા દે ? પ્રભુનું નામ દઈ તરવું.
 સગાં બહાલાં લઈ સાથે, નથી તું લાઈ જાવાનો;
 સકળ ધન તો ધયુ રહેશે, પછી ત્યાં શું ખતાવાનો ?
 ભરી લે ભક્તિના લાડુ, અવલ એ કામમાં આવે;
 પછી ના રાખ તું શંકા, ખજાને ખોટ ના જાવે.
 લખી લેજે હૃદય 'શંકર', તણી આ શીખ છે સારી;
 સફળ થાશેજ જન્મારો, રટણ કર કૃષ્ણ ગિરધારી.

સંસારને સુખી જાણી-ભૂલેલા ભમરાને!

—ગઝલ—

સુખી સંસારને ધારી, ભૂલો તું કાં ભમે ભમરા ?
 દુઃખોથી છે ભરેલો આ, સકળ સંસાર મન ભમરા.
 સુખોની છાંયડી જાયે, દુઃખોના વાયરા વાયે;
 સુખો લાગે અતિ મીઠાં, દુઃખો હાયે ! ન રહેવાયે.
 ભલે સુખ હોય સૌ વાતે, ન હોયે ન્યુનતા કાંઈ;
 મરે જો સુત બહાલો તો, સુખો સૌ જાય પલટાઈ.
 અગર પુત્રી બને વિધવા, કહો દુઃખ એજ ક્યાં કમ છે ?
 કુસુમ સુખ કેરૂં કરમાયે, નહિં આછો સિતમ એ છે.
 કંઈ જન દર્દથી વેલા, કંઈને અન્ન નહિ ખાવા;
 કુટુંબ પરીવારથી ત્રાસી, બને છે કૈંક જન ખાવા.
 કંઈ જન જઈ ફૂંવે પડતા, કંઈ ખંજર ખઈ મરતા;
 કંઈ જન ઝેર ફાકીને, દુઃખી નિજ દેહ પરહરતા.
 કંઈ સ્થળ વાગતાં વાળાં, લગન કોઈ સ્થળે થાતાં;
 રૂદન કોઈ સ્થળે થાયે, સગો બહાલો મરી જાતાં.
 અરે ! સંસાર આ એવો, દુઃખોથી છે ભરેલોરે !
 કહે 'શંકર' જપો જગનાથ ને જંજળ મેલોરે.

સાધારણ જ્ઞાન મળતાં-ઊન્મત્ત થયેલા જીવ-હંસને ઠપકો !

(આધવજી સંદેશો કહેજે શ્યામને-એ રાહ.)

સૂણુ ઓ હંસા ! ઠપકો આપું હિતનો,
ના ઊન્મત્ત થા અંતરમાં આજી ભાર જો,
ઊંપમાને હજી યોગ્ય નથી તું હંસની,
એ ઊંપમા છે સદ્ગુણનો શણગાર જો. સૂણુ.

પય પુરું વિદ્યાનું તહે પીધું નથી,
નથી થયો તું જ્ઞાન વિષે ગુલતાન જો;
જ્ઞાન ચીજનો અંત નથી અવની વિષે,
અધૂરા જ્ઞાને મૂર્ખ બન્યો મસ્તાન જો. સૂણુ.

હંસ થયો પણ પય-જળ જૂદાં નહિં કરે,
મૌકિતક ચારો તુજથી નહિં ચરાય જો;
કમળ વને વસવાનું તુજને ના ગમે;
તેમ છતાં કાં ફેકટ તું ફૂલાય જો ? સૂણુ.

પય-જળ જૂદાં કરવાની વિદ્યા ભણી,
મૌકિતક ચારો ચરતાં હંસા શીખ જો;
તો' તો તુજને હંસ ખરો કહું હેતથી,
નહિં તો ખગ-ખગ કરતાં નહિં અધીક જો. સૂણુ.

હારાથી અર્ધોકા જાની છે સૃષ્ટિમાં,
હુંપદ છોડી કર સદ્ગુરુનો સંગ જો;
મુક્તિની યુક્તિ જાણ્યામાં આવશે,
લવસાગરને તરશે તો છે રંગ જો. સૂણ.

મહારી દુર્બુદ્ધિ કાપો !

(દખ્ખુંગી પ્યારે અગ્ન્યાકા મુખડા—એ રાગ.)

કાપોરે ! દુર્બુદ્ધિ દયાળુ (૨)

આપો, આપો, આપો, આપો, આપોરે સદ્બુદ્ધિ કૃપાળુ—કાપોરે.

મોહનવર છો, શ્યામ સુંદર છો,

ટાળો દુખ આ.....

મહાઈ, મહાઈ, મહાઈરે મોહનજી માયાળુ—કાપોરે.

ભર દરિયામાં ભેલો પડ્યો છું,

દુખી મરું છું.....

તારો, તારો, તારોરે ત્રીકમજી કૃપાળુ—કાપોરે.

દીન 'શંકર'ની અરજ સ્વીકારો,

જ્યાં ત્યાં તમને.....

ભાળું ભાળું ભાળુંરે સર્વત્ર નિહાળું—કાપોરે.

હે નાથ મ્હને તારો !

મહાદીપ-છંદ.

જય જય જગનાથ હાથ, અલીને ઊંઘારો,
દુઃખ છે અનેક એક, આશરો તમારો;
લવનિધી વિષે તણાય, નાથ નાવ મહાઈ,
કેં નથી ઊંપાય તાત, શર્ણુ છે તમાઈ ! ૧

કામ ક્રોધ મોહ લોભ, નાવમાં ભરાયા,
પાપ કેરા પોટલા, અપાર ઊંભરાયા;
જ્ઞાન શઢ તૂટી ગયો, ગર્વ વાયૂ વા'યો !
અજ્ઞાન અંધકાર ઝટ, અંતરે છવાયો ! ૨

નાવ જે તણાઈ નરક ખડકમાં કુટારો,
દુષ્ટ જીવ તણી હાય ! દુર્દશાજ થારો;
પાપ તો અમાપ આપ, જન્મ ધરી કીધું,
મુક્તિની ન યુક્તિ જાણી, વિષય વારિ પીધું ! ૩

આપનું લગાર વાર, નામ ના જપાયું,
મોજ શાખમાંજ હાય ! આયુ સૌ ખપાયું;
પણ હવે દયાળુ દેવ, દિલ દયા લાવો,
જ્ઞાન હાથ આપો નાથ, નાવને ખચાવો ! ૪

“ મહારી નજર પહોંચે નહિ ! ”

ગઝલ સોરઠી—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

કિરતારની કુદરત તણી, કીર્તિ લણાયે ના લણી;
 અકળીત કળા અવલોકવા—‘ મહારી નજર પહોંચે નહિ !’
 દરિયા વિષે મોનં ઉડે, મીઠી લહર ત્યાં આવતી;
 પણ મસ્ત પાણી માપવા—‘ મહારી નજર પહોંચે નહિ !’
 નયને નિરખતાં નલ વિષે, અતિ તેજ તારા આપતા;
 લાખોની સંખ્યા લેખવા—‘ મહારી નજર પહોંચે નહિ !’
 શશિ સૂર્ય ને પૃથ્વી ગ્રહો, આધાર વણુ અદ્ધર રહ્યા,
 એ લેદ અદ્ભુત લેદવા—‘ મહારી નજર પહોંચે નહિ !’
 વાયુ મધૂરો વાય છે, પૃથ્વી બધી પોષાય છે;
 પણ પાર તેનો પામવા—‘ મહારી નજર પહોંચે નહિ !’
 ઘન વરસતો વારિ વહે, નિપજે અનાજ વનસ્પતિ;
 ખૂબી એ વિભૂની ખોળવા—‘ મહારી નજર પહોંચે નહિ !’
 અગણિત જીવો ઉત્પન્ન થતા, કેં મહોતને તાપે થતા;
 ઘટમાળ એ ઉકેલવા—‘ મહારી નજર પહોંચે નહિ !’
 વન ઝાડ પહાડ અને નદી, પક્ષી પશુ સૌ પેખતાં;
 કૃત્તો એ કિતાબે છાપવા—‘ મહારી નજર પહોંચે નહિ !’
 પાત્રો બન્યાં સૌ પૃથ્વીમાં, નાટક નરોત્તમજી તણું;
 નિરખું સકળ પણ સમજવા—‘ મહારી નજર પહોંચે નહિ !’

“શંકર” કહે એ સમજવા, મુનિ દેવ સૌ હારી ગયા;
જગનાથ લીલા જાણવા—‘મહારી નજર પહોંચે નહિ’ !”

જાગ્યો કોણ ?

શાર્દૂલ વિકિરિત-છંદ.

જાગ્યો જે જગનાથ નામ જપતો,
માયા મૂકી વેગળી;
ભાગ્યો તે નરનો સદાય ભય સૌ,
વ્યાધિ ઉપાધિ ટળી;
ઝાલીને જપમાળ શાન્ત મનથી,
રાધાપતિ ના ભજે;
ચાલી જાંઘળી જાય વારિ સમ આ,
ચેતાય તો ચેતજે ! ૧

શું ગ્રહણ કરશે ?

—માઠ—

જેણે જીવતર જૂઠું જાણ્યું, તે તરશે આ સંસાર;
પણ મીઠ ગણીને માણ્યું, તે સરજ્યો ના કેં સાર.
દુનિયાં દહીંની ગોરસી છે, ભીતર માખણ ખાસ;
સમજી જન તે માખણ ખાશે, મૂર્ખા ખાશે છાશરે. તે.

દુનિયાં દરિયો છે ઊંડારે, મુક્તાક્ષી દેનાર,
 શાણા મુક્તાક્ષી મેળવશે, ગોતે શંખ ગમારરે. તે.
 જગ બાળ પાસા તણીરે, ખેલે સૌ નરનાર;
 હારી જશે હીર વિનાનો, પાડે ચતુર પોખારરે. તે.
 બાગ ખીલ્યો છે ખલ્લનોરે, પુષ્પ અનુપમ સાર;
 મોગરો ગુલ ગુણિયલ જન સુંઘે, કેતકી લે કુંભાર રે. તે.
 મોદક છે બે હસ્તમાંરે, મીષ્ટ અને વિષદાર;
 મીષ્ટ જમો 'મણિકાન્ત' કહે છે, વિષ જીવને હરનારરે,

દુઃખોદ્ગાર !

—ગઝલ—

દુઃખી દુનિયાં અમારી છે, ન છાયા સુખની દેખું;
 કસમ કાયા અકારી છે, પળેપળ દુખની દેખું ! દુઃખી.
 દરદથી દેહ છે અડધી, દવા પી પી હવે થાક્યો;
 ન ભોજન નામ પણ ભાવે, ન ઇચ્છા ભૂખની દેખું ! દુઃખી.
 કદી હું તાવથી તફડું, કદી દમ ખાંસીથી લથડું;
 ગયો આનંદ અંતરથી, ઊઠાસી મૂખની દેખું ! દુઃખી.
 અરે ! આ દેહને છોડી, ન દર્દોને જવા ગમતું;
 સદા મન બંદેમથી ભમતું, ન આશા સુખની દેખું ! દુઃખી.
 નિરોગી દેહ છે જેની, સુખી છે જીવંતી તેની;
 નસીબે જે લખ્યું થાયે, ન ભૂલ હું દેવની દેખું ! દુઃખી.

સંસારમાં સંપૂર્ણ સુખી કોઈ નથી !

હરિગીત છંદ.

ધન સંપત્તિમાં કમ નથી, ભંડાર તો ભરપૂર છે,
કીર્તિ તણો કિલ્લો ચણ્યો, વ્યાધિ થકી તન દૂર છે;
પણ સંતતીનું સુખ નથી, ચિતડું સદા તેથી બળે,
આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૧

સુખપાલ ઘોડા ગાર્ડોને, ચાકર તણો ટોટો નથી,
બહાલાં સગાંનો સ્નેહ છે, પ્રિય નારનો જોટો નથી;
પણ વ્યાધી તનથી ના ખસે, ના વૈદ ઘરમાંથી ટળે,
આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૨

વિદ્વાન ને ગુણવાન છે, યુવાન ને કુળવાન છે,
છે સંતતીનું સુખને, શરીરે સદા બળવાન છે;
પણ પાસ કોડી નવ મળે, ચગદાય પરના રણુ તળે,
આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૩

રાજા મહારાજ થયા, મુલકો હજારો મેળબ્યા,
પૈસા ગ્રહી પર રાજ્યના, ભંડાર ભેગા ભેળબ્યા;
પણ નાર કુલટા નિવડયાથી, ગર્વ રાજાનો ગળે,
આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૪

કૈને કુટુંબનું દુઃખ છે, કૈના શરીરે રોગ છે,
ધન સંતતી વિણકૈં દુઃખી, બહાલાં મુઆનો શોક છે;

એ રીત કો'ના શીરપરે, સંપૂર્ણ સુખ જળ નવ ઢળે,
આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૫

રામ નામ રટવા વિષે.

(નિત્ય નિત્ય ભજ્યે ત્હારું નામ (૩) એ રાહ.)

રટ રટ મનવા રામ નામ, રામ નામ, રામ નામરે;
મનુષ્ય મણિ હવે ફરી ના મળે હોજી.
કાયા ને માયા ત્હારી, કાચનો કુંપોરે;
ફૂટી તૂટી જશો તે તમામ, તે તમામ, તે તમામરે. મનુ.
કો'ના ધન, ધામ, ધરા, સગાં સુતનાર સર્વે,
આખર ના આવે ત્હારે કામ, ત્હારે કામ, ત્હારે કામરે. મનુ.
બાળપણું રમતાં ખોયું, યુવા મોહ લોભેરે,
આબ્યો કાળ પાસે હાર્યો હામ, હાર્યો હામ, હાર્યો હામરે. મનુ.
સમજે સઘળું તું 'શંકર' છતાં કેમ ભૂલેરે ?
જ્યારે ત્યારે ત્હારો એ અન્નમ, એ અન્નમ, એ અન્નમરે. મનુ.

“છતાં જગનાથ ના જોયા !”

—ગઝલ—

સદા સંસારથી છટક્યા ‘છતાં જગનાથ ના જોયા !’
ખની ખાવા ખધે ભટક્યા, ‘છતાં જગનાથ ના જોયા !’ સ.

બનારસ દ્વારકાં બદ્રી, ગયા ગોકુળ મથુરાંમાં;
 અયોધ્યા આવીને અટક્યા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.
 ગુફા ગિરનારની ગોતી, હિમાલય ને હરિદ્વારે;
 ફરીને ટાંટીયા ફટક્યા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.
 અતિ તપ તાપમાં કીધું, ઘણું દુઃખ દેહને દીધું;
 અહા ! ઉંઘે શીરે લટક્યા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.
 નદીના નીરથી નહાયા, કસી ઊપવાસથી કાયા;
 પૂજામાં પ્રાણ છે પટક્યા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.
 થયા જોગી જટાધારી, ભભૂતિ ભાવથી ચોળી;
 મરણ ભયથી નહિં ભડક્યા 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.
 પઢ્યા પૂરાણ, રામાયણ, મહાભારત ભણ્યા ભાવે;
 અનીતિને નહિં અડક્યા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.
 કહે 'શંકર' તપાસી જો ! હૃદયમાં શ્રી હરિ રાચે;
 નકામા ભવ વિષે ભટક્યા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.

“ નકામી જીંદગી એવી ! ”

—ગજલ—

હરિને ના ભજ્યા હેતે, 'નકામી જીંદગી એવી !'
 ચતુર થઈને નહિં ચેતે, 'નકામી જીંદગી એવી !'
 પ્રભુ નામ ના લીધું,
 ભજન ના ભાવથી કીધું;

હરિ પય હાય ! ના પીધું,
 ‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

થયો માયા તણો રાગી,
 કુબુદ્ધિ લેશ ના ત્યાગી,
 લગન તો લોભની લાગી,
 ‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

અતિ અંધો અભિમાને,
 શૌખામણુ ના ધરે કાને.
 કહ્યું ના કોઈનું માને,
 ‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

કદાપિ ક્રોધ ના કાળ્યો,
 રગેરગ ક્રમ છે વ્યાળ્યો;
 સદા છળ છાતિએ છાળ્યો,
 ‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

કુકર્મે કાળ છે ગાળ્યો,
 નહિં લય મોહમાં લાળ્યો;
 પૂરો વ્યભિચારને પાળ્યો,
 ‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

કદી સત્સંગ ના કીધો,
 લજનમાં લાગ ના લીધો;
 દગો વિશ્વાસ દઈ દીધો,
 ‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

પ્રમાણિક તંત્રને તોડી,
સુસોબત સત્યની છોડી;
જૂઠામાં જીંદગી જોડી,

‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

રહે છે સ્વાર્થમાં રાચી,
કળા પરમાર્થમાં કાચી;
ત્રીયા નયને રહે નાચી,

‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

અપંગોને નહિ આપ્યું,
ન કો’નું કષ્ટ તો કાપ્યું;
દયામાં દિલ ના સ્થાપ્યું,

‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

સુખો સંસારનાં લેવા,
જમ્યો મિષ્ટાન્ન ને મેવા;
કરી ના દેશની સેવા,

‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

પૂરીને પેટના ખાડા,
કહે ‘શંકર’ થયા જાડા;
હરાયા હોય જ્યમ પાડા,

‘નકામી જીંદગી એવી !’ હરિ.

“અમારું ના સગું કોઈ !”

—ગઝલ—

અહા ! દુનિયાં બધી જોઈ, અમારું ના સગું કોઈ !
 રહે સૌ સ્વાર્થને રોઈ, અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !
 કૃપાળુ તાત યા માતા, લજ્જન સૌ સ્વાર્થનાં ગાતાં,
 ભલે હો મા જણ્યો ભાઈ, અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !
 સગા કાકા અને કાકી, નથી કે સ્વાર્થ વણુ બાકી;
 ભલે લગિની અને ફોઈ, અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !
 સુતા -સુત કે હશે નારી, સગાઈ સ્વાર્થની ખ્યારી;
 વિના તે નાંખશે ઘોઈ, અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !
 અહા ! મામા અને મામી, વળી માસા અને માસી;
 પડ્યાં સૌ સ્વાર્થને મોહી, અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !
 સધાયે સ્વાર્થ તો ખ્યારા, નહિં તો લાગશે ખારા;
 ઠરે છે સર્વ બદખોઈ અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !
 વિના સ્વાર્થે અરે ! બ્રાતા ! નથી કે' મિત્ર પણ થાતા;
 સંબંધી હોય હર કોઈ, અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !
 સગો છે શ્રીહરિ સાચો, અહા ! સૌ તેહને યાચો;
 જખીશું નામ સુબદાઈ, અમારું ના સગું કોઈ ! અહા !

ફરિયાદ !

—ગઝલ—

ફસાયો મોહના ફાંસે બચાવો ! કો' કનૈયાને !

સકળ ગોપી મળી ઘેર્યો છુડાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

અરે ! અવળી વહે ગંગા ! ચહુડે નીર નેવનાં મોલે !

ડુબે છે નાવમાં નહોંઓ ! બતાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

પ્રથમ જે કૃષ્ણને દેખી અહા ! ઘેલી થતી ગોપી;

બન્યો તે ગોપીમાં ઘેલો ! જગાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

મધૂરી બંસીના નાદે ! સકળ કુરબાન તન કરતી' !

પડી શું બંધ એ બંસી ? જગાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

હતો નિર્લેપ જે યોગી ! બન્યો તે લુપ્થ લલનામાં;

પરાધિન પિંજરે પેઠો ! ઉડાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

કનૈયો નીજને ભૂલી ! બન્યો સૌન્દર્યનો બંદો !

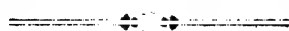
અલૌકિક પ્રેમની બંસી ! સુણાવો કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

કરે છે હાસ્ય સૌ ગોપી ! કનૈયાનું હૃદય રોતું !

કરાવી જ્યોતની ઝાંખી ! હસાવો કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

કથે “શંકર” સિતમ વરસે ! સળગતી આગ અંતરમાં !

અખંડાનંદનું દર્શન ! કરાવો કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

સોજતરીયા જ્ઞાપસ.

બુકસેલર્સ, પબ્લીશર્સ, એન્ડ કમીશન એજન્ટ્સ.
૬. ગણેશવાડી લખમીદાસ ખીમજીનો માળો ચોસ્ટ નં. ૨. હુંખઈ.

અમારે ત્યાંથી દરેક જાતનાં પુસ્તકો ઑડર મળે વી. પી. થી
રવાના કરવામાં આવશે. બહાર ગામના ઑડરો ઉપર પુરતું
અને તાકીદે ધ્યાન આપવામાં આવશે.
બુકસેલર તથા સામગ્રી તકલો ખરીદનારને સાફ
કમીશન આપવામાં આવશે.

લખો ઉપરના સીરનામે.

મનને શીખામણ !

તોટક—છંદ—કક્કા વારી.

કરજે સદ્કામ સદા મન તું,
સ્વસજે નિચ કર્મ થકી દૂર તું;
ગણુજે જગમાં સહુને સરખા,
ઘટમાં હરિ ધ્યાન ધરી હરખા ! ૧

ચળજે નવ નીતિ થકી કહીએ,
છળ ભેદ કરી જૂઠું ના વહીએ;
જશવંત થશે તુજ આવરદા,
જ્ઞ રણાં ઝરશે સુખનાં જ સદા ! ૨

ટળશે તુજ આધિ જીપાધિ અરે !
ઠરશે નવ રોગ કદી શરીરે;
ઢરશે તુજથી નિચ નિર્ધનતા,
ઢગલા વળશે જ સદા ધનના ! ૩

તન ને ધન ધામ ધરા પળમાં,
થઈ જાય અલોપ ભૂમંડળમાં;
દશ શીશ ગયાંજ દશાનનનાં,
ધરો ગર્વ કદી મૂરખો બન ના ! ૪

નલમાં શશી સૂર્ય અતિ ચળકે,
પરમેશ્વરની પ્રભુતા ઝળકે;

ફલ ફૂલ અને તરૂં ખડાડ નદી !
 વળવાન પિતા ન ભૂલાય કદી ! ૫

મગવાન લજે લવ દુઃખ ટળે,
 મન વાંચિછત સુખ હમેશ મળે;
 યશ વૈભવને નિજ તેજ વધે,
 રઘુનાથ તણું ધર ધ્યાન રૂઢે ! ૬

લખો રાખ શોખામણુ અંતરમાં,
 વણુસી વય જાય ભૂલો કરમાં;
 શક રાખ નહિંજ શોખામણુમાં,
 સહુ સત્ય કહું જુહું તું ગણુમાં. ૭

હરીને લજજે દુઃખ મુક્ત થવા,
 ક્ષય પાપ થશે સઘળાં મનવા;
 સમજે પણ “શંકર” કેમ ભૂલે ?
 વય જાય વહું તુજ વારિ ભૂલે. ૮

—*—

મન પ્રત્યે.

—o—

(સુન્દર શામળીયા નામ જપીશ નિત્ય તારૂં—એ રાહ.)

ઓ મનડા મૂરખા ! માન કહું રજ મહારૂં;

નાહક ના ધૂળ ખા ! અરે ! થશે શું તહારૂં ? ઓ.

પતાળે અંચળ થઈ પેસે, ખડાડ પર પળમાં જઈ બેસે;

આલની ખખરો પણ લેશે, પાણીમાં પણ રહેજ પ્રવેશે;
 હરિ લજવું નહિ ખ્યાડું ! ઓ મનડા મૂરખા.
 ચેત ચેત અવસર આ જાણે, હરિ લજવાથી દુઃખ દૂર થાયે,
 માયામાં તું કાં લપટાયે ? 'શંકર'ની જો શીખ મનાયે;
 તો લજ પરમ કૃપાળુ ! ઓ મનડા મૂરખા.

જીવડા જીનીને જો !

(પઢારે પોપટ રાજ રામના—એ રાહ.)

જીનીને જો તું તો જીવડા, બિંધને કર અળગી;
 આંખ ઉઘાડી થા બિલો, આગ ચોમેર સળગી. જીગી.
 કામ ક્રોધ મોહ શત્રુએ, બંધ કીધી છે ખા'રી;
 ખચીશ હવે કેમ આગમાં ? લજ શ્રી ગિરધારી. જીગી.
 બાળપણે ભલે ના લજ્યા, અજ્ઞાની ગણાયો;
 મોટો થયો ત્યારે મૂરખા, માયા નદીએ તણાયો. જીગી.
 મહારાં સગાં મહારાં છોકરાં, મહાડું ધન મહારી નારી;
 ભૂલો ભમે તું એમ કાં ! તહારો કુંજ બિહારી. જીગી.
 પાપના કીધા પોટલા, તહારી સાથે બંધાશે;
 પુણ્યનું કર્મ કર્યું નથી, તહારી શી ગતિ થાશે ? જીગી.
 બચવાની ખા'રી એક છે, ભાવે ભજુ લે મોરારી;
 હૌન 'શંકર'નો નાથ એ, લેશે તુજને બિગારી. જીગી.

“ રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ ભાન
આવ્યું ! ”

વસંત તિલકાવૃત.

જા ! જા ! ગમાર નર શું જગમાં કમાયો ?
પામ્યો અપાર ધન તું ઇશ ના લબાયો;
લોભાન્ધ ને નફ્ટ થૈ વય તેં ગુમાવ્યું,
રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું ! ૧

હાકે હલાવી જગને વિરલા ગણાતા,
ધાકે ધ્રુજવી જનને જમડા જણાતા;
આલ્યા ગયા ખબર કો' ના તેની લાવ્યું,
રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું ! ૨

ખાતા હતા મગન થૈ મિથ્યાન ભાવે,
જાતા દીઠા જમપુરે નવ કો' ખચાવે;
માટીતણું શરીર જૈ ધૂળમાં સમાયું,
રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું ! ૩

ખાળાપણે રમતમાં હરિને વિસાર્યા,
મ્હોટો થયો પણ નહિં જગનાથ ગાયા;
આલ્યું જશે જળ સમુ સરવે સુ આયુ,
રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું ! ૪

જેનો જીઆર જન સૌ પડતો જીપાડે,
 જેનું અપાર ધન તે ન સમાય ગાડે;
 વોરંટ તે જન પરે જમડે બળાવ્યું,
 રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ લાન આવ્યું ! ૫
 વાણી વદે વિમળ 'શંકર' આ સદાયે,
 ટાળે ત્રીવીધ દુઃખ જો ધરિને લગાયે;
 સાથે મળે નવ કદી ધન જે જમાવ્યું,
 રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ લાન આવ્યું ! ૬

“ ગાડું અધવચ અટક્યું ! ”

(સુજ ના પડે પીચુ પ્યારા—એ રાહ.)

અધવચ ગાડું અટક્યું !—એ ટેક,

ભૂલી રાહ લવે લવ લટક્યું, તૂટી ખીલી ને જોતર સટક્યું;
 લખ્યા લેખ પ્રમાણે લટક્યું. અધવચ.

અહંકારે આંતરીયું ગાડું, મોહ લોભ થયા વાટ પાડું;
 ત્રણે સંપીને પાડ્યું ધાડું. અધવચ.

નહિ આધું કે પાછું જવાય, ગાડું ગળામાં ધુંચાય;
 બહાલા બિઠૂલ કરજો સહાય. અધવચ.

હવે એકે જડે નહિ આરો, અલી હાથ આ નાથ જીગારો;
 છે 'શંકર' ને લડસો ત્હારો. અધવચ.

“ કયમ ચાલશે ? ”

ગઝલ સોરઠી—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

તેડું થયું કિરતારનું, માન્યા વિના ‘કયમ— ચાલશે ?’
 ઝાંખી થઈ જમહૂતની, જાવા વિના ‘કયમ— ચાલશે ?’

જાવું મજલ મ્હોટી તહીં,
 તૈયારી કેં કીધી નહિં;
 ભાથું ભર્યું ના સાથ કેં,
 ભાથા વિના ‘કયમ—ચાલશે !’

શણગાર ધારી અંગમાં
 રમતો ત્રીયાસુ રંગમાં;
 રામા ન આવે સંગમાં,
 રામા વિના ‘કયમ—ચાલશે ?’

મિત્રો મહીં તું મ્હાલતો,
 ફક્કડ બની ફરતો હતો;
 ના એકલો કેં એ જતો,
 સોબત વિના ‘કયમ—ચાલશે ?’

સેવક તણા સહવાસમાં,
 હુકમો કર્યા હુલ્લાસમાં;
 નોકર મળે ના સાથમાં,
 ચાકર વિના ‘કયમ—ચાલશે ?’

સુખ ભોગનાં સાધન ઘણાં,
હાજર હતાં કેં ના મળ્યા;
અંતે ન કીધાં આપણાં,

તેના વિના ‘ ક્યમ—ચાલશે ? ’

માયા અને મિલકત ખરે !

મુકી જવું પડશે—અરે !

નાણાં નકામાં આખરે,

નાણાં વિના ‘ ક્યમ—ચાલશે ? ’

પરમાર્થ તો પ્રીતે કરો,

ભક્તિ તણું ભાથું ભરો;

કલ્યાણ—કાયાનું કરો,

તેના વિના ‘ ક્યમ—ચાલશે ? ’

હે રાજન ! તહમારો

અને

અમારો પંથ ન્યારો છે !

—ગઝલ—

તહમે છો દેશના રાજ, અમે જંગલ વસાવ્યું છે;

તહમે અજ્ઞાનના તાબે, અમે તેને ફસાવ્યું છે !

તહમારે મહેલ ને માળા, બગીચા બાગ વસવાના;

અમે સુંદીર ગૂંફા શોધી, તહાં જગનાથ જપવાના !

ત્હમે ગાદી અને તકિયા, તથા શય્યા વસાવી છે;
 અમે તો પ્રેમથી પૃથ્વી, પરે કંથા બિછાવી છે !
 ત્હમે મિષ્ટાન ને મેવા, અતીશે સ્વાદથી જમતા;
 અમે ફૂલ ફૂલ ખાનારા, નથી મિષ્ટાન પર મમતા !
 ધરી વસ્ત્રાભુષણ અંગે, ત્હમે મોંજો ભેંડાવી છે;
 શરીરે ભસ્મ ચોળીને, અમે કફની ચઢાવી છે !
 વિષય તમને અતિ બહાલો, વળી માયા તણા રાગી;
 અમે તો મુક્તિને મોહ્યા પ્રભુની ધૂન છે લાગી !
 ત્હમે હર કામમાં નોકર, પરે હુકમ બળવાના;
 અમારા હસ્ત ને ચરણો, અમોને સ્હાય થાવાના !
 સગાં ને મિત્રની સાથે, ત્હમોએ સ્નેહ રાખ્યો છે;
 અમે જંગલ તણાં પક્ષી, પશુનો પ્રેમ આખ્યો છે !
 સદા ચિંતા અને ભયમાં, તમોને શાન્તિ ના જરીએ;
 અમે નિશ્ચિંત ને નિર્ભય, હરિનું ધ્યાન હા ! ધરીએ !
 ત્હમે રાજા મહારાજા, અરે ! તેમાં અમારે શું ?
 નથી કેં લેવું કે દેવું, પછી પરવા લગારે શું ?
 ત્હમારો રાહ જૂદો છે, અમારો પંથ ન્યારો છે;
 ત્હમે છો ભોગના ભોગી, અમોને યોગ ખ્યારો છે !
 ત્હમારો ભોગ છે રોગી, અમારો યોગ બળવાળો;
 અમે જીવન સફળ કરીએ, ત્હમે આયૂ વૃથા ગાળો !

*****
 * વૈરાગ્ય-કાવ્ય સમાપ્ત. *
 *
 *****

રાજા અને યોગી!

“તલમે રાજા મહારાજા. અરે! તમાં અમારે શું?
 નથી કે લેવું કે, દેવું, પછી પરવા લગારે શું?”
 “મણિકાન્ત.”

નળાદમયંતી વનવાસ (અગ્નિનાદય)

“કરમ તહારી કળા ન્યારી, હલ્લચેને નચાવે છે!
ચહેરે જે ચક્કરે તહારા, ઘાણું તોને ભભાવે છે!”

“મણિકાન્ત.”

પ્રસ્તાવિક-કાવ્ય.

—ગઝલ—

કરમ તહારી કળા ન્યારી હજારોને નચાવે છે !
રહસે જે ચક્કરે તહારા ધણું તહેને ભમાવે છે ! કં
હતો જે કાલ લીખારી અને ધનવાન તે આજે !
અહા ! ધનવાનને પળમાં ભમી લીક્ષા મગાવે છે ! કં
હજારો માંજ જે કરતા મહારાજા કહેવાતા !
તજવી માંજ તહેને તું અહા ! ખાવા બનાવે છે ! કં
લગનનાં વાગતાં વાજાં ગવાતાં ગીત બ્હીવાનાં !
અરે ! એ ઘેર તું પળમાં મરણ પોકો પડાવે છે ! કં
નહિં કે વાત જે સમજે અલણુજ્યાં ત્યાંજ અથડાતો !
બનાવી જ્ઞાનિ તું તહેને અતી ઊંચે રહડાવે છે ! કં
સુવાસણ હોય જે નારી પતિની પ્રાણની ખ્યારી !
અરે ! વિધવા બનાવીને બિચારીને રડાવે છે ! કં
બનાવે યોગીને ભોગી કરે બળવાનને રોગી !
નોંચાની ઊંચના પાસે ગુલામી તું કરાવે છે ! કં
ઘડીમાં તું રડાવે છે ! પલકમાં હા ! હસાવે છે !
કયે “શંકર” તું ફંદામાં સકળ જગને ફસાવે છે ! કં
“મણિકાન્ત”.

કુદરતને !

—ગઝલ—

અરે ! ઓ કારમી કુદરત ! તને અવળું સુઝયું ક્યાંથી ?
 સુધાર્યું હોત તો સુધરત ! તને અવળું સુઝયું ક્યાંથી ?
 સુશોભિત ને સુગંધી છે છતાં કાંટા ગુલાબે કાં ?
 મહા ખેંચાણુ મુકયું છે અયે ! કુદરત ! શરાબે કાં ?
 ભર્યું ત્રણ ભાગમાં પાણી જમિન તો એક ભાગે છે;
 છતાં જળ છે બધું ખાડું કહે એ ઠીક લાગે છે ?
 રૂંડો રજની તણા રાજ કલાંકિત અંદ્ર કાં કીધો ?
 બનાબો કેમ ક્ષય રોગી ? અરે ! અપવાદ કાં દીધો ?
 મનોહર કંઠની કોયલ કરી કાં તેહને કાળી ?
 બનાબો બગ રૂપાળો કાં ? તને કો' ના શકયું ખાળી ?
 સુગંધી યુક્ત કરતુરી અહા ! કાળી કરી કુદરત !
 સફેદી છે છતાં કાંદે અરે ! બદખો ભરી કુદરત !
 પુરા પ્રેમી પપૈયાને તૃષાતુર કેમ રાખે છે !
 કરે દરકાર ના તહેના પરે તું રે'મ રાખે છે !
 નથી પીનાર કો' પાણી ભર્યાં મીઠાં સરોવર જ્યાં !
 અરે ! કેં દેશ છે એવા પુરું પાણી મળે ના ત્યાં !
 ગુન્હો શું છે ? ઘુવડનો તે; દિવસમાં ના શકે દેખી !
 હળાહળ ઝેર છે જેમાં સફેદી સોમલે મુકી !
 ઘણા છે દાખલા એવા ગણાવું શું ? તને કુદરત !
 અજબ ફાંટા અરે ! તહારા ! જણાવું શું ? તને કુદરત !

દાનો કે દિવાનો ?

—ગઝલ—

દિવાનાનો તમે છેડી નકામા શીર ફેાડો છો;
 અમારા ઝખમના ટાંકા તમે શા માટ તોડો છો ? દિ.
 દિવાની છે બધી દુનિયાં દિવાનો અન્યને ધારે;
 સમજ વણુ પારકી પોથી સખખ વણુ કેમ છોડો છો ? દિ.
 દિવાના હાલ આ સાથી ? અમારું દિલ જાણે છે;
 પરાઈ પીડ સાંભળવા તમે કાં જીવ જોડો છો ? દિ.
 ઝખમ ઝેરી કટારીનો પિછાને છે પડયો જેને;
 દિશા દેખ્યા વિના જે તે દિશાએ કેમ દોડો છો ? દિ.
 અમારા કષ્ટની કા'ણી સૂણીને શું તમે કરશો ?
 અરે ! એ યાદને આપી પડેલાને પછાડો છો ! દિ.
 છતાં ઈચ્છા તમારી છે અમારો હાલ સાંભળવા;
 કહું દુ'કાણુમાં કા'ણી મગર બાજી બગાડો છો ! દિ.
 અરેરે ! ! એ કથા કે'તાં જીગર મ્હાડું જળી જશે;
 અધૂરી વાત એ રે'શે ભલા કાં દિલ લગાડો છો ! દિ.
 સૂણી શાણા દિવાનાની કથા દિલમાં દયા ધરજે;
 અરે ! વાજીંત્ર તુટેલું તમે વીરા વગાડો છો ! દિ.

*

*

*

*

અમારો પ્રેમનો તંતુ અરે ! આ લાઈ ! તૂટયો છે !
 ભરેલો કુંલ અમૃતનો અરેરે ! ! હાય ! ફૂટયો છે !

અરે ! તે રોજથી અછલ ખળનો છેક ખૂટ્યો છે !
અમારા દિલનો ઘોડો કરી તોફાન છૂટ્યો છે !

* * * *

પ્રભુએ પ્રેમની દેવી લલી લાર્યા મહેને દીધી,
પતિ ભક્તિ તણે હૈયે હતો હા ! મીઠ વારિધિ;
ભરીને પ્રેમની ખ્યાલી હતી મહેં પૂર્ણ ના પીધી
અરે ! અલીમ જમડાએ ભોપાડી તેમને દીધી.

* * * *

નિરખજો આ દિવાનાને નયનમાં નીર-આવે છે !
હવે કાટે હૃદય મહાઈ અરે રે ! ! ફેર-આવે છે !
કહી હું ના શકું કા'ણી 'દિવાની' લહેર-આવે છે !
કલેણું કતલ કરવાને જીવ્યો સમશેર-આવે છે !

* * * *

પધારો પ્રેમની દેવી ! અહા ! પુણે વધાવું છું !
અમારો પ્રેમ છે કેવો ? હૃદય ખોલી ખતાવું છું !
અરે ! પણ તું નથી પાસે પછી કો'ને જણાવું છું !
કબરમાં તું સખૂર કરજો ખબર લેવાજ આવું છું !

* * * *

દિવાનો એટલું ખોલી હસ્યો હી ! હી ! અને નાહો,
દિવાનાને રડાવી મહેં અનુલબ મેળવ્યો માઠો;
અવલની યાદ આપીને હૃદય તહેતું દુઃખાવ્યું મહેં ?
હવે પસ્તાઈ છું પૂરો અરે ! આ શું બનાવ્યું મહેં ?

* * * *

—હોહરો—

અંતરના આઘાતથી મસ્તિક ભ્રમ બે થાય;
દિવાનો દુનિયાં કહે વૃથા જીંદગી બાય.

મહારી મીઠી કોયલનું મ્હોત !

—ગઝલ—

સુકોમળ કંઠની કોયલ, સૂણાવી રાગ રમતી'તી;
ખિચારી બાગ ભમતી'તી, અરે ! ઘાયલ કરી કોણે ?
ન કો'ને દુઃખ તે દેતી, ન કો'નું નામ તે લેતી;
છતાં નિર્દોષ પર ગોળી, અરે રે ! ! વાપરી કોણે ?
કરી ઊત્પન્ન કિસ્તારે, હતી ના કોઈને ભારે;
તથાપિ તેહને હણવા, અરે ! હિમ્મત કરી કોણે ?
દુઃખી આ દિલ મહારાને, અહા ! આરામ દેતી'તી;
મધુર ગાન ગાતી'તી, ગુણી ગાયક હરી કોણે ?
હતો હું તેહનો આશક, મીઠી મોહક હતી મહારી;
મહેને નારાજ કરવાની, કુબુદ્દિ એ કરી કોણે ?
અહા ! આંખા તણી ડાળે, મનોહર ટોકતી માળે;
ઘડાકે ભોંય પાડી પાપની ખ્યાલી ભરી કોણે ?
નહિં કોયલ બિના આલે, હવે આનંદ કો' આલે;
અમારા પ્રેમની દોરી, અરેરે ! કાતરી કોણે ?
અરે કો' આંહી આવોને, સિતમગરને બતાવોને;
કરૂં શિક્ષા સિતમની હું, હવે ઘેલો બન્યો છું હું !

“ બળી એ નોકરી કરવી ! ”

ગઝલ—(કબાલી).

કદર જ્યાં થાય ના કૈં એ, બળી એ નોકરી કરવી;
 પુરા પરતંત્ર જ્યાં થઈએ, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 સગું બહાલું તજ દીધું, ગમન પરદેશમાં કીધું;
 છતાં ના સુખ પય પીધું, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 કરી નિજ શેઠની સેવા, જખ્યા ના લેશ જગદેવા;
 રહ્યા જેવા હતા તેવા, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 મળે દશ બાર કે પંદર, વીશીનું ખર્ચ પણ અંદર;
 રખડવું કોટ ને બંદર, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 હશે જે શેઠના સાળા, નહિં કૈં કામ કરનારા;
 મફતનો માલ ખાનારા, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 ખુશામત શેઠની કરતા સલામો દર કદમ ભરતા;
 બનીને બેફીકર ફરતા, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 ઝંપાટામાં જમી લઈએ, નિયમસર નોકરી જઈએ;
 છતાં ઠપકો અતી બઈએ, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
 મળે ના પેટને પુરતું; હૃદય તેથી રહે ઝુરતું;
 અરે ! એ ચાકરી તજ તું, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.

રજા ના કો' સ્થળે જાવા, ટુંકારા શેઠના ખાવા;
 ભલે એથી બનો ખાવા, બળી એ નોકરી કરવી ! કહર.
 મળે કુરસદ નહિં જરીએ, કઠણુ થૈ કામ સૌ કરીએ;
 છતાં ના આપદા હરીએ, બળી એ નોકરી કરવી ! કહર.
 ધરમ કે, ધ્યાન ના થાયે, દિવસ સૌ કામમાં બાયે;
 છતાં જો શેઠ ના આહે, બળી એ નોકરી કરવી ! કહર.
 ચિવટથી ચાકરી ચુકીએ, પરાધીન પિંજરે પડીએ;
 છતાં જો રોદણાં રડીએ, બળી એ નોકરી કરવી ! કહર.
 થયા પરતંત્ર તન તોડી, જીવાની ઝેરમાં જોડી;
 છતાં ના પાસ રહી કોડી, બળી એ નોકરી કરવી ! કહર.
 મળે સર્વિસ સરકારી, અગર કો' રાજ્ય દરબારી;
 ખુશામતની બધે સ્વારી, બળી એ નોકરી કરવી ! કહર.
 અધીકારી કંઈ એવા, વસીલાની કરે સેવા;
 ખુશામતના જમે મેવા, બળી એ નોકરી કરવી ! કહર.
 ખુશામતખોર જન જ્યાં છે, સુણો 'શંકર' બધાં ત્યાં છે;
 કહર તો કામની ક્યાં છે, બળી એ નોકરી કરવી ! કહર.

અમારે ત્યાં સાલ-મુખારકની ગઝલોનાં ફેન્સી કાઠો;
 ફેન્સી કંકોત્રીઓ તથા છુટક પેપરો મળશે.

સોજતરીયા-અધર્સ, બુકસેલર્સ.

૬૦ ગણેશવાડી મુખર્ષ, નં ૨;

કિસ્મતનો આંક !

—ગઝલ—

નજૂમી જોઈ પાસે જૈ,
બતાવ્યો જોષ કિસ્મતનો;
“તમેને દ્રવ્ય મળશે કે’,
જગાડો જોસ”-કિસ્મતનો !

અહા ! કિસ્મત જગાવાને,
ભરી ટીકીટ ડરખીની;
અરે ! ઘોડો નહિં લાગ્યો,
થયો જ્યાં રોષ-કિસ્મતનો

રમ્યા કે’ જાતની સરતો,
જુગારી જાંદગી ગાળી;
કરી સદે અતિશે હા !
તપાસ્યો કોષ-કિસ્મતનો !

ઘણા ધંધા કર્યા એવા,
છતાં ના પાસ થઈ કોડી;
પછી અપવાદ દે કો’ને ?
બધો છે દોષ-કિસ્મતનો !

નજૂમી જોઈ સૌ જૂઠા,
 ચડાવે આશ ચગડાળે;
 વિભૂ વિણ “આંક” જોનારો,
 ન કો’ ખાડેશ-કિસ્મતનો !

ચાલુ જમાનાનો “ સુધારો ! ”

—ગાઝલ—

જમાનો વહિ ગયો જૂનો, અરે ! ફેશન વિના સૂનો;
 અમોને શાખ ખ્યારો છે, અમારો એ ‘સુધારો’ છે !
 ગમે ના પાઘડી જરૂંયે, શિરે ટોપી ધરી ફરૂંયે;
 જુનો ધારો અકારો છે, અમારો એ ‘સુધારો’ છે !
 વિના દહેં ધર્યો ચસમો, ભલે આંખે પડે વસમો;
 સુનેરી ફ્રેમ વાળો છે, અમારો એ ‘સુધારો’ છે !
 ભલે ધરમાં નથી ખાવા, ભલે ખાપા બને ખાવા;
 નબિન પોશાક ખ્યારો છે, અમારો એ ‘સુધારો’ છે !
 ગમે ના જ્ઞાનનાં પોથાં, નકામાં એ બધાં થોથાં;
 સરસ શૃંગાર ખ્યારો છે, અમારો એ ‘સુધારો’ છે !
 નથી કિસ્તાર જેવું કૈં, ભૂલી ભટકી મરે છે કૈં;
 વકુફ વણુ એ વિચારો છે, અમારો એ ‘સુધારો’ છે !

પુરાણો શાસ્ત્ર છે ખોટાં, નકામાં ખાય સૌ ગોથાં;
 ધરમ ખાલી ધખારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 પૂજા ને સ્નાન સંધ્યાનું, વળી પરમાર્થ કરવાનું;
 નકામો એ ફૂટારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 ગમે ના ધર મહી ખાવું, સદા હાંટલ વિષે જાવું;
 તહાંનો સ્વાદ સારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 ગમે તે જ્ઞાતિનું ખાવું, અરે ! એંહુ જુહું કેવું ?
 ખરે ખોટા વિચારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 ફરીશું ફાંકડા ફછડ, અભિમાને અતી અછડ;
 વિનયનો તો ઉધારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 ચડાવી ખૂટ ને મોજાં, ફરીશું ખાગ વાડીમાં;
 ભજન ખાલી લવારો છે અમારો એ 'સુધારો' છે !
 મરાવી રાફ ખેરીને, જશું નાટક તમાસામાં;
 સુધારાનો વધારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 અહાહા ! આન્ડી ને ખીડી, અમારી સ્વર્ગની સીડી;
 પોંચે ના તે ગમારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 અનીતિમાં મજા જેવી, નીતિમાં ના મળે એવી;
 કહે કો' એ કુધારો છે ? અમારો એ 'સુધારો' છે !
 પિતા માતા તણે તાળે, રહેવું એ કહ્યું કોણે ?
 પ્રિયાનો પ્રેમ ખ્યારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે ?

અમે તો ખ્યારમાં ઘેલા, ચતુરાના બન્યા ચેલા;
 ગુરુજી એ અમારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 ગરીબો છેક છે હલકા, નથી મિત્રો થવા જેવા;
 અમારો રાહ ન્યારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 તમોને જે કહી વાતો, સુધારા જુજ છે એ તો;
 હજુ ખીજા હજારો છે, અમારો એ 'સુધારો' છે !
 કહે 'શંકર' તમો જેવા, અરે ! દુનિયાં ડુખાવાના;
 અમારો જે કુધારો છે ! તમારો તે 'સુધારો' છે !

સુધારેલાનો સંતાપ !

—ગજલ—

સુણો સાથી સુધારાના, અરે ! સૌ આંહિ આવોને;
 તમારા ભાષણે ભૂલ્યો, હવે રસ્તો બતાવોને ! સુણો.
 તમારા રાહ પર ચાલી, સુધારો ઘર વિષે ઘાલી;
 પીંધી મહેં ઝેરની ખ્યાલી, તમે તેથી બચાવોને ! સુણો.
 પ્રિયાનાં પોલકાં લાવી, નવીન પોશાક પહેરાવી;
 ગરીબી ઘર વિષે આવી, હવે તેને હઠાવોને ! સુણો.
 પ્રિયા ઘરકાજને છોડી, ચઢાવી ખૂટની જોડી;
 હવા ખાવા જતી દોડી, કહે "નોકર વસાવોને !" સુણો.

“ નથી હું કાંઈ ભડીયારી, નથી કેં કામ કરનારી;
 હવે હકદાર હું નારી, નિયમસરનું બજાવોને ! સુણો.
 સુધારો આપણે માથે, નહિ ખાવા કફ હાથે;
 પિયૂજ રાંધવા માટે, રસોયો એક લાવોને ! સુણો.
 સુશોભિત રૂસ લાવોને, સરસ ચરમાં અપાવોને;
 હુકમ મ્હારો બજાવોને, મડમ મુજને બનાવોને ! સુણો.
 જવું ફરવા પગે ચાલી, સુધારાની નહિ ખડાલી;
 દિયો એ આપદા ટાળી, સરસ સાઈકલ અપાવોને ! સુણો.
 બનું હું રાયની રાણી, જવું નાટક વિષે જાની;
 ટિકિટ લાવો તમાસાની, સુધારાને વધાવોને ! સુણો.
 ઘણું છે કામ તમ માથે, તમે ના આવશો સાથે;
 કુલાજ ફ્રેન્ડને માટે, ટિકિટ બીજી મગાવોને ! સુણો.
 અદેખા શું બનો એમાં ? કુલાજ સાથ છે તેમાં;
 સુધારો છે રહ્યો જેમાં, જરા વિશ્વાસ લાવોને ! સુણો.
 સુધારાના થયા સાથી, પછી ખટપટ કરો આ શી ?
 કરે અજ્ઞાનિયો હાંસી, કુધારાને હરાવોને ! ” સુણો.
 સુધારો આ જુઓ ચારો ! તમોને જે અતિ ખ્યારો;
 હવે લાગે મને ખારો ! ભલે ભપકો બતાવોને ! સુણો.
 ખરચ પોષાય કયમ આવું ? મુસારો સાઠનો લાવું;
 પ્રિયાને કેમ સમજાવું ? જરા સુક્તિ જણાવોને ! સુણો.
 રસોયો ક્યાં થકી રાખું ? હૃદયનું દુઃખ ક્યાં દાખું ?
 નિસાસા હાય ! હું નાખું, દયા દિલમાં ધરાવોને ! સુણો.

છકેલી કૈં થઈ નારી, જરાએ લાજ ના ધારી;
 પતિ તો શાક તરકારી, પતિવ્રત તો પળાવોને ! સુણો.
 લજબ્યા તાતને કૈંએ, બનાબ્યા બ્રાતને કૈંએ;
 ડુબાબ્યું કુળ હા ! કૈંએ, લલે દિલને મનાવોને ! સુણો.
 નિયમસર છુટ છે સારી, નિયમસર કેળવો નારી;
 નિયમસરની બલીહારી, નિયમસર સૌ ચલાવોને ! સુણો.
 સુધારો ! એ તમારો તો, લલે તમને મુબારક હો !
 અરે પસ્તાઈ છું પૂરો, પ્રભુ તેથી બચાવોને ! સુણો.

*

*

*

સુણી 'શંકર' કહે શાણા ! લવાડા આ 'સુધારાના !'
 સુણી ના કોપશો ખ્યારા ! અરજ દિલમાં ઠસાવોને ! સુણો.

પરપોટા પેઢી યા બેંકના મેનેજરની
 મનોભાવના !

—ગઝલ—

અમે પેઢી ભેંધાડી છે મજા મોજો ઉડાવાને;
 અમેએ બેંક કાઢી છે ગરીબોને રડાવાને ! અમે.
 તમારા રૂપિયા લાવો જમે અમ બેંક મંડાવો;
 અમે હાજર છિયે આવો હુકમ માથે ચડાવાને ! અમે.

સુભાષિત શબ્દ લાખીશું તમારું દ્રવ્ય રાખીશું;
 મઝાતું વ્યાજ આપીશું પછી પોકો પડાવાને ! અમે.
 અમો મોટર વસાવીશું નવી બિલ્ડીંગ બનાવીશું;
 પુરો ભપકો બતાવીશું પ્રથમ પૈસા કઢાવાને ! અમે.
 બનીશું ફાંકડા એવા નવલશા હીરજી જેવા;
 કરીશું કેંકના દેવા ઘરેણાં તો ઘડાવાને ! અમે.
 પુનાની રેસમાં જઈશું, જુગારે દોકડા દઈશું;
 અજબ સદ્દો ભેંઠાવીશું અહા ! કિસ્મત લહડાવાને ! અમે.
 બનીશું મીલના માલિક, હજારોના થશું પાળક;
 મુકીશું મીલને ગીરો, નગદ નાણાં કઢાવાને ! અમે.
 કરીશું કુંપની ઉભી, ખરેખર ! વાપરી ખૂબી;
 અમે શેરો ભરાવીશું, સંખંધીને ફસાવાને ! અમે.
 ડબલ શેરો બનાવીશું, પ્રભમાં તે ખપાવીશું;
 ખુશીથી વ્યાજ આપીશું, સુખે મૂડી પચાવાને ! અમે.
 કરીશું હાથને કાણા, ભરીશું ફંડમાં નાણાં;
 સખી શ્રીમંત છે એવું, જગતને તો જણાવાને ! અમે.
 અમારી ધારણા એવી, સખાવતમાં રકમ દેવી;
 થવું સર, નાઈટ, કે, જે. પી. અહા ! મહોટા મનાવાને ! અમે.
 અહાહા ! પાર્ટિઓ આપી, વિગત છાપા વિષે છાપી;
 જશે-જશ જગ વિષે-વ્યાપી, પુરા પ્રખ્યાત થાવાને ! અમે.
 ટિલાં તાણી ભગત થૈશું, હવેલી મંદિરે જૈશું;
 વસૂ પરમાર્થમાં દૈશું, મહા ધર્મી ગણાવાને ! અમે.

બનીશું કૈંકના ત્રસ્ટી, બગાડીશું પછી દ્રષ્ટિ;
 હજમમીલકતઠરીશું તે, અહા ! રાંઝો નચાવાને ! અમે.
 અવલથી વાપરી અક્ષલ, પ્રિયાના નામ પર મિલકત;
 ચ્હાડાવીશું નાંહ હરકત, હજરોને હરાવાને ! અમે.
 અમારો ધીકતો ધંધો, ધિરજ ધારી ધૌકાવીશું;
 તગાદો બહુ થશે ત્યારે દેવાળાને દિવાવીશું ! અમે.

પરપોટા બેંકના મેનેજરનો ભવિષ્યમાં ભુસ્કો !

—મનહર છંદ—

(૧)

આવો મહારા મહેરબાન, છાની વાત ધરે કાન;
 ખીસ્સાં ખાલી છે તે માટે, બેંક તો બિઠાડીશું !
 ડિરેક્ટરો મહોટાં મહોટાં, પુછડાંવાળા શોધીને;
 મહોટી મહોટી આશા આપી, નામ તો ઘુસાડીશું !
 જાહેર બબરો મીઠી મીઠી પેપરોમાં આપી;
 શરો લેવા માટે બસ જગતને જગાડીશું !
 લાગ વગ વાપરીને શરોને બપાવા માટે;
 દલાલો રોકીને તેને એ કામ લગાડીશું !

(૧૪૮)

(૨)

બ્યાજે નાણાં ધીરવાની કૈંકને આશાઓ આપી;
થોડા ઘણા શૈર લેવા તેને લલચાવીશું !
બાકીના વધેલા શૈરો જેને તેને ગળે ઘાલી;
હુંડીઓ લખાવી લઈ ગાડું ગમડાવીશું !
ખોટે નામે નાણાં લખી પછી તે નાણાં વિષેથી;
ડિરેક્ટરો તણા નામે શૈર તો ચડાવીશું !
ગોટાળા પીંડાળા વાળી શૈરનો નીકાલ લાવી;
ભરાએલી થાપણ હા ! મહોટી ખતલાવીશું !!

(૩)

જમે નાણાં ખેંચાવાને ડિપોઝીટ ખાતાં ખોલી;
ખાંધી મુદતોનું બ્યાજ મહોટું હા ! કરાવીશું !
ગરીબ નોકર વર્ગ, યાને રાંડીરાંડો માટે;
સેવીંગ ખાતું ખોલીને નાણું ત્યાં ભરાવીશું !
ચાલુ ખાતાં લાગવગ વાપરી વધારવાના;
હરીફ ખેંકેને ધરી હીમ્મત હરાવીશું !
ખુદારગામ તણું નાણું ખારોખાર ખેંચવાને;
અનેક શાખાઓ ખોલી વસુલ કરાવીશું !!

(૪)

જામીનગીરી યા ઠામ ઠેકાણું તપાસ્યા વીના;
અમારું ખીસ્સું ભરીને હુંડીઓ સ્વીકારીશું !!

(૧૪૯)

અમારા પોતાને માટે બીજે નામે નાણું લખી;
ઘાલખાદ ખાતે પછી છેવટે ઉધારીશું !
સગાં સ્નેહા મીત્ર વર્ગ સર્વેને હુંડી ધીરીશું;
નાદાર બનાવી તેને ભોખમ ઉતારીશું !
ડિરેક્ટરો અગર કો' વાંધો ના ઉઠાવે માટે;
જોટે નામે નાણું ધીરી તેમને સુધારીશું !!

(૫)

ચાંદી, રૂ, માતી, શેરોનો, સફ્ટો ખૂબ ખેલવાના;
અન્યને નામે ઉધાર, જમે બતલાવીશું !
નફો ભે થશે તો અમે તે ખીસ્સામાં મુકવાના;
જોટ જશે ત્યારે બસ, બેંકને રડાવીશું !
ગાડી ઘોડા, મોટરમાં, મજા કરવાના અમે;
બાયડીના નામે મહોટી, મિલકત ચઢાવીશું !
મહોટાઈનાં કામ કરી, મહોટામાં ખપીશું અમે;
પારકી મુડીએ મોજ અહાહા ! ઉડાવીશું !!

(૬)

જોટાં જોટાં સરવૈયાં, બહાદુરીથી બહાર પાડી;
જોટ હશે પણ મહોટો, નફો હા ! જણાવીશું !
શૌર હોલ્ડરોને સાઈં બ્યાજ આપી પતાવીશું;
બોનસ બહેંચી તેઓને, મુરખા બનાવીશું !

(૧૫૦)

અનામત ફંડ મહોટી રકમનું બતલાવી;
 બેંક છે સદ્દર એવું દીલમાં ઠસાવીશું !
 સીન્ડ્રિકેટ કરી ભાવ શરના વધારી દેશું;
 હીમ્મત રાખીને બધી આફતો હઠાવીશું !!

(૭)

આપણા કહ્યામાં રહે, એવા આડીટરો રાખી;
 તેનું મન મનાવીને, કામ તો કરાવીશું !
 પ્રબળના વિશ્વાસ માટે, ખોટું ખર્ચ સમજાવી;
 ચોપડા તપાસ્યા કેઈ ખીલાડું ખેંચાવીશું !
 ભાગીદારો ભીખ માગે, લેણદારો પોક મુકે;
 તેની દરકાર અમે, લેશ ના ધરાવીશું !
 ભોપાળું જણાતાં લેવા લેણદારો આવશે તો;
 બંધ કરી બેંક પછી, નાદારી નોંધાવીશું ! !

“ કુકાયો વા દેવાળાનો ! ”

(સને ૧૯૧૩.)

—ગઝલ—

જુઓ ! જ્યાં ત્યાં પ્રસરનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો;
 હૃદય ભયભીત કરનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
 હબ્બરોને હવા લાગી, ભડાભડ પેઢિયો ભાગી;
 ઇજતપર ડાઘ દેનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.

પડી છે બંધ કંઈ બેન્કો, વસાયાં બારણે તાળાં;
 સકળની હામ હરનારો, કુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જીઓ.
 હુતી બાંધી અરે ! મૂઠી, અવેરી કંઈ ગયા તૂટી;
 ધનીકોને ધુજવનારો, પુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જીઓ.
 ગયા લાગીજ ધીવાળા, વળી તે સાથ રૂવાળા;
 અરે ! ચોપાસ ફરનારો, પુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જીઓ.
 દલાલો શરના હુલ્યા, ભરમ બાંધ્યા બધા ખુલ્યા;
 ભરસાને ભરડનારો, પુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જીઓ.
 ગયા છે ભાવ હા ! ગગડી, અરેરે ! શૌર, મોતીના;
 નથી દેનાર લેનારો, કુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જીઓ.
 અધીરા કેં થયા લોકો, ઉપાડી કેં ગયા નાણાં;
 નથી બહેપાર વધનારો, કુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જીઓ.
 “ ફલાણી બેંક તુટે છે, ફલાણો શેઠ ખૂટે છે;
 ઉપાડો રૂપિયા ચારો ” પુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જીઓ.
 ફલાણો ભાગવાનો છે, ખુમો દરરોજ ઉડે છે;
 અતી ઉત્પાત કરનારો, કુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જીઓ.
 બલાયાં કેંકનાં નાણાં, ગરીબો પોક મૂકે છે;
 રહ્યો ના એક જ્યાં આરો, પુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જીઓ.
 બન્યા બેહાલ કેં લોકો, ગુમાવી ગાંઠની મૂઠી,
 રિખાવીને રગડનારો, કુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જીઓ.
 બિચારી કેંક વિધવાઓ, રડે છે પોક મૂકીને;
 નિસાસા લાખ લેનારો, કુકાયો-વા-હેવાળાનો ! જીઓ.

અન્યા બેચેન ધનવાનો, નિરાંતે નિંદ ના આવે;
 ફકીરી હાલ કરનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! બુઓ.
 દિવાળીના ગયા દા'ડા છતાં હોળી હતી હૈયે !
 ફજેતીમાં ફસવનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! બુઓ.
 અરે ! શયતાન સદાએ, લગાડયો દબ દેવાળાનો;
 ગરીબો પર પડે મારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! બુઓ.

“ વાંઢાની વિનંતી ! ”

—ગઝલ—

દયાળુ દીકરીવાળા દયા વાંઢા પરે લાવો;
 દુઃખી છે જીંદગી મહારી, કૃપાળુ કોઈ પરણાવો ! દયાળુ.
 સુનું ઘરબાર મહાઈ છે, વિના નારી અકાઈ છે;
 પરણવું પ્રાણ ખ્યાઈ છે, હવે ના લેશ તરસાવો ! દયાળુ.
 સકળ લોકો કહે “વાંઢા” ભરૂસો તેહનો છાંડો;
 કહે છે લોક કેં ગાંડો, તપેલાને નહિ તાવો ! દયાળુ.
 સજી ના કોઈ સંગાથે, અરેરે ! ! રાંધવું હાથે;
 વળી ઘરકામ તે સાથે, કઈં હું કેમ ? બતલાવો ! દયાળુ.
 કડાકુટ ઘર તણી કરવી, નિયમસર નોકરી ભરવી,
 નથી નવરાશ બે પળની, કઈં કો'ના પરે દાવો ! દયાળુ.

હૃદયની વાત ક્યાં કરવી ? પ્રિતી ખ્યાલી કહાં ભરવી ?

ધૌરજ તો ક્યાં સુધી ધરવી ? નિવેડો તેહનો લાવો ! દયાળુ.

પ્રિયાનાં સ્વપ્ન આવે છે, મહને મોજ બનાવે છે;

પ્રભાતે તે સતાવે છે, દયા તો કોઈ દરશાવો ! દયાળુ.

પિતા સૌ દ્રવ્યને રહાયે, સુતા ધનકાજ વેચાયે;

અછત કન્યા તણી થાયે, કુધારો કોઈ અટકાવો ! દયાળુ.

પુરો પૈસો નથી પાસે, અરેરે !! કેમ પરણાશે ?

કુંવારી જીંદગી બશે, કરૂં દરરોજ પરતાવો ! દયાળુ.

સુતાનું દ્રવ્ય લેનારા ! સુણો તમથી કસઈ સારા;

તમો પર શ્રાપ છે મહારા, હૃદયમાં લાજ કેં લાવો ! દયાળુ.

અહો કન્યા તણા વાલી ! પિવાડો પ્રેમની ખ્યાલી;

અરેરે !! દુઃખ ઘો ટાળી, લગિં સંસારનો લહાવો ! દયાળુ.

વિનંતી આ સુણો મહારી, ગયો છું હામ સૌ હારી;

કરોને કોઈ ઘરબારી, નહિ તો હું બનું બાવો ! દયાળુ.

*

*

*

કહે “શંકર” બિચારા રંકને ના દાદ કો’ હેતું;

પિતા જ્યાં દ્રવ્યના લોભો, પછી ફરિયાદ કો’ લેતું ? દયાળુ.

બહારે વસંત.

લેખક:-વસનજી દયાળજી ગણાત્રા (વસંત) ની ગજસો

તેમજ તેમનાં બીજાં રસમય, ભાવનામય તથા બોધક કાવ્યો-

નો અપૂર્વ સંગ્રહ. પૃ. ૦-૪-૦.

સોજીતરીયા બ્રધર્સ બુક્સેલર્સ. ડૉ. ગણેશવાડી મુંબઈ નં. ૨.

“રે ! રે દયાળુ દેવ તહે મમ કર્મ કાં
આવું ઘડયું ? ! ! ”

હરિગીત છંદ.

સુખ મેળવ્યું મેં કંઈજ ના, બળતું હૃદય મ્હાડું સદા,
ધન ધામ ને ઘરબાર મેળવવા ખમી બહુ આપદા;
હા ! હા ! તથાપિ નવ મળ્યું, સુખ મ્હાડું તો બહીલું પડ્યું;
રે ! રે ! દયાળું દેવ તહે મમ કર્મ કાં આવું ઘડ્યું ?
નિજ ગામ ને ઘરબાર ત્યાગી, લેશ કેં નહોતો ખસ્યો;
ધન કાજ તે સર્વે તજી, પરદેશમાં આવી વસ્યો;
બહાલાં સકળ પરિવાર સૌ, પણ એકમાં તજવું પડ્યું,
રે ! રે ! દયાળુ દેવ તહે મમ કર્મ કાં આવું ઘડ્યું ?
વળી આકરી અતિ આકરી, ખરી ખંતથી મહેં તો કરી,
કીધી ખુશામત શેઠની કે આપદાને લે હરી;
પણ પેટ પુરતું નવ મળ્યું, જ્યાં નસિય આવીને નડ્યું,
રે ! રે ! દયાળુ દેવ તહે મમ કર્મ કાં આવું ઘડ્યું ?
વળી દેહથી પણ સુખ નહિ વ્યાધિ હજારો આવતી,
ના એક-દી-સાને રહું ચિંતા અતિ ચીત્તમાં થતી;
કાલે હતો જો તાવ તો આજે વળી માથું ચડડ્યું !
રે ! રે ! દયાળુ દેવ તહે મમ કર્મ કાં આવું ઘડ્યું ?

કેં કેં ઈલાને આદરૂં પણ એક આકે ના રહડે,
 ભવથી ઘણો હું જાળવું પણ ઝટ તે લાગી પડે;
 લોકો કહે છે “ મુર્ખ છે ” ! એને કંઈ ના આવડયું,
 રે ! રે ! દયાળુ દૈવ તહેં મમ કર્મ કાં આવું ઘડયું ?
 મોજે હજારો મારતા જતા દોઢાં કેં વારીએ,
 ખાતા હતા પકવાનને ફરતા દોઢાં કેં ગારીએ,
 ના પુરતું ખાવા મળે, જોડા વિનાનો આથડું,
 રે ! રે ! દયાળુ દૈવ તહેં મમ કર્મ કાં આવું ઘડયું ?
 કેતું દુઃખે રજ પેટ તો, વૈદોની દોડાદોડ છે,
 રિખાઈ હું દરદે ઘણો, સંભાળનારૂં કોણ છે ?
 નાખું નિશાસા હું ઘણા, કે પાપ કો ભવનું નડયું ?
 રે ! રે ! દયાળુ દૈવ તહેં મમ કર્મ કાં આવું ઘડયું ?
 કેના પરાણે મિત્ર થાવા, જન હજારો જાય છે,
 હું મિત્ર શોધું એક પણ, તે દાદ કયાં લેવાય છે ?
 શું જગતનો એ નિયમ કે ? પડતા ઊપર સૌ કો' પડયું,
 રે ! રે ! દયાળુ દૈવ તહેં મમ કર્મ કાં આવું ઘડયું ?
 શાને કરે મન શોક તું ? તહારા સમા જગમાં ઘણા,
 તું તો હજુએ ઠીક છે, કેના દુઃખોની નહિ મળ્યા,
 વાણી વહે ‘શંકર’ વિમળ-સંતોષમાં સુખ છે પડયું,
 રે ! રે ! દયાળુ દૈવ તહેં મમ કર્મ કાં આવું ઘડયું ?

બેવફા ભરથારને !

—૦૦૧૧૦૦—

—ગઝલ—

નથી જો પ્યારની પરવા !
 સગાઈ કાં બતાવો છો ?
 સગાઈ જો ગણો છો તો,
 ઠગાઈ-કાં બતાવો છો ? નથીં
 સગાઈ લગ્નની સાંધી,
 સગાંચે ગાંઠ આ બાંધી;
 અરે ! એ ગાંઠને તોડી,
 જુદાઈ-કાં બતાવો છો ? નથીં
 પ્રભુ છો પ્રાણથી પ્યારા !
 સદા શિરછત્ર છો મહારા;
 બનીને બેવફા બહાલા,
 ખુરાઈ-કાં બતાવો છો ? નથીં
 હૃદયમાં જો હતી ચોરી,
 ફસાવી નાર કાં ભોળી ?
 સગાઈ સાંધતાં ખેલાં,
 સફાઈ-કાં બતાવો છો ? નથીં
 અમારું ચિત્ત હરવાને,
 અમોને હાથ કરવાને;

(૧૫૭)

અમારી સાથ વરવાને,
લલાઈ-કાં બતાવો છો ? નથીં
અમોને છે અતી આશા !
તમારો પ્રેમ મેળવવા;
જુની આંખે નવી ખ્યારા !
નવાઈ-કાં બતાવો છો ? નથીં
તમારા પ્રેમને સાડ,
કરું કુરખાન તન મહારું;
છતાં હે નાથ ! મહારા !
બેવફાઈ-કાં બતાવો છો ? નથીં
પડું તમ ચણિમાં ખ્યારા !
હયા હા! કયાં-બતાવો છો ?
તમારે આશ્રયે આવી,
અરેરે ! કાં સતાવો છો ? નથીં

પરીક્ષા ત્રિના નકામું !

—સોરઠો—

માતીનું શું મુલ્ય ? બાનર જ્યાં ટોળે વળ્યાં;
હિને તો ફળ તુલ્ય, ફેડીને ફેંકી દીધે !

ગમાર જનને જાણુ, ગુણવંતી ગોરી મળે;
 કરી ન શકે પિછાણુ, લવ બગડે લામા તણે !
 હોય પુરૂષ વિદ્વાન, નાર મળે જો શંખણી;
 આપીને અપમાન, લાજ ઘટાડે લોકમાં !
 ખડેરા આગળ ગાન, મધુર સ્વરે જન કો' કરે;
 ચ્હડે ન રહેને તાન, વૃથા દુઃખાવે કંઠને !
 દુનિયાનો દેખાવ, અંધાને શું કામનો ?
 પડે નકામી સાવ, 'અંધા આગળ આરસી !'
 ઉત્તમ હીરો એક, જડે કદી કુંભારને;
 કાચ ગણીને છેક, બાંધે ગર્વવના ગળે !
 ગાંડાને જો જ્ઞાન, ગુણવંતો દેવા જશે;
 શું પામે સન્માન ? માન લંગ તે થાય છે !
 મધુર કાવ્ય રસદાર, રસિક વિના શું કામનું !
 ગુણ સમજે ન ગમાર, લવાઈમાં મનડું લમે !
 પતિવ્રત કેરો પંથ, પાતર શું જાણી શકે ?
 અતિ અબળાનો કંથ, પ્રેમ કદી ન પીછાણુશે !
 એમ પરીક્ષા વીણુ, મોઘું પણ શું કામનું ?
 કેં અછલના હીણુ, લાલ ગુમાવે લક્ષનો !

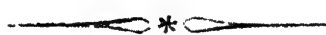
પેટ વિષે !

રાગ—સારંગ (હરિભજન વિના દુઃખ દરિયા
સંસારનો પાર ન આવે.) એ રાહ.

ઓ પાપી પેટ ! તારી ખાતર કષ્ટ કેટલાં વેઠોએ ?
ભટકી મરીએ, ભાવ થકી ભવતારકને નવ. ભેટીએ. ઓ.
નિજ દેશ તજી પરદેશ રહ્યા,
સુત નાર કુટુંબ વિયોગ થયા;
અતિ ટાઢ અને તડકાજ સહ્યા !..... ઓ પાપી.
પરની તાબેદારી કરોએ.
કહો “શેઠ” સલામ સદા ભરોએ;
વળી ધાક અથાગ ઊંરે ધરોએ !..... ઓ પાપી.
ઊઘોગ નવિન કૈં આદરોએ,
જૂઠ વચન ઊંચરતાં ના ડરોએ;
ના કરવાનાં કર્મો કરોએ !..... ઓ પાપી.
ખૂશામત કૈં ખોટી કરોએ,
અન્નદાતા કહોને કર ધરોએ;
દૌન વચન અરેરે ! ! ઊંચરોએ !..... ઓ પાપી.
કો' પંડિત ને યોગી બનતા,
કો' વૈદ વકીલ બની ફરતા,
કૈં રખડી કાસીદાં કરતા !..... ઓ પાપી.

કૈં મુછ મુઝાવી નૃત્ય કરે,
 નર થૈ નારીનો વેષ ધરે;
 ગાયન વાદનથી જોદર ભરે !..... ઓ પાપી.

કૈંના તહે હાલ કર્યા ભુંડા,
 જન સર્વ બન્યા તહારા લુંડા;
 તહારા ખાડા છે અતિ જોડા !..... ઓ પાપી.

“ નિદ્રાને ચિનંતી ! ”

—ગઝલ—

અયે નિદ્રા ! અરે નિદ્રા ! હઠીલી કેમ ના આવે ?
 કરું છું બંદગી દેવી દયા ના કેમ દરશાવે ?
 પ્રહર બે રાત્રીના વિત્યા ટકોરા બારના વાગ્યા;
 સકળ સૃષ્ટિ વિસામો લે ! અમારા ભોગ છે લાગ્યા !
 સ્મરણ તહારું કરું સ્નેહે રસીલી તું રિસાઈ છે;
 વિનવણી હું કરું બહાલી છતાં તું ક્યાં મનાઈ છે ?
 નથી દરકાર જે કરતું, કરે તેના પરે દાવો;
 અરેરે ! ઉંઘ તું ઉંધી, કરે ધન્સાફ શું આ'વો ?
 બિચારા જેલના સંત્રી અગર દરવાન દરવાજે;
 ફરજ તહેની, બુલાવે તું વગર તેડી તહાં ગાજે !

અગર કેં કામ કરતાને અરેરે ! આબતાં ડોલાં;
 બિચારા હોય બેઠેલા છતાં તે જોખતા તોલાં !
 નથી મચ્છર અગર માકણ પવન હા ! મંદ આવે છે;
 પલંગે હું પડ્યો ત્રફડું છતાં ક્યાં નીંદ આવે છે?
 કર્યો અપરાધ શું તહારો ? અરે ! તું કેમ કોપી છે?
 દયા દિલમાં નથી તહારા, ખરે ! તહે લાજ લોપી છે!
 હવે તો ટેક છોડી દે ! વિનંતી આ સુણી મહારી;
 અમીની એક દ્રષ્ટિથી, મહને લે પાંખમાં તહારી !
 સકળ કષ્ટો ભુલવનારી ! ફિકરને દૂર કરનારી !
 મધુરાં સ્વપ્ન દેનારી ! દયા કર આ મનોહારી !

ગરજ વિષે !

—ગઝલ—

ગરજ તો ચીજ છે એવી,
 નરમ સૌને બનાવે છે !

ભલે હો શાહ કે, સેવક,
 ગરજ સૌને નચાવે છે !

'કદી કો' હોય ગાંડો તો,
 ગરજ ડાહ્યો ઠરાવે છે !

(૧૬૨)

ગરજથી ગાયને ચારે,
સકળ લોકો ચરાવે છે !
ગરજ નદી મદારીને,
રમત દોરે ચહાવે છે !
ગરજથી નાટકી લોકો,
અરે ! મૂછો મુકાવે છે !
ગરજથી ઝેલ, ખર, ઘોડા,
અતિ બોલો ઊપાડે છે !
ગવૈયા ગાય છે ગરજે,
વળી વાનં વગાડે છે !
ગરજ તો ઊંચની ગરદન,
નોંચા પાસે નમાવે છે !
વદે “શંકર” ગરજ કેંને,
અહા ! પાણી ભરાવે છે !

સુખી ગૃહસ્થાશ્રમ !

શિખરણી છંદ.

સદા આનંદે જો, સદન સધળું પ્રેમમય છે,
પિતૃ ભક્તિવાળા, સકળ ગુણુશાળી તનય છે;
હશે સ્નેહી શ્યામા, મનહર મુખે મિષ્ટ વદતી,
અતિ શિદ્ધિ સિદ્ધિ, દિન પ્રતિદિને હોય ચહાતી.

મળે પ્રેમી મિત્રો, નવ હૃદયમાં સ્વાર્થ ધરતા,
પડે કષ્ટો ત્યારે, તન મન ધને સ્હાય કરતા,
નથી અંગે વ્યાધી, અગર ન ઊંપાધિ દિલ વિષે,
ભલા આજ્ઞાધારી, અચળ મનના ચાકર હશે. ૨

અપંગો ને સાધુ, સતત બસ પોષાય ધરમાં,
રહે ભક્તિ ભાવે, હૃદય રમતું રોજ હરમાં;
બળી પ્રેમી પોતે, વિમળ મન વિદ્વાન જન છે,
અહા ! જે તે પામે, પરમ પુણ્યશાળી સુજન છે. ૩

* * * *

અહાહા ! એથી કેં, અધિક સુખવાળા સુર નથી,
મળે જો એવું તો, સ્વર્ગ સુખ એથી દૂર નથી;
હશે જેણે પૂર્વે, જપ તપ કરી દેવ રિઝબ્યા,
અહા ! તે પુણ્યાત્મા, સકળ સુખધારી જન થયા. ૪

અંતરનો દાહ !

(નાથ કેસો ગજકો બંધ છોડાયો-એ રાહ.)

ગુરૂ ! દિલ દુઃખ ક્યાં જઈ કહીએ ?

બળી રોજ હૃદયમાં રહીએ.

ગુરૂ.

માથું કે તાવ ચઢ્યો હોય ત્યારે, વૈદની પાસે વિચરીએ;
ચિંતાની આગ બળે અંતરમાં, આપધ ત્યાં શું લઈએ ? ગુ.

ભૂખ કદી લાગે અતિ ભારી, ચીજ લઈ કંઈ ખઈએ;
 અંતરનું દુઃખ છે ગુરૂ એવું, અંતરમાં બળી રહીએ. ગુ.
 તેમ તૃષા લાગે જો ગુરૂજી ! પાણી થકી તે છીંપવીએ;
 દુઃખ-કર ચિંતા વળગી પુઠે, તેને કહો શું પઈએ ? ગુ.
 એમ મળે ઔષધ સૌ દુઃખનું, પણ ચિંતા પરહરીએ;
 એવો ઉપાય કહો 'શંકર'ને, તો સેવક થઈ રહીએ. ગુ.

દ્વિજ દુર્દશા !

શિખરિણી-છંદ.

ગયા ક્યાં એ વિપ્રો ? જપ તપ અને હોમ કરતા,
 ગયા ક્યાં એ વિપ્રો ? હરનિશ હરિ ધ્યાન ધરતા;
 હશે ક્યાં એ વિપ્રો ? સતત મૂંખથી વેદ વદતા,
 અરે ! એ વિપ્રોના, તનય ધન લોભે ભટકતા ! ૧
 દ્વિજોની આશીષે, તન ધન ધરા સૂખ મળતું,
 દ્વિજોની આશીષે, સકળ ભય ને પાપ ટળતું;
 દ્વિજોના શ્રાપોથી, રવિ શશિ અને દેવ ડરતા,
 અરે ! તેના પુત્રો, બિનય તજી જે તે ઊંચરતા ! ૨
 મહારાજા આવી, મુનિવર કહી પાય પડતા,
 મુનિ જો માગે તો, તન ધન ધરા રાજ્ય ધરતા;
 સુતો તેના હાથે ! નૃપતિ દરબારે રઝળતા,
 કરીને કાસીદાં, અધમ થઈને પેટ ભરતા ! ૩

ગુમાવી ગાયત્રી, જપ તપ ભૂલીને ઝઘડતા,
પ્રભુતાને ત્યાગી, ઘરઘર અરેરે ! ! રખડતા;
કરે છે સેવા કેં, ઉંદર ભરવા કુદ્ર જનની,
કરી કાળાં ઘોળાં, અચળ ધરતા આશ ધનની ! ૪

ઘણા પંથો કાઢી, અસલ રીતભાતો વિસરતા,
પ્રજના પૈસાથી, ડગ ગુરૂ બની મોજ કરતા;
મુકી નીતિ નેવે, અવર મતનું ખંડન કરે,
અવિશ્વાસી થાયે, જગત પણ પોતે નવ ડરે ! ૫

ઘણા માઝા મુકી, અણુખપતુ ખાયે નફ્ટ થૈ,
કરી દુડાં કર્મો, અપયશ ઉપાડે મૂરખ કેં;
મલીદા મિષ્ટાને, દિજ ચિત્ત સદા ચંચળ રહે,
પિતાજી આ પ્રહ્મા ! તનય તમ મુક્તિ નવ ચહે ! ૬

ગયા વિશ્વામિત્ર, મુનિવર ગયા ગૌતમ અરે !
ગયા ભારદ્વાજ, ભરત, શુક ને વ્યાસ મુનિ રે;
વશિષ્ઠ, વાલ્મિકિ, જમદ મુનિ ને કશ્યપ ઋષિ,
તપસ્વી અત્રી કયાં ? ચ્યવન, ભૃગુ ને નારદ ઋષિ ! ૭

ગયા પુણ્યાત્માઓ, સકળ જગને પાવન કરી,
રહ્યા તેના પુત્રો, નિજ ફરજનું જ્ઞાન ન જરી;
તરે એ કે, તારે ! અધવચ ડૂબાડે જગતને,
કળીની લીલાથી, ભયભિત સદા 'શંકર' બને ! ૮

—દાહરો—

પ્રહ્મ તત્ત્વ ભાગી ગયું, પુણ્ય ગયું પાતાળ;
વિદ્યા સૌ વણસી ગઈ, દ્વિજ તણી નિરધાર. ૧

પ્રાહ્મણના ખાંભણ થયા ! દ્વિજવરના ખીજવર !
સ્થાન ભ્રષ્ટ વિપ્રો થયા, કર કડ્ડણા નટવર. ૨

“ બિચારા બચ્ચાની મનહરણ માતા
નવ મરો ! ”

—શિખરણી છંદ.

ઘણું કષ્ટો વેઠી, હૈદર મહિ રાખે ગરભને,
વળી જાયા કેડે, મધુર પય દે પોષક બને;
તણ ખાટું તીખું, નિરસ જમવા ટેક અધરો,
“બિચારા બચ્ચાની, મનહરણ માતા નવ મરો !” ૧

સુવાડે સુકામાં, શયન પલળેલે સ્થળ કરે,
દુઃખી દેખી બાળ, ભૂખ તરસ નિદ્રા પરહરે;
અરે ! એ માતાનું, જગજીવનજી રક્ષણ કરો !
“બિચારા બચ્ચાની, મનહરણ માતા નવ મરો !” ૨

નથી માતા તુલ્યે, સકળ જગમાં કો' સુખકર,
ભલે આપે પિતા, અર્ધોક સુખ હેતે વયભર;

તથાપિ માતાની, સુખ કરણ છાયા નવ ફરો,
 “બિચારા બચ્ચાની, મનહરણ માતા નવ મરો !” ૩
 ઘણું રાખે હેત, સુત ભગિની દારા જગ બધું,
 વળી બ્રાતા મિત્રો, પણ જનુનિની પાછળ બધું;
 પ્રભુ માતા રૂપી, અચળ ધન કો’નું નવ હરો !
 “બીચારા બચ્ચાની, મનહરણ માતા નવ મરો ” ૪
 મરે માતા જેની, પરમ સુખ તેનું ઝટ ટળે,
 મરે માતા તેનું ત્રિભુવન વિ કોઈ ન મળે;
 મળે ના મા તુલ્યે, દશ દિશ ભલે ‘શંકર’ ફરો !
 “બિચારા બચ્ચાની, મનહરણ માતા નવ મરો !” ૫

સહુથી સરસ કોણ ?

—મનહર—

સખી-૧-સુણજે સખી મહેં આજ, લાલનું કર્યું છે કાજ,
 ઠીકરાં વસાવા માટે, માટલાં લગાવ્યાં છે;
 રંગે જરા કાળી છું તે, ઘોળું વસ્ત્ર શોભે નહિ,
 સફેદ સુવસ્ત્ર સર્વે, ગળીમાં રંગાવ્યાં છે;
 મોતીનાં તોરણ બારસાખે સારાં લાગ્યાં નહિં,
 તેને તોડી તુરીઆનાં તોરણ ટંગાવ્યાં છે;
 બપોરના બાર વાગે, ભૂખ ભારે લાગી તેથી,
 આટા સાટે ગામમાંથી, ગાજર મંગાવ્યાં છે. ૧

સખી-૨-આવાં જુજ કામ કરી, રખે ! તું ફૂલાતી અલી !
 તહારાથી અધીક મહેં તો, અછલ દોડાવી છે;
 ફૂલનો સુવાસ ફૂલ, ખીલે ઊડી જાય માટે,
 કુસુમની કાચી કાચી, કળીઓ તોડાવી છે;
 ઊન્હાળામાં શાક ભાજી, મોંઘી મળે માટે કરી,
 સામટી છ માસની મહેં, ભાજી તો ભરાવી છે;
 દેવું છે ધણીના માથે, છતાં પણ હઠ કરી,
 ખેતર વેચાવી કડાં કાંખીઓ કરાવી છે ! ૨

સખી-૩-જાણી તહારી ચતુરાઈ, બોલતી થા બંધ બાંધ !
 તહારાથી અધીક કૈંક પદવી વધારી છે;
 ખીરમાં નાંખે છે ખાંડ, ગાંડા ને ગમાર લોક,
 મીઠું નાંખી મહેં તો, જુની પદ્ધતી સુધારી છે;
 ધણી પરે ધાક રાખું, રાંધતાં રસોઈ ચાખું,
 એવી એવી રીત મહારા પુણ્યથી પધારી છે !
 વિસારી પ્રભુ ને પતિ, સેવું છું ભુવા ને જતી,
 વર વશ કરવાની, ધારણા મહેં ધારી છે ! ૩

સખી-૪-પોઠણ કડું છું ખેડી, સવારે ઊઠું છું છેડી,
 દોઢ ખેડાર દા'ડો ચઢે, દાતણ સંભાળું છું;
 ન્હાવાનો નિયમ નથી, ખાઈ છું ખરી ખંતથી,
 પર નિંદા કરવામાં, વખત હું ગાળું છું;
 સાસુને સંતાપુ ઘણું, જેની તેની સાથે વહુ,
 સાચાનું જૂઠું ઠરાવી, સ્વામી જીવ બાળું છું;

શંકર કહે છે એક, એક ને ત્રિપાદે એવી,
ભુંડી કૈંક લામિનીઓ, ભૂતળમાં ભાળું છું ! ૪

સોરઠો.

જે ઘર ભુંડી નાર, દુઃખ દાવાનળ તેહને;
લલે તજે સંસાર, બાવા થઈ વનમાં વસો ! ૧

“ હું આળસું કે તું ? ”

—મનહર છંદ—

બોરડીના ઝાડ નીચે, આળસુનો સરદાર,
લાંબો થઈ સુતો હતો, કરને પ્રસારીને;
એટલામાં છાતી પરે, બોરડીથી બોર પડયું,
મુખમાં મૂકાય નહિ, બુએ ધારી ધારીને;
ઊંટે ચઢી એક જણ, જતો હતો તેને કહ્યું,
“બોર મૂખે મૂક મહારા, નીચે તું પધારીને;”
પેલો બોલ્યોઃ ઝટ જવું, ત્યારે સુતા જને કહ્યું,
“ઊંટવાળા આળસુ તું ! ” બોલ્યો ખૂમ મારીને ! ૧

ઊંટવાળો બોલ્યો પછી, “આળસુ હું કે તું અલ્યા ?
હાથે બોર ઝાલી મૂખે મૂકતાં શું થાય છે ?
ઊંટેથી ઊતરી નીચે, બોર ખવરાવું તને,
કામ મહારૂં ચૂકું તહારા, હાથે શું દુઃખાય છે ?

અંગે કંઈ રોગ નથી, માતેલો તું મહારા થકી,
આળસું કહેતાં મને, બોલતાં લળય છે ? ”
‘શંકર’ કહે છે બોરવાળા જેવા બેવકૂફ,
છુપાવી પોતાનો દોષ, શીખ દેવા જાય છે ! ૨

સોરઠો.

દે બીજને શીખ, દોષ બુવે ના આપનો;
તે જીવતરને ધીક, શીખ દોંચે ઝખ મારવા ! ૧

બેમાં જૂઠો કોણ ?

—મનહર છંદ—

બે માણસો બેઠા હતા, વાતને તડાકે ચઢ્યા,
એક કહે કૌતુક મહેં, નજરે નિહાળ્યું છે;
“બાવાજીની બકરીએ, બાર બચ્ચાં સાથે જણ્યાં,
બાવાજીનું બધું દુઃખ, બકરીએ ટાળ્યું છે;
સાત અશ્વ, ત્રણ ખર, ઊંટ એક, હાથી એક,
એટલું અવતરતાં, આપોઆપ ભાળ્યું છે;
ખરને સુથારે લીધા, રૂપિયા હજાર લીધા,
ઊંટ ઘોડા, હાથી, સહુ, કુંભારે સંભાળ્યું છે !”

“વાંકાબોલા વાત એવી, કેમ માનવામાં આવે ?
 સામટાં શું ખાર ખચ્યાં, ખકરીને થાય છે ?
 હાથી, ઘોડા, ઊંટ, ખર, ખકરીને કેમ આવે ?
 ખરને ખરીદીને શું, સુથાર કમાય છે
 હાથી, ઘોડા, ખરીદીને, કુંભાર કયાં છે જવાનો ?
 જૂ હું તહાડું સુણુ હવે, મહારી વાત થાય છે;
 સોયના નાકામાં થઈ, સાત હાથી સાથે ગયા,
 નજરે જોયેલું આનું નામ કહેવાય છે ! ” ૨

દલાલી વિષે !

મનહર છંદ.

દલાલીનો રોગ આખી દુનિયાને લાગ્યો લાઈ !
 જેની તેની બસ હવે, દલાલીજ થાય છે;
 ધાતુની દલાલી થાય, અન્નની દલાલી થાય,
 ગોળ, ખાંડ, તેલ, ધીની, દલાલી ગણાય છે;
 ઝવેરાતની દલાલી, કાપડ, રૂની દલાલી,
 હાડકાં, ને ચામડાંમાં, દલાલી પોષાય છે;
 ‘શંકર’ કહે છે જેમાં તેમાં દલાલોનો લાગો,
 કળી કાળ આવ્યો એવું, આ થકી જણાય છે ! ૧
 લોન, શર, હુંડીઓ ને, વીમાની દલાલી થાય,
 ઝાડ, પાન, લાકડાંની, દલાલી લેખાય છે;

ફળ, ફૂલ, પશુ, પક્ષી, કોલસા, પથ્થર, ઇંટો,
 દરેક જાણુસ પર, દલાલી લેવાય છે;
 ભલે તેનું કંઈ નહિ, પણ આ તો હદ થઈ,
 આજ કાલ કન્યાઓની, દલાલી ખવાય છે !
 ‘શંકર’ કહે છે ભુંડી, દલાલીએ દાટ વાળ્યો,
 યોગ્ય કે અયોગ્ય ભાઈ ! ક્યાં હવે બેવાય છે ! ૨

મુંબઈની ચાપાટીની દહેર !

—છપો—

ચાપાટીની દહેર, શહેર મુંબઈની ખ્યારી !
 ચાપાટીની દહેર, મહેર સાગરની સારી !
 ચાપાટીની દહેર, રોગને શોક સમાવે !
 ચાપાટીની દહેર, હૃદયને શાન્ત બનાવે !
 પચરંગી મુંબઈની પ્રજા, તે સ્થળ ભેગી થાય છે;
 સોંઝ પડે કે લોક સૌ ઝટ, ચાપાટી પર નાચ છે. ૧
 શીતળ વાયુ વાય, દહેર સાગરની આવે !
 બેસી સૌ જન ત્યાંય, ગાન કુદરતનું ગાવે
 કે’ ગાડીની મહાંય, પગે કે’ આવે ચાલી !
 કે’ મોટરની મહાંય, બાઈસીકલે પગ ધાલી !
 અઠારે વરણુ ત્યાં આવતી, નવિન નવિન વસ્ત્રો ધરી;
 ચાપાટી ચિત્ત રમી રહે, જવું ગમે ત્યાં ફરી ફરી. ૨

ગાયોનો પોકાર !

—ગઝલ—

અરે ! ઓ હિંદના બેટા ! અમારું હિત રહનારા;
 બનીને સુસ્ત કાં બેઠા ? અમારું દૂધ પીનારા.
 અમારા માંસને માટે કસાઈઓ કાપતા અમને;
 અમારી દીનની ફરિયાદની દરકાર ના તમને.
 અમારાં બાળ તરછોડી તમોને દૂધ તો દઈએ;
 અમારા દુઃખની વાતો કહોને ક્યાં જઈ કહીએ ?
 હજારો ગાય દરરોજે કપાયે હિંદમાં હાથે !
 તમોને છે નહિં પરવા ! અમોને કષ્ટ જે થાયે.
 અમારા પુત્ર ખેતીમાં તમોને કામ આવે છે;
 અતિશે ભાર ખેંચીને સરસ સેવા બજાવે છે.
 તમારા બાપ, દાદાઓ અમોને માન દેતા'તા;
 કહીને ગાય માતા સૌ અમારી સેવ કરતા'તા.
 અમારો વધ થતો અટકાવવાને પ્રાણ પણ દેતા;
 અરે ! પુત્રો તમે તેના અમારી દાદ ના લેતા.
 તમારા શાસ્ત્રના લેખો તપાસો હીંદુઓ ખ્યારા !
 ઘણું છે પાપ ગૌવધથી સૂણોને રનેહીઓ મારા.
 બચાવોને—બચાવોરે ! કતલ થતાં બચાવોને !
 અમારો ગુણ દયો હૈયે ! જરા સેવા બજાવોને !
 અમારી અર્જ દયો ધ્યાને ! અમારાં આંસુ લહોનારા !
 અમારું દુઃખ દેખીને અમારા માટ રોનારા ! !

ગૌ રક્ષા કરો !

ધીરાના પદનો—રાહ.

સુખ સૌને કરનારી રે, મરતી માતા “ગાવડી;”

દુઃખ દરિયે તરનારીરે, નવ દુખવા દો નાવડી. સુખ.

માંસને માટે કુર કસાઈઓ, આણે તેનો કાળ;

બળતણ સાટે કલ્પતરનો, છેદ કરે તત્કાળ.

ધૂત માંખણ દેનારી રે, દહીં દૂધ દાતા—“ગાવડી.” સુખ.

તેના તનુજે બળધ કહાવે, ઊપાડે અતિ ભાર,

ખેતર ખેડે જગત જીવાડે, કાં વિસારો ઊપકાર ?

જે જંગલ ચરનારી રે, પણ નવ ચડાતા—“ગાવડી.” સુખ.

પોતાનાં છોડ તરછોડી, પય દુનિયાંને પાય;

ગાય સમાન ગરીબ ન કોઈ, જ્યાં દોરે ત્યાં જાય.

અમૃત રસ ઝરનારી રે, ગુણ સૌ ગાતા—“ગાવડી.” સુખ.

કેમ કૃતધ્ની થયા હિંદુઓ ? ગાયો માગે દાદ;

ન્યાયી પ્રજા પાળક રાજાને, ખેડોંચાડો ફરિયાદ.

વણ મહોતે મરનારી રે, બળધ જનેતા—“ગાવડી.” સુખ.

ગૌ હત્યાથી પાપ ઘણું છે, અટકાવો ધરી ટેક;

શાસ્ત્ર તમારાં શાખ પુરે છે, વાંચો કરી વિવેક.

“વૈતરણી” તરનારી રે, છે તે ત્રાતા—“ગાવડી.” સુખ.

ધનવાનો ! ધનને ખરચો, ગૌ રક્ષાને માટ;

ધર્મ કરો “મણિકાન્ત” કહે છે, દુષ્ટો વાળે દાટ.

વણ અપરાધે મારીરે, પાપી ખાતા—“ગાવડી.” સુખ.

“ ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ”

(માત્રામેળ-તોટક છંદ.)

જો ! વાદળમાં ડંકો વાગ્યો,
રે ! સૂર્ય છુપાવાને ભાગ્યો;
વિજ શ્વેત ધ્વજા ફરકાવે છે,
ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ૧

જો ! મોર મીઠા ટોકાર કરે,
દ્રઢ ભક્ત પપૈયા ખૂશ ખરે !
તે પૌંચુ પૌંચુ શબ્દ સૂણાવે છે,
ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ૨

પક્ષી સૌ માળામાં પેસે;
વનચર જૈ વૃક્ષ નિચે ખેસે;
પંથીનો પીંડ ધ્રુજાવે છે,
ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ૩

રે ! પવન વાય દં શતકારી,
જો ! મેઘ ગર્જના છે ભારી;
તે ઝાડ પાન ડોલાવે છે,
ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ૪

કૃષ્ણકાર હૃદયમાં ખુશ થાયે,
નરનાર મહાર મીઠા ગાયે;

સ્પષ્ટિને શાન્ત બનાવે છે,
 ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ૫
 ઝરમર ઝરમર વરસે વારિ,
 ખળખળ બહેતું જળ જો ભારી;
 ગરમીનું નામ ભૂલાવે છે,
 ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ૬
 વિરહી વામા વર વાટ જીવે,
 “ રે ! ઘેર પધારો નાથ હવે; ”
 પીંચુના પર પત્ર પઠાવે છે,
 ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ૭
 ઘનરાજ સવારી આવે છે !
 આનંદ બધે ફેલાવે છે !
 જયકાર ! જગે રેલાવે છે !
 ઘનરાજ સવારી આવે છે ! ! ૮

વર્ષાનિરુત્તુનું વર્ણન !

(એક નારી જગતમાં પ્યારી—એ રાહ.)

ટળે તાપ પડે અતિ વારિ ! (ર)
 હરિયાળી હરિયાળી પૃથ્વિ, લાગે સૌ ખુશકારી. ટળે.
 આકાશે વિજળીઓ ચમકે, ગગન ગર્જના ભારી;
 ઝરમર ઝરમર મેહુલો વરશે, પવન વાય શિતકારી. ટળે.

મોર ખપૈયા હર્ષિત થઈને, વહે શબ્દ પ્રિયકારી;
 જંગલ પાણુ મંગલ સમ લાગે, વન રચના અતિ સારી. ટળે.
 ખેડુતો મન હોંસ ધરીને જાય ક્ષેત્ર હળ ધારી;
 હેત ધરીને ખેતર ખેડે, કરે જમીન કસવાળી. ટળે.
 તળાવ ને નદીઓ જોલરાઈ, ખળખળ ગહેતું વારિ;
 ઘાસ પાનને ફૂલ ખીલે છે, કરે ગાન નરનારી. ટળે.
 ઘન વરસે ને અનાજ ઊગે, ટળે સકળ લય ભારી;
 કહે 'શંકર'છે સર્વ ઋતુ પાણુ, વર્ષાની ખલિહારી ! ટળે.

“ ચમત્કારે નમસ્કાર ! ”

—ગઝલ—

અરે ! કળિયુગની દુનિયાં, સમજતી લેશ ના સાર;
 અબોધે ખાય અરખડીયાં, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 હજારો દેવનાં ડેરાં, સકળ પ્રેમે ન પુનથે;
 પુનરી હોય પાખંડી, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 પુનરી મંત્ર જ્યાં બોલે, પ્રતિમા દેવની ડોલે;
 દીધેલાં દ્વાર બોલે તો, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 ધ્વજાઓ આવતી અદ્ધર, ગણુતા દેવ તે સદ્ધર;
 તપાસી કોણુ જોનાર ! ચમત્કારે નમસ્કાર !
 ભરાશે મંડળી મેળા, હજારો માનતા થાશે;
 પુનરી પુત્ર પાણુ આપે, ચમત્કારે નમસ્કાર !

સદાચરણી લલો સાધુ, નહિં સન્માન કેં પામે;
 “ હ્રમંતર ” ભૂત કાઢે તો, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 સુપાત્રે દાન ના કરશે, અપંગો અન્ન વિણ મરશે;
 કુછંદીના થશે શીળ્યો, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 બનીને નમ્ર પૂછે તો, નહિં કો' રાહ બતલાવે;
 દબાવી દમ બતાવે તો, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 ધરો પોષાક સાદો તો, મીટીંગે માન ના પામે;
 વિદેશી વસ્ત્ર વળગાડે, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 વિનયથી વંતરી વામા, કહ્યું ના કંથનું કરશે;
 પડે સોટી સપાટો તો, ચમત્કારે નમસ્કાર !
 ચમત્કારે સકળ ચૂકી, અહા ! વશ થાય નરનારી;
 વિવેકે ના વિચારે કેં, ચમત્કારે નમસ્કાર !

“ ભૂંગળ વિનાની ભવાઈ ! ”

—હરિગીત છંદ.—

હે ! આર્યબંધુઓ તમે, જોયા તમાસા છે ઘણા,
 નાટક સિનેમા સર્કસો, રાખી હશે ના કેં મણા;
 ભાળી ભવાઈ પણ હશે, નવું કેં નિરખવા—આવજો,
 ભૂંગળ વિનાની આ ભવાઈ ! ભાઈ જોવા—આવજો.

x x x x
 ગૌરી પુજનનું પર્વ છે, બાળા જુઓ ટોળે મળી,
 ભુંડુ પરસ્પર ભાખતી, નખરાં કરે નિર્લજ્જ વળી;

કેં કૂટતી રોતી અરે ! તે સાથ રોવા-આવજો,
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! ભાઈ જોવા-આવજો !

x x x x

આવો નવી વહુજી તણી, અત્રે અઘરણી આજ છે,
વાળાં વગાડી લોકને, લેગા કરે ક્યાં લાજ છે ?
વહુને ખનાવે “ વાઘ ” ભુંડાં, ગીત ગાવા-આવજો,
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! ભાઈ જોવા-આવજો !

x x x x

આ લગ્ન મંડપમાં જુઓ ! વિધી યુક્ત મંત્ર લણાય છે,
વર વહુ વયે ખટ વર્ષનાં શું લગ્ન યોગ્ય ગણાય છે ?
વર તો ઊઘે કન્યા રહે, એ અશ્રુ દહોવા-આવજો !
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! ભાઈ જોવા-આવજો !

x x x x

આ જા્ય વરઘોડો જુઓ, ખુઢા, ખખચકજી તણો,
વર વર્ષ પંચોતેરના, પણ મોહ અંતરમાં ઘણો;
કન્યા વર્યા દશ વર્ષની, કુલ પાન લેવા-આવજો !
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! ભાઈ જોવા-આવજો,

x x x x

આ ખારમાની ન્યાત છે, પુત્રે પિતાનું ઋણ ભર્યું,
ઘરખાર સૌ ગીરો મુકી, પકવાન્નનું લોજન કર્યું;
પલ્લુ ગયું પત્નિ રહે, પકવાન્ન જમવા-આવજો,
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! ભાઈ જોવા-આવજો !

x x x x

આ દીકરીના દોકડા, લેનાર જીવીદાસ છે,
કન્યા કુવામાં નાંખવાનો, નીચ ધંધો ખાસ છે;
કન્યા દલાલી પણ કરે, તેને ખટાવા-આવજો !
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! લાઈ જોવા-આવજો !

x   x   x   x

આવો હવે આ પોળમાં, કુળવાન સૌ કહેવાય છે,
ખેરામણીથી પરણતા, વસુ કાજ વર વેચાય છે;
ખે, ચાર ઘેરી લાવતા, ઇન્સાફ કરવા-આવજો;
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! લાઈ જોવા-આવજો !

x   x   x   x

લાઈ લવાઈ લાગતાં, આજે અસૂર થઈ ગયું,
મળજો ફરી કો'દી હજી, જોવું ઘણું ખાકી રહ્યું;
જો ઝાંખ આંખે હોય તો, ચરમાં ખરીદી-લાવજો,
ભૂંગળ વિનાની આ લવાઈ ! લાઈ જોવા-આવજો !

કર્કશાનો કંથ !

—ગઝલ—

પુરાણાં પાપ જો જાગે, મળે છે કર્કશા નારી;
અકારી જીંદગી લાગે, ખરેખર ! ખારથી ખારી. પુરાણાં.
ઉદય થાયે અરૂણનો કે, ઉગે ઉર કલેશ અખળાને;
તપી પોતે તપાવે છે, જીગરમાં ઝખમ કરનારી. પુરાણાં.

કુશખ્દો સાસુને લાખે, નણુંદથી સ્નેહ ના રાખે;
 નીતિને નીરમાં નાંખે, પતિને પણ પજવનારી. પુરાણાં.

શ્વસુરને શાપ આપે છે, દિયરને દાખમાં રાખે;
 ગણે ના જેઠ જેઠાણી, જરા ના લાજ ધરનારી. પુરાણાં.

ગધેડી ગર્વથી ગર્જે, ખિચારાં ખાળને મારે;
 પડોસી સાથ લડવાને, બને વિકાળ વઢકારી. પુરાણાં.

નિશાએ નાથને કનડે, કરે ફરિયાદ સર્વેની;
 કરે શું ? કંથ કમલાગી, ફરે તલવાર બે ધારી. પુરાણાં.

કરી આખો દિવસ ધંધો, ધણી આરામ ઇચ્છે ત્યાં;
 કલેબુ કોરતી કુબળ, વચનનાં બાણુ રે ! મારી. પુરાણાં.

શિખામણુ સ્વામિ જો દેશે, કહેશે જૈ કુવો પૂરું;
 અગર આપો અફીણુ ખાઉં, કહીભય આપતી ભારી. પુરાણાં.

સુવા દે રહેજ ના સુખે, જગાડે જામિની આખી;
 પ્રભાતે કંથ પરવારી, જશે કે, નીંદ લેનારી. પુરાણાં.

સુખી છે કે, દુઃખી સ્વામી, નથી દરકાર દારાને;
 અરે ! એ વંતરી વળગી, પતિનું રક્ત પીનારી. પુરાણાં.

ભલો ભરથાર શિર ફૂટે, “ ડરે છે ભૂત ભૂંડાથી; ”
 પડી તે ટેવ ના જાયે, કરીને લગ્ન ઝખ મારી. પુરાણાં.

પ્રભુ જો પત્નિ આપો તો, સગુણી સોંપજો શ્યામા;
 નહિં તો નાથ ઇચ્છુ છું, કુંવારી જીંદગી સારી. પુરાણાં

“ મુંબાઈની ઇમીટેશન શેઠાણી ! ”

—ગાઝલ—

તમે મુંબઈ વિષે આવ્યા, નિહાળી સર્વ હરખાયા;
 છતાં સાહેબ ઓ મહારા ! જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 અહા ! મુંબઈની અલખેલી ! છકેલી કંઈક સુધરેલી;
 લટકતી લાજને મેલી, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 કરે છે કંથ ઉધરાણી, લખે નામું નયન તાણી;
 છતાં કહેવાય “ શેઠાણી ” જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 પતિ પરદેશમાં આવે, પ્રિયાને પાસ તેડાવે;
 પછી વહુ પાંખ ફફડાવે, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 સ્વદેશે કામ સૌ કરતી, ખુશીથી ખાંડતી દળતી;
 હવે “ રામા ” વિના રડતી, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 ઘરે સસરો અને સાસુ, ખરચ વિણ ખેરવે આંસુ;
 જમે વહુ મિષ્ટ કરમાસુ, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 કુવેથી ખેંચતી પાણી, નણુંદની સાચવે ભાણી;
 હવે થઈ રાયની રાણી, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 ઘણી મુંબઈ તણી નારી, બતાવે ઠાઠ બસ ભારી;
 ભલે વર થાય ભીખારી, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 બને મુંબઈની શેઠાણી, કરે પૈસા તાણું પાણી;
 રળે વર ટાંટીઆ તાણી, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !
 પતિ સીત્તેર લાવે છે, સકળ પત્નિ ઉડાવે છે;
 છતાં દેવું કરાવે છે, જુઓ મુંબઈની શેઠાણી !

વસાવે નવનવી સાડી, પુલેલી ફેનસી ચોળી;
 ખરીદે ખૂટની ભેડી, જુઓ મુંખઈની શેઠાણી !
 સુવાસિક તેલ ને અત્તર, રૂમાલો રાખતી સત્તર;
 ગણે છે કોણ ત્યાં ગણતર ? જુઓ મુંખઈની શેઠાણી !
 કબાટો કે તીભેરી ના, છતાં દશખાર આવીના;
 રૂપાના રાખતી ઝૂકા, જુઓ મુંખઈની શેઠાણી !
 જશે નાટક તમાસામાં, અગર સરકસ સિનેમામાં;
 ગણે મંહોટાઈ ભપકામાં, જુઓ મુંખઈની શેઠાણી !
 સદા નરવી રહે નાડી, જતાં કે' ભેઘશે ગાડી;
 જશે લટકો કરી લાડી, જુઓ મુંખઈની શેઠાણી !
 કરે ઘરકામ સૌ ઘાટી, પદમણી પાલવે જાતી;
 અહા ! હોંશે હવા ખાતી, જુઓ મુંખાઈની શેઠાણી !
 x x x x x
 નથી નારી સકળ એવી, સતી કે' છે સીતા જેવી;
 દયા સૌભાગ્યની દેવી, અસલ છે એજ શેઠાણી !
 નકલ કરનાર શેઠાણી ! સુણી ના કોપશો વાણી;
 હશે પરમાર્થ ને શાણી, ખરી મુંખઈની શેઠાણી !
 અપંગો પર દયા આણી, દુઃખીના દર્દને જાણી;
 મદદ દેતાં ન અચકાણી અહાહા ! ! એજ શેઠાણી !
 સ્થિતિ સ્વામીતણી જાણી, વિના “ઘાટી” ન ગલરાણી;
 શિયળવંતી વિનયવાળી, ગુણી ગૃહરાજ્યની રાણી.

એક અદેખા કવિનું કલ્પાંત !

—ગઝલ—

- કવિતા એ પ્રિયા મહારી ! હવે તું દૂર હુંથી થા !
 ગયું પીંગળ થયું ડીંગળ અરે ! પાતાળ પેસી જા !
 કવિનો રાફડો ફાટ્યો ! કવિતા છોકરાં જોડે !
 પરાણે પ્રાસ બેસાડે વળી ગણ તાલને તોડે !
 ભણેલી કેંક ભામાઓ અવરનાં કાવ્ય તફાવી !
 છપાવે સઘ પેપરમાં નીચે નિજ નામ લટકાવી !
 વધી માસિકની સંખ્યા નવું દરમાસ શું આપે ?
 કરીને એકઠો કચરો ! પછી તે છુટથી છાપે !
 વળી કેં ડીઝીઓવાળા બનાવી શબ્દનું ખોખું !
 મળે ના પ્રાસ-ગણ તોપણ કહેશે કામ આ ચોખું !
 નવી ઢબની કવિતા એ કરે છે પાસ સાક્ષર જે !
 ખરૂં ખોટું તપાસે શું ? પઢ્યા ના હોય પોતે તે !
 ચઢીને તેલની ઘાણી “ગગો” ઘાંચી ગઝલ જોડે !
 ગઝલમાં બેલને હાંકે નકામું શિર એ ફેાડે !
 મુકીને કામ ચણવાનું કબાલી ગોઠવે કડોઓ !
 પડે ના કામ કાગળનું કલમ યા ના મળે ખડોઓ !
 રચે છે છંદ બસ ! સોની લુહારો લાવણી કરતા !
 રસોઈયા રાસડા જોડે ભઘેયા તે કવિ ઠરતા !

કવીશ્રી કયાં હશે દલપત? ગુરૂ નર્મદ પધારોને !
 બગડતી કાવ્યની શૈલી તમે સત્વર સુધારોને !
 અમારો ભાષ ના પૂછે નવિન તે તૂર્ત પોષાયે !
 જીગરમાં આગ બરસે છે! સહન ના આ સિતમ થાયે !

x x x x x
 સુણો શ્રીયુત્ કવિ ખ્યારા ! કરો છો કાં અદેખાઈ ?
 સકળ દરિયાતણું પાણી ગણો ના આપનું ભાઈ !
 મહાશય ! કાવ્ય રચવાનો ઇબ્તરો શું તમે લીધો ?
 તમોને શારદાએ કે' રજીસ્ટર માર્ક ના લીધો !
 વધી છે વિશ્વમાં વિદ્યા સમય પ્રગતિ તણો જાણો ?
 જમાનો એ ગયો જૂનો ! નકામો રોષ કાં આણો ?
 જગતને જે રૂચિકર છે સરસ બસ ! તે ગણાયે છે !
 હશે તે કાચ યા હીરો ! ઝવેરીને જાણાયે છે !

“મણિકાન્ત.”

ખુશામત !

—ગઝલ—

ખુશામત ખલ્કમાં મીઠી ખરેખર ! ખાંડ સમ લાગે;
 અમીરો ને ફકીરો સૌ ખુશામત ખાંતથી માગે !
 અજબ જાદૂ ભર્યું એમાં સખળ સત્તા ચલાવે છે;
 બલે રાણી અગર દાસી સકળને તે નમાવે છે !
 હરામી નોકરો હરદમ ખુશામત શેઠની કરતા;
 કહે હાજી ! કરે રાજી ! સલામો દરકદમ ભરતા !

ખપોરે શેઠજી બકતા દોસે રાત્રી મુનિમ મહારા;
 “ બરોબર બાપજી બોલ્યા જણાયે આલમાં તારા ! ”

અહા ! દરિયાતણું પાણી ગળ્યું છે સાવ મહેતાજી;
 મુનિમ માથું હલાવીને પગે લાગી કહે હાજી !
 નિરંતર ખંત રાખીને નિયમસર નોકરી ભરતા;
 ખુશામત વીણુ નોકરની કદર ના શેઠજી કરતા !
 ભલું માલિકતું કરતા ખુશામતથી સદા ડરતા;
 બુઝ્યો ! ચાલૂ જમાનામાં બિચારા તેજ રડવડતા !
 દિવસ આખો દુકાને જે ચિવટથી આકરી કરશે;
 મળે ના પેટને પૂરતું હજૂરી હોજરૂ ભરશે !
 હજૂરમાં શેઠની રહેતા ઉપાડી બોલ બસ લેતા;
 ગણીને શેઠને મૂળેા સદાયે હાજી ! હા ! કહેતા !
 બિચારા અન્ય નોકરની કરે છે શેઠને ચાડી;
 કપટથી કાન ભલેરી મુકાવે કૈંકને કાઢી !
 અધીકારી અમલદારો ખુશામતખોરને ચાહે;
 ડબલ દેતાજ દરમાયો જતા અન્યાયને રાહે !
 ખરાને કોઈ ના ચાહે ખુશામત રંગભીની છે;
 નથી કંઈ કામની કિમ્મત કદર ક્યાં નોકરીની છે ?

x   x   x   x   x

ભલે સત્તા ખુશામતની મુરખ લોકે વધારી છે;
 અકારી આખરે લાગે સ્વભાવે સાવ ખારી છે !

ખુશામતખોર દુનિયામાં ખરે ! ઝેરી જનાવર છે;
 દગાથી ડંસ તે દે છે ગણો ! ઘાતક ખરાખર છે !
 વ્યસન ખૂરાં ગણાયે જે અકિણુ ગાંજો શરાબી છે;
 સકળ કરતાં અધિક જાણો ખુશામતથી ખરાબી છે !
 કથે “શંકર” સુણો ચારો ! નથી હું ગર્જતો ગર્વે;
 ખુશામતને સદા ત્યાગી થજો સત્યાગ્રહી સર્વે !

ગ્રીષ્મ ઋતુની પીડા !

રાગ—ઉપરના.

પડે તાપ તપે અતિ વારિ ! (૨)
 સુખકારી ગઈ શિત ઋતુ, થૈ ગ્રીષ્મ તણી અસવારી. પડે.
 પક્ષી સૌ કલ્લોલ તણને, જઈ બેઠાં તરૂં ડાળી;
 વનચર પણ નિજ ખાન તણને, સ્થળ શોધે શિતકારી. પડે.
 નદી તળાવે મીનો ત્રફડે, મળે ન પુરતું વારિ;
 ફળફૂલ ત્યાગી ઝાડ સુકાયાં, ભાસે સૌ ભયકારી. પડે.
 ત્રાસ પામતા કૈંક મુસાફર, તાપ થકી અકળાઈ;
 રેલા ભૈતરે પરસેવાના, જતાં વસ્ત્ર લિંબાઈ. પડે

કામ ન સુઝે આળસ આવે, દિવસ લાગતો ભારી;
 ભલે મોજ મારે ધનવંતા, ગણી ગ્રીષ્મને ખ્યારી. પડે.
 વર્ષાવી પૃથ્વિ હરિયાળી, શિત અતિ ગુણુકારી;
 ફળ, ફૂલ થાયે ઋતુ વસંતે, ત્રણ સર્વેથી સારી. પડે.
 એ વિણ અન્ય ઋતુ ત્રણ છે પણ, ગ્રીષ્મ નહિં ગમનારી;
 કહે 'શંકર' એ વિણ નવ આવે, પણ તે નહિ ખુશકારી. પડે.

“ ક્ષયરાજ સવારી આવે છે ! ”

માત્રા મેળ તોટક છંદ.

ઉધરસ દમના ડંકા વાગ્યા,
 સુખ શાન્તિના સેવક ભાગ્યા;
 જવર જીર્ણ ધ્વજા ફરકાવે છે,
 ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે ! ૧
 નવ ભોજન પાચન કેં થાયે
 રજની હું હું કરતાં જાયે;
 ચઢી તાવ પસીનો લાવે છે,
 ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે ! ૨
 કિન્નિયત શ્રમથી જો શ્વાસ ચઢે,
 કફ મિશ્રિત જો કદિ રક્ત પડે;
 એ ચિન્હ જુરાં ખતલાવે છે,
 ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે ! ૩

રે ! શરિર સુઝતું જો જાયે,
નિજ તોલ કદી હલકું થાયે;
ગલરાટ ઘણો ફેલાવે છે,
ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે !

૪

* * *

એ દુઃખ દેખી ના ગલરાવું
નવ ચિંતાતુર કદી થાવું;
ચિંતા યમદાર ખતાવે છે,
ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે !

૫

વસવું જ્યાં ખુદલી હોય હવા,
પાચન શક્તિની સેવ દવા;
શરદી ક્ષયને ખોલાવે છે,
ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે !

૬

હૂંધ, ઘી, મેવાનું લક્ષ કરો,
પોષક વસ્તુથી પેટ ભરો;
એ સુખકર સેવ ખજાણે છે,
ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે !

૭

સુ વૈદ્ય તણું ઔષધ લેજો,
જવર જીર્ણ હઠાવાનું કે'જો;
લગવાન ભરૂંસો ભારી છે,
ક્ષયરોગ મહા દુઃખકારી છે !

૮

(૧૯૦)

પારસી ભાઈઓને સાલ મુબારક !!

—ગઝલ—

નબિન શુભ સાલ જરથોસ્તી, બિરાદરને મુબારક હો !
સદા સુખ સંપતિ યશને, હૃદય શુદ્ધિ-મુબારક હો !

કૃપા કિરતારની હોજો,
સદા આનંદમાં રહેજો;

કરો પરમાર્થનાં કામો, અખુટ રિદ્ધિ-મુબારક હો !

તમારાં કષ્ટ સૌ જાઓ,
પૂરા ધીમંત તો થાઓ;

શૂરા શ્રીમંત કહેવાઓ, સદા સિદ્ધિ-મુબારક હો !

અહા હા !! દંપતી વચ્ચે,
જીગરનો પ્રેમ બસ જામો;

રહો સૌ સંપ સંપીને, પ્રજા વૃદ્ધિ-મુબારક હો !

તમો પર પાક પરવરની,
રહમહરદમ અહા ! રહેજો;

સકળ પરિવાર સુખ પામો, રૂડી બુદ્ધિ-મુબારક હો !

નવું આ સાલ જરથોસ્તી,
નબિન “નવરોજ”નો દિન છે;

દુઆ દોન “શંકરે” દીધી, દુઆ મહારી-મુબારક હો !

(૧૯૧)

પારસી ખિરાદરને લગ્નની મુબારકબાદી !

ભુજંગી.

(૧)

ઘણાં વર્ષ જીવો ઘણું માન પામો !
તમો દરપતીમાં ખરો પ્રેમ જામો !
ટળો આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ તમારી !
મળો સંપત્તિ સંતતી લાભકારી !

(૨)

અહાહા! મુબારક! અહોહો! મુબારક!
સદા શુભ સાદી તમારી મુબારક !
રૂડો રોજ છે સાજવારી મુબારક !
દુઆ દિલ ખરાની અમારી મુબારક !

=====

પારસી ખુચાને નવજોતની ભલી દુઆ !

(૧)

મુબારક તને તુજ નવજોત આજે !
યશોગાન તારાં ગવાજો સમાજે !

(૧૯૨)

પુરો પાઠ જરથોસ્તી ખંદો નિવડજે !
ખુદાની દયા હો ! ભલાં કામ કરજે !

(૨)

અહોહો ! અહોહોહો ! ! આનંદ આજે !
ખુદાવંદ નેકી હૃદયમાં નવાજે !
ભલો ભાગ્યશાળી દયાવંત થાજે !
સુવિદ્યા તણે જાણનારો ગણાજે !

પારસી ખુયાને નવજોતની
ભલી દુઆ !

---

(૧)

ખુબારક તને ખડેન નવજોત આજે !
ખુદાવંદ નેકી હૃદયમાં નવાજે !
ભલા ગુણવાળી દયાવંત થાજે !
સદા પાકપરવર તણું ગાન ગાજે !

(૨)

સુખી સર્વ વાતે તું ખડેની ગણાજે !
સુકિર્તી તણી તો દિવાલો ચણાજે !
સદા શત્રુ તારા હણાજે ! હણાજે !
દુઆના સખૂનો છે “શંકર” તણા જો !

(૧૯૩)

મુખારક તને નેક બાનું નિવડજે !
ભલું થાય ત્હાડું ભલાં કામ કરજે !
ખુરાં કામથી ખહેન દરરોજ ડરજે !
સુવિદ્યા તણે ખહેન ભંડાર ભરજે !

દાક્ષિણ આર્થિકામાં સત્યાચરની લડત
અને તે પ્રત્યે આપણી ફરજ !

સને-૧૯૧૩-૧૯૧૪,

—ગઝલ—

અરે ! ઓ હીંદના વાસી, બિનંતી ધ્યાનમાં ધરજો;
યથાશક્તિ મદદ આપી, ફરજ સૌ કો' અદા કરજો.
સહિ છે કષ્ટ આફ્રીકે, બિરાદર આપણા ખંતે;
ખરેખર ! ટેક સાચવવા, ગયા કૈં કેદમાં અંતે;
અરે ! સરકાર ખાયરની, ગુજારે જુદમ હીંદુ પર;
નવા ધારા વધારીને, લીંચે ત્રણ પૌંડનો તે કર.
કરે ના “ કર ” કબુલ તેને, ધકેલી કેદમાં દે છે;
વસુલ વેરો અરે ! કરવા, ઇલાજો સખત તે લે છે.

કરેલાં લગ્ન હીંદીનાં, કબુલ તેઓ નથી કરતા;
 નથી હક્કદાર એ લગ્નો, કહીને કાયદો ધસ્તા.

નથી અપમાન એ ઓછું, અરેરે ! આર્ય પત્નિને;
 નહિં અપમાન એ ઓછું, ગણાયે હીંદ વતનીને.

વળી લે અંગુઠા કેરી, સકળ હીંદી તણી છાપો;
 ગુલામો સમ ગણે છે તે, સહન ના થાય એ તાપો.

અરે ! એવા ઘણા બીજા, ઘડયા છે કાયદા ભારે;
 ખરે ! એ દેશ છોડાવા, હૃદયમાં ધારણા ધારે.

અભય આપી વચન ખેલાં, કરે સરકાર બાયરની;
 હવે તો બુદ્ધિ હીંદુપર, કરે સરકાર બાયરની.
 થઈ તે કાયદા સહામે, કર્યો પોકાર હીંદુએ;
 કરીને ઐક્યતા પાડી, તહાં હડતાળ હીંદુએ.

નથી કો' કામપર જાતા, સુકાતા ખાણના ધંધા;
 ખરે ! નિજ ટેકના માટે, લડે છે હીંદુઓ સંધા.

કરે છે કેદ તેઓને, બની સરકાર અન્યાયી;
 ચલાવે ચાખુકે મારો, નથી કે' ન્યાય ત્યાં ભાઈ !

ઝળકતો હીંદનો હીરો, ગયો છે કેદમાં “ ગાંધી ”;
 થવા તે કામદા સહામે, ખરોખર બાકરી બાંધી.

સકળ કષ્ટો સહન કરતા, બિરાદર હીંદવાનો ત્યાં;
 નથી ડગ એક પણ ડગતા, બિરાદર હીંદવાનો ત્યાં.

કબુલ ના કાયદો કરતા, અધીરા લેશ ના થાતા;
 ખમે ચાણુકનો મારો, ખુશીથી કેદમાં જતા.
 હજારો હીંદના લોકો, પડ્યા છે કેદમાં હાથે !
 વળી વીરાંગનાઓ કે', અરેરે ! જેલમાં જાયે.
 કથા એ કષ્ટની સુણતાં, વહે અશ્રુતણી ધારા;
 બચાવો દેશ બંધુને, મદદ આપી તમે પ્યારા.
 સહે છે કષ્ટ તે લોકો, બિચારા ટેકના માટે;
 હજારો હાડમારી તે, ઉઠાવે હીંદના માટે.
 કુટુંબો તેમનાં રખડે, મદદ તે લોકને કરવા;
 બનો તત્પર તમે બ્રાતા ! વિપત્તી તેમની હરવા.
 નિરાધારી કુટુંબોને, નિભાવાને મદદ કરજો;
 ઉદર પોષણ તણે અર્થે, રકમ કે' ફંડમાં ભરજો.
 યથાશક્તિ મદદ આપો, તમે સૌ હીંદના જ્યા;
 દયા દેશી પરે લાવો, બિરાદર આપ છો ડાહ્યા.
 હજારો રૂપિયા ભાઈ ! તમે નાહક ઉઠાવો છો;
 અરે ! ઓ શેઠ શ્રીમંતો ! તમે કાં તક ગુમાવો છો ?
 સ્થળે સ્થળ ફંડ જોડ્યાં છે, ભરો તે ફંડમાં નાણું;
 બચાવો દેશ બંધુને, મળે છે ચોખ્ખા આ ટાણું.
 વિનંતી ધ્યાનમાં ધારી, તિનેરી આપની ખોલો;
 અહાહા ! હીંદ ભૂમિનો, થજો જયકાર ! સૌ ખોલો !

(૧૯૬)

સ્વભોગ આપનારા બહાદુર સત્યાગ્રહીઓ !

સન ૧૯૧૩-૧૯૧૪.

—ગઝલ—

લડાઈ સત્યની લડવા થયા તૈયાર શીર સાટે;
ડગીશું એક ના ડગલું અમારા દેશના માટે !
અતીશે કબૂત વેઠીશું અમારા સુખના સાટે;
અહા ! ના હામ હારીશું અમારા હીંદના માટે !
બ્રિટિશરૈયત અમે સાચી લડીશું હા ! હકો માટે;
અરે ! સરકાર બાયરની અમારા તે હકો દાટે !
કયો ત્રણ પૌંડનો વેરો સકળ હીંદી તણે માથે;
બળી લે અંગુઠા કેરી અરેરે ! છાપ તે સાથે !
ભરે ના “કર” અરે ! તેને ઝપાટે કેદમાં નાખે;
ચલાવે ચાબુકે મારો છતાં સૌ હીંદીઓ સાંખે !
ગુલામો સમ ગણી અમને અતી અપમાન આપે છે;
બચન રક્ષણ તણું આપી હવે તેને ભૂંથાપે છે !
કબુલ ના કાયદો કરતા અમે સૌ કેદમાં બંધતા;
અમારા દેશના માટે અરે ચાબુક પણ ખાતા !
અમે હડતાળ પાડી છે થવા તે કાયદા સ્કામે;

લડીશું ખંત રાખીને અમારા દેશના નામે !
 નથી ધનમાલની પરવા ! સગું બહાલું તજી દીધું !
 અમારો ટેક સાચવવા અમે આ કાર્ય છે કીધું !
 નથી હુથોઆરથી લડતા લડીશું ન્યાયના રસ્તે;
 અમારી આબરૂ સર્વે અમારા શાહના રસ્તે !
 અમારા સૈન્યનો “નેતા” શુરો સરદાર છે “ગાંધી”,
 અમોએ ન્યાય મેળવવા કમર મજબૂત છે બાંધી !
 લડીશું હા ! હકો માટે ! મરીશું ટેકના માટે;
 અમારા દેશની દાઝે ! અમારા હોંદના માટે !

ગોખલે અને ગાંધી !

સને ૧૯૧૩-૧૪.

—ગઝલ—

અમે વ્યંજન બધા જોયા,
 નજર ગગ્ગા પરે સાંધી;
 સ્વદેશી કાર્યમાં રનેહે,
 શુરા છે—“ ગોખલે, ગાંધી ! ” અમે.
 અમારા આલ મંડળમાં,
 સૌતારા બે પ્રકારે છે;
 સદા પરમાર્થ કરવામાં,
 પુરા છે—“ ગોખલે, ગાંધી ! ” અમે.

લડાઈ સત્યની લડતા,
 અમારા લાલ સાચબવા;
 અમારી હીંદ ભૂમિના,
 ધીરા છે—“ ગોખલે ગાંધી ! ” અમે.

ડો ના એક પણ ડગલું,
 નહિં હિમ્મત કદી હારે;
 મહન સૌ કષ્ટ કરવામાં,
 ધીરા છે—“ ગોખલે, ગાંધી ! ” અમે.

ઘણું જીવો અહા ! બન્ને,
 હિતેચ્છુ હીંદના ખ્યારા;
 “સ્વદેશી” ખડેનના બહાલા,
 ધીરા છે—“ ગોખલે, ગાંધી ! ” અમે.

ખાસ આપના લાભનું !

આપને કોઈ પણ પુસ્તકની જરૂર જણાય ત્યારે મહેરબાની કરીને અમેને યાદ કરી ઓંડર આપશોજી. બહાર ગામના ઓંડરો ઉપર પુરતું લક્ષ આપી તાકીદે તપાસીને પુસ્તક રવાના કરવામાં આવે છે.

સોજતરીઆ બ્રધર્સ—ગણેશવાડી મુંબઈ. નં. ૨

“ પત્નિ પ્રેમ પારિક્ષા ! ”

—ભુજંગી તથા ગઝલ—

અહો ! નાથ આજે દિસો કાં ઉદાસી ?
 અરે ! આનંદે શોક છાયા પ્રકાશી;
 વિનંતી કરે આપને દિન દારા,
 કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણ મહારા.
 પધારો ગૃહે સાંઝના શાન્ત પેખૂ,
 સદા નાથ આનંદમાં મૂખ દેખૂ;
 નથી આજ આનંદ કે, શાન્તિ ખ્યારા,
 કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણ મહારા.
 નથી એન ચિત્તે નડી કૈં ઉપાધી ?
 વદો સત્ય બહાલા થયો કૈંક બ્યાધી ?
 દુઃખી દેખતાં છે દુઃખી આપ દારા,
 કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણ મહારા.
 ઉમંગે વધાવા મુકી કામ આવી,
 પિયો નાથ પાણી ભરી પાત્ર લાવી;
 પતિ ચર્ણ ચાંપુ વદો ચક્ષુ તારા !
 કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણ મહારા.

*

*

*

*

પ્રિયા શાન્ત થા ! શું તહને કંટ કે'વું ?
 ટળે કંટ તુંથી નથી હાય એવું;

નથી વ્યાધિ કેં છે ઉપાધી અકારી,
કહી ના વૃથા ફૂલવું પ્રાણુ ખ્યારી.
ટળે કળ્પ કે'વા થકી ના કદાપી,
સુણી હાય ! શાણી રહે શોક વ્યાપી;
થવાનું હશે તે થશે એમ ધારી,
કહી ના વૃથા ફૂલવું પ્રાણુ ખ્યારી.

* * * *

ભલે કળ્પ એવું હશે તો સહીશું,
પતિના દુઃખે દુઃખિયાં હા રહીશું;
સુણી શબ્દ સ્વામી ! બહે અશ્રુધારા,
કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણુ ખ્યારા.
કદો કળ્પ ટાળી શકાયે ન ખ્યારા,
છતાં હૈ દિલાસો શકું નાથ મહારા;
અરે ! અશ્રુ સાટે દહી રક્ત ધારા,
કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણુ મહારા.

* * * *

અતી હઠુ તહારી હવે હું જણાવું,
કથા કષ્ટની રે ! સલ્લણી સુણાવું;
દિલાસો નહિ તો ભલે દોષ દેજે,
દુઃખી થાય તો કંથને કાજ રહેજે.
કુસંગે ચઢીને કર્યો હાય ! સદ્દો,
અરે ! આખરૂને લગાડયોજ ખટ્ટે;

હતી શેઠની ઉધરાણી જ આવી,
અરે ! હાય ! સદા વિષે સૌ ગુમાવી.

હતા ખારસો રૂપિયા મુજ પાસે,
બધા હાય ! હાર્યો હવે કેમ થાશે ?
નથી ખાર તો ખારસો ક્યાંથી લાવું ?
અરે ! હાય મુઝયું મહને કેમ આ'વું ?

અરે ! હાથે કરીને મહેં લગાવી પેટમાં પાળી !
કુહાડાથી અરે ! કાપી હતી જે બેસવા ડાળી !
અહા ! ફળકૂલ દેનારા બગીચાને દિધો બાળી !
ખરેરે ! ! આવતી રોજ પ્રિયા સદો કરી ટાળી !
બખર જે શેઠને પડશે કદી ના માફ-તે કરશે !
ખરા ખોટા તણા ખંતે અરે ! ઈન્સાફ-તે કરશે !
કર્યો સદો અરે ! મહેં તે સુણીને કોપ તે કરશે !
કરાવે કેદ તે મુજને દયા દિલમાં નહિ ધરશે ?

*

*

*

*

કથા આ કપ્ટની સુણતાં કલેજું કંથ ફાટે છે !
ઘરેણાં ને વળી પલ્લું પછી તે કોણ માટે છે ?
મુકી ગીરો અગર વેચી અનામત શેઠની આપો !
કરો ના નાથ કેં ચિંતા કથોલું કપ્ટ આ કાપો !

*

*

*

*

ઘરેણાં ના ગીરો મૂકું પિયરથી તું પ્રિયા લાવી !
નથી પલ્લા પરે સત્તા થવાનું તે થશે લાવી !

કરૂં કંગાલ ના તુજને સુખેથી કેદને સેવું !
જવા દે વાત એ બહાલી કરૂં ના કામ હું એ'વું !

*

*

*

વહો શું નાથ આ વાણી ? પરાયું કાં તમે જાણો ?
પિયરની શું હવે સત્તા ? પતિ તકરાર કાં તાણો ?
અપાયું દાન કન્યાને પિતાનો ના પછી દાવો,
ધરેણાંને મુકી ગીરો રૂપેયા રોકડા લાવો.
લિખારી હા ! લલે થૈશું તજીશું ટેક-ના ખ્યારા !
મજૂરી અન્યની કરતાં ડગીશું છેક-ના ખ્યારા !
ગણો ભરથાર ભામાનાં હૃદય શું એક-ના ખ્યારા !
તમારો ને અમારો તે નવો છે નેક-ના ખ્યારા !
કદાપી કષ્ટ જો પડશે સહીશું-કંથના માટે !
અરે ! વેરાન જંગલમાં રહીશું-કંથના માટે !
લલે આ દેહને વેચો ! કહીશું-કંથના માટે !
અરે ! અપવાસ જો પડશે ચહીશું-કંથના માટે !

પતિ કાજ તારામતી કષ્ટ પામી,
હરિશ્ચંદ્ર જેવો હતો શીર સ્વામી;
બની અન્ય દાસી પતિ ઋણ વાળ્યું,
મહા કષ્ટ સ્વામી તણું સઘ ટાળ્યું.
સતી અન્ય કૈંએ કરી સ્વામી ભક્તિ,
મહા માન પામી મળી સઘ મુક્તિ;

સતી કેં બળી ભરમ થૈ નાથ સાથે,
 પતિ ભક્તિ એ'વી હણ્યા પ્રાણ હાથે.
 અરે ! અલ્પજ્ઞાની કરી શું શકું હું ?
 છતાં આપને નિજ આત્મા ગણું હું;
 વૃથા વાદ મેલી ઘરેણું વટાવો,
 અહા ! રોકડા રૂપિયા નાથ લાવો.
 નથી યોગ્ય હું આપને શીખ દેવા,
 છતાં થાય ઇચ્છા અરે ! કેંક કે'વા;
 ક્ષમા આપની હે કૃપાનાથ ! માગું,
 પછી શબ્દ બે નમ્રતા ધારી લાખું.

મળે મહેનત તણી રોજી ખુશીથી નાથ તે ખાવી,
 અવરની ના કરો ઇચ્છા ! વૃથા હા ! લોભ વરસાવી;
 હરામી માલ મેળવવા કરે છે યત્ન જે સ્વામી,
 ગુમાવે ગાંઠનું નાણું અતીશે કષ્ટ તે પામી.
 હવે અફસોસને છોડી સહુણા શ્યામ છો શાણા,
 કહ્યો તે યત્ન અજમાવી ભરોને શેઠનાં નાણાં;
 નહિ શંકા ધરો કાંઈ નથી કેં પારકું ખ્યારા !
 અરે ! આ દેહ છે અર્પણ સદા શિરછત્ર છો મહારા !

*

*

*

*

પ્રતિમા પ્રેમની મહારી લલી આ શીખ તહેં દીધી,
 કસોટી પ્રેમની આજે અહાહા ! પુર્ણ મહેં કીધી !
 તરૂણી મહેં તને તાવી ટકી તું તાપની પાસે,
 અહાહા ! ધન્ય છે ભામા ! પતિ ભક્તિ લલી લાસે.

નથી સદો કર્યો મહેં તો ગુમાવ્યું છે નહિ નાણું,
પરિક્ષા પ્રેમની જોવા ત્રિયા મહેં મેળવ્યું ટાણું;
નથી એવી સકળ નારી ઘરેણું ગાંઠનું આપે,
સમય કળિયૂગનો છે આ હૃદયમાં સ્વાર્થને છાપે.

*

*

*

*

કરે સૌ તે અમે કીધું પરીક્ષા શું તહમે લીધી ?
કસોટી એ નહિ ખ્યારા ! અહા ! હાંસી તહમે કીધી !
ભરીને ઝેરની ખ્યાલી ધરો જો નાથ તો લઇએ,
હૃદયમાં નાથને લાવી ખુશીથી ઝેર પી-જઇએ !

હવે નાથ મહારા પધારો રસોડે,
જમાડું રસોઇ અહા ! આજ કોડે;
ફરી ના કરો આ પ્રમાણેજ હાંસી,
દુભાયે અતી આપની નાથ દાસી.

*

*

*

*

અહા ! પ્રાણપ્યારી થયો ખેલ પૂરો,
જુગારી તણો છેજ અન્નમ ખૂરો;
જુગારે જીતી તું પતિને હરાવી,
પતિ ભક્તિ તહેં આજ પૂરી જણાવી.

નમું કિરતાર કરૂણાળુ કૃપા તું હીંદ પર કરજે !
અહા ! સૌ હિંદવાણીમાં પતિ ભક્તિ સદા ભરજે !
વિનંતી આ કરી મહેં તે દયાળુ ધ્યાનમાં ધરજે !
અમારા હિંદનાં કળેા અહા ! કિરતાર તું હરજે !

ટોળક બંધુને સવિનય વિનંતી !

હારગીત છંદ.

- ઐહીચ્ચ ટોળકોયા તણા સંતાન છે શાણા તમે,
તમ જ્ઞાતિનો સેવક વિનય ને સ્નેહથી તમને નમે;
દિન અર્જ આ મમ એક છે દિલમાં ધરો તે દિજવરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્કરન્સો કાં ભરો ? ૧
- જે આ સલાના કાયદા તે કયાંય પણ પોષાય ના,
મનને ગમ્યું સા કો' કરે પ્રતિબંધ તેનો થાય ના;
દુઃખકર કુધારા છે ઘણા જે બંધ કાં ના તે કરો ?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને; કૉન્કરન્સો કાં ભરો ? ૨
- હાંસી કરે સૌ હોંશથી ભૂદેવ ભેગા થાય છે,
ભાષણ નકામાં ભરડતા હો ! હા ! કરી વેરાય છે;
ના ન્યાતનું ઘોળે કશું ડાહ્યા ઘણા છે દિજવરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્કરન્સો કાં ભરો ? ૩
- છે વિપ્ર નેતા વિશ્વના પણ તે અનીતિ આદરે,
નહિ હીત ઇચ્છે આપનું તે અન્યનું કેવું કરે ?
અપવાદ એ ઓછો નથી પણ ધ્યાનમાં ના તે ધરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્કરન્સો કાં ભરો ? ૪
- સૌ કો' કહે કે' વર્ષથી કૉંગ્રેસ ભેગી થાય છે,
ના ફંડ કે' ભેગું કર્યું રે ! કયાં કુધારા જાય છે ?

રે ઉન્નતિ જ્ઞાતિ તનોને કેળવવીને કેં કરો,
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્કરન્સો કાં ભરો ? ૫
 નવ બંધ થાતાં બાળલગ્નો બહુ બુરૂ તે થાય છે,
 બાળા વરસ પદ સાતની તે સાસરે સંધાય છે;
 નિપજે પ્રજા નિર્બળ અરે ! તન સુખ તહેતું કાં હરો ?
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્કરન્સો કાં ભરો ? ૬
 કેં તો બિચારી બાળવિધવા અલ્પ વયમાં થાય છે,
 સંસાર સુખ ચાખ્યા વિના ખૂણા વિષે ખડકાય છે;
 શું દમ્પતીનો ધર્મ છે ? જાણ્યા વિના ના કેં કરો,
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્કરન્સો કાં ભરો ? ૭
 રે ! દીકરીના દોકડા લેવાય છે નિજ ન્યાતમાં,
 વય ગુણ કેં જોવાય ના નાણાં મળે જ્યાં હાથમાં;
 ખસ સુખ સૌ તનયા તાણું હાથે કરીને કાં હરો ?
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્કરન્સો કાં ભરો ? ૮
 હા ! વિત્ત હરવા વૃદ્ધ-રોગી-આંધળો પણ નવ જીવે,
 હોયે અપંગ-અનાથ-નિર્બળ નાંખતા કન્યા કુવે;
 રંડાય કે છંડાય તે દિલમાં દયા કેં ના ધરો,
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્કરન્સો કાં ભરો ? ૯
 નવ બંધ થાતાં બારમાં લાડુ ઉડાવો લહેરમાં,
 દેવું કરી દા'ડો કરો નવ બાબ બાવા ઘેરમાં;
 ચગદાઈ પરના રણ તળે જીવતર અકાઈ કાં કરો ?
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્કરન્સો કાં ભરો ? ૧૦

જે ઘેર મૃત્યુ હોય ત્યાં રો-પીટ ઝાઝી થાય છે,
પણ બારણામાં પ્રેમથી પકવાન તો પીરસાય છે;
મૃત્યુ ભલે હો યુવકનું પણ મુખમાં મોઢક ધરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં લરો ? ૧૧

સીમંતમાં પણ ખર્ચ છે બીજી રૂઠી ના છાજતી,
નિચ ઢાલો સાથે નારીઓ નખરાં કરીને નાચતી;
વગડાવી વાળ વહાલથી કાં લોકને લેગા કરો ?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં લરો ? ૧૨

વળી લગ્નનાં છે ખર્ચ મહોટાં તે કમી કેં થાય ના,
ઘર બાળીને તીરથ કરો એ આંખથી જોવાય ના;
ઘરમાં મળે ના અન્ન ને ખેરી પિતાંમ્બર કાં ફરો ?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં લરો ? ૧૩

ગાયે ફટાણાં નારીઓ નિજ લાજને નેવે મુકી,
ખસ સાંભળો છો હોંસથી ચતુરાઈ કાં જુઓ ચુકી ?
રે ! સાંભળો મા-ખેન પણ ના ધ્યાનમાં તેને ધરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને કૉન્ફરન્સો કાં લરો ? ૧૪

“ઉંચા અમે” કોઈ કહે “કન્યા બીજે ના આપીએ,”
“પણ આપનારો હોય તો બે ઉપર ત્રીજી સ્થ.પિયે;”
“કન્યા રડે રખડે ભલે ખેરામણી ખેલાં ધરો,”
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં લરો ? ૧૫

એ વણુ ખીજા કેં દોષ છે તે કયાં જરા જોવાય છે,
નિર્ધન અને નિસ્તેજ જ્ઞાતી ભાઈ થાતા જાય છે;

હૈ શીખ યા ભય-હંડથી અટકાવ ખસ તેનો કરો,
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૬
 ખોટાં ખરચ અટકાવીને પૈસા ભરાવો ફંડમાં,
 તન કેળવો જ્ઞાતી તથા ખસ નામના નવખંડમાં;
 થાયે ઉદય, કેં આપણો એવા ઇલાજો આદરો,
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૭
 રે ! એકડાને બેખડાની રીત કેં સારી નહિં,
 વિભાગ પાડો જ્ઞાતિના એ ભૂલ શું ભારી નહિં !
 સૌ સંપસંપીને રહો કન્યા અછત શાને કરો ?
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૮
 લ્યો જૈન કેરો દાખલો કૉન્ફરન્સ તેઓની ખરી,
 તારી અહા ! નિજ ન્યાતને કેં કેં સુધારાઓ કરી;
 રે ! કોમ સુધરે અન્ય ને કાં આપ અંધારે ફરો ?
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૯
 કૉન્ફરન્સ ભરવાની મના મહારી નથી શાણા સુણો,
 આરંભ છે એ ઉદયનો છે લાભ એ માંહી ઘણો;
 પણ અંત રાખીને ખરી “યાહોમ” પગ આગળ ધરો,
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૨૦
 અંતર ખળે માટે કરી કટુ વચન આ બોલાય છે,
 પણ તેખદલ સૌ સુરની “મણિકાન્ત” માફી આપ છે;
 રે ! બોલવું બાકી રહ્યું તડભેદને પણ પરહરો,
 હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૨૧

કૈંક વર્ષે નિકામાંથી જયત થએલું બાળક !

(આધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને-એ રાહ.)

નીર ભર્યા કાં નયન વિષે આ માવડી ?
મ્હાનથયું તુજ મૂખ કહે શ્યા માટજો ?
યૌવન ને ગૌરવ તે ત્હાડું ક્યાં ગયું ?
તેજ વિનાનો આ શું ! ત્હારો ઘાટજો ! નીર૦

કેશ બધા વિખરાઈ પડ્યા પૃથ્વિ પરે,
મસ્તક મુકયો હસ્ત કહે શા કાજજો ?
મહારાણી સમ આ માતા ! તું તો હતી,
ક્યાં છે ? ત્હાડું મણિમુક્તામય તાજજો ! નીર૦

લીલી ને સુંદર સાડી તું ઓઢતી,
જીર્ણ વસ્ત્ર તુજ અંગ પરે છે આજજો;
આભૂષણ ત્હારાં માતાજી ક્યાં ગયાં ?
એ વૈભવ શું ? હાય ! થયો તારાજજો ! નીર૦

મંદિર સુંદર ક્યાં છે ? માતા આપણું,
નંદન વન સમ વાલી ના દેખાયજો;
વૃક્ષ નીચે વાસો માતા ત્હોં કાં કર્યો ?
આ જંગલ છે એ દિશ આવા ધાયજો ! નીર૦

ઓ માતા ! અત્રે બેઠી તું એકલી,
નોકર, ચાકર, નજરે ના દેખાયને;
શાણા બ્રાતા સર્વે મહારા ક્યાં ગયા ?
અવલોકી અંતરમાં કેં કેં થાયને ! નીર૦

સંપરામ રનેહી તે ના નજરે પડે,
લગિની રહેની લક્ષ્મી ક્યાં હે ? માતને;
ધર્મરામ મમ તાત તજીને ક્યાં ગયા ?
ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? સુખકારક એ સાથને ! નીર૦

આ શું દેખું ? બંધુ મહારા ઊઘતા,
રક્ત તણા છાંટા આ ને ! દેખાયને;
દુર્ગંધી દારૂની અત્રે આવતી,
તે સર્વે મુજથી કેં ના સમજાયને ! નીર૦

માતાજી ! બેલોને મુગાં કાં રહ્યાં ?
સર્વ કથા સાંભળવા છું તૈયારને;
હીમ્મતવાળી ઓ માતાજી ! તું હતી,
હજી વહે છે આંસુકાં ચોધારને ! નીર૦

*

*

*

*

કબૂત તણી કથની ઓ બેટા ! શું કહું ?
અરે ! હાય ! એ કે'તાં ના'વે પારને;
તેમ છતાં સમજવું હું દુ'કાણુમાં,
સમજીને મેળવજે સઘળો સારને ! કબૂત૦

કુસંપરાળ આબ્યો આ નગરી વિષે,
 સર્વ જાણે તેનો કીધો સત્કારજો;
 સંપરામ રનેહી સાથે ટંટો કરી,
 હાંકી કાઢ્યા નગ્ર તણી રે ! ખહારજો ! કષ્ટ૦

સંપરામની સાથે હા ! લક્ષ્મી ગઈ,
 ધર્મરામ પણ ગયા તજીને ધામજો;
 મદ્યપાન મહેમાન બનીને આવીયો,
 આખ્યું તુજ ભ્રાતાએ તહેને ઠામજો ! કષ્ટ૦

મદ્યપાન ને કુસંપરાળએ મળી,
 કરી દશા માઠી મહારી નિરધારજો;
 છું દુઃખણી મહારૂં કોઈ બેલી નથી !
 કેમ વડે ના ? આંસુડાં ચોધારજો ! કષ્ટ૦

હળધરવાસનો ગરબો

(સારૂં સારૂં રે સુરત શહેર—એ રાહ.)

હરિયાળું હળધરવાસ, વેત્રવતી તીરે;
 વૈશ્ણવ જનનો છે વાસ, વેત્રવતી તીરે.

સુંદર શોભા ગામ તણી છે, મૂળે કહી નવ જાયરે;
 રચના રૂઢી અવલોકીને, મુજ મનડું લોભાય. વેત્રવતી તીરે.

પ્રથમ પહેલાં દર્શન કરીએ, ભીમનાથ મહાદેવરે;
 જીવરામ આવો હોતે નિત્યે, કરે તેમની સેવ. વેત્રવતી તીરે.
 ભીમનાથના દેવળ પાસે, સોમનાથ સોહાયરે;
 બાગ કુવાની રચના દેખી, મમ અંતર લોભાય. વેત્રવતી તીરે.
 ધર્મશાળાનું ધામજ મહોટું, વૈશ્ણવનું કહેવાયરે;
 જતા આવતા જન ઊતરે છે, વિશ્રાન્તિ લેવાય. વેત્રવતી તીરે.
 દવાખાનું છે દીપતુંરે, દરબારી કહેવાયરે;
 દરદીને ઔષધ ત્યાં મળતું, દુઃખ તેનું દૂર થાય. વેત્રવતી તીરે.
 ત્યાંથી ચાલ્યા દૂર જરા કે, હાટ તણી છે હારરે;
 ગાંધી કાપડીઆ ને કણીઆ, દરજી ને સોનાર. વેત્રવતી તીરે.
 ઘાંચી મોચી ને પરજાપત, રંગરેચ સુથારરે;
 ધમધોકારે ધંધો કરતા, ડરતા નહિ તલભાર. વેત્રવતી તીરે.
 આસપાસના ગામ વિષે તો, શહેર સમું પંકાયરે;
 માલ મળે છે મનનો માન્યો, જે તે, લેવા જાય. વેત્રવતી તીરે.
 અડખોલી ને હાથરોલી છે, બાર મુંબાડું રૂડુંરે;
 સરસવણી ને છીંપીઆલ છે, ભલું ગામ ભરકુંડું. વેત્રવતી તીરે.
 એ સહુ ગામતણી વચ્ચે છે, હળધરવાસ આબાદરે;
 ગામડીઆ જન કેરું તે તો, નાનું અમદાવાદ. વેત્રવતી તીરે.
 બજાર મુકી આગળ ચાલ્યા, મંદીર આવે મો'ટુંરે;
 રાધા ને ધનશ્યામ બિરાજે, દર્શન વિષુ સહુ' ખોટું. વેત્રવતી તીરે.

દરબાર આબ્યો દીપતોરે, ઠાઠજ તેનો ભારીરે;
 મુખી તલાટી તેમાં બેસે, ઊતરે છે અધીકારી. વેત્રવતી તીરે.
 મંદીરનાથી પૂર્વ દિશાએ, વૈશ્ય તણાં છે ધામરે;
 ઊત્તરમાં પણ વૈશ્ય વસે છે, બ્રાહ્મણનો મુકામ. વેત્રવતી તીરે.
 મંદીર સ્વામીનારાયણનું, તે પાસે હનુમાનરે;
 વહ્નલ કુળની બેઠકમાં, જન કરતા હરિનું ગાન. વેત્રવતી તીરે.
 બેઠકની શોભા સુંદીર છે, મૂખે ઠહી નવ જાયરે;
 નવરાત્રીના નવ દિવસમાં, માંડવડી મુકાય. વેત્રવતી તીરે.
 ત્યાંથી આગળ ચૌરામાં છે, અંબાજીનું ધામરે;
 બળવંતો હનુમાન બિરાજે, જોવા જેવું કામ. વેત્રવતી તીરે.
 ચૌરાની સ્હામે શેરીમાં, બ્રાહ્મણનો મુકામરે;
 અંબાલાલે બંધાવેલું ધર્મશાળાનું ધામ. વેત્રવતી તીરે.
 વેત્રવતીના ઢાળ ઉપર છે, શુજરાતી નિશાળરે;
 ભણતાં ગણતાં પાઠ શીખતાં, નાનાં મ્હોટાં બાળ. વેત્રવતી તીરે.
 દક્ષિણ ઉત્તર લીંબડી બહુચર, માત તણાં છે ધામરે;
 વેત્રવતી ગંગા ઊતરીને, લઈ લૃગુઝપિનું નામ. વેત્રવતી તીરે.
 ધન્ય ધન્ય છે લૃગુઝપિને, જંગલના છે રસીયારે;
 આગળ પાછળ આડ ઝુંડ છે, વચમાં પોતે વસીયા. વેત્રવતી તીરે.
 લૃગુઝપીની સ્હામી પાળે, પારાસુર બિરાજેરે;
 દેવળની રચના રઢીઆળી, મનડું માડું રાચે. વેત્રવતી તીરે.

વ્યતિપાત જે દિવસે હોયે, મહા પૂજા અહીં થાતીરે;
 લેગા થઈ આદ્ય યુગ આવે છે, ભક્તિ ત્યાં હરખાતી. વેત્રવતી તીરે.
 ઘણા દાક્તરોનો મત એ છે, હવા અહીંની લેશેરે;
 શરીર સંપતિનું સુખ પામે, દેહ નીરોગી રે'શે. વેત્રવતી તીરે.
 જે શંકરની વચમાં વાતક, પૂર્વ દિશાએ વહે છે રે;
 અહીં ન્હાવાથી પુણ્ય ઘણું છે, શાસ્ત્ર પુરાણો કહે છે. વેત્રવતી તીરે.
 ગામ તણી ઊત્તર બાજુમાં, કોટ કુવો વિખ્યાતરે;
 આદ્ય કેરો વાસ હતો ત્યાં, બ્રહ્મપુરી પ્રખ્યાત. વેત્રવતી તીરે.
 એ વીણ રચના અન્ય ઘણી છે, કહેતાં ના'વે પારરે;
 સર્વ મળીને જન્મ ભૂમિનો, બોલે જય ! જયકાર ! વેત્રવતી તીરે.
 સંવત ઓગણી પાંસઠ કેરા, ફાગણ સુદી બીજરે;
 ગરબો ગાયો 'શંકરલાલે,' હરિની ઇચ્છાથીજ. વેત્રવતી તીરે.

નામદાર શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જનું
 હૈદમાં આગમન !

(તા. ૧-૧૨-૧૯૧૧).

(કામણ દીસે છે અલખેલા તહારી આંખમાંરે-એ રાહ.)

રાજા જ્યોર્જ પાંચમા ભરત ભૂમિમાં આવશેરે. રાજા.
 ઠામ ઠામ તૈયારી થઈ છે. ગામે ગામ વધાઈ ગઈ છે;
 હીંદ તનૂને માટે કેં કેં લાવશેરે. રાજા.

(૨૧૫)

રાજા રાણી હીંદ પધારે, ભરત ભૂમિનાં માન વધારે;
મહારાણી સહ દીલ્હી તખ્ત દિપાવશેરે. રાજા.
ધામધૂમ મુંબઈમાં થાયે, ઈંદ્રપુરી સમ સૌ દેખાયે;
ધ્વજ વાવટાથી રસ્તા સોહાવશેરે. રાજા.
દરવાજા જ્યાં ત્યાં દેખાયે, દીવાનાં તોરણ બંધાયે;
કુલ લાઈટથી બિલ્ડીંગો શોભાવશેરે. રાજા.
રાજાજીનાં દર્શન કરવા, અંતરની આશીષ ઉચરવા;
બહાર ગામથી રૈયત અઝી આવશેરે. રાજા.
મંડપ ઑપોલો પર કીધો, અસંખ્ય બેઠકથી ભરો દીધો;
રાજા રાણી માનપત્ર સ્વીકારશેરે. રાજા.
તારીખ બીજીને શનિવારે, ડીસેમ્બરની સાયંકાળે;
હીંદ ભૂમિને નિજ પદથી દિપાવશેરે. રાજા.
મુંબઈથી દીલ્હી ઉપડશે, તારીખ બારે તખ્તે ચડડશે;
હીંદ તનૂજે પુલવૃષ્ટી વરસાવશેરે. રાજા.
ભલે પધારે રાજા રાણી, ખરો રનેહ અંતરમાં આણી;
જુગ જુગ જીવી સદ્કીર્તિ અળકાવશેરે. રાજા.

નામદાર શહેનશાહ પાંચમા જયોર્જ
ભલે પધારે !

(તા. ૨-૧૨-૧૯૧૧.)

—ગઝલ—

અહા આનંદ છે આજે, પધારે જ્યોર્જ મહારાજા;
તખ્તપર બેસવા કાળે, પધારે જ્યોર્જ મહારાજા !

સુરજ સોના તણો ઉગ્યો, દીવસ દેખું દીવાળીનો;
 મધુર વાનં અહા ! વાળે, પધારો ન્યૉર્જ મહારાજ !
 રટીમર સ્વારી લઇ આવી, કુટે તોપો વધાઇની;
 ઘડાકાથી ગગન ગાળે, પધારો ન્યૉર્જ મહારાજ !
 ભલે આવ્યાં મહારાણી, રહમ રૈયત પરે આણી;
 કદમ તમ હીંદમાં છાળે, પધારો ન્યૉર્જ મહારાજ !
 અહા ! રૈયત ઉમંગી છે, તમારું મુખ જોવાને;
 અમારા દેશની દાઝે, પધારો ન્યૉર્જ મહારાજ !
 અમારી એ વફાદારી, તમારું શુભ ચાહીશું;
 અમે આનંદમાં આળે, પધારો ન્યૉર્જ મહારાજ !
 તમે જે કારણે આવ્યા, સફળ તે કાજ તમ થાળે;
 સુયશ સૌ દેશમાં ગાળે, પધારો ન્યૉર્જ મહારાજ !
 હોંતેચ્છુ હીંદના ખ્યારા, પ્રજાને ભેટવા આવ્યા;
 અચળહો ! તપ્પને તાળે, પધારો ન્યૉર્જ મહારાજ !
 ફરીથી હીંદમાં આવી, અમોને દર્શ દેવાની;
 કરી છે મહેર મહારાજે, પધારો ન્યૉર્જ મહારાજ !
 સફળ હોજો સફર સરવે, દુવા દીલની અમારી એ;
 પ્રભુજી સ્હાય તું થાળે, પધારો ન્યૉર્જ મહારાજ !

(૨૧૭)

રાજ્યાભિષેકનો શુભ દિવસ !

(તા. ૧૨-૧૨-૧૯૧૧.)

—સોરઠો—

આજ ખુશી હૃદયાર, હીંદ ભૂમિના પડ પરે;
છે દીલ્લી દરબાર, તખ્ત બિરાજે રાજવી !

ગઝલ-સોરઠી.

છે ધન્ય ! ઘડો પળ આજની, છે મહેર શ્રી જગરાજની;
જય ! શહેનશાહી તાજની, જય ! જ્યોર્જ શ્રી મહારાજની ! છે.

ધન્ય ! આજનો શુભ વાર છે,
દીલ્લી રૂડો દરબાર છે;
ત્યાં તખ્ત પર ચડનાર છે,
જય હીંદના શિરતાજની ! છે.

દીલ્લી હોસે અલકાપુરી,
ન્યમ સ્વર્ગની શોભે હુરી;
હીંદી પ્રભા હર્ષાતુરી,
જય ! આજના શુભ કાજની ! છે.

રાજા અને રાણી તાણું,
 આયુ વધો વિભૂજી ઘાણું;
 સદ્ભાવથી આશીષ લાણું,
 છે પ્રીત ! હીંદ સમાજની ! છે.

બહુ રાજ્ય હીંદ પરે કરો !
 અમ માગણી ઉરમાં ધરો !
 અમ દેશનાં દુઃખને હરો !
 જય ! જય ! તમારા રાજ્યની ! છે.

“ મણિકાન્ત ” નાં લખેલાં પુસ્તકો.

મણિકાન્ત કાવ્યમાળા,	(સચિત્ર આવૃત્તિ ૪થી)	૧-૮-૦
પાપી પિતા અને સદ્ગુણી સીતા છપાય છે.	„ ૨જી)	૧-૦-૦
સંગીત સુબોધ-બિંદુ.	„ ૧લી)	૦-૪-૦
સંગીત મંગળમય.	સચિત્ર „ ૬ઠી)	૦-૫-૦
નિર્ભાગી નિર્ભળા સચિત્ર.	„ ૪થી)	૦-૪-૦
બ્રહ્મહત્યા અને આપઘાત કે ખૂન ?	„ ૧લી)	૦-૨-૦
જ્ઞાન પ્રવાહ.	„ ૧લી)	૦-૧-૦

મળવાનું ઠેકાણું.

સોજીતરીયા બ્રધર્સ બુક્સેલર્સ.
 ગણેશવાડી લખમીદાસ ખીમજીનો માળો.
 પોસ્ટ નં. ૨—મુંબઈ.

“ યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”

—ગઝલ—

હતી તું નાર નખરાલી, હતી મદમસ્ત મતવાલી;
 હવે છે હુશ્ન વણુ ખાલી “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 અરે ! ના ચસ્મ છે કાળી ગઈ ક્યાં ગાલની લાલી ?
 બુઢાપાની પીંધી ખાલી “ યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 હતી હા ! તું મનોહારી લટકતી ચાલ ક્યાં ત્હારી ?
 અરે ! કર જ્યેષ્ઠીકા ઝાલી “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 બદનનો જોસ ક્યાં ત્હારો ? હૃદયનો રોષ ક્યાં ત્હારો ?
 તુમાખી તોર ક્યાં ત્હારો ? “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 સફેદી શિર પરે ભાળી ગઈ ક્યાં બુઢી એ કાળી ?
 ગરૂરી કેમ ત્હેં ગાળી ? “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 પડ્યા છે ગાલમાં ખાડા કળી સમ દંત ક્યાં ત્હારા ?
 ગયા ક્યાં ચેન ને ચાળા “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 પ્રકુલિત પુષ્પ બે ઉરનાં કહે તે કેમ કરમાયાં ?
 જરા ને જોઈ શરમાયાં “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 બદનમાં ખૂનનાં બીંદુ સુકાયો રક્તનો સીંધુ; ?
 ગુમાવ્યું ક્યાં કહે સંધુ “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”
 થયું છે ગાત્ર સૌ ગંદુ ઘટી ગરમી પડ્યું હુંડું;
 વળી વ્યવહારમાં મંદુ “યુવાની શું ગઈ ચાલી ? ”

“યુવાની” ક્યાં ગુમાવી હશે ? વિષય જવાબા સમાવી હશે;
 જુદી બાજુ જમાવી હશે “યુવાની શું ગઈ ચાલી ?”
 “યુવાની” એ ગઈ હારી હવે તો મહોતની વારી;
 પ્રભુની ભક્તિ કર પ્યારી “યુવાની શું ગઈ ચાલી ?”

એ નિશ્ચય નર્કે જશે.

—સોરઠ—

બાપ થઈને આપ વિકૃત કન્યાનો કરે;
 બાપ નહિં પણ સાપ, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

પોતે મારે મોજ, માત પિતા ભૂખે મરે;
 જન્મ્યા પેટે બોજ, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

કરે અન્યથી પ્યાર, પતિવૃત્ત જો પાળે નહિં;
 બહાલો છે બ્યલિચાર, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

ઘેર સદ્ગુણી નાર, રાંડોમાં રખડયા કરે;
 ધીઃક ધર્યો અવતાર, “એ નિશ્ચય નર્કે જશે.”

x x x x

પતિ પત્નિનો પ્રેમ, ગંહેમ ઘલાવી તોડતા;
હૃદય વિષે ના રે'મ, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x
જીડાણાનું જોર, સત્ય નહિં સ્વપ્ના વિષે;
છે ઈશ્વરના ચોર, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x
આપીને વિશ્વાસ, નાશ કરે છે આશનો;
લે કૈંના નિશ્વાસ, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x
પરધન પરનો માલ, ચોર બનીને ચોરતા;
નહિ થવાના ન્યાલ, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x
ખાય શેઠનો માલ, હલાલ ના હેતે કરે;
હરામ ચાલે ચાલ, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x
ઉપકારે અપકાર, અવસર આવે આપતા;
કરે ભૂમિને ભાર, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x
રાજા થઈને આપ, રૈયતને રંજાડતા;
પડે પ્રજાના શ્રાપ, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x
ગુરૂ અગર થઈ દેવ, રૂઘુણુમાં રૂખી મરે;
વૃથા કરાવે સેવ, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

ગરીબ કેરી હાય ! આંતરડી કકળાવશે;
જડામૂળથી જાય, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

પરનીંદા કરનાર, ચાડી ચુગલી જે કરે;
ના કો' દી-તરનાર, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

કરે ખરાખર ભાવ, ઓછું આપે તોલમાં;
કો' કરશે અટકાવ; “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

ભરે ખરોખર હાથ, તસુ ઘટાડે ફાડતાં;
જુએ જગતનો નાથ, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

યોગ અને સન્યાસ, જગ ધૂતી ખાવા ધરે;
મન માયાની પાસ, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

ખોટી પૂરે શાખ, લાંચ લઈ રાજ ધતા;
અંતે રહેશે રાખ, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

અધીકારનું જોર, જુડમ કરી અજમાવતા;
ખને ન્યાયના ચોર, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

x x x x

એમ હજારો લાખ, પાપ વસાવી પરવરે;
છે ઈશ્વરની શાખ, “ એ નિશ્ચય નર્કે જશે. ”

{ પ્રસ્તાવિક કાવ્ય-સમાપ્ત. }

માફી અને સલામ !

—ગઝલ—

અમારી કો' કવિતાથી, અરે ! માઠું હશે લાગ્યું;
મુરખી માફ તો કરજો, વચનનું બાણ જો વાગ્યું.
કવિતાની કસુર કે' ના, કલમને કોપથી કાપો;
લખે છે લોકની નીંદા, ભલે બદલો તમે આપો.

વિવેકે જો વિચારો તો, કલમની પણ કસુર છે ના;
કલમ ધરનાર એ કરને, કરો શિક્ષા હવે તો હા !

કરે શું ? કર બિચારો એ, રહ્યો આધિન અંતરને;
કહે જે તે મુજબ કરતો, કરો બસ કેદ એ મનને.
પરાયાં છીદ્ર જોવાની, પુરી આદત-પડી એને;
પછી પોગળ પકડવામાં, પુરી લહજત-પડી એને.

મહા મસ્તાન એ મન છે, કદી કબજે નહિં થાયે;
પ્રવેશે સઘ પાતાળે, ઉડી આકાશમાં જાયે.
જવા દો નામ અલિમનું, તમારું જોર ના ચાલે;
ગુન્હો તેનો ગણાયે ના, વિચારો ! રાસ્ત મત આલે.

ખિરાદર દરગુજર કરજો, પધારો ! આવજો પ્યારા !
જીગરની સો સલામો છે, કબુલ તે રાખજો પ્યારા !

“ મણિકાન્ત ”

નૂતન વર્ષે હીંદ દેવીની શુભાશિષ !

—ગઝલ—

મધુરાં બાળકો મહારાં ! મુખારક સાલ આ નવલી;
અહાહા ! ! આપને પ્યારાં ! મુખારક સાલ આ નવલી !
રહો સૌ કષ્ટથી ન્યારા, સકળ સુખ ભોગવો સારાં;
થજો આનંદની ધારા, મુખારક સાલ આ નવલી !
વધો ભંડારમાં રિદ્ધિ, વચનની પામજો સિદ્ધિ;
થજો સંતાનની વૃદ્ધિ, મુખારક સાલ આ નવલી !
સુયશ સર્વે સ્થળે સ્થાપો, દયા હરદમ હૃદય વ્યાપો;
અનાથોને મદદ આપો, મુખારક સાલ આ નવલી !
વધો આયુષ્યની દોરી, ભરો સત્કર્મની ઝોળી;
જીવન પરમાર્થમાં જોડી, મુખારક સાલ આ નવલી !
મુખારક સાલ વિક્રમની, પ્રભુ આશા પૂરે મનની;
ફળો આશીષ અંતરની મુખારક સાલ આ નવલી !
“ મણિકાન્ત ”

“સાલ સુખારક!”

મનુ પલ પાદુ ન ભારે । તપસ પ્રથા વરી નાથ ॥
 માન સમય અને સુખમાન । આશર પોકર થાય ॥
 જાય પશિયા મનિ પાલ કરે જે । તે પાછલે પસ્તાય ॥
 મનુ પલ પાદુ ન ગાયે । સમય વધા વરી નાથ ॥

“મધુરાં બાળકો મહારાં! સુખારક! સાલ આ નવલી!
 અહાહા!! આપને પ્યારા! સુખારક! સાલ આ નવલી!”
 “મણિકાન્ત.”

નિર્દોષ નિર્મળા.

“અહ! નામ સુદ્ધિર “નિર્મળા,” બલાયતા સ્વપ્ને કદી;
કન્યા કનકની પૃથ્વી, મુગલાચની મનહર હતી!”
“મણિદ્રાન્ત.”

નિર્ભાગી નિર્મળા !

યાને

એક યુવકની કરુણાજનક પ્રેમકથા !

સૌરઠા.

નિર્મળ આપ્યું નીર, પાગલ તહે પીધું નહિં !
ઢોળ્યું રેતી તીર, રે ! પસ્તાવો કાં કરે ?

* * * *

ખાવ આપી ખીર, ખંતે કાં ખાધી નહિં ?
દિલ ! થા ના દિલગીર, ગયો સમય ના આવશે !

* * * *

મણિમય મુક્તામાળ, મૂર્ખા કાં ફેંકી કુવે ?
પળ પળ ના સંભાળ, યાદ કરીને કાં રૂવે ?

* * * *

મનહર ને પ્રેમાળ, બાળા તરછોડી અરે !
દેહ તજ્યો તત્કાળ, માફ પાપ એ નહિ થશે !

* * * *

ફરશે બની ફકીર, છતાં ફિકર ટળશે નહિં !
કર્મે લખ્યું કથીર, કનક ગુમાવ્યું કર થકી !

“ મણિકાન્ત ”

“ હવે પરતાઈ શું કરવું ? ”

—ગઝલ—

ધરી કર પ્રેમની માળા, સુકન્યા અર્પવા આવી;
 કરમહિણ હાર તહેં તોડયો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 સુધાની છે ભરી ખ્યાલી કરી ઉધી કરે આલી;
 અલૌકિક લાલ કાં છોડયો ? હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 મનોહર કાચનો ખ્યાલો મુરખના હાથમાં આપ્યો;
 પછાડી પૃથ્વિમાં ફેડયો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 સુવાસિત પુષ્પ આપ્યાં તે છરીથી તહેં છુંદી નાંખ્યાં;
 કહે શું લાલ તહેં કાઢ્યો ? હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 હતી સૌ હાથમાં બાજી તથાપી દાવ તું હાર્યો;
 ખરો પાસો નહિં પડ્યો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 હતું પરમાર્થ કરવાનું હતી હા ! સુખની આશા !
 તજી એ રાહ તું દોડ્યો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 ભડસો તુજ પરે લાવી ગરોબ ગો આશરે આવી;
 દયામાં જીવ ના જોડ્યો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 અરે ! અફસોસ કરવાથી હવે શું હાથમાં આવે ?
 નકામી પાડય ના રા'ડ્યો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું ?
 “ મશિકાન્ત ”

યાને

(એક યુવકની કરુણાજનક પ્રેમકથા.)

❀ પ્રેમ ❀

હરિગીત છંદ.

પ્રિય પાઠકો મમ પ્રેમની કરુણાજનક કથની સુણી,
નયને વહે ના નીર તો છે વજ્ર છાતી તમ તણી;
પણ આ કથા અવલોકતાં દિલમાં દયા કેં જો વસે,
તો “હૃદયવાળા” છો તહમે જાણી મહને શાન્તિ થશે.

મમ દોષ તમ નજરે પડે યા ચાલ મહારી ના ગમે,
રે ! હું “દિવાનો” છું ગણીને દરગુજર કરજો તહમે;
અશ્રુ વહે છે આંખથીરે ! આ કથા આલેખતાં,
કંપે કલમ મહારી અરેરે ! ! દગ્ધ થાઉં દેખતાં.

*

*

*

*

*

કેં કર્મના સંયોગથી છું બાળપણનો હું દુઃખી,
માતા પિતા સ્વર્ગે ગયાં સંસારમાં મુજને મુકી;
નવ ભ્રાત લગિની કે કુટુંબી કોણ મમ સંભાળ લે ?
હું એકલો અવની વિષે રે ! રે ! દિલાસો કોણ દે ?

મમ વય વરસ નવની હતી ભણતો હતો નિશાળમાં,
મમ તાતના કો સ્નેહીએ લીધો મને નિજ ભાળમાં;
પાળે મને તે પ્રેમથી બસ પુત્ર પોતાનો ગણી,
આછું મને આવે નહિ, સંભાળ લેતા તે ઘણી.

પત્નિ અંતિ પ્રેમાળ સદ્ગુણ બાણુ શાણી શોભતી,
દેવી દયાની દેખતાં મમ ભૂળ પણ ભાગી જતી;
કરૂણા હતી મુજ પર ઘણી રે ! સ્નેહ માતા સમ બરે !
નિજ પુત્ર તુલ્ય ગણી લડાવે લાડ એ શું વીસરે ?

સૌ સંપત્તિને સદા આનંદમાં વસતાં અમે,
પણ એ અલૌકિક સુખ મમ પ્રારબ્ધને ક્યાંથી ગમે ?
છે દિવસની અંતે નિશા સુખની પછી દુઃખ થાય છે,
ઘટમાળ આ સંસારની કમવાર ફરતી જાય છે.

કન્યા વરપ વય પાંચની મેલી પતીને આશ્રયે,
મમ પ્રેમી પોષકની પ્રિયા આલી ગઈ પ્રભુના ઘરે;
ઘરભંગ અઘવચમાં થયું દુઃખની સીમા કેં ના દીસે,
સંસાર તારણ તેહ કુખ્યું બહાણુ ભર દરિયા વિષે.

નિજ માત આવે યાદ ત્યાં બાળા બિચારી બહુ રડે,
જનુની તણી આ જગતમાં ના અન્ય કૈં જોડી જડે;
પત્નિ નવી લાબ્યા પિતા બાળા બિચારી પર બજે,
અંતર અદેખું તેહનું દિલમાં દયા કૈં ના મજે.

દરરોજ બાળાને દઈ મહેણાં અતી સંતાપતી;
કન્યા કંઠણ હૈયું કરી ઊત્તર અરે ! ના આપતી;
દેખી હૃદય મહારૂં બજે પણ હું પરાધિન શું કરૂં ?
મુજને રખે રખડાવશે એ બહીક અંતરમાં ધરૂં.

રમતાં અમે સાથે અહા ! વઢતાં ઝઘડતાં ના કદા,
રે ! સ્નેહ નિર્મળ એ હતો બસ સાંભરે છે હા ! સદા;
એ રીત સુખ દુઃખમાં દિવસ ચાલ્યા ગયા કૈં હા ! અરે !
બાળા વયે થઈ બારની હું પણ થયો મોટો બરે !

રે ! નવિન વહુના પ્રેમમાં પોષક પરાધિન મમ થયા,
જૂની પ્રીયાના પ્રેમને રે ! શેઠજી વિસરી ગયા;
મહારી અને કન્યા તણી નીંદા સુણાવે શેઠને,
મુજને બતાવી બોલતી, “ કાઢો હવે આ વેઠને. ”

મહોટો થયો માટે હવે આપો રજા તેને સહી,
ધંધો કરીને પેટ ભરશે છેક ન્હાનો છે નહિ; ”
અકળાવતી’ અમને સદા બાવા પુરૂં ના આપતી,
બાળા બિચારીને નવી માતા બહુ સંતાપતી. ”

ઘરની પુઠે પુખ્તો તણી વાડી સુશોભિત હા ! હતી,
હું પાણી પાતો ઝડને બાળા સદા ત્યાં આવતી’;
એકાંતમાં મળતાં અમે નિજ કષ્ટ વાત સુણાવતાં’.
રોતાં’ અમે બન્ને બહુ ચોધાર આંસુ આવતાં’.

“ છાની રહે બાળા ” કહીને હું દિલાસો આપતો,’
પણ હું પરાધીન શું કરું ? ના કષ્ટ તેવું કાપતો;’
મમ પ્રેમમય શબ્દો સુણી શાણી હૃદય શાન્તિ ધરે,
હસતું વદન રાખી પછી આનંદથી વાતો કરે,

અહ ! સુંદિર ‘નિર્મળા’ ભૂલાય ના સ્વપ્ને કદી,
કન્યા કનકની પૂતળી મૃગલોચની મનહર હતી;
નિર્દોષ નાબુક ને દયાળુ દેવકન્યા દીપતી,
એ પ્રેમમય બાળા નિહાળી પૂજ્ય બુદ્ધિ મમ થતી.

પણ એક દિન ગુસ્સે થયા પોષક પ્રીયાના બોધથી,
“ જા ! ત્હારું તું સાંભળી લે ! ન્હાનો હવે તું કેં નથી; ”
લાગ્યું બુરું મનમાં મને હું તુર્ત ચાલ્યો નીકળી,
પણ પોળના નાકે જતાં પ્રિય “ નિર્મળા ” સ્હામી મળી.

શાળા વિષેથી આવતી’તી ઘેર તે કન્યા ભણી,
નિરખી નયનમાં અશ્રુ મહારા અજળ થઈ પોતે ઘણી !
મુજને કહ્યું “ શશિકાન્ત ” જાશે ક્યાં ? નયનમાં નીર શું ?
શું તાતજી ગુસ્સે થયા ? કે માત બોલ્યાં મમ કશું ?

નિર્દોષ બાળા “નિર્મળા” ! મુજ પુણ્ય પરવારી મયું,
 રે ! દોષ કો'નો છે નહિં મહેં જે બન્યું તે સૌ કહ્યું;
 બાળા સુણીને થૈ દુઃખી ! “શશિકાન્ત” કૈં જાશે નહિં !
 હું જઈ પિતાને વીનવું મમ અર્જ સાંભળશે સહી.

હે ! “નિર્મળે” મમ માટ કૈં તમ તાતને કે'શે નહિં !
 પાછો કરૂં હું ના કદી તસ્દી તમે લેશે નહિં !
 ત્હારી ભલામણ તાત પાસે લેશે પણ નવ ચાલશે !
 કટુ વચન માત સુણાવશે ગુસ્સે અતીશે તે થશે !

બાળા બિચારી કરગરે “ દોન અર્જ આ મમ સાંભળો,
 કટુ વચન સહન કરીશ હું કરૂણા કરી પાછા વળો;
 તમ વણ મને ગમશે નહિં તમ વણ દિલાસો કોણુ દે ?
 દિલનો વિસામો એક છે તે પણ અરે ! જાતો રહે !”

બાળા તજ રોતી કઠણ હૈયું કરી ચાલ્યો ગયો,
 મમ ઉજડ ઘર ઊઘાડીને રે ! એકલો ત્યાં જ રહ્યો;
 સ્નેહાળ એ બાળા મને બસ યાદ આવી ત્યાં બહુ,
 રોતાં ગઈ રજની બધી એ કષ્ટ હું કોને કહું ?

ભણવું હવે મૂકી દોધું જ્યાં પેટ પીડામાં પડ્યો,
 રે ! આકરી કંઈ શોધવા આખો દિવસ હું આથડ્યો;
 લાગી નહીં કૈં ભાળ તે નીરાશ હું પૂરો થયો,
 વિદ્યાગુરૂ મહારા હતા હું તેમના મંદિર ગયો.

ઉદાર દિલના તે હતા મમપર દયા બહુ લાવતા',
મહારા સમા દુઃખિયાપરે કરુણા અતી દર્શાવતા'
મહેં વાત વિસ્તારી કહી ગુરૂજી થયા દોલખીર ખરે !
મુજને કહ્યું “ગલરા નહિં રે” જે હવે મહારે ઘરે.”

મહેં હસ્ત જોડીને કહ્યું કરુણા તમારી છે ઘણી.
મુજને અપાવો નોકરી એ યાચના સેવક તણી;
ગુરૂજી કહે આપું લલામણ હું લખી તે લે જજે,
મમ મિત્ર અમદાવાદના છે શેઠ તેને આપજે.

માલીક છે તે મીલના તુજને પગારે રાખશે,
મહારી લલામણ માનીને કેં નોકરીએ નાંખશે;”
એ દિવસનો ભૂખ્યો હતો ભોજન કર્યું ગુરૂના ઘરે,
લઈ પત્ર અમદાવાદ જવાનું કર્યું નહીં ખરે !

ગુરૂપતિ પણ ગુણોયલ હતાં મુજપર કરુણા રાખતાં',
મમ સ્વર્ગવાસી માતનાં સદ્ગુણી તે સહિયર થતાં';
મુજ કર્મની કથની ગુણી અંતર બળ્યું તેનું ઘણું,
નિઃશ્વાસ નાંખીને વઘાં “ધાર્યું ન થાયે આપણું.”

“એ નિર્મળાની માત ને તુજ માત મમ સહિયર હતી,
બન્ને સખી તમને લઈ મમ ઘેર મળવા આવતી’;
તે સમય તું ને નિર્મળા મમ ખારણે રમતાં હતાં,
તે દેખતાં અંતર અમારા હર્ષમાં ડૂબી જતાં.”

શશિકાન્ત ને કન્યા તાણું બેડું રૂડું આ છે ઘણું,
પ્રભુ જીવતાં બે રાખશે તો લક્ષ કરીશું તે તાણું;
એ નિર્મળાની માત ને તુજ માત આનંદી થતાં,
બહેવાણુ થૈશું આપણે એવું પરસ્પર બોલતાં.

રે ! દિવસ તે ચાલી ગયા સ્વર્ગે ગઈ બન્ને સખી,
આશા ગઈ તે સાથ બનશે વાત જે કર્મે લખી;”
ગુરૂપત્નિના મુખથી સુણી સૌ વાત હું વિસ્મય થયો !
તે દિવસથી બસ સ્નેહ મહારો ખ્યારમાં પલટાઈ ગયો !

જેખી અસર થઈ મમ હૃદયપર શરિરમાં ગરમી વધી !
મસ્તિક બન્યું મસ્તાન ભૂલી ભાન ના વિસરે કદી !
ઝણઝણ થયા સૌ જિગર કેરા તાર બસ આવેશમાં,
મમ શરિરની સઘળી નસોએ ખૂન ફરતું બેસમાં

ગુરૂપત્નિએ પાયો અલૌકિક પ્રેમનો ખ્યાલો મહને !
નહિ તો હૃદય નિર્દોષ આ શું પલકમાં ઘેલું બને ?
વમળે પડ્યો વિચારના નિદ્રા સુતાં આવી નહીં,
આલેખતો પ્રિય નિર્મળાની આકૃતિ અંતર મહી,

હે ! નિર્મળે ! હે ! નિર્મળે ! તું પ્રેમમય બાળા ખરે !
મમ માટ તુજ અંતર વિષે શું ચાહ કેં હોશે ? અરે !
ના એ બને ! ના એ બને ! બાળા હૃદય ભોળું ખરું !
ઉપકાર મુજ ઉપર કર્યો ઉપયોગ ખોટો કાં કરૂં ?

નિર્દોષ કન્યા નિર્મળા પર તું કુદ્રષ્ટિ કાં કરે ?
 રે ! રે ! હૃદય બસ શાન્ત થા ! કાં પાપના થેલા ભરે ?
 એવા વિચારો યોજતાં રજની ગઈ ઉભગરે,
 તત્કાળ અમદાવાદ હું જાવા થયો તૈયારરે !

* * * * *

એ વાતને બે વર્ષ અમદાવાદમાં વીતી ગયાં,
 પણ નિર્મળાનાં પ્રેમ પુષ્પો હૃદયમાં પ્રકુલિત રહ્યાં;
 કરમાય ના ! દુર થાય ના ! સુગંધ પણ જાતી નથી,
 બાળા તણી મનહર છબી રે ! દુર રજ થાતી નથી.

સ્વપ્ના વિષે પણ નિર્મળા ! ફરવા જતાં પણ નિર્મળા !
 એકાંતમાં પણ નિર્મળા ! બસ યાદ આવે નિર્મળા !
 જન્મતો હતો વીશી વિષે હું નોકરી મૌલમાં જતો,
 ગુરૂના પ્રતાપે સર્વ વાતે હાલ તો સુખિયો હતો.

પણ સ્વપ્ન આવ્યું એક દી ભયભીત તેથી હું થયો !
 મમ પાસથી પ્રિય નિર્મળાને સીંહ ઉપાડી ગયો !
 રે ! નિર્મળા પોકારતી “ શશિકાન્ત બહારે આવજો !
 જો પ્રેમ સાચો હોય તો આવી મને ઊગારજો ! ”

હું સીંહની પાછળ ગયો ઝટ સ્વાર ઘોડાપર થઈ !
 પણ એટલામાં હા ! અરે ! મમ આંખ તો ઉઘડી ગઈ !
 ના નિર્મળા ! ના સીંહ છે ! ના અશ્વ ને હું ક્યાં પડયો ?
 રે ! ભેદ શું આ સ્વપ્નનો ? વીચારના વમળે ચડકયો.

સંસાર બસ સૂનો બધો જો નિર્મળા દેખું નહિ,
છે જીવનું આ ઝેર જેવું લાલમાં લેખું નહિ;
આ નોકરી કરવી નથી તેમાં હૃદય રોકું નહિ,
જ્યાં “ નિર્મળા ” ત્યાં પ્રાણ મ્હારો અન્ય અવલોકું નહિ

ઉઠ્યો રહ્યો કામ અટપી નોકરી પર હું ગયો,
પણ સ્વપ્ન ના વિસર્જ્યું અરે! ઉદ્વેગ એ અંતર રહ્યો;
છે નિર્મળા કેં લય વિષે બસ લાસ મુજને એ થયો,
દિન આઠની લીધી રજા મમ ગામમાં સત્વર ગયો.

* * * * *

ગુરૂના ઘરે મળવા ગયો પત્નિને પાથે પડ્યો.
આંખો ભલે શશિકાન્ત તું આનંદ અમ અંતર રહડ્યો;”
ગુરૂ ગયા શાળા વિષે વાતો કરી સુખ દુઃખ તણી,
ગુરૂપત્નિ બોલ્યાં “ નિર્મળાપર કષ્ટની વૃષ્ટી ઘણી.

જે દિવસ તું અહીંથી ગયો તે દિવસની બાળા દુઃખી,
મળવા મને તે આવતી’ દીઠી કદી ના હસમુખી;
તુજને સદા સંભાળતી’ ત્હારી ખબર તે પૂછતી’,
નિજ કષ્ટ વાત કહી રહે હું અશ્રુ ત્હેનાં લૂછતી’.

પત્નિ નવીના પાશમાં નિજ તાત પણુ પરવશ થયા,
પુત્રી સુખી છે કે દુઃખી? વાત્સલ્ય સૌ વિસરી ગયા;
માતા નવી જે કષ્ટ દે કન્યા સહન તે સૌ કરે,
અવધી નથી દુઃખની હવે બાળા બિચારી ક્યાં ઠરે ?

વર્ગો નિર્મળાના લક્ષ કેરી વાત પણ ચર્ચાય છે,
મહેં સાંભળ્યું છે કે બહીવા વઠેલ સાથે થાય છે;
રે ! દુર્ગુણી ને છે જુગારી લક્ષ ના કોઈ કરે,
છે એ નવીનો કે સગો તે કાજ ખટપટ આદરે.

છે લક્ષ થોડા દિવસમાં એવું બધે બોલાય છે,
પણ નિર્મળા માને નહિં તે રોજ ટંટો થાય છે;
મુજને કહેતી એ હતી માશી નહિ એને વરં,
માળાપ કરશે જુદમ તો બસ ઝેર પીને હું મરં,

એ રીત કન્યાના પરે ઘેરાય છે દુઃખ વાદળું,
સુણતાં બળે અંતર અરે ! પણ ના ઇલાજે શું કરં ?”
કરુણાજનક કથની સુણી ગુરૂપત્નિના મુખથી અરે !
અશ્રુ ન માયે આંખમાં શું કષ્ટ આ કન્યા પરે ?

બાળાપણે માતા મરી રે ! બાપ પણ વૈરી થયા ?
મોહાન્ધ શું એવા બન્યા ? કે હૃદયથી ત્યાગી દયા !
કિરતાર જગદાધાર કરુણાવંત છે કેશવ તમે,
નિર્દોષ આ દંડાય તે ગોવીંદ કાં તમને ગમે ?

*

*

*

*

*

નિજ કાર્ય પરવારી પ્રભાકર અસ્ત થાવા પરવરે,
પક્ષી પશુ સૌ પ્રેમથી સ્થાનક લાણી પાછાં ફરે;
સુંદર સરિતા તીર નિર્મળ નીર સૌ નારી ભરે,
ઠંડી પવનની દહેર આવે નિરખતાં નયનો ઠરે.

નહાવા નદીમાં કેં પડે સંધ્યા પૂર્ણ કેં જન કરે,
કપડાં ધુવે છે કેંક ને કેં તો હવા ખાવા કરે;
સરિતા કિનારે શીવનું મંદીર સુંદર છે જહાં,
સંધ્યા સમય અવલોકતો ઉભો હતો હતો તહાં.

શિરપર ધરી ગાગર સુશોભિત હંસચાલે ચાલતી,
તાડણ્ય વયમાં પેસતી દેખી સુકન્યા આવતી;
બે વર્ષમાં આ શું તકાવત ! જોઈને વિસ્મય થયો,
કન્યા મટી તડણી થઈ રે ! રંગ બદલાઈ ગયો.

નિરખી મને આવી વહી “શશિકાન્ત ક્યારે આવ્યા ?
ના સ્મરણમાં આવી કદી હું નહિ હૃદયમાં લાવ્યા ?
જે દિવસથી જૂદા પડ્યા તે દિવસની છું હું દુઃખી !
રે ! યાદ કરતી’ રોજ હું ને ઇચ્છતી’ તમને સુખી.”

એવું વહીને સ્તબ્ધ થઈ આંસુ ભરાયાં આંખમાં,
“નિર્દોષ બાળા શાન્ત થા રે ! રે ! નિસાસા નાંખ-માં;
તુજ કદની કથની સુણી માશીતણા મુખથી અરે !
અંતર બળે મહાર્ અતી, છે જીવન આજો તુજ પરે.

હું ઊતર્યો છું ગામમાં વિદ્યાગુરૂજીના ઘરે,
મેળાપ મહારો ત્યાં થશે તું આવજો કુરસદ મળે;”
એવું સુણી બાળા ગઈ જળ કાજ સરિતા પટ લાણી,
હું પણ પછી પુરમાં ગયો અંતર વિષે ચીંતા ઘણી.

* * * * *

વળતે દિવસ આવી સુકન્યા નિર્મળા ગુરુવાસમાં,
ગુરુ હતા શાળા વિષે ગુરુપત્નિ ના અવકાશમાં;
બસ એકલાં બન્ને અમે વાતો કરી સુખદુઃખ તણી,
બાળા કહે “ હું શરણ છું છે આશ અંતરમાં ઘણી.

મા બાપના ધાર્યા પ્રમાણે લગ્ન કરવાની નથી,
માનીશ મીઠું મ્હોતને રે ! લેશ ડરવાની નથી. ”
તુજ પ્રેમમય વાણી સુણી બાળા હૃદય ઉભરાય છે,
મુજ શરણમાં લેવા ખુશીછું દિલ તને બસ ચ્હાય છે.

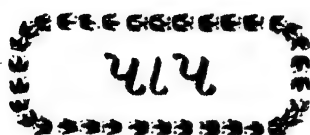
ત્હારા પિતાજી પાસ આવી ને વિનંતી હું કરું,
અંતર વસે હરિ એમને ઇલાજ છેલ્લો આદરું,
બાળા સુણી શરમાઈ મુખડું લાલ કુન્દન સમ થયું,
આનંદની પળ એ હતી મન કદ સૌ વિસરી ગયું.

* * * * *

રે ! એ પળો ! રે ! એ પળો ! પાછી ફરી ના આવશે !
ના દગ્ધ થાતા હૃદયને નિર્મળ જળે નહવરાવશે !
હે ! નિર્મળા ! ઓ નિર્મળા ! તું ટેક ત્હારો તોડજે !
કંગાલ થૈને કરગરું રે ! રે ! સમાધી છોડજે !

* * * * *

બીજે દિવસ ઉદાર પાલણુહારને મળવા ગયો,
પાયે પડ્યો હું તેમને કરજેડીને ઊભો રહ્યો;
“શું ખબર છે ? શશિકાન્ત ત્હારી ! તું હવે સુખિયો થયો”,
ના પત્ર એકે ત્હેં લખ્યો ઉપકાર સૌ વિસરી ગયો ?

તુજ કાજ જે ઠપકો દીધો માહું તને લાગ્યું હશે,
ઘરખંડાર કાઢ્યો એમ જાણી જીવન ત્હાડું સુધરશે;”
મ્હેં નમ્રતા ધારી કહ્યું ઉપકાર ભૂલું ના કદી,
પાળક પિતા મમ આપ છો શરમાવશે ના કેં વદી.

સેવક સદા તૈયાર છે તમ હુકમ શીર ચ્હડાવવા,
આ જીંદગી છે આપની માલીક છો વણસાડવા;
મ્હારી હકીકત શેઠને મ્હેં સર્વ વિસ્તારી કહી,
પણ નિર્મળાની માગણી રસના થકીરે ! થાય નહિં.

તો પણ ધરી હિમ્મત કહ્યું ઓ ! શેઠજી કરૂણા કરો !
હું નિર્મળાનો હસ્ત માગું અર્જ આ ધ્યાને ધરો !
રે ! શબ્દ છેલ્લો સાંભળીને શેઠજી ગુસ્સે થયા !
“ઓ ! મુર્ખ ! તું આ શું બકે ? આવે મને તારી દયા !

ના શર્મ કેં મન આવતી આશા નકામી કાં કરે ?
 શું ન્યાતમાં વર છે નહિ ? કંગાલને કન્યા વરે ! ”
 ઓ ! શેઠજી ! આ શું વદો ? કંગાલ પણ છું સદ્ગુણી,
 કટુ વચન ના કેં બોલશો અંતર ગળે એવું સુણી.

હું નિર્મળાને મ્હાઉછું છે નિર્મળાની પણ ખુશી,
 આશીષ લ્યો અંતર તણી રે ! ના બતાવો નાખુશી;
 “ શું બોલતાં ખડેકી ગયો ? બાળા ભભાવી ત્હોં ખરે !
 પાડ્યો ત્હને મેં પ્રેમથી બદલો મળ્યો તેનો અરે !

રે ! સર્પ કેસા બાળને પય પાઈને જે પાળશે,
 મ્હોટો થતાં માલીકને દે ડંસ બદલો વાળશે;
 પાળક પિતા ત્હારો બન્યો હું નિર્મળા ભગિની સમી,
 કપટી કુદ્રષ્ટી કાં કરે ? બુદ્ધિ બધી ત્હારી ભમી.

જા ! શ્યામ મુખ ત્હારું લઈ ના આવતો અત્રે ફરી,
 ઉપકાર હોયે હોય તો પરદેશ જા ! કંઠણા કરી;
 મળતો હવે ના નિર્મળાને વચન મ્હારું માનજે,
 માગી લઉં છું એટલું આભારને રજા જાણજે.

વાણી સુણી પોષક તણી રે ! રે ! પરાધિન હું થયો,
 અંતર તપ્યું તેથી અરેરે ! ! પ્રેમ પણ વિસરી ગયો;
 રે ઘાત કીધો પ્રેમનો આજે ઘણો પસ્તાઉ છું,
 બળિદાન આપી રક્તનું હરદમ હવે સૂકાઉં છું.

એ પાપની માણી કદાપી આ લવે મળશે નહિ,
પ્રાયશ્ચિત તેનું છે નહિ રે ! તાપ તે ટળશે નહિ;
મેં હસ્ત જોડીને કહ્યું આ શેઠજી હું જાઉં છું,
રે ! નિર્મળાથી હું જુદો આ જીંદગીમાં થાઉં છું.

પણ છે લલામણ એજ કે, કન્યા કુવે ના નાંખશે,
રે ! મા વિનાની નિર્મળા પર રે'મ માયા રાખશે;
એવું કહી પાછો ફર્યો ના ત્યાં ઘડી ઊભો રહ્યો;
બાળા તજી હરિ આશ્રયે હું ગામ ત્યાગીને ગયો.

*

*

*

*

હું હાલ અમદાવાદમાં છું આઠ દિન આવે થયા,
પણ નોકરી પર મન નથી દિન શોકમાં જાયે વહ્યા;
લોજન નથી કેં લાવતું ફરવા જવાનું ના ગમે,
નિદ્રા ન આવે નયનમાં રે નિર્મળામાં મન લમે.

“ શું હાલ બાળાના હશે ” ? ઉભો હતો ઉંચાટમાં,
ત્યાં પોષ્ટમને પત્ર લાવી એક આવ્યો હાથમાં;
પ્રિય નિર્મળાનો પત્ર આવ્યો દેખતાં ખુશ હું થયો,
ફેડયું કવર ઝટ વાંચવા પણ શોક પણ વિસરી ગયો.

વાંચી વિચિત્ર લખાણ એ લંબાણ હું વિસ્મય થયો !
સમજી હકીકત હા ! પછી દુઃખ અખિધમાં ડૂબી ગયો !
અશ્રુ ન માયે આંખમાં રે ! પોક મૂકીને રડયો !
“ રે ! નિર્મળા ! આ ! નિર્મળા ! ” બેલાન થૈને હું પડયો ”

પત્ર.

“ શશિકાન્ત ! મારા લગ્નની કંકોતરી આ બાંચળે ! ”

“ કંદુ નથી મમ રક્તના છાંટા પડ્યા અવલોકળે ! ”

“ એ લગ્નની ચોરી નથી પણ છે ચોંટા તૈયારરે ! ”

“ મમ લગ્ન કરશે કાષ્ઠથી પામીશ દુઃખનો પારરે ! ”

“ વાળં નહિ ત્યાં વાગશે રે ! ગીત કો ગાશે નહિ ! ”

“ રોશે કકળશે સ્નેહિયો આનંદ વર્તાશે નહિ ! ”

“ મીઠળ સ્થળે શ્રીફળ અને બનશે બહીવાનું ખારમું ! ”

“ જ્યુરી મળી મત આપશે મૃત્યુ થયું છે કારમું ! ”

“ સ્નેહી સગાં તેડાવવા કંકોતરી તાતે લખી ! ”

“ આનંદથી સૌ આવશે પણ દેખતાં થાશે દુઃખી ! ”

“ એ લગ્નમાં ના આવશે અંતર દુઃખાશે આપનું ! ”

“ મેળાપ ના મ્હારો થશે દર્શન થશે ત્યાં રાખનું ! ”

“ જે બહાણમાં બેઠી હતી તે બહાણ બંટોળે ચડડયું ! ”

“ નાવિક તરી નાસી ગયો ના ફરજનું “નાળુ” નડયું ! ”

“ રે ! જે કિનારે તે ઉભો હિમ્મત વિના તે શું કરે ! ”

“ દરિયે ડુબૂ છું હાય હું આશા ભરી છું હા ! અરે ! ”

शशिदान्त.

प्रिय निर्मलपति तव व्याख्या देख्यो अक्षुब्ध भयो !
 होठों स्पर्श कर जान्यो तव भाव भवु निश्चरी भयो !

શોકાતુર નિર્મળા.

Shirandhar

હે! ઝરની વ્યાહી પીતાં અટકાયનારુ કો'નરિ!
જનુની જતાં આ જગતમાં જરા! હાય! મ્હારુ કો'નરિ!

લક્ષ્મી ચાર્ડ, બાયળગા, મુંબઈ.

“આ ઝેરનું પ્યાલું પિતાં અટકાવનારૂં કો' નહિં !”

“જનુની જતાં આ જગતમાં રે ! હાય ! મહારૂં કો' નહિં !”

“બસ ઝેરથી આરામ છે એ વીણુ પ્યારૂં કો નહિં !”

“છે સ્વાર્થમય સંસાર જીવડા જાણુ તહારૂં કો નહિં !”

“દેખી દુઃખી નિજ બાળને મમ માત રોતી સ્વર્ગમાં !”

“બળબળ ઉન્ડાં અશ્રુ થકી મમ પાપ ધોતી સ્વર્ગમાં !”

“મળવા મડને જલ્દી જનેતા વાટ જોતી સ્વર્ગમાં !”

“ઝટ ઝેર પી જઈને મળું મમ માત ગોતી સ્વર્ગમાં !”

“બાપા બન્યા દુશ્મન અરે ! રાખ્યો ભરૂંસો તમપરે !”

“ત્યાગી તમે ચાલી ગયા આપ્યું વચન તે શું ફરે ?”

“પણ ભૂલ હું મહોટી કરૂં કર્મે લખેલું ના મટે !”

“ભાવી પ્રબળ છે” સત્ય કો'ને દોષ દેવો ના ઘટે !”

“દિલગીર ના દિલમાં થશે આશીષ દે બાળા દુઃખી !”

“સદ્ગુણી કો' કન્યા વરી સંસારમાં થાજે સુખી !”

“જો પ્રેમ મુજ પર હોય તો ‘શશિકાન્ત’ તે વિસરી જાશે !”

“નિર્ભાગી કન્યા નિર્મળાને કો' દિવસ સંભારજે !”

લી. નિર્ભાગી,

“ નિર્મળા. ”

* * * *
 બે રાત્રિને બે દિવસ રે ! બેભાનમાં ચાલી ગયા,
 ચક્ષુ ઉઘાડી જોઉં તો ગુરુદેવનાં દર્શન થયાં;
 ગુરુપત્નિ પણ પાસે હતાં હું તો પથારીમાં હતો,
 રે ! નિર્મળા ! રે ! નિર્મળા ! એ શબ્દ હરદમ ઝંખતો.
 કેા' સ્નેહોએ ઝટ તારથી ગુરુદેવ તેડાવ્યા હતા,
 મમ માતસમ ગુરુપત્નિને નિજ સંગ તે લાવ્યા હતા;
 મસ્તિક દવા તે ચોળતાં' ગુરુપત્નિ છે ગુણિયલ ખરે !
 હે ! માત ક્યાં છે નિર્મળા ? એ પ્રશ્ન મેં પૂછ્યો અરે !

ગુરુપત્નિ ના બોલ્યાં કશું આંસુ લરાયાં આંખમાં,
 “તબિયત બગડશે શાન્ત થા !” ગુરુજી કહે કૈં ભાખમાં;
 ચેતી ગયો હું નિર્મળાનો પ્રાણ પરલોકે ગયો !
 રે ! નિર્મળા ! એવું વહી બેભાન પાછો હું થયો.

* * * *
 કૈં કૈં દવાઓ વાપરી ડૉક્ટર અને વૈદ્યો તણી,
 દિનરાત ગુરુ ગુરુપત્નિએ લીધી મહેનત હા ! ઘણી;
 મમ હર્દ તો વાધ્યું હતું રે ! કેસ કબજે ના રહ્યો,
 કૈં કૈં ઇલાજો ચોજતાં છઠ્ઠે દિને જાગ્રત થયો.

ડૉક્ટર બિના મુજ પાસ ખીજું કોઈએ પણ ના હતું,
 ગુરુપત્નિને જોવા થકી મમ હર્દ તો વધતું જતું;
 તેથી અરે મુજ પાસ ખીજું કોઈએ પણ ના રહે,
 મમ હૃદય ઘટના રોકવા ડૉક્ટર નબિન વાતો કહે.

એ રીત દિન પંદર ગયા સાળે શરિરે હું થયો,
 ગુરૂની રજા પૂરી થતાં ગુરૂસંગ નિજ ગામે ગયો;
 પણ ગામમાં આવી કથા મેં નિર્મળાની સાંભળી,
 હા ! લગ્નના ખેલે દિવસે રે ! ઝેર-પી-કન્યા મરી.'

છટકેલ સાથે લગ્ન લીધું તાત પણ નિર્દય થયા,
 ના અર્જ બાળાની સુણી રે ! પ્રાણ કન્યાના ગયા;
 ચારિ બદલ ખડકી ચિતા પ્રારબ્ધ પણ બેઠું ફરી !
 આશાભરી લોળી સુકન્યા હાય ! ભસ્મિભૂત કરી !

જન કે' મહેને દેખી બતાવી આંગળી હાંસી કરે !
 "પ્રેમી તણું આ પૂછડું !" એવું વદી આડાં ફરે !
 કન્યા તણા કમલાવ્યની કંડુણાજનક કથની સુણી,
 ધિઃક્ષાર આળ્યો મુજપરે રે ! રે ! સુકન્યા મહેં હણી !

* * * * *

(સાંધણુ છે)

નવિન ગઝલોના વધારા સુધારા સાથે

સચિત્ર છઠ્ઠી આવૃત્તિ તૈયાર છે !!

સુંદર ત્રણ રંગમાં ચિત્રયુક્ત આદ્યપરવું પુકું

સચિત્ર-સંગીત-મંગળમય. કી. ૦-૫-૦

સોજતરીયા-અધર્સ-બુકસેલર્સ.

ડૉ. ગણેશવાડી-મુંબઈ-નં. ૨.

સુધારા વધારા સાથે બીજી આવૃત્તિ થોડા
વખતમાં છપાઇને બહાર પડશે,

પાપી પિતા અને સદ્ગુણી સીતા.

લેખક, “મણિકાન્ત” હળધરવાસવાળા.

કન્યા વિક્રયની કુરતાનો અસરકારક ચિતાર !
“કરે તેવું પામે” “સોખતે અસર” દાઝના દુર્ગુણનું
ભયંકર અને હાનીકારક પરીણામ વીગેરે વિષયોનો
સમાવેશ આ પુસ્તકમાં ઘણીજ સુંદર અને સરળ ભાષામાં
કરવામાં આવ્યો છે માટે તાકીદે નામ નોંધાવો.
અગાઉથી ગ્રાહક થનાર પાસેથી રૂ. ૦-૧૨-૦ પાછળથી
રૂ. ૧-૦-૦.

અગાઉથી ગ્રાહક થનાર ગૃહસ્થે પોતાનું નામ
કામ નીચેને શીરનામે નોંધાવવું.

પ્રકાશક,

સોજીતરીયા બ્રધર્સ-બુકસેલર્સ.

કે. ગણેશવાડી-મુંબઈ નં. ૨.

પ્રાયશ્ચિત !

રે ! રે ! હૃદય બસ જા બળી ! અંગારમાં તું રાખ થા !
પ્રાયશ્ચિત એ પુરું નથી જા ? જા ! હવે હર્મ્ય થા !
બાળા કસાવી લોળી તહેં આ દુષ્ટ દિલડા દૂર જા !
એ બુદ્ધ કંઈ આછો નથી રે ! ઝેર ખા બસ ઝેર ખા !

દીધો દિલાસો ને પછી વિશ્વાસઘાતી કાં થયો ?
કન્યા અરણ્યે એકલી ત્યાગી હું તો નાસી ગયો !
કન્યા કપાણી વન વિષે ખૂની ખરે તેનો થયો !
રે ! રે ! ભુસાયે ના કદાપી ડાઘ એ દિલમાં રહ્યો !

શોધું સકળ સંસારમાં પણ નિર્મળા મળશે નહિ !
રે ! નિર્મળા જો ના મળે ચીંતા કદી ચળશે નહિં !
રે'વું ફીકરમાં રોજ રે ! શું કષ્ટ એ ટળશે નહિં !
શશિકાન્ત આ સંસારમાં શાન્તિ તને મળશે નહિ. !

ડંખે હૃદય દરરોજ મહારે ડંખ એ રહેવો નથી !
આ મોહમય સંસારનો લ્હાવો હવે લેવો નથી !
સુખ સ્વપ્નમાં દીકું ન કો' દુઃખવંત મમ જેવો નથી !
કિસ્મત બન્યું કંગાલ કો'ને દોષ કે' દેવો નથી !

ફાટે હૃદય મહારું અરે ! લૈને ફકીરી હું ફરું !
 પણ જીંદગી છે ઝેર જેવી તો જીવીને શું કરું ?
 છે પાપમય કાયા બધી તો મર્ણુથી શાને ડરું ?
 ના પાપ જાયે મહોતથી રે ! રે ! મરીને શું કરું ?

કર્મે બનેલો અંધ છું ના રાહ કો બતલાવશે !
 અથડાઉ છો ફૂટાઉ પણ રે ! રે ! દયા ના લાવશે !
 નિર્દય ખુની ખાડે પડે ના ના નહિં અટકાવશે !
 પોકાર કરશે કાઢવા ના પાસ તેની આવશે !

* * * * *

રે ! બાર વર્ષ થયાં છતાં પણ ઘા હજી રૂઝતો નથી !
 પ્રાયશ્ચિતનો કીડો હૃદય ત્યાગી જરા ખસતો નથી !
 કોરે કલેજી તે કોડો આનંદ મન વસતો નથી !
 રે ! રે દિવાનો છું જરા પણ કો' દિવસ હસતો નથી !

પાપી જીગર ઝખ્મી થયું પણ ખૂન કાં ટપકે નહિ !
 રોતો સદા પણ અશ્રુ કેરું ખુંદ કાં ટપકે નહિ ?
 ખેંચાય નાડી ને નસો કાં એક પણ છટકે નહિ ?
 આ દેહનું ઘડોઆળ ટકટક ચાલતું અટકે નહિ !

સ્નેહી મથે પરણાવવા પણ લગ્ન તો કરવું નથી !
 દુનિયા દિવાનો છો કહે એ દોષથી ડરવું નથી !
 સંસાર પર પૂજો મૂક્યો બસ પંથ એ પળવું નથી !
 રે ! મોહમાયાના સમુદ્ર વિષે હવે મળવું નથી !

આ જીંદગીને ત્યાગવા બે વાર મહેં ખટપટ કરી !
 આયૂષ્ય દોરી ના કપાણી રે ! ગયો હું ના મરી !
 રે ! મહોત નાસે દ્વર મુજને દેખતાં જાયે ડરી !
 કંગાળ છું ! પાપિષ્ઠ છું ! છુટકો કરોને શ્રી હરિ !

મજનૂ બન્યો છું હાય ! હું લયલી વિના ઘેલો ફરું !
 લયલી વિના હું શું કરું ? લયલી વિયોગે હા ! મરું !
 લયલી ભરૂંસે છે ફસી મજનૂ હૃદય ડરતો નથી !
 લયલી કબરમાં જે સુતી મજનૂ હજી મરતો નથી !

ફરહાદ તોડે ખડાડ ત્યાં “શીરી મરણ પામી” સુણી !
 માથૂકને મળવા ગયો ! છે રીત એ પ્રેમી તણી !
 પણ હું અભાગી ! નીચ પાપી ! બેકદર થઈને ફરું !
 રે ! નિર્મળા સ્વર્ગે જતાં આ દેહ કાં ધારણ કરું ?

આવે સુકન્યા સ્વપ્નમાં “શશિકાન્ત છે શાણા તમે !”
 “શરણે રહેલાંને તજી સંસારમાં રે’વું ગમે ?”
 “હું તો, સુખી છું સ્વર્ગમાં પણ રીત તમ સારી નહિ !”
 “વિશ્વાસઘાતી કાં થયા ? દિલમાં દયા ધારી નહિ !”

પળમાં હસે ! પળમાં રડે ! પળમાં ઘણી ગુસ્સે થતી !
 પળમાં છુપાવી મૂખ કન્યા નિર્મળા નાસી જતી !
 હું કરગરી પાચે પડું પણ નિર્મળા માને નહિં !
 મમ હૃદય કેરા કષ્ટને દેવાંગના જાણે નહિં !

નિષ્કુર આ સંસાર આપે ભાળ ના બહાલી તણી,
જંગલ વિષે જઈ વૃક્ષને વળગી બિનવતો કરગરી;
વાતો બિહંગોથી કડું પણ કષ્ટ કો' કાપે નહિ,
દેખી મહેને હસતાં બધાં ઉત્તર અરે ! આપે નહિ !

કો'વાર કાળી રાત્રીએ સમશાનમાં હું તો જતો !
ભડભડ ચિતાઓ જ્યાં બળે તે પાસ જૈ રોતો હતો !
લૈ રાખ તે સમશાનની આખા શરિરે ચોળતો' !
હે નિર્મળા ! તું ક્યાં ગઈ ? પોકાર પાડી બોલતો' !

*

*

*

*

પણ આંખ ઢાંકી ને ઉઘાડું એ વિષે શું થઈ ગયું !
આનંદની મૂર્તિ સનમ સરકારનું દર્શન થયું !
જેવા ફરી એ જ્યોતને ઘેલો બનીને આથડું !
આનંદ ના નજરે પડે હું એકલો છાનો રડું !

તિરછી અને કાતિલ નજરથી આ જીગર ઝખમી કર્યું !
એ ઝખમમાંથી ખુન ટપકે ! તે છતાં દિલ ના ડર્યું !
ઝખમો સહન કરવા ફરી ! બસ ખૂન ટપકાવા ફરી !
એ મોજ મેળવવા ફરી ! તલસૂં સનમ જેવા ફરી !

ફરહાદ ! મજનૂ ! હે ! કલાપી ! સ્વર્ગમાંથી આવજો !
તમ માર્ગમાં ભૂલો પડ્યો છું રાસ્ત રાહ બતાવજો !
બસ પ્રેમની મૂર્તિ તહમે છો ઇશક મંત્ર પઢાવજો !
આ અર્ધદગ્ધ હૃદય જલાવી સાફ બાક બનાવજો !

મણિભાઈ ! આવો છો પ્રવાસી આપ પંથ અલેદના ?
 સાકી બની ખ્યાતી શરાબેથી ભરી પાને લલા !
 બાકી નહીં કેં રાખશે સાકી ! સખી દિલ આપનું !
 પીપો કરી ખાલી અખંડાનંદનો આશક બનું !

*

*

*

*

*

દુનિયાં દીવાની છે બધી બસ ઇશક ! ઇશક ! પુકારતી !
 પણ ના પિછાને સનમને નાહક ગઝલ લલકારતી !
 રે ! રોગ વણુ દર્દી ઠરે ! વાગ્યા વિના ઝખ્ખી બને !
 સો અશ્મ મીંચીને ફરે ! લાગે અન્નયબ એ મહને !

ઓ ! ઇશકના અક્ષર પરે આશક બનેલા આવળે !
 શું ઇશક ? ને છે શું સનમ ? તે રંકને સહમળવળે !
 સાકી શરાબો જામની સાથે પિછાન કરાવળે !
 નહિ તો ગઝલ બેતો તણાં દફતર ઉપાડી લાવળે !

હી ! હી ! બિરાદર બસ કરો એ રાહ કેં સહેલો નથી !
 રે ! છે કઠણ ! પ્રેમી સનમનો આહ કેં સહેલો નથી !
 એ રાહ પર જતાં જુઓ ! કુરબાન શિર કેંએ કર્યા !
 દુનિયાં તણા અપવાદ યા ભય દંડથી તે ના ડર્યા !

પાડે બરાડા સોયથી ખંજર ખમી તે શું શકે ?
 પાદર જતાં ડરનાર જે જંગલ ભમી તે શું શકે ?
 દિલમાં હળાહળ ઝેર છે આપી અમી તે શું શકે ?
 રે ! શુદ્ધ પ્રેમ નથી ! સનમ સંગે રમી તે શું શકે ?

અધિકાર ઉત્તમ ઇશ્કનો ! વ્યભિચાર તેને ના ગણો !
વાંચી શરાબોની સ્તુતિ ખાપુ ! શરાબી ના બનો !
નારી અનીતિવાનને પ્રેમી સનમ ના બાણુશો !
મસ્તાન ને ઘેલા બની તેમાં મઝા ના માણુશો !

* * * * *

પ્રિય પાઠકો ! મમ પ્રેમની કણ્ણાજનક કથની લખી;
રે ! છે અધુરી તે હજુ ! આગળ લખાઈ ના શકી !
પુસ્તક ભરાયે કૈંક પણ ઉદ્ગાર મહારા ના ખુટે !
હરિ હાથ લે ! ઝટ મહોત દે ! આ દેહથી આત્મા છુટે !

* * *

* * *

* *

છેવટ

એ રીતે એ શશિકાન્ત ભૂલી ભાન દીવાનો થયો,
વર્ષો વીત્યાં પણ નિર્મળાની યાદ ના વિસરી ગયો;
ના દેહનું કૈં ભાન છે સૂકાઈ કાષ્ટ સમો થયો,
રે ! રક્ત સૌ ઉડી ગયું બસ અસ્થિનો માળો રહ્યો

દિન એક આવ્યું પૂર સરિતા ભેસમાં વહેતી હતી,
વાદળ છવાયું ગગનમાં વરસાદની વૃષ્ટિ થતી;
ચમકે બિજળીઓ નલ વિષે ગગડાટ વાદળ ગાજતાં;
આવે સપાટા પવનના સૌ ઘર વિષે પેસી જતાં.

તે સમય સાધીને દીવાનો તીર સરિતાને ગયો !
 ભેખડ હતી ઉંચાણમાં તે સ્થાન જઈ ઉભો રહ્યો !
 “બહાલી વિલંબ કરું નહિં આવું હવે મળવા ત્હને !”
 “પ્રેમાળ બાળા રનેહથી સ્વીકારજે ! શશિકાન્તને !”

વિદ્યુતના ચમકારથી ચળકાટ જળમાં થઈ રહ્યો !
 “હૈ ! નિર્મળા !” એવું વહી શશિકાન્ત જળવાસી થયો;
 પત્તો મળ્યો ના તેહનો જળની સમાધી છે કરી,
 શશિકાન્ત આ સંસારમાં શોધ્યો મળ્યો ના કેં કરી.

તે જાણતાં સૌ લોક શોકાતુર અંતરમાં થયું,
 રે ! દિવ્ય પ્રેમી બેડલું સંસારને છોડી ગયું;
 હૈ ! દેવ ! તું સૌ દમ્પતીમાં પ્રેમ એવો સ્થાપજે,
 એ યુગલ આત્માને સદા શાન્તિ પ્રભુ તું આપજે.

* * * *

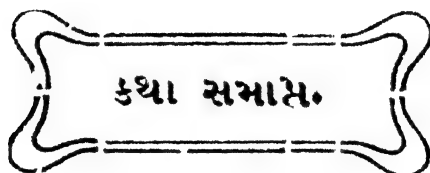
બે, આર પ્રેમીએ મળીને નિર્મળા શશિકાન્તની !
 સમશાનમાં સરિતા તીરે પથ્થર સમાધી છે ચણી !
 તે પર લખ્યું “પ્રેમી યુગલ શશિકાન્ત ! કન્યા નિર્મળા !
 આનંદમાં અત્રે વસે સંસારની છોડી પળા !”

* * * *

જે દિવસ પુત્રી નિર્મળાનો પ્રાણ પરલોકે ગયો.
 તે દિવસથી ભોળો પિતા દુઃખથી પથારી વશ થયો;
 “ઓ પ્યારી પુત્રી ક્યાં ગઈ ? હું મોહમાં અંધો રહ્યો,
 રે ! દિવ્ય મહારો દીવડો ! મુજ પાપથી ગુલ થૈ ગયો.”

ના પાસ કો'ને આવવા દે પત્નિને ગાળો દીયે,
 “તુજ વીણ ખ્યારી પુત્રોતું રે ! રક્ત પાપી કો પીયે ?
 જા દૂર થા ! જા દૂર થા એ દુષ્ટ રંડા મુજ થકી,
 તુજ ફેંદમાં હા ! હું ફસાયો વાત થૈ કર્મે લખી.”

એ તીવ્ર પશ્ચાત્તાપથી પ્રેમી પિતા પાગલ થયો,
 ત્રણ માસ સેવી મંદગી સંસારને છોડી ગયો;
 લોકો તણા અપવાદથી પત્નિ પિયરમાં જ રહી,
 એ રીત એક કુટુંબની કરુણાજનક કથની કહી.

તૈયાર છે ! રસમય ઉત્તમ ગ્રંથ.

શ્રી ભોજ સુબોધ રત્નમાળા !

ભાગ ૧ લો. કી. ૨-૦-૦

સોજતરીયા અધર્સ બુકસેલર્સ.

ટ. ગણેશવાડી. મુંબઈ નં. ૨.

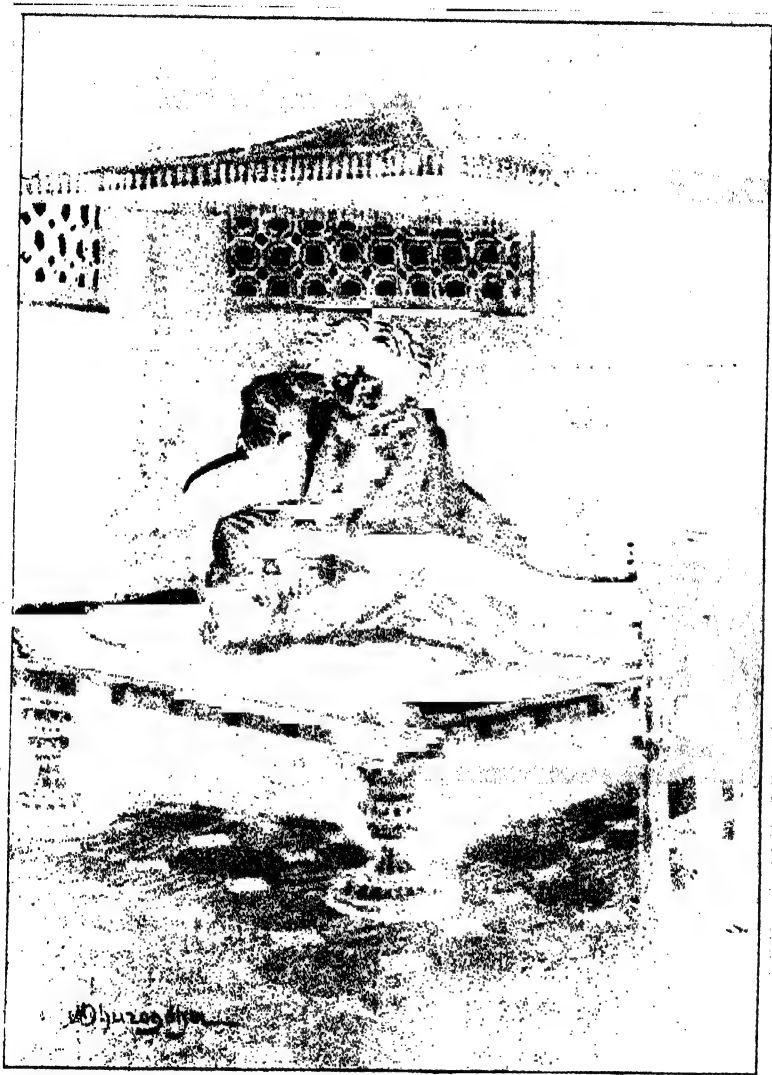
દુઃખી પિતા! (નિર્ભાગી-નિર્મેળા).

“જા! દૂર થા! જા! દૂર થા! ઓ દુષ્ટ રંડા! સુજથકી!
તુજ કંદમાં હા! હું કસાયો વાત થઈ કર્મે લખી!”

“મણિકાન્ત.”

પ્રતિદત્યા !

“કર્યો ઉપકાર તે બહલે, ભર્યો અપકાર તું ભૂલા!
વયોવૃદ્ધ વિપ્ર ગરદન પર, ઘસી તલવાર તું ભૂલા!”
“મણિકાન્ત.”

પ્રહ્લહત્યા

યાને

આપઘાત કે ખુન ? !

(એક કરુણાજનક કથા)

સોરઠા.

પ્રહ્લહત્યાનું પાપ, છાપ પડી તહારા શિરે;
ન્યાયી જગનો બાપ, માફ કરે ના મૂરખા !

* * * *

પડી પટોળે ભાત, ફાટે પણ શીટે નહિં;
પાપ તણી છે માત, પ્રહ્લહત્યા નહિ છૂટશે ?

* * * *

આશા ! આશા ! હાય ! કામ કરાવ્યું તહે કુકું;
“લોભે લક્ષણ બય,” હાય ! વિધાતા શું કરે ?

“મણિકાન્ત.”

ભુંડાની ભુંડાઈ !

—ગઝલ—

કર્યો ઉપકાર તે બદલે ભર્યો અપકાર તહે ભુંડા !
વયોવૃદ્ધ વિપ્ર ગરદન પર, ઘસી તલવાર તહે ભુંડા !

+ + + +
તપેલો શાન્ત થાવાને, વિસામો વૃક્ષનો લીધો !
કુહાડાથી પછી કાપ્યું, દગો કાં વૃક્ષને દીધો ?

+ + + +
અરે ! પય પાઈને પાળ્યો, વળી મહોટો તહને કીધો !
ફણીધર હા ! બનીને તહે, અરેરે !! ડંસ કાં દીધો ?

+ + + +
મુસાફર હા તને માની, સુબાડયો ગૃહ વિષે જ્યારે !
કરી થંડાળ ! તહે ચોરી ! પડ્યાં સૌ નિંદમાં ત્યારે !

+ + + +
અરે ! જગદીશ જાણે છે, અયે ! અલિમ જુલમ તહારે !
કદી નહિ માફ કરશે તે, અદલ ઇન્સાફ કરનારે !

“મણિકાન્ત”

॥ શ્રીહરિ ॥

બ્રહ્મહત્યા !

યાને

આપઘાત કે ખૂન ? !

નોટ:—સદરહુ કથામાં ટુંકી લાઇનો છે તે ચોપા-
ઇમાં લેવી તથા વચ્ચે મ્હોટી લાઇનો છે તે ગરબી
(સાંભળજો સજ્જન નરનારી હિતશિખામણ સારી-
છ) ના રાહમાં લેવી.

ઇષ્ટ	દેવને	પાથે	પડી,
વાત	સુણાવું	સૌને	વડી;
કેંક	વર્ષની	છે આ	કથા,
દાદા	મહારા	કહેતા	હતા.
નિશાળમાંથી	આવું	ઘેર,	
દાદા	વાત	સુણાવે	પેર;
સુણી	વાત	આંસુડાં	ઢળે,
કુમળું	અંતર	મ્હાડું	બળે.

* * * *

શ્રી સરખાપુર ન્હાનું ગામ,
 ભીલ લોકનું ભારે કામ;
 અન્ય વરણ ત્યાં થોડી ઘણી,
 વધુ વસ્તી ઠાકરડા તણી.
 વેત્રવતીને સુંદર તીર,
 ગામ સદા દીસે ગંભીર;
 ગામ શેઠ છે મોતીલાલ,
 બહેપારે પામ્યો ધનમાલ.
 બીજા વણીક વસે દસબાર,
 ગામ શેઠ સૌનો સરદાર;
 શેઠ તણી ઉમ્મર છે ત્રીસ,
 શેઠાણી વર્ષે ત્રેવીસ.
 સાત વર્ષનો પુત્રજ એક,
 માત પિતાને બહાલો છેક;
 કૃષ્ણલાલ છે તહેનું નામ,
 નામ પ્રમાણે અંગ તમામ.
 મુનિમ શેઠના અંબારામ,
 છે વિશ્વાસુ ચોખ્ખું કામ;
 વયે વૃદ્ધ છે વર્ષે સાઠ,
 વિપ્રતણી ઉત્તમ છે નાત.

ઘણા વર્ષથી વહિવટ કરે,
શેઠ તણું અંતર તો ઠરે.

+ + + +

બાર વર્ષના શેઠજ હતા,
પાટી લઈ ભણવાને જતા;
પિતા શેઠના ગયા સ્વધામ,
મુનિમને સોંપ્યુંજ તમામ.
સંભાળો સઘળો ઠહેપાર,
મમ બાળકની લ્યો સંભાળ;
તમપર મારો છે વિશ્વાસ,
હવે નથી જીવવાની આશ.

મુવા શેઠ મૂકી જાંબળ,
થયાં વર્ષ તેનેજ અઢાર;
પૈસા સારા પેદા કર્યા,
શેઠ તણા ભંડારો ભર્યા.

ગણી પુત્રસમ પાડ્યો બાળ,
ભણાવવા લીધી સંભાળ;
ઠહેપારે પાવરધો કર્યો,
સોળે વર્ષે કન્યા વર્યો.
થયો તરૂણ ત્યાં મોતીલાલ,

ત્રેવીસ વર્ષે પ્રગટયો બાળ;
 મુનિમને મુરખી ગણે,
 મુનિમની હા, એ હા, લણે.
 પુછ્યા વિણ પાણી નવ પીયે,
 ખપતી વસ્તુ પૂછી લીયે;
 એમ અઢારે પૂરાં થયાં,
 શેઠ મુવે વર્ષો વહી ગયાં.
 વર્ષ ત્રીસનો મોતીલાલ,
 સાત વર્ષનો ત્હેનો બાળ;
 હવે મુનિમની કહું છું કથા,
 દેવ સમા ડોસા તે હતા.
 ભોળાને ભગવત્ પર ધ્યાન,
 સંતોનું કરતા સન્માન;
 ગામ તેમનું ગંગાવાસ,
 છે સરખાપુર કેરી પાસ.
 ગંગાતીરે સુંદર ગામ,
 યાત્રા કેરું મહોટું ધામ;
 વસે કુટુંબ ત્યાં મુનિમ તાણું,
 સુખિયું ને સંતોષી ઘણું.
 ત્રણ પુત્રો ને પુત્રી એક,
 પરણાવ્યાં સૌ કરી વિવેક;

પુત્ર તણે ઘર પુત્રો થયા,
 સૌ નિજ ધંધે વળગી ગયા.
 મૂકી ભર વાડી વસ્તાર;
 ગયાં ડોસી હરિને દરબાર.
 સદ્ગુણવાસી મુનિમ તણી,
 ગામ વિષે કીર્તિ છે ઘણી;
 એક વખત પુત્રો ને પિતા,
 નિજ ઘરમાંહી બેઠા હતા.

(ગરબી-સાંભળજો સજ્જન નરનારી-એ રાહ.)

પુત્ર કહે છે તાત અમારા, વાત અમારી માનોજ;
 મહોટા રળતા પુત્ર થયા તો, જગદીશ્વરને જાણો-
 સાચું માનોજ.

શેઠ હવે તો મહોટા થયા છે, સઘળો વહીવટ સોંપોજ;
 મુક્ત થઈને નિજ ઘર આવો, સૌ જાનજો કાપો-સાચું.
 તાત કહે છે પુત્ર તમારી, વાત હૃદયમાં ધારીજ;
 રજા માગતાં શેઠ હુલાયે, એ ચિંતા છે ભારી-સાચું.
 તોપણ ‘મોતીને’ સમજાવી, મુક્ત થઈને આવુંજ;
 સૌ જાનજો ત્યાગ કરીને, હરગુણ હરનિશ ગાવું-સાચું.

ગયા માસ બીજા ત્યાં ચાર,

“મોતી” શેઠ થયાજ બિમાર;

ક્ષય વ્યાધી મોતીને થયો,
 દિન પરદિન તે ગળતો ગયો.
 ઔષધ કીધાં અપરંપાર,
 પણ ના સાડું થયું લગાર;
 રોગ વધ્યો ને શક્તિ ગઈ,
 મુનિમની હિમ્મત ના રહી.
 છતાં દિલાસો દે છે ઘણો,
 રાખે ભડસો ભગવત તણો;
 તુજને સાડું થશે વિચાર,
 હિમ્મત ત્યાગીશ ના તલભાર.

શેઠ કહે છે કાકા મારા, મૃત્યુ માથે આંબુંજી;
 તાબે થાવું પડશે તેને, જે ભગવતને ભાંબુંજી-
 મૃત્યુ આંબુંજી.

આ જગમાં જન્મીને જાવું, તેમાં શાને રાવુંજી;
 પણ અઘવચમાં નહાવે ડુબેતો કયમ આંસુડાં લેહોવું-મૃત્યુ
 જેવો મુજને તાતે સોંપ્યો, તેવો તમને સોંપુજી;
 મમ બાળકની રક્ષા કરજો, હસ્ત હું તેનો આપું-મૃત્યુ
 જેવું માડું જતન કર્યુંતું, તેવું તેનું કરજોજી;
 જગતપિતા એ જગદીશ્વરજી, તમ અંતરમાં ઠરજો-મૃત્યુ
 એમ કહેતાં મોતીલાલે, દેહ તજી ત્યાં દીધોજી;
 મુનિમને આંસુ ના માથે, કોપ પ્રભુ ર્યો કીધો?—મૃત્યુ

ઘરડાને મૃત્યુ ના આવે, કેમ યુવાનો જાયે ?

અવળી ગંગા કેમ ચલાવો ? આ-દુઃખ ના રહેવાયે-મૃત્યુ

ડાસે સૌને શાન્તજ કર્યા,
 ક્રીયા કરી સૌ ઠામે ઠર્યા;
 ડાસે વહીવટ ચાલુ કર્યો,
 કૃષ્ણલાલને હાથે ધર્યો.
 લાણાવવા મુક્યો નિશાળ,
 પુત્ર તુલ્ય લેતા સંભાળ;
 શેઠાણીને આપે આશ,
 થાશે નહિં કેં તમે નિરાશ.
 પુત્ર કાલ તુજ મહોટો થશે,
 કષ્ટ તમારાં સર્વે જશે;
 વર્ષ વિત્યાં બીજાં ત્યાં આઠ,
 ડાસે ઠીક કર્યો છે ઠાઠ.
 આગળથી બહોળો બહેપાર,
 કરી કમાયા પૈસા ચાર;
 શેઠ તણી મિલકત તો વધી,
 મુનિમની મહેનત છે બધી.
 કૃષ્ણલાલનાં લગ્નજ કર્યાં,
 ડાસાએ દિલ સૌનાં હર્યા;

વૃદ્ધ થઈ ડોસાની કાય,
 આંખે અડું ના દેખાય.
 નામું લખવા માટે એક,
 મહેતો રાખ્યો કરી વિવેક;
 શેઠ તણા સગપણમાં હતો,
 દરિદ્રતાથી દુઃખિયો થતો.
 ચાર હતાં તેને સંતાન,
 પણ પૈસા વણ દુઃખની ખાણ;
 ડોસાને દીલ આવી દયા,
 દઈ નોકરી શાન્તજ થયા.
 પાવરધો ઠહેપારે કર્યો,
 અંદેશો ના અંતર ધર્યો;
 નામ તેહનું કાળીદાસ,
 નામ પ્રમાણે અવગુણ ખાસ.
 લોભીને લુચ્ચો છે ધણો,
 ડર ના રાખે ઈશ્વર તણો;
 અદેખાઈનું પુરું જોર,
 અંતર તેનું હતું કઠોર.
 પાપ પુણ્ય ના ગણે લગાર,
 ચોરી એ ચોખ્ખો ઠહેપાર;

વળી કુછંદી પૂરો હતો,
નવ કરવાનું કરવા જતો.

શરિર પણ લાગે ભયકાર,
હબસી સમ તેનો આકાર;
આંખો દેખી બાળક. ખડીયે,
ભુલે ચુકે કો નામ ન લીયે.

પણ ઉજળો તેનો વસ્તાર,
તેની આવે દયા લગાર;
બાર માસ નોકરીએ થયા,
દુઃખના દા'ડા સર્વે ગયા.

દુકાનમાંથી ચોરી કરે,
દાણા વસ્તુ હરદમ હરે;
મુનિમથી ડરતો હદબાર,
પણ અંતર ઈર્ષા અંગાર.

લાંચ લઈ ગ્રાહકથી મળે,
હિસાબમાં ગોટાળો કરે;
મુનિમજી વિશ્વાસે રહ્યા,
એમ દિવસ કેં ચાલ્યા ગયા.

પાપ ઘડો જ્યાં પુણું ભરાયે, તુર્ત પછી છલકાયેજી;
કેંક ઇલાજે કામ લગાડે, પણ ના તે ઢંકાયે—સાચું માનોજી.

ચોરી કરશે ચોર સદા પણ, એક દિવસ પકડાશેજી;
 માન લંગને થાયે દુઃખિયો, ન્યાયવિષે સપડાશે-સાચું મા.
 તે જાણે ના જોતું કોઈ, પણ જોતો જગરાયજી;
 અવધી થતાં અલ્પ સમયમાં, પાપ પ્રગટ સૌ થાયે-સાચું.

મુનિમને તો થઈ છે જાણ,
 કે, મહેતાએ કાઢ્યો ઘાણ;
 ઓ મુરખા ! શું કીધું કામ ?
 નિમકહરામી થયો તમામ.
 તારા વિશ્વાસે હું રહ્યો,
 ઘાતી તું આવો કાં થયો ?
 દિન જાણીને રાખ્યો પાસ,
 તેનો બદલો આપ્યો ખાસ.
 રજા તુંજને આપુ સહી,
 હવે કદિ ના આવીશ અહીં;
 નિમકહરામી શેઠજ તણો,
 ધમકાવ્યો હોસાએ ઘણો.
 કરગરતો ત્યાં કાળીદાસ,
 માફ કરો આ સમયે ખાસ;
 બચ્યાં મારાં થાશે દુઃખી,
 શુભ આશિષથી થાશે સુખી.

હવે કંઈ ના એવું કામ,
 ના કરશે મુજને બદનામ;
 ડોસાને મન આવી દયા,
 શિખ દધને શાન્તજ થયા.
 કૃષ્ણલાલને ડોસે કહું,
 હવે બાળપણ તારું ગયું;
 મુજને આંખે હવે ક્યાસ,
 માટે વહીવટ સર્વ તપાસ.
 પુત્રો કહે છે “આવો ઘેર,
 રામ રટોને રૂડી પેર;”
 તેથી તારું તું સંભાળ,
 મહારો પાસે આવ્યો કાળ.

કૃષ્ણલાલ બોલ્યો દિન થઈને, કાકા કરૂણા રાખો;
 આ ઘરબાર ગણો કાં જુદાં? શું મુખથી આ ભાખો?—
 કરૂણા રાખો.

રામ રટો આ ઘરમાં રહીને, પુત્ર મને નિજ ધારો;
 પુણ્ય દાન પ્રિતેથી કરજો, સર્વેને સંભાળો—કરૂણા.

એમ દિવસ કેં થયા પસાર,
 કૃષ્ણલાલને પ્રગટ્યો બાળ;
 આવ્યા દીવાળીના દીન,
 ડોસા આવ્યા નિજ વતન.

દીવાળી કરવા શુભ પેર,
 પુત્રો પણ આવ્યા નિજ ઘેર;
 હશી ખુશીથી દિવસો ગયા,
 તહેવારો ત્યાં પુરા થયા.
 પુત્ર કરી આજીજી કહે,
 હવે જશો ના શેઠજ ગૃહે;
 નિજ ઘરની ના કેં દરકાર,
 તજો હવે ત્યાંની જંનળ.
 નહિં જવા દઈશું ત્યાં અમે,
 સૌ ખટપટને ત્યાગો તમે;
 ડોસા બોલ્યા દિકરા સુણો,
 હવે નથી રહેવાનો ઘણો.
 કૃષ્ણલાલને સોંપી સહી,
 જુજ વખતમાં આવું અહીં;
 દઈ દિલાસો ડોસો ગયા,
 પુત્રો પણ પરદેશે વહ્યા.

ચત્ન કરોને કોડ કદાપિ, ટેવ પડી ન તબાયેજ;
 તેમ સ્વભાવ નહિં બદલાયે, મર્ણુ થતાં દુર થાયે-સાચું.
 ધુવો ડોયલા બહુ સાખુથી, પણ યોગા નવ થાશેજ;
 ડોંગ વિષે સુગંધી લેજો, વાસ નહિં બદલાશે:-સાચું.

બુદ્ધિ બગડી મહેતા તણી,
અદેખાઈ અંતરમાં ઘણી;
વિચારતો પોતાને મન,
હોસો વચમાં નહે વિધન.

જીવાન સાસુ મરશે નહિ,
વહુનો દહાડો વળશે નહિ;
હોસાનું જો કાસળ જાય,
મન ગમતો પૈસો લુંટાય.

હોસો દેશ જવાનો નથી,
પ્રપંચ કે નભવાનો નથી;
જ્યાં ત્યાં હોસો પામે માન,
માફ ના થાયે સન્માન.

રકમ એક ઉચાપત કરી,
જો હોસાની દ્રષ્ટે પડી;
તો, તો, થાશે ખૂરા હાલ,
ફજેત કરશે તે તત્કાળ.

રસ્તા વચ્ચે આવે આડ,
કેમ કાપવી ઘટે ન વાડ ?
હુનિયા છે દોરંગી બધી,
સાર અસાર સમજતી નથી.

મહારે શું ખીજથી કામ ?

કરવું મહારે કામ તમામ;

ઝાસો ખેડાંચાડુ યમદાર,

પડે પછી પાસા પોખાર.

કૃષ્ણલાલ છે ભોળો છેક,

નવ સમજે તે બે કે, એક;

મનમાંહી મનસુબો કરી,

મહેતાએ મન આશા ભરી.

ઝાસા આવ્યા સૌ મન ભાવ્યા, રોજ ગયા અગીયારજી;

કાર્તિકને સુદ અગીયારસનો, દીન હતો નિરધાર-સાયું.

પેઢી ને રહેવાનું મંદિર, બન્ને એક મકાનેજી;

આગળ પેઢી પાછળ ઘર છે, દ્વાર બે રાખ્યાં તેને-સાયું.

શેઠ શેઠાણી સાત દિવસથી, ગામ ગયાં છે ખીજેજી;

ઝાસા વણુ ઘરમાં ના કોઈ, વાત હૃદયમાં લીજે-સાયું.

અગીયારસની શાન્ત રહવાર,

મુનિમજી ઉઠ્યા તત્કાળ;

તુર્ત ગયા સરિતાને તીર,

નહાયા ઝાસા નિર્મળ નીર.

આજે ઝાસાને ઉપવાસ,

અગિયારસ તે કરતા ખાસ;

સ્નાન ધ્યાન પ્રિતેથી કર્યું,
ધરણીધરનું ધ્યાનજ ધર્યું.

સ્નાન કરીને ગયા મુકામ,
દુકાનનું ઉકેલ્યું કામ;
મહેતાજી પણ હાજર હતા,
અંગે આજ અતી ધૂજતા.

સાંઝ પડીને દીવા થયા,
મહેતાજી નિજ મંદીર ગયા;
ઝાસે થોડું કર્યું ફરાળ,
જપવા બેઠા શ્રી ગોપાળ.

જપ તપ કરતાં વાગ્યા આઠ,
ઠીક જમાવ્યો ઝાસે ઠાઠ;
દુકાનને મહોટો છે ચોક,
રાત પડે ત્યાં આવે લોક.

મિત્ર મંડળી ત્યાંજ ભરાય,
ઝાસાનું હેયું હરખાય;
ઝાસો કહેતા સુંદર વાત,
શિખામણની તે સાક્ષાત.

ઝાસે વાત ચલાવી છેક,
બાર ઉપર ત્યાં વાગ્યો એક;

સૌ સૌને ઘેર ચાલ્યા ગયા,

ડોસો દ્વાર દઈ સુઈ રહ્યા.

લોક કહે છે યમના દૂતો, જનને લેવા આવેલ;

પણ ના કો'ની દ્રષ્ટે પડતા, ના કો'ને ગભરાવે-સાચું.

પણ ડોસાએ નિજ દ્રષ્ટીએ, બે જણ દીઠા પાસે;

એક હતો કો પુષ્ટ ભીલડો, બીજો કાળીદાસ- સાચું.

પુષ્ટ ભીલડે ડુચો દીધો, ડોસાજીના મૂખે;

છાતીપર મહેતાજી બેઠો, ડોસા નિર્ગળ ભૂખે- સાચું.

લિલ્લ કહે છે આ મહેતાજી, કામ કરોજ ખલાસ;

પાસ ગળાપર દીધો મહેતે, સુણતાં ઉપજે ત્રાસ-સાચું.

મહેતે કીધું કામ ખલાસ,

ડોસા પામ્યા સ્વર્ગે વાસ;

ડોસાને ઉપાડ્યા ત્યાંય,

દુકાનની માળી છે જ્યાંય.

ગળે દોરડું ખાંધી એક,

લટકાવ્યા નીચાણે છેક;

ગુઠણ પર બેસાડ્યા ધરા,

દુષ્ટો ભુલ્યા કરતાં કળા.

* * * *

પાછળ દ્વારે પેઠા હતા,

ડોસો જ્યારે કહેતા કથા;

તે અવસરમાં કાળીદાસ,
 ઉઠી સાંકળ ખોલી ખાસ.
 બીજી ઉભો'તો પાછળ દાર,
 હેને લીધો અંદર સાર;
 સંતાડ્યો હેને એકાંત,
 કથા સુણુવા બેઠો શાન્ત.
 સૌ સૌને ઘેર જ્યારે ગયા,
 મહેતાજી સૌ સાથે વહ્યા;
 સમય થયો અડધો કલાક,
 મહેતાજીએ સાધ્યો લાગ.
 પાછળ દ્વારે ધીમે ગયો,
 બીજી ખીજે ત્યાં લેગો થયો;
 બીજી કહે “ક્યાં જાઓ દાસ ?”
 નામું છે લખવાનું ખાસ.
 ચઢી ગયું છે નામું છેક,
 માટે લખવું ધરી વિવેક;
 દહાડે ના મળતી નવરાશ,
 માટે જાવું આજે ખાસ.
 સુણી વાત ઠાકરડો ગયો.
 મહેતાજી મંદીરમાં વહ્યો;

ત્યાર પછી શું કીધું કામ ?
 તે જાણો છો આપ તમામ.
 કરી કામને નીકળ્યા ખડાર,
 જુજ વખતમાં થયું રહવાર;
 પ્રભાતમાં, ડોસો દે દાન,
 દાણા કેરું રોજ નિદાન.
 ભીખારી સૌ લેગા થયા,
 ચોક ઉપર સૌ બેસી ગયા;
 મુનિમજી ઉઠ્યા નહિં હજી,
 કેમ નહિં બિછાનું તજ્યું ?
 દાણા 'મોકલવા'તા ખડાર,
 ખર લઈને આવ્યો કુંભાર;
 કાકા ઠહીને પાડી ખૂમ,
 કમાડ ખખડાવીને ધૂમ.
 ગરબડ કરતાં વાગ્યા આઠ,
 ઠીક જમાવ્યો લોકે ઠાઠ;
 કોટવાલ ત્યાં આવ્યો સાર,
 તેડાવ્યો તત્પર સુતાર.
 કમાડ તોડી અંદર ગયા,
 શય્યા સૂની વિરમય થયા;

તપાસ સૌ ઠેકાણે કરી,
ખુણે ખાંચરે જોયું ફરી.
મહેતાજી પણ લેતા ભાગ,
સાંકળ દીધી સાંધી લાગ;
ગભરામણની ચાલે ઘડી,
કોટવાલની દ્રષ્ટે પડી.

સંશય આવ્યો તહેને એમ,
મહેતે સાંકળ દીધી કેમ ?
માળ પરે સૌ જોવા ગયા,
શબ દેખીને વિસ્મય થયા.

શું દુઃખ દેખી ડાસો ડર્યો ?
આપઘાત ભોળાએ કર્યો;
મહેતાજી ઉભા છે જ્યાંય,
કોટવાલની દ્રષ્ટિ ત્યાંય.

થરથર ધ્રુજે કાળીદાસ,
કોટવાલ સમજ્યો છે ખાસ;
ત્રાસ પામતા સૌ કો ત્યાંય,
આંખ વિષે આંસુ ના માય.

ડાસા દેવ તણા અવતાર,
શા દુઃખે છોડ્યો સંસાર ?

જે દેખે તે અચરજ થતો,
 પાસ દોરનો ઢીલો હતો.
 ડોસાની ગરદન ચોપાસ,
 ડાઘ ઉઝરડો મળે ન ખાસ;
 પડે સમજ ના કો'ને કશી,
 કોટવાલના હૈયે વશી.
 કોટવાલ રજપૂતજ હતો,
 મુનિમ કેરો મિત્રજ થતો;
 મહેતો બોલાવ્યો એકાંત,
 કોટવાલ તો થયો કૃતાંત.
 ઓ ! કાળા ! પાપી ચંડાળ !
 આણ્યો તહે બ્રાહ્મણનો કાળ;
 શ્યા સુખ માટે કીધું પાપ,
 ઉત્તર સાચો મુજને આપ.
 ઇર્ષા તું કરતો'તો ઘણી,
 દેવ સમા ડોસાજી તણી;
 સાંકળ દારે દીધી સહી,
 તું બાણે કો દેખે નહિં.
 વળી જગા નીચી છે બધી,
 આપઘાત ના થાયે કદી;

મુજ પાસે પૂરાવો એક,
નથી છુટવાનો તું છેક.

જો મળુકા મુજ પાસે ઘણા,
તુજ તુળસીની કંઠી તણા;
મુનિમની શય્યાની પાસ,
પડ્યા હતા મેં લીધા ખાસ.

ક્યાં કંઠી તુજ જૂની અરે !
નવી પહેરી આબ્યો ખરે !

સત્રે જૂન કરતાં નિરધાર,
તુટેલી તુળસીની માળ.

મુખ ત્હારું છે મલાનજ થયું,
તેજ બધું તુજ જાતું રહ્યું;

આબ્યો પાસે ત્હારો ડાળ,
આશ્રયની ત્હોં તોડી ડાળ.

મહેતો ત્યાં ગભરાયો ઘણો,
ભય પેઠો પકડાવા તણો;

કોટવાલને પાચે પડ્યો,
પોકેપોક મુકીને રડ્યો.

ત્હમે બચાવો મુજને આજ,
કૃપા કરીને રાખો લાજ;

કોટવાળની પાસે જઈ,
વાત સુણાવી છાની કંઈ.
થયો શાન્ત ત્યાં તે રજપૂત,
મંત્ર સુણી એવો અદ્ભૂત !

લક્ષ્મી દેખી મહોટા જન પણુ, લાલચમાં લપટાયેજી;
ના ડર રાખે દેવતણો એ, જાળ વિષે ઝપટાયે-સાચું માનોજી.
દોષિત તે નિર્દોષ ગણાયે, નિર્દોષી દંડાયેજી;
જુઠો તે સાચો થઈ ખેસે, સાચો જન સપડાયે-સાચું.
પણુ સદ્ગુણી ને ન્યાયી જન કર્મ કરે નહિં એવુંજી;
નથી અમર કો આ અવનીમાં, પાપ શિરે શીદ લેવું?—સાચું.

છાની વાત કરી એકાંત,
કોટવાલને કીધો શાન્ત;
રજપૂત શબની પાસે ફર્યો,
આપઘાત ડોસાએ કર્યો.
પંચક્યાસ પ્રપંચે કર્યો,
દેવ થકી-ના દીલથી ડર્યો;
વિપ્રજનોને આજ્ઞા લાણી,
અસિદ્ધાહજ દેવા તણી.
વિપ્રોએ આટોખ્યું કામ,
ઘણું કકળતું આખું ગામ;

જ્યાં ત્યાં એવી વાતો થાય,
મહેતે કીધી બ્રહ્મહત્યાય.

પાપ કદી ના છાનું રહે,
વાત વાયરે તુર્તજ વહે;
સઘળે શોક છવાઈ રહ્યો,
અરે ! દેવ અવતારજ ગયો.

મુનિમ પર સૌનો છે ખ્યાર,
મહેતાને દેતા પ્રીટકાર !

મહેતે કીધું કામ તમામ,
પત્ર લખ્યો ડોસાને ગામ.

પુત્ર બધા પરદેશે હતા,
વાત સુણીને વિસ્મય થતા;

શું દુઃખ આબ્યું ડોસા શિર,
આપઘાતથી તબ્યું શરિર.

દુઃખી હૃદય નિજ ગામે ગયા,
સર્વ સહોદર ભેગા થયા;

સૌ જન બોલે જ્યાં ત્યાં ઘણું,
થયું ખૂન તમ ડોસા તાણું.

કીયા ખર્ચ પરવારી કરી,
ગયા પુત્ર સરખાપુર ભણી;

કૃષ્ણલાલ ત્યાં આવ્યો હતો,
 રડી રડીને નખજો થતો.
 શું કીધું ત્હેં ઓ લગવાન !
 દુખ્યાં મ્હારાં ખારે બ્હાણુ;
 ઓ કાકા ! તમને કહું કથી,
 મ્હારો દોષ જરાયે નથી.
 મુનિમ પુત્ર ત્યાં બોલ્યા વાત,
 ત્હારો વાંક નથી સાક્ષાત;
 જે લગવતને લાવ્યું સહી,
 ત્હારે દીલગીર થાવું નહીં.
 મુનિમના પુત્રોએ ખાસ,
 ચાલુ કીધી ગુપ્ત તપાસ;
 મહેતો પાછળ દ્વારે ગયો,
 ભીંસ બીજો જે ભેગો થયો.
 તે આવ્યો મળવાને ખાસ,
 મુનિમના પુત્રોની પાસ;
 કહીં વિસ્તારી સર્વે કથા,
 સાક્ષી મ્હારી સાચી સદા.
 મળ્યો પુરાવો માગી દાદ,
 પુત્રોએ માંડી ફરિયાદ.

જુના જમાનામાં—

એક વખણાએલ કવી કહી ગયેલ છે કે,
શક હો અગર તો કરકર દેખ

તેમ ઓટોમોહીનીની ખુશખો ચાર દીવસ ટકે છે
કે કેમ તે ખાખત જો તમોને કાંઈ શક હોય તો આ-
જેજ એક નાની ખાટલી

ઓટોમોહીની

ખરીદો અને તમારો શક દુર કરો. જો તમો એમ
સાબીત કરી આપશો કે ઓટોમોહીનીની ખુશખો ચાર
દીવસ ટકતી નથી તો અમો તમોને

ઇનામ રૂ. ૧૦૦ રોકડા આપીશું.

ઓટોમોહીની બજારમાં દરેક ઠેકાણે વેચાય છે.

સોલ એજન્ટ—મોહીની એજન્સી.

જુમામસીદ—મુખર્ષ.

નિરાશ થવાની જરૂર નથી

પરંતુ જો અન્ય વીશીઓમાં, ભોજન ગૃહોમાં, કે ભપકાદાર લોભે-
માં, અને ખુદ પોતાને ઘેર પણ જો અહીંના જેવી સ્વાદિષ્ટ યાને ટેસ્ટફૂલ
રસોાઈ જમવાની આશા રાખશે તો અવશ્ય નિરાશ થવું પડશે.

પધારો અને ખાત્રી કરો.

૬૦ મેમ્બરોની યોજના મુંબઈ નં. ૨.

તપાસ ચાલી માસજ ચાર,
પણ ના નીકળ્યો કેં એ સાર;
કોટવાલ ને મહેતે મળી,
સાક્ષી ફેડયા દ્રવ્યે કરી.

કોટવાલ ના દિલથી ડર્યો,
કૃષ્ણલાલને કબજે કર્યો;
સમજાવ્યો ધમકાવ્યો ઘણું,
ઘર લેખાશે રે ! તુજ તાણું.

માટે અમને આપ મદદ,
ખુનનો કેસ કરાવું રદ;
સર્વ પાપમાં લેગા થયા,
મહેતાજી તો છુટી ગયા.

મુનિમ પુત્રો થયા નિરાશ,
ગામ ગયા નિજ છોડી આશ.

*

*

*

પાપીનું ઢંકાયું પાપ,
પણ ના છોડે જગનો બાપ;
પ્રપંચથી જો છુટી જાય;
પણ કુદરતની શીક્ષા થાય.

વર્ષ ચાર તો વીતી ગયાં,
 પણ મહેતાને ભારે થયાં;
 ગઠ ચાકરી નિર્ધન થયો,
 પુત્ર એક યમદારે ગયો.
 પુત્રી એક પતિ વિણ થઈ,
 મહેતાની આંખો પણ ગઈ.

અંધ થઈને પેટજ ભરવા, પર ઘરમાં અથડાતોજ;
 પામે છે અપમાન અતિશે, સહન કરી સૂકાતો-સાચું.
 સૌ બોલે વાળ્યું તે લણશે, તેમાં કોઈ શું કરશેજ?
 બ્રહ્મહત્યાનું પાપ ન નહાનું, બહુ દુઃખ પામી મરશે-સાચું.

બહુ દુઃખ પામ્યો કાળીદાસ,
 તે સુણતાં ઉપજે છે ત્રાસ;
 આઠ વર્ષ બીજાં પણ ગયાં,
 મહેતાનાં દુઃખ પૂરાં થયાં.
 વર્ષ થયાં જ્યાં ખૂનને બાર,
 કાળીદાસ ગયો યમદાર;
 શીક્ષા અહીંની પૂરી થઈ,
 ત્યાંની શીક્ષા બાકી રહી.
 કૃષ્ણલાલ પણ દુખિયો થયો,
 ધંધો સર્વે તૂટી ગયો;

રહી નહીં પહેલાંની શાખ,
હતા મુનિમ પેઢીનું નાક.

x x x x

હે ! દિનબંધુ ! દેવદયાળુ, કર્ણા કેશવ કરજો;
મુનિમના ભોળા આત્માને, હરદમ શાંતી મળજો-કર્ણા૦
આ જગમાં જન જેવું વાવે, તેવું ફળ તે પામે;
બાવળ વાવી આંખો ધરજે, એ આશા નવ જામે-કર્ણા૦
હે ! સદ્ગુણી વાંચક ખ્યારા ! છે તુજનેજ સલામ;
ભુલચુકની હું માગું માફી, જય જય આત્મારામ-કર્ણા૦

સમાપ્ત.

હળધરવાસમાં પાવિત્રવેત્રવતી તીરે
મહર્ષિ પરાશર સ્થાપિત મહાદેવ
પારાશુરના શુભ સ્થાનનું સ્મરણ!

—ભુજંગી—

મહર્ષિ પરાશર તાણું કામ-આ છે !
સદા સુખકારી અહા ! નામ-આ છે !
બુઝો દેવ ડે'રૂ મહા ધામ-આ છે !
નહિં માનુષી દેવનું કામ-આ છે ! ૧

મહા પુણ્યશાળી વહે પાસ-ગંગા !
અહાહા !! કરે પાપનો નાશ-ગંગા !
વહે પૂર્વમાં પ્રેમથી ખાસ-ગંગા !
કરાવે બુઝો તીર્થનો લાસ-ગંગા ! ૨

કરી સ્નાન તેમાં મહાદેવ આવો !
જળે ચંદનેથી કરો સેવ આવો !
ધરી પુષ્પ ને આરતી તો જોતારો !
વદો દેવ “ત્રાતા તહમે તાત તારો !” ૩

સુગંધી મધુરી હવા મંદ આવે !
મહા રોગ હોયે નિરોગી બનાવે !
અહા ! પક્ષીઓ શબ્દ મીઠા સૂણાવે !
વિભુની ખુબીનો ખજનો બનાવે ! ૪

શ્રી હળપચવાસમાં મહર્ષિ પરાશરના આશ્રમ.

શુભા ! દેવ દેવે ! મહા ધામ-આ છ ! નહિ માનુષી દેવનું કામ-આ છ !

.. મણિકાન્ત..

પ્રાર્થના.

“ભલે દુશ્મન જને દુનિયા તહુમે ના કોપશે જાણુ!
અમીમય આંખ ક્યારીમાં અફીલુના રોપશે જાણુ!”

“મણિકાન્ત.”

સ્તુતિ-કાવ્ય.

—ગઝલ—

ભલે દુસ્મન બને દુનિયાં, તહમે ના કોપશો બાપુ !
અમીમય આંખ ક્યારીમાં, અર્ધીણુ ના રોપશો બાપુ !
તમારી બ્યાં દયા દ્રષ્ટિ, અહાહા!! ત્યાં અમી વૃષ્ટિ;
બને સ્નેહી સકળ સૃષ્ટિ, સદા હૃદયે વસો બાપુ !
કરો બે આંખને રાતી, ગ્રહો સઘળા બને ધાતી;
થશે વૈરી હશે સાથી, નમેરા ના થશો બાપુ !
અમારા દોષ ના બેશો, દયાળુ દુર્ગુણો ધોશો;
અમે તો આપનાં છોઈ ! સુસુદ્ધિ આપશો બાપુ !
નથી શ્રદ્ધા અમોને તે, શિખામણુ આપોએ તમને;
સુણી દીન બાળતી વાણી, મધૂર શું હસો ? બાપુ !

x x x x x

મહા પર્વત તાણું કાબળ કરી સાગર વિષે નાંબે;
કલમ વૃક્ષો સકળ કેરી 'ભૂમિ કાગળ રૂપી રાખે.
સદા બે શારદા લખશે તમારા ગુણુ હે ! ત્રાતા !
તથાપિ પાર ના આવે દયાળુ દેવ છો દાતા.

“મણિકાન્ત”.

સનમની સત્પતિ !

—ગઝલ—

દિવાના હાલ આ દેખી ! સનમ ! દરકાર કર મહારી !
 પલકભર ખ્યારથી પેખી ! કદર સરકાર ! કર મહારી !
 અહા ! એ વરલની રાતે મળી મહબૂબ મયખાને !
 મધૂરી એ પગો ! હરદમ મુખારક ! હો ! જીગર માને !
 ઘુંઘટપટમાં નિહાળ્યું મહેં મનોહર મૂખડું તહારું !
 ઘવાયો ચક્ષમ ખંજરથી પુકારૂ નામ ખસ ! ખ્યારૂ !
 અયે ! પી ! પી ! કહી મુજને પીવાડી ઇશકની ખ્યાલી !
 મઝા જ્યાં ઠીક જામી ત્યાં છખીલી છેતરી ચાલી !
 ગુમાની તું ગઈ ત્યાગી દિવાનાને દગો દીધો !
 સનમ ! અય ! બે રહમ ! તહારો કહે મહેં શું ગુનહો કીધો ?
 બન્યો દર્દી ! જીગર અખમી ! નિરંતર ખૂન ટપકે છે !
 છતાં આ દિલ દિવાનાને સનમ ! જો ! લેશ ખટકે છે ?
 ફરી એ અખમ સહેવાને ખુશી છું ખૂન દેવાને !
 બન્યો આતૂર આ બંદો સનમ તુજ સંગ રહેવાને !
 સકળ દુનિયાં તણી દૌલત કરૂ કુરખાન ! તહારા પર !
 છતાં અય ! બે કદર ! દિલબર ! રહમ તહારી ન મહારા પર !
 તજ દરકાર દુનિયાંની દિવાનામાં ગણાયો છું !
 અમોએ આખરૂ છોડી સનમ ! મૂખો મનાયો છું !
 હજારો લાખ હું જેવા દિવાનાઓ તને ચાહે !
 મગર તું એક છે મહારે હઠીલી આવ અટ રાહે !

“મલિકાન્ત”.

ગણપતિની સ્તુતિ !

—ગીતિ—

ગુણ નાયક ગુણવંતા, ગજદંતા હે ! દયાવંત દેવા;
પ્રથમ નમું હું તમને, કરો સ્થાય શ્રી ગણનંદ ગરવા.

*

*

*

વસંત તિલકા-છંદ.

આરંભતાં પ્રથમ હું પડું તુંજ પાય,
ગૌરી કુમાર ગણુરાય થજો સહાય;
મહારી સ્વકાર કરજો મનની સુ-સેવા,
પ્રીતે નમું તમ પદે ગણુનાથ દેવા.

સરસ્વતિની સ્તુતિ !

સોરઠા-તાલ-કેરબા. (કામણં દીસે છે અલખેલા તારી આંખ)

હું ચરણ શરણ શીખ નામી બંદુ સરસ્વતિરે. (૨)

સર્વ જગતની તું છે જતુની,
આશ પુરો છો સહુના મનની;
વૃદ્ધિ કરો છો—ધનની,
તહારી ગહન ગતિરે. હું.

નામ તમારું મંગલકારી,
કીર્તિ સર્વે બ્યાપી તહારી;
મયૂર ઊપર કરી સ્વારી,
તુજમાં મહા મતિરે. હું.

શીવ બ્રહ્મા તહારા ગુણ ગાતા,
સર્વ જગતની તું છે દાતા;
મહેર કરોને માતા,
આપો શુભ મતિરે. હું.

તુજ ગુણનો મા પાર ન પામું,
તુજ દર્શનથી બહુ દુઃખ વામું;
દયા કરી જો સહામું,
ટાળી આપત્તિરે. હું.

(૨૯૧)

દેવી દયાળી દયા તું કરજે,
કહે 'શંકર' દુઃખ સૌનાં હરજે;
મમ જીન્હાએ વસજે,
આપો સુખ અતિરે. હું.

ઇશ્વર સ્તુતિ !

(સૈયાં પડું મેં તોરે પૈયાં-એ રાહ.)

વા'રે સ્વામી, રટું હું શીશનામી, માયાળુ છે મોરારી-વા'રે.

તમે સદ્યા અહલ્યા કરી દીધી,
વળી સ્હાય સુધન્વાને કીધી;

કીધી છે સ્હાય સ્વામી, દર્શન દોને અલિરામી;
રઘુવરજી, સુંદરજી, દીન અરજી, દિલ ધરજી. વા'રે.

સ્હાય કરો તહમે સ્હાય કરોને,
લવમાંથી તરવા મહને સ્હાય કરોને;

તમે મોહન મુરલીવાળા, ભક્તિ આપો છોગાળા;
'શંકર'ના, સુખકર્તા, દુઃખહર્તા, જગકર્તા, વા'રે.

મોહનની માયાની સ્તુતિ !

(કમી શું ન કરે ? કુર્મ રે ! એને મળતો રાહ.)
 મોહન ત્હારી માયા, છે મધુરીરે....મોહન ત્હારી માયા !
 શીવ બ્રહ્મા તુજ ધ્યાન ધરે છે,
 સરસ્વતિ ત્હારું સ્તવન કરે છે;
 ઋષિ મુનિએ જશ ગાયા.....મોહન ત્હારી માયા ! છે.
 ભવાષ્ઠિ તારક ભૂધર સ્વામી,
 પ્રભુમું તુજને હું શીશ નામી;
 જસોમતીજના જયા.....મોહન ત્હારી માયા ! છે.
 જે દર્દિને દર્શન તું દે,
 દુઃખડાં ત્હેનાં સર્વે છેદે;
 સુખમય ત્હેની કાયા.....મોહન ત્હારી માયા ! છે.
 પાંડવની પ્રતિમા ત્હમે પાળી,
 દ્રુપદ સુતાની કરી રખવાળી;
 ભાલુ વિદુર ઘર પાયા.....મોહન ત્હારી માયા ! છે.
 સુધન્વાને સ્હાયજ કીધી,
 તેલ કઢા શીતળ કરી દીધી;
 બહારે ગજની ધાયા.....મોહન ત્હારી માયા ! છે.
 જે ત્હારી માયા મેળવશે,
 તે જનને ઝટ મુક્તિ મળશે;
 જહનંદન જગ રાયા.....મોહન ત્હારી માયા ! છે.
 દીન “શંકર”ની સૂણુએ વાણી,
 ભક્તિ સદા દો સારંગપાણિ;
 માગું ત્હારી—માયા.....મોહન ત્હારી માયા ! છે.

સૂર્યની રત્નુત્તિ !

શાર્દૂલ વિઠ્ઠલિત છંદ.

જેના તેજ થકી ત્રિલોક અળકે, એવા પ્રતાપી ત્હમે,
ટાળોછાજ તિમીર સૌ જગતનું, સૃષ્ટિ તમોને નમે;
ત્હારો છે જોપકાર સૌ જગપરે, છે તું દયાનો નિધી,
વંદુ શ્રી રવિ દેવ નિત્ય તમને, ટાળો દુઃખો ત્રીવિધી.

સાગરની રત્નુત્તિ !

શિખરિણી છંદ.

ઘણો ગાજે ધૂકે, અતિ બળ કરી તું જોછળતો,
નહિ માઝા મુકે, કળયુગ મહીં દેવ તું છતો;
ઘણાં રત્નો પાકે, જોદર મહીં ત્હારા સરિ-પતિ,
નમું નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમાં સાગર પતિ. ૧
મળી દેવો દૈત્યે, મથન તુજ કીધું શ્રમ કરી,
દીધાં રત્નો ચૌદે, વિષ સહુ ગયું દૈત્યજ બાણી;
લોધાં રત્નો દેવે, સકળ સ્થળ આનંદજ અતિ,
નમું નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમાં સાગર પતિ. ૨
હરિનો વાસો છે, પરમ પદવાળા તુજપરે,
પ્રતાપી એવો તું, સકળ જગને પાવન કરે;

ગુણો તહારા ગાયે, સકળ જગદેવો મુનિ જતી,
 નમું નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમાં સાગર પતિ. ૩
 સરિતાઓએ તો, શરીર તુજને અર્પણ કીધું,
 થયા શર્ણુ તહેને, વિપદ સહુ ટાળી સુખ દોધું;
 કદી કોપે તો તું, સકળ મહિ જાણે નહિ હતી,
 નમું નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમાં સાગર પતિ. ૪
 સદા સંભાળું હું; અચળ મનવાળા દધિ તને,
 દયા માગું તહારી, સરસ મતિ આપો દધિ મહેને;
 કરે ભક્તિ ભાવે, અચળ મનથી “શંકર” અતિ,
 નમું નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમાં સાગર પતિ. ૫

પ્રભુ રત્નુતિ !

—ગઝલ—

અરે ! ઓ ! વિશ્વના રચનાર, ને હરનાર ઓ સ્વામી;
 સકળને સુખના દેનાર, ને લેનાર ઓ સ્વામી !
 ગહન તહારી ગતિ ખ્યારા,
 ગણાયે ના ગુણો તહારા;
 અહો ! આ વિશ્વના આધાર, ને સુખકાર ઓ સ્વામી !
 શશિ ને સૂર્ય આ જગમાં,
 વળી તારા કીધા ખગમાં;
 અમારા સુખને માટે, કીધાં તહે સર્વ ઓ સ્વામી !
 યવન પાણીજ તહે કીધાં,
 નિરખવા નેત્ર આ દીધાં;

(રહ્ય)

દયાના તો અહા ! ભંઠાર, ને ઊદાર ઓ સ્વામી !
 પ્રભુ તુજ ગુણ છે આજ,
 કરે તું રંકને રાજ;
 અમીરોને ફકીરો તું, કરે પળમાંહ્ય ઓ સ્વામી !
 સગાં છે સ્વાર્થનાં સ્વામી,
 ખરો છે તું સગો નામી;
 જગે નિઃસ્વાર્થી ને પરમાર્થી છે તું એક ઓ સ્વામી !
 અરે ! ઓ તાત ઇન્સાફી,
 બખસ મુજ પાપની માફી,
 અમારી દીનની ફરિયાદના લેનાર ઓ સ્વામી !
 દયાળું તું દયા કરજે,
 કુબુદ્દિ માહરી હરજે;
 કહે “ શંકર ” વિમળ આ વાણીના દેનાર ઓ સ્વામી !

સ્તુતિ !

(નાથ કેસે ગજકો બંધ છોડાયો—એ રાહ.)
 ધ્યાન નિરંતર ધરીએ, નાથ તમ ધ્યાન નિરંતર ધરીએ.
 કાયા ખોટી માયા જૂઠી, પાપ કર્મ પરહરીએ;
 એક તમારી અમિની નજરથી, ભવસાગર આ તરીએ. નાથ.
 માફ કરો સૌ પાપ અમારાં, ભાવે ભજન તુજ કરીએ;
 સહાય કરો હે દેવ દયાળુ, ટળવળીએ ભવ દરિયે. નાથ.
 અકળ કળા જગદીશ્વર તહારી, નાથ મૂખે શું ઊંચરીએ;
 સંસાર ત્યાગી થશું વૈરાગી, હેતે સ્મરણ તુજ કરીએ. નાથ.

મહાદેવનો ગરબો !

(પુનમ ચાંદનીનો—રાહ)

આવો ખ્યારી બહેનો, ગરબો ગાઈએ શિવનોરે,
 ઈલાં રહીને ગોળ કુંડાળે સૌ આજ, હળીમળી ગરબો ગાઈએ,
 સહીએરો સહુ આપણે રે.

ભોળાનાથ આપે બહેની સાડ સાસડું રે;
 વળી સ્વામી આપે, ચતુર સુખાણુ. હળીમળી.
 સાખી.

અર્ધાગે ઊમીયા ધર્યા, ગણપતિ જમણે પાસ;
 સર્પ કંઠમાં શોભતા, છે કૈલાસે વાસ.
 સહીઆર બળદ ઉપર કરી સ્વારી શિવે હેતથીરે;
 સજની ગંગાજી બિરાજે જટામાંહ્ય. હળીમળી.

સાખી.

ડાક ડમરૂ છે હાથમાં, નંદી ભૂંગી સાથ;
 ખાખ શરીરે ચોળીને, બેઠા શંભુ નાથ.
 સખીઓ એવા શિવને ભજેથી સુખ સહુને થશેરે;
 કાપે કષ્ટ આપણાં ત્રિલોક કેરા નાથ. હળીમળી

સાખી.

બહેનો ગરબો શિવનો, ગાયે મન ખુશ થાય;
 રટણ કરો તે નાથનું, નક્કી કરશે સ્કાય.
 માટે સ્મરણ કરોને સજની, ઊમિયા ધશનું રે;
 સરવે વદો મુખેથી શિવનો જય ! જયકાર ! હળીમળી.

શિવ સ્તુતિ !

માલિની—છંદ.

જય, જય, જય, જોગી, શિવ કૈલાસ વાસી,
હર, હર, હર, ભોળા ભાંગના છો વિલાસી;
વિભુતિ સરવ અંગે, નાથ આપે લગાવી,
જળ હળ મય જ્યોતિ જોગની છે જગાવી. ૧

કર કમળ વિષે તો, ડાક ત્રિશુળ ધાર્યી,
શિરપર સ્વરગેથી, આવી ગંગા પધાર્યી;
ગણુપતિ ગજદંતા, આપ અંકે બિરાજે,
હિમગિરિ તનયા તો, વામ અંગેજ છાજે. ૨

ત્રિનયન ત્હમને છે, તાપસી ત્રિપુરારી,
વૃષભ પર સવારી, આપની સુખકારી;
સકળ જગત દેવો, ધ્યાન ત્હાડું ધરે છે,
રવિ, શશિ, ઋષિઓ સૌ, સ્તુતિ ત્હારી કરે છે. ૩

સ્મરણુ તમ કરેથી, પાપ સૌ નાશ થાયે,
સકળ ભય તબાયે, આપને જો ભજાયે.
શરણુ તમ તણું છે, પાર્વતી કાન્ત મ્હારે,
તમ વિણુ કર આલી, તાતજી કોણુ તારે? ૪

શંકરના ગુણનું ગાન !

દ્રુત વિલાંબત છંદ.

હરઘડી હરનામ ઊંચારશો,
સકળ પાપ અને ભય ટાળશો;
ગણુપતિ પિતુ પાર્વતીના પતિ,
સુખકર શિવશંકર દે મતિ. ૧

કર વિષે કમરૂં વળી હાક છે,
ત્રિભુવને હરની અતિ હાક છે;
સરપ કંઠ ધરેલ નિહાળીયા,
વિભુત અંગ ભરેલજ ભાળીયા. ૨

શિર પરે નહો ઉત્તમ ગંગ છે,
ગણુપતિ ઊભોયા ગણુ સંગ છે;
બળધના પર નાથ બિરાજતા,
હિમગિરિ તનયા પતિ છાજતા. ૩

તપ કરી શિવનું નર કેં તર્યા,
ભજનથી સુખીયા જન કેં કર્યા;
શરણુ દેવ અને મુનિ રહાય છે,
શિવ ગુણો દિન 'શંકર' ગાય છે. ૪

અંબિકા દેવીની સ્તુતિ !

વસંતતિલકા—છંદ.

અંબા લવાની જગદંબ કરો સહાય,
આરાસુરી મન સદા તમ ભક્તિ રહાય;
હસ્તે ત્રિશુળ ધરીને અસુરો વિદ્યાર્યા,
સંકષ્ટમાંથી નિજ સેવકને ઊંઘાર્યા. ૧

હનુમાનની સ્તુતિ !

ગજલ સોરઠી—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

વાયુ તનય તહમને નમું, હનુમંત છે બળવંતજી;
કીધું પરાક્રમ કારમું, કથતાં ન આવે અંતજી. વાયુ.
સાગર કુદી લાંકાં ગયા, રાક્ષસ અતિ સંહારીઆ;
લાંકા લગાડી લહાય ને રાવણ સુતોને મારીઆ. વાયુ.
લઈ શોધ સીતાજી તણી, રઘુનાથ પાસે આવોઆ;
છે જ્ઞાનકી અતિ શોકમાં, એવી ખબર તો લાવોઆ. વાયુ.
શ્રી રામની કરૂણા થકી, પથ્થર સમુદ્રે તારીઆ;
સન્ય ઊતારી સાગરે, સહરામ લાંક પધારીઆ. વાયુ.
અતિ યુદ્ધ રાવણથી થયું, મુર્છીત થયા લક્ષ્મણ અરે!
ગિરિ દ્રોણ લાવીને તહમે, મુર્છા ઊતારી હા ! ખરે. વાયુ.

રામે દશાનન મારીઓ, સીતા સતીને લાવોઆ;
 પૂરી મદદ આપે કરી, શ્રી રામને મન લાવોઆ. વાયુ.
 અંગે અતિ બળવંત ને, છો બાળ બ્રહ્મચારી ત્હમે;
 શ્રી રામના બહાલા કહી, સૃષ્ટિ સકળ ત્હમને નમે. વાયુ.
 દાબી પનો'તી પાયથી, દુનિયાં ત્હમોને ચ્હાય છે;
 બજરંગ શ્રી હનુમંત્તનું, શુભ ગાન 'શંકર' ગાય છે. વાયુ.

ગુરુ સ્તુતિ!

(શિષ્યોને સ્કુલમાં બોલવાની.)

ભુજંગી છંદ.

“મશિકાન્ત.”

નમું હું નમું હું ગુરુજી ત્હમોને,
 ભણાવી ગણાવી સુધાર્યાં અમોને;
 હતા ઠોઠ ઠાલા, થયા ગુણવંતા,
 અમારી ત્હમોએ હરી સર્વ ચિંતા. ૧

નહિં હું પહેલાં જરા કાંઈ જાણું,
 ત્હમારી કૃપાથી હવે સૌ પ્રમાણું;
 નહિં પાડ ભૂલું ગુરુ જ્ઞાનવંતા,
 અમારી ત્હમોએ હરી સર્વ ચિંતા. ૨

શિખી ઇતિહાસો ઘણી વાત જાણી,
 બધા દેશની રીતભાતો પ્રમાણી;
 હતા આકળા તે થયા ધીરવંતા,
 અમારી ત્હમોએ હરી સર્વ ચિંતા. ૩

આ કવિતા મુંબઈમાં કેટલીક સ્કુલના શિષ્યોની
 રજીસ્ટર પુસ્તકમાં છપાએલી છે તે મ્હારી લખેલી છે.

ભૂગોળો ખગોળો ભણી ભેદ જાણ્યો,
ભણાવી નીતિ દોષનો અંત આણ્યો;
ન ભૂલું કદીએ ગુરૂ હેતવંતા,
અમારી તહમોએ હરી સર્વ ચિંતા. ૪

ગુરૂજી રૂઠું જ્ઞાન આપ્યું અમોને,
શિશુઓ સુ-આશીષ આપે તહમોને;
ઘણા વર્ષ જીવી થજો કીર્તિવંતા,
અમાસી તહમોએ હરી સર્વ ચિંતા. ૫

રણછોડજીની સ્તુતિ !

(બલીહારી રસીયાજી ગીરધારી સુંદર શ્યામ-એ રાહ.)

સુખકારી, દુઃખહારી, મોરાસી, શ્રી ધનશ્યામ;
ઓ અવિનાશી, ડાકોરના વાસી, રહાય કરો રણછોડ.

ખોડાણા કાળે બહાલા, દારિકાં છોડીરે (૨)

ડંકપુરીમાં પધારી, શ્રી ધનશ્યામ, ઓ અવિનાશી. ડાકોર.

ગંગાબાઈનું બહાલા, માન વધાર્યું રે (૨)

વાલે તોળાયા બનમાળી, શ્રી ધનશ્યામ, ઓ અવિનાશી. ડાકોર.

ગોમતી કેરું બહાલા, મહાત્મ્ય વધાર્યું રે (૨)

કીધું સજીવન વારિ, શ્રી ધનશ્યામ, ઓ અવિનાશી. ડાકોર.

સેવક 'શંકર'ના બહાલા, અરજ સ્વીકારો રે (૨)

લક્ષ્મિ આપો ગિરધારી, શ્રી ધનશ્યામ, ઓ અવિનાશી. ડાકોર.

સર્વેની સાથે પ્રભુ સ્તુતિ !

લલિત છંદ.

જય વિભુ પ્રહા વંદીએ અમે,
સકળ વિશ્વના તાત છે તહમે;
તમ દયા થકી આપદા ટળે,
તમ કૃપા થકી ચ્હાય તે મળે. ૧

રવિ શશિ ગ્રહો ખડાડ ને નદી,
પવન ઝાડ ને સૃષ્ટિ આ બધી;
અજબ એ કૃતી વિશ્વ બાપની,
વિસરશે નહિં મહેર આપની. ૨

સ્મરણુ આપનું ના ઘડી કર્યું,
અખૂટ પાપનું ભાથુ છે ભર્યું;
કપટ જૂઠાં જીવંતી ગઈ,
ભજનની નહિં પ્રેરણા થઈ. ૩

ધન જમાવવા ઢોંગ કેં કર્યા,
છળ પ્રપંચમાં ઠામ ના ઠર્યા;
સકળ દોષની માર્ફી આપજો,
જય દયાનિધી કબટ કાપજો. ૪

ગોવિંદના ગણનું ગાન !

અહિર્ભાષિકા મનહર છંદ.

શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ, કર ધર્યાં કિરતારે,
 કમળ વદન જોઈ, હૈયું હરખાય છે;
 રક્ષા પાંડવોની કરી, કૌરવોનો કાળ આણ્યો,
 લાજ રાખી દ્રૌપદીની, ભારતે ભણાય છે;
 લક્ષ્મણને સંગ લેઈ, રામ રૂપે લંકા ગયા,
 મહા ગર્વી રાવણને, માર્યાનું મનાય છે;
 ગજને સહાય કરી, પ્રહલાદનું દુઃખ હરી,
 નખવતી હીર્ણકસ્ય, હણ્યો એ વંચાય છે. ૧
 લાજ રાખી વીહરની, ભાજતો ભૂધર જમ્યા,
 લખી વાત શાસ્ત્રમાં તે, ના કો'થી કે'વાય છે?
 દણીને રાક્ષસો દુઃખ, દેવતાનું હર્યું બહાલે,
 લઈ હરિ નાવ ભવસાગર તરાય છે;
 ઘર્મના ભંડાર એ, બિદાર કિરતાર તણું,
 રટણ કરે છે તેનું, મહા દુઃખ જાય છે;
 વાણી ના પહોંચે મહારી, વખાણુ વિભુનાં કરે,
 સત્યનો ખેલી રંગીલો, રણછોડરાય છે. ૨

પ્રભુ સ્તુતિ !

પુષ્પિતામ્રા છંદ.

જય ! જય ! વિભુજી, દયાળુ દેવા,
ભય હર ભૂધર હું કંઈ સુ-સેવા;
તમ દરશનથી સદા સુખી છું,
શરણ તજે હરિ હું ઘણો દુઃખી છું. ૧
સકળ જગતને બનાવનારા,
ગુણ ગણી કેમ શકાય નાથ તહારા;
અજર અમર છો તહમે કૃપાળું,
કર ધરો “ શંકર ” તારજો દયાળું.

ગીતિ.

જય ! જય ! શ્રી જહનંદન, વંદન તહમને કંઈ વિભુ ખ્યારા;
ભવ બંધનનું ખંડન, કરી બચાવો મુરલીધર મહારા.

પ્રભુને વિનંતિ !

એક કામ અમારું કરજોરે, શામળીઆ;
અંતરમાં આવી ઠરજોરે, શામળીઆ.
શામળીઆ મોહન મળીઆરે (૨) એક કામ.

લજન તહમારૂં ભૂધર લાવે-લોલ મોહ માયા મુકાવે;
 સંકટ સર્વે ભૂલાવેરે-શામળીઆ. એક કામ.
 નામ તમારૂં મંગલકારી, શર્ણુ લેને શ્રી ગીરધારી;
 ‘ શંકર ’ અરજ સ્વીકારીરે-શામળીઆ. એક કામ.

પ્રાતઃકાળમાં મહાનિ પ્રાર્થના !

—ગઝલ—

નમું કિરતાર કર્ણાણું, કુબુદ્ધિ કાપને ખ્યારા;
 અમોને સ્વર્ગ સંચરવા, સુબુદ્ધિ આપને ખ્યારા !
 ભૂખ્યાને અન્ન દેવાને, પ્રીતે પરમાર્થ કરવાને;
 દયાળુ દેવ અમ દિલમાં, દયાને સ્થાપને ખ્યારા
 હળાહળ ઝેરના જેવા, ભૂઠાથી બૂજવો રાખી;
 હૃદયમાં સત્યતાની છાપ સત્વર છાપને ખ્યારા
 તહમારા ગુણ ગાવાને, લજનમાં લીન્ન થાવાને;
 અમારા દેહમાં ભક્તિ રંગે રંગ વ્યાપને ખ્યારા !
 કુહા છે કામ ને ક્રોધ, ખૂંસ છે મોહ ને લોભ;
 કહે “ શંકર ” અમોને દૂર એથી રાખને ખ્યારા !

ડાકોરના રણછોડજી વિષે !

મનહર છંદ.

ભાઈ ! ભાઈ ! ભાળ્યો મહેંતો ડાકોરના ડાકોરને.
જેના દરશન થકી દુઃખ દૂર થાય છે;
પૂનમે પૂનમે સંઘ કાઢી લોક આવે ઘણા,
આસોની પૂનમે મો'ટો મેળો ત્યાં ભરાય છે;
આનંદ ઉત્સવ થાય ગોમતીમાં કૈંક ન્હાય,
સ્થળે સ્થળે ગોવિંદનાં ગીત તો ગવાય છે,
રંગીલો એ રણછોડ સેવકના પૂરે કોડ,
'શંકર' નું ચિત્ત સદા ડાકોરમાં જાય છે.

(તોરી કલખલ હૃય પ્યારી—એ રાહ.)

ગુજરાતે છે ગામ, રૂડું ડાકોર ધામ;
ભાઈ ! ત્યાંતો જોયા વનમાળી સ્યામ.
લોક આવે છે જંગ, કૈંક કાઢીને સંગ,
દે પાપોને કાપી, દયાળુ ધનશ્યામ. ગુજરાતે.
જાઓ ! જાઓ ! બ્રાતા ! બુધરનાં દર્શન કાજ,
સ્નેહિ શામળીઓ છે, સૌનો શીરતાજ;
કેવો સ્વામી સોહાય ? કરે સૌને સહાય, રૂડો રણછોડરાય,
ઝટ જાઓ જાઓ જાઓ (૩) ગુજરાતે.

(પાતળીઆ પરિશ્રમ દ્યો શાને—એ રાહ.)

ડંકપુરિ દીનબંધુ ખિરાળે,
નામ રૂડુ રણછોડ શ્રી રણછોડ છે;
ત્રિકમજી પણ ત્યાંજ ખિરાળે,
બંધવ બેની જોડ છે, શુભ જોડ છે. .

છોગાળા નામની, ધૂન છે કામની, સુખના ધામની,
આ.....આશ ધરો, લક્ષિત કરો.

ડંકપુરી.

(માટે દર્શને ડાકોર જજો, અને હરિ ભજી સુખીઆ થજો)

અલબેલો જગનાથ જોવાના,
અંતરમાં મ્હને કોડ છે, બહુ કોડ છે;
કામને બાળવો, લોભને ટાળવો, ક્રોધ પ્રજાળવો,
આ.....સુખ થશે, દુઃખ જશે.

ડંકપુરી.

એક અરજી !

(નાથ કેસે ગજકો બંધ છુડાયો—એ રાહ.)

નાથ ધરી હાથ અધમને ઉગારો !
મ્હને એક ભરૂસો તારો નાથ ધરી હાથ અધમને ઉગારો.
માયા મોહ વિષે લપટાયો, સુઝયો નહિ પંથ સારો;
પુણ્યનું કામ કર્યું નવ એકે, પાપનો કીધો વધારો. નાથ ધરી.

ધામ ધરા ને ધન મેળવવા, યોજ્યા ઇલાજ હજારો;
 પણ પણ ત્હમને યાદ કર્યા નહિ, નાથ કૃપા કરી તારો. નાથ ધરી.
 મનુષ્યાદેહ ધરીને ખોયો, હરિ ભજવાનો વારો;
 જન્મ ગુમાવ્યો જગ જંતળે, ભૂલ્યો સહુ ઉપકારો. નાથ ધરી.
 જ્ઞાન થયું કોઈ સંત કૃપાથી, લાગે હવે જગ ખારો;
 દોન બંધુ શરણે હું આવ્યો, સેવક અર્જ સ્વીકારો. નાથ ધરી.
 ભવ દરિયામાં ભૂલો ભટકું, પ્રીતમ પાર ઉતારો;
 'શંકર' ના સ્વામી છે મુજને, ભવ્ય ભરૂસો તારો. નાથ ધરી.

ભવદરિયેથી ઊગારો !

(દાસ પરે દયા લાવોરે—એ રાહ.)

બહાણુ વિભુજી ઊગારો રે !
 ભવ દરિયેથી બહાણુ વિભુજી ઊગારો.
 ભવ અરણ્યમાં અથડાતું, ગમે તેમ ગોથાં ખાતું;
 નથી નાથ એકે આરો આરો રે....ભવદરિયેથી.
 મોહરૂપી મોહાં વાગે, લોભના અપાટા લાગે;
 ત્હમે તાત આવી તારો તારો રે....ભવદરિયેથી.

પ્રાર્થનાપેટક !

શિખરણી—છંદ.

સુધન્વાની સ્હાયે, ઊલટ ધરો ધાયા હરિ ત્હમે,
 પુર્યો પંચાળીને, પટકુળ પ્રભુજી અણિ સમે;
 છતાં છોડી છાયા, ચપળ ચિત્ત આ કેમ ચળતું ? ૧
 દયાળું ઓ દાતા ! તમ લજનમાં તે ન લળતું.
 કરી સ્હાય સ્વામી, પ્રકટ થઈ પ્રહ્લાદ તણી ત્હેં,
 થયા ભીડ બ્હાલા, અરજીન તણા પ્રેમ ધરોને;
 છતાં લક્ષ્મી ત્હારી, હૃદય રસ લાવી નવ કરેં,
 વણાં ગોયાં ખાઈ ઊદર ભરવા કારણ કરેં ૨
 સ્વિકારી ત્હેં હુંડી, અરજ સૂણીને નરસિંહ તણી,
 અહલ્યાને તારી, પરમ ઇશ ઓ લાયક ધણી !
 તજી બીજી આશા, જગત પતિને હું નવ લળું,
 પડે ઊંધા પાસા, તદપિ તુચ્છ આશા નવ તળું. ૩
 મળ્યા મીરાંને તો, સરસ જશ પામી જગ વિષે,
 મળ્યા બાળા ધુને, અચળ પદ પામ્યો દશ દિશે;
 ઘણા ગોદા ખાતું, અધમ મન મ્હાડેં નવ ડરે,
 છતાં હે સ્વામિજી ! નજર અમિ રાખો દૌન પરે. ૪
 સુદામાની સાથે, વડોલ ગણી વર્ત્યા વિભુ ત્હમે,
 બચાવ્યો હા ! આપે, ગજ જળ વિષે ડુંબટી સમે;
 છતાં છોગાળાજી ! લજન તમ લાવે નવ કરેં,
 કરે મૃત્યુ માથે, તદપિ દિલ માંડી નવ ડરે. ૫

જમ્યા લાજી લાવે, વિદુર તુણી દાતા વશ થઈ,
 ખચાબ્યા ત્હેં રનેહે, ધરમ, ભીમ, લાખાગ્રહ મહિં;
 વળી આપી ગાદી, વિજય વરતાબ્યો દશ દિશે,
 ખિરાજેને ખ્યારા ! મુરલોધર મહારા મન વિષે. ૬
 કરે સેવા તહારી, પરમ દુઃખ ત્હેતું ઝટ ટળે,
 તરે આ સંસારે, અચળ સુખ ને વૈભવ મળે;
 ગુણે તહારા ગાતાં, સકળ જગ દેવો ઋષિ મુનિ,
 લગાવીને બેઠા, લજ્જન ધુન તહારી પશુપતિ. ૭
 તહમે ત્રાતા ! દાતા ! શરણ મુજને દેવો જગપતિ,
 વિભુજી વિખ્યાતા ! રહમ દિલ રાખો દૌન પ્રતી;
 ભણે વૃત્તો આઠે, મનન કરોને ' શંકર ' સદા,
 કરે નિત્યે પાઠે, વય વિષે ન આવે ભય કદા. ૮

ઈશ્વરની અદ્ભુત રચના!

કનરો (ઈસ તન ધન કી કોન બડાઈ)—એ રાહ.
 અજબ ખૂબી અવનિ પતિ તહારી, પાર શું પામું હું સંસારી ? અ.
 કોણ કીયાથી સૂર્ય પ્રકાશે ? કોણ ક્રિયા થકી વરસે વારિ ? અ.
 ઝાડ પહાડ કાણ કો' નિપજાવે ? કોણ કરે સૌની રખવાળી ? અ.
 પવન વાય છે કોણ કૃપાથી ? શ્રીફળમાં પ્રકટે કેમ વારિ ? અ.
 ગર્ભ વિષે જીવ કોણ જીવાડે ? કોણ કરે ઉત્પન્ન નરનારી ? અ.
 સકળ સૃષ્ટિને કો' નિપજાવે ? કોણ પલકમાં દે સંહારી ? અ.
 યામર નર 'શંકર' શું જાણે ? પહોંચી શકે ના કમી મતિ મહારી ! અ.

વસંતતિલકા—છંદ.

ત્રાતા તમે સકળના કરૂણા કરો છો,
દાતા તમે જગતના દુઃખને હરો છો;
આપો સુખુદ્ધિ અમને દરરોજ ખ્યારા !
સ્નેહે નમું સુખકરા પ્રભુજી અમારા.

આરતી :

જયદેવ ! જયદેવ !

જય ! જય ! પરમાત્મા, પ્રભુ જય ! જય ! પરમાત્મા;
અશરણુ શરણુ વિભુજી (૨) શ્રીધર ધરમાત્મા. જયદેવ.
સુખ કર્તા, દુઃખ હર્તા, દીનબંધુ દેવા-પ્રભુ દીનબંધુ દેવા;
ભવતારક ભૂધર છો (૨) સદા કરું સેવા. જયદેવ.
વિશ્વંભર, વનમાળી, સુખકર શામળીઆ-પ્રભુ સુખકર શામળીઆ;
નરહરિ, નટવર, નાગર (૨) બળદાયક બળીઆ. જયદેવ.
જગકર્તા, જગનાયક, જગદીશ્વર સ્વામી-પ્રભુ જગદીશ્વર સ્વામી;
અકળ કળા કરનારા (૨) નમું હું બહુ નામી. જયદેવ.
દૌન 'શંકર'ની અરજી, અંતરમાં ધરજો-પ્રભુ અંતરમાં ધરજો;
સદ્ગુણ ભક્તિ ભરજો (૨) મમ દુર્ગુણ હરજો. જયદેવ.

ધરના ગાંડા અને બહારના ડાહ્યા !

મનહર—છંદ.

કેળવણી ખાતા વિષે કેળવણી લીધી અમે,
કેળવણી આપી આખા દેશને સુધારીશું !
“ કન્યાનો વિકૃત બંધ કરો ” એવું બોલવાના,
અમારી કન્યાઓ વેચી મૂકી તો વધારીશું !
ભાષણ ભરડવાના “ બાળ લગ્ન બંધ કરો, ”
અમારી બાળાને નાની વયમાં વરાવીશું !
સુધારાના સાથી અમે પારકું ખુઝાવા જૈશું,
અમારા પોતાના ઘેર હોળી સળગાવીશું !! ૧
ઉત્તમ પુરૂષ અમે નાતરાં નક્કી કરીશું,
અન્ય જો કરે તો ઝટ તેને અટકાવીશું !
“ ગૃહીણીને સુખી રાખો ” એવી શીખ આપવાના,
અમારી પત્નિને ઊંઘે માથે લટકાવીશું !
હરામનું મેળવવા હિરમત અમોને ઘણી,
પારકું પકાવા માટે પ્રાણ પટકાવીશું !
અમારા પોતાના દોષ દબાવી રાખીશું અહા !
બીજાઓના દોષ કાઢી તેને ફટકાવીશું !! ૨
હાહરો.

દોષ જુએ ના આપનો, દે બીજાને શીખ;
શીખ દીએ ઝખ મારવા, એ જીવતરને ધીક.

લી.—“ પ્રકાશક ” મોહનલાલ લલુભાઈ, સોજતરીયા.

રા. “ નરમણિ ” નાં કેટલાંક કાવ્યો.

મોટું હોય તે નાનાને ખાય !

—•—
સવૈયા.

નીકનું નીર નાળામાં વહેતું, નાળાનું નદીઓમાં જાય,
નદીઓનું એકત્ર થઇને, મહાનદીમાં જઇ ઉભરાય;
મહાનદી તે કોણુ ખિચારી, જઇ સાગરે સદા સમાય,
આ સૃષ્ટિનો એજ નિયમ છે, મોટું તે નાનાને ખાય. ૧

ઝીણા જીવો ખાઇ સમુદ્રે, માછલીઓ ખહુ મોટી થાય,
વર્ગી એ માછલીઓ નિત્ય લોજન વડાં માછલાં કેરું થાય;
વડાં માછલાં વળતી સર્વે મગર મચ્છ મુખમાંડી સમાય,
આ સૃષ્ટિનો એજ નિયમ છે, મોટું તે નાનાને ખાય. ૨

ભરતીમાં ભરતી જઇ ભળતી, સાગર ઉપર વરસે મેહ,
ખળિયાના બે ભાગ વિશ્વમાં, નિયમ અનાદિ દીસે એહ;
જે મારે તલવાર જ તેની, લોક વાયકા એમ વદાય,
આ સૃષ્ટિનો એજ નિયમ છે, મોટું તે નાનાને ખાય. ૩

ગાય ચરે ઉભે વગડે જઇ, ઇશિ ઉગાવેલું તૃણ ખાય,
વાછરડાં આંચળથી છોડી, દૂધ માનવી તેનું ખાય;
ધાન ઉગાડે કણુખી તેનાં, ખાળક ચોટામાં વેચાય,
આ સૃષ્ટિનો એજ નિયમ છે, મોટું તે નાનાને ખાય. ૪

નાના જન મોટાને માટે જે જે જેહિમત ખેંચે બ્રાત,
ખદલામાં જે મળે તેમને, કાંઇ ન તેમાં હોય વિસાત;
કામ સખત જે કરે નોકરો, લાલ શેઠને તેનો જાય,
આ સૃષ્ટિનો એજ નિયમ છે, મોટું તે નાનાને ખાય. ૫

ગરીબને વળગાડી શેરો, કંપનીઓ બહુ સ્થાપન થાય,
 શેરતાણું કંઈ બ્યાજ મળે નહિં, ભાવ કદિ ઉતરતા જાય;
 એજંટોનું ચડે કમિશન, તેમાં ના કોથી કહેવાય ?
 આ સૃષ્ટિનો એજ નિયમ છે, મોટું તે નાનાને ખાય. ૬
 મોટાને નાનાની સોબત, અંતે નાનાને નુકસાન,
 લાલ મળે તો મોટા લૂંટે, કોને છે જગમાં એ ભાન ?
 સોનાના ચૂડાવાળીથી, દાતાણુવાળી જુઓ ઘસાય,
 આ સૃષ્ટિનો એજ નિયમ છે, મોટું તે નાનાને ખાય. ૭

રેતીના કણ જેવડો હું !

—હરિગીત—

મણુથી સુવર્ણ મપાય ત્યાં, કણ એક કોણ હિસાબમાં,
 બે બુંદ જળનું બળ કશું; અર્ણવ અખૂંટના આબમાં;
 માતંગ મોટા મહાલતા, શો એક મચ્છર માનમાં,
 આ સૂર્યમાળ અનંત હેઠ હું કોણ છું મેદાનમાં ? ૧
 ઝળહળ પ્રકાશે જ્યોત ત્યાં, ટગ ટગ કરેશું દીવડો,
 મેરૂ મહાન મુકાબલે, નહિ કાંકરાથી હું વડો;
 કુણુ તે બિચાઈ અંખરૂં, તરૂવર હજારો રાનમાં,
 આ સૂર્યમાળ અનંત હેઠ હું કોણ છું મેદાનમાં ? ૨
 વહીને અનંત યુગો ગયા, પ્રાણી થયાં ત્યાં કેટલાં,
 કો પાર પામે કાર્યનો, કરતાર કીધાં જેટલાં ?
 ગાજે મહિમા નાથનો-કંઈ, પત્ર સૃષ્ટિ-કિતાબ છે,
 નરમણિ નરમણિ ઘેર તબ તુજ, કદિ લવ હિસાબ છે. ૩

પંખિયો.

“ Behold the fowls of the air, for they sow not;
Neither do they reap, nor gather into barns;
Yet your heavenly father feedeth them. Are
You not much better than they? (Holy Bible).

—હરિગીત—

હે પંખિયો, પ્રભુની કૃતિના સરસ શિક્ષક, પંખિયો,
કવિ-હૃદય-સાગરના હિલાવન,^૧ સ્વયં^૨ જ્યોતિ, પંખિયો;
નિરમળ, નિરામય,^૩ નેકી ને આનંદી જીવડા પંખિયો,
શાણાં, સરળ, સંતોષની સાક્ષાત્ પ્રતિમા, પંખિયો ! ૧
ચીંચીં કરતાં સાંભળી, ખેંચાય ચિત્ત મમ તમ ભણી,
તરણું મુખે તમ દેખી થાયે, હામ હૈયામાં ઘણી;
ચાંચોની મસ્તી જોઈ, મુખથી વાહ વાહ વદાય છે,
તમે મધુર જીવન વિષે કંઈ કંઈ વિચારો હા ! થાય છે. ૨
જાઓ ગમે ત્યાં તમે ઉડી, ગાઓ ગીતો જે ગમે,
ચિંતા વગર જૂથો તમારાં વૃક્ષ ઉપર નિત્ય રમે;
નહિ શીખવાનું ઘણું તમને, શિખ્યું તે ભૂલતાં નથી,
મુખમાં જીવન ગાળવા તમને, રીત કોણ ગયું કથી ? ૩

૧ ચંદ્રમાની પેઠે કવિના હૃદયસાગરને હલાવનાર. ૨ ચંદ્રમાની
પેઠે પારકું તેજ વહોરનાર નહિ પણ સ્વયંજ્યોતિ પ્રેરણા પ્રુદ્ધિવાળાં—
અર્થાત્ self made. ૩ નિષ્પાપ.

રે મીઠાં, મુજને કહો, શાં પુન્ય કીધાં છે તમે ?
 અથવા હશે ગત^૧-જન્મમાં તપ કેટલાંક તખ્યાં તમે ?
 કે વધુ અછલવાન અમ કરતાં, જરૂર હશે તમે ?
 સાચું કહો સુખ ચેનમાં શાથી સદા શોભ્યાં તમે ? ૪
 ઘર બાંધતાં ગાયા કરો છો, ગાઓ ચારો લાવતાં,
 આલે ઉડતાં, ખેસતાં, ગીત ગાઓ છો મન લાવતાં;
 હરદમ સુરક્ષિત^૨ શિશુ પેઠે, કિલ્ખિલાટ કરો તમે,
 સંસારના ઊના પવન તમ-^૩વતી કોણ કહો ખમે ? ૫
 ચડતી પછી પડતી, ઉદય ને ^{૪-૫}અસ્ત, જગમાં ચાલતાં,
 સ્થિર નહિ એક સ્થિતિ સદા એ બોધ અમને આલતાં;
^૬જ્યાં સમય સાથે ભેટતાં, હારી ગયા શાણુ સહુ,
 દરકાર વણુ તદ્દપિ તમોને, નિત્ય ફરતાં હું ^૭લહું ! ૬
 લાંબા વિચારો નર કરે, પણ શાંતિ તેને નવ થતી,
 વણુ-વિચારે ઓ બહાલડાં, છે એક ‘નિશ્ચય તમ મતિ;
 બોદતાં ઊંડા બોપ નરને આજ ^૮તક નહિ કંઈ મળ્યું,
 શાથી તમે નિજ જન્મથી, ફળ ચાખતાં આબ્યાં ગળ્યું ? ૭

૧ પૂર્વ જન્મમાં. ૨ સારી પેઠે રક્ષાયેલાં બાળકો કે જેના ઉપર
 માબાપ રૂપી છત્ર મોજૂદ છે એવાં. ૩ તમારી વતી-તમારે બદલે.
 ૪ આ શબ્દો પ્રથમના શબ્દોને બળ આપતા હોવાથી પુનરુક્તિ દોષ
 થતો નથી. ૫ ઉદય ને અસ્ત એ ચાલતાં ક્રિયાપદનો કર્તા છે.
 ૬ જે જગતમાં. ૭ નજરમાં લડી છું. અર્થાત્ દેખું છું. ૮ એક
 નિશ્ચયવાળી બુદ્ધિ-(વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિ રેકહ કુરુનન્દન ગીતા.
 અધ્યાય બીજો) ૯ આજ સુધી.

કે' છે, જગતમાં માનવીનું જીવન ઉત્તમ છે સહુ,
 પ્રત્યક્ષ આજ પ્રમાણુ જોતાં, સત્ય એ કયમ હું કહું ?
 દિલમાં સુખી જે નથી તેને કોણુ નર-ઉત્તમ કહે ?
 વ્યાધિનો પર્વત છાતી માથે, કેમ દિલ સુખમાં રહે ? ૮
 વ્યાધિ નથી કરતો જરા, તેને જનાવર જન કહે,
 વ્યાધિનું જોરી વૈતરૂં, કુણુ તથાપિ ^૧કાંદો લહે ?
 રે મીઠડાં ! તેથી હું માનું, મધુર જીવન તમ તણું,
 કહોની મળે એ શી રીતે, ^૨વિનવી વહાલાં, વળી લણું. ૯
^૩આહે મને જગ સહુ હસે, આહે મને ભોળો લણે,
 આહે વિચારો માહ્યરને હવાઈ ખ્યાલો ગણે;
 મારી તમાચો ભલે સુખને લાલ તેઓ રાખતા !
 દેખું ન માનવ કોઈ સુખનો સ્વાદ સાચો આખતા ! ૧૦
 વિદ્યા, વિવેકો, નીતિ, રીતિ, અમારે શિખવી પડે,
 દુષ્યાખ્ય બૈલવની અમોને, લાલચો પ્રતિપજ નડે;
 વળી ભેદ છોટા ને વડાનો, માન ને અપમાન છે,
 માથું ખિચાડું આ ખરે, ખટપટ તણુંજ મકાન છે ! ૧૧
 ચોરી, દગલખાજ, જૂઠાણાંના પ્રસંગો આવતા,
 મતભેદમાં ભૂલી અમે ટંટા લડાઈ મચાવતા;
 સાડું અને નરસું સમજવામાં વખત વીતે ઘણો,
 કંગાળ કિસ્સો જાણવો, અમ લાખ^૪-મતિ માનવ તણો. ૧૨

૧ કાંદો કાઢવો, એટલે લાલ ખાટવે. ૨ વિનંતિ કરીને. ૩
 અગર જો. ૪ “ સોમત સડસડી, લાખમત લડખડી ” એ લોકવાર્તા
 યાદ કરવી.

હુંકું, અનિશ્ચિત, અને નિર્જળ, તમારું જીવન ભલે,
સંતોષ, શાંતિ, સરળતાની મિઠાશ દ્યો છો પ્રતિ પળે;
દુઃખ-પાપ-આધિ-ઉપાધિના, કડવા જમાના જીવવા,
એથી ભલું હુંકું જીવન, શાંતિ-મુધા છે જ્યાં પિવા ? ૧૩

મીઠી તમારી મંડળીમાં, મહાલલું મુજને ગમે,
અંશિયશનને પટુ પાંજરેથી મોકળું થાવું ગમે;
નિષ્કપટ હસતું જોઈ જગને સદા હરખાવું ગમે,
ઊડી ઊડી તમ સાથ, મંગળ દેશમાં જાવું ગમે. ૧૪

ક્યારે બિચારાં માનવી કંગાલિયતથી છૂટશે ?
ક્યારે તમારી પેઠ આનંદમાં ખળના લૂંટશે ?
ક્યારે દૃઢ્યના તાપ એના, શમી સર્વ જશે, કહો ?
ક્યારે સમાનપણની દાલત દિવ્ય પ્રાપ્ત થશે અહો ? ૧૫

(ઉત્તર)

કૃત્રિમ સાધનમાં નથી સુખ, એ સમજતાં શીખશે,
ધન્ય તણી ઇચ્છા વિષે, સંતોષ ધરતાં શીખશે;
અટપટા ^૩એટીકેટનાં બંધન તડોતડ તૂટશે,
ત્યારે બિચારાં માનવી, કંગાલિયતથી છૂટશે ? ૧૬

---

૧ જે જીવનમાં શાંતિરૂપ અમૃત પિવા મળે તે જીવન હુંકું હોય
તોપણ બેહેતર છે. ૨ Ambition-મહત્વાકાંક્ષા. ૩ etiquette
ઉપર ઉપરનો વિવેક.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
અર્પણ પત્રિકા	૩
પ્રસ્તાવના.	૪
ઉપોદ્ધાત	૫
પ્રાર્થના	૧૩
મંગળકાવ્ય.	૧૪
ગઝલમાં ગુલતાન	૧૫
વિભુ-વાક્ય.	૧૬
નૈતિક-કાવ્ય.	

નીતિ વિષે	૧૭
“અદલ ઇન્સાફ તહારો છે.”	૧૮
ભુરી આદત યાને દુર્ગુણદર્શક	૧૯
પરોપકાર	૨૦
ખુશામતથી રાજી થનારને	૨૧
“યુવાની તો દિવાની છે.”	૨૨
“નહિ સાહસ કરો કોઈ.”	૨૩
સોનેરી શીખામણ.	૨૪
“જનુની જણુ તો જણુ જન એવા.”	૨૫
“જનુની ના જણુજે જન એવા.”	૨૬
“અમારા કંથના માટે.”	૨૭
“પતિવૃત પ્રાણથી ખ્યાઈ.”	૨૯

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ઇશ્કનો અન્તમ.	૩૦
“શયતાન કે સફો ? ”	૩૧
સદ્ગ વિષે.	૩૨
નિંદાખોરને અર્પણ.	૩૩
કુટિલ સ્ત્રીનો વિશ્વાસ ન કરવા વિષે.	૩૪
વ્યભિચારી વિષે	૩૫
વ્યભિચારી સ્ત્રી પ્રત્યે	૩૬
વ્યભિચાર વિષે....	૩૭
યુવાની વિકાર	૩૮
અદેખા વિષે	૪૦
અપંગોની યાચના.	૪૧
ઐક્યતા....	૪૨
કઠણ હૃદયવાળા ધનવાન	૪૩
ધનવાન અભિમાની સગાને ઠપકો	૪૩
જેવા દેવ તેવી પૂજા.....	૪૪
“એવી દયાને શું કરે?”	૪૫
ઢાંગી ધર્મગુરુનું ધર્તીંગ.	૪૭
ઢાંગી વૈરાગીને....	૫૦
યોગીને આમંત્રણ.	૫૧
“ઝખ મારવા.”	૫૨
કન્યાવિક્રય વિષે	૫૩

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ક્રોધ વિષે.	૫૫
“તે દુનિયાના દેવતા.”	૫૫
બેવડા મંડળીના મેનેજરની	
આમંત્રણ પત્રિકા. ...	૫૬
બાળલક્ષ્મ વિષે....	૫૮
“તું શું કરે ?”	૫૯
“તો શું ?”	૬૦
લંબાકુની બીડી વિષે.....	૬૧
દારૂના દોષ વિષે.	૬૧
દારૂના દુર્ગુણ વિષે.	૬૨
મધપાન નહિ કરવા વિષે	૬૩
મિત્રતા ઉપર દૃષ્ટાંત	૬૩
વચન પાળવા વિષે.	૬૪
વિવેકબ્રષ્ટ નહિ થવા વિષે.	૬૫
ગર્વ વિષે....	૬૬
“તો શું થયું ?”	૬૬
યોગી કે ઢાંગી ?	૬૮
કન્યાવિક્રયનો-“કબાલો”	૬૯
શૃંગારિક-કાવ્ય.	
પુણ્યવાનનેજ મળે.	૭૧
“અલબેલું ઐશ્વર્ય આવેછે.”	૭૨
“મોહક મુરલી.”	૭૩
“મનહર મુરલી.”	૭૩
“વનમાં વાંસલડી વાગે છે.”	૭૪
કૃષ્ણની બાળલીલા.	૭૫

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ગોપીની ક્રિયાદ.	૭૫
રાધા વિયોગી કૃષ્ણ.	૭૬
હોળી વિષે.	૭૬
ખ્યારને આવકાર.	૭૭
“અહાહા ! આજ છેહોળી”	૭૮
પ્રેમચેષ્ટા.	૭૯
“બંસી બળનેવાલા”	૮૦
પ્રિયાના રૂપની પ્રશંસા	૮૧
વીરહી વામાનું ખટકતુનું	
અવલોકન.	૮૨
અલૌકિક ખ્યારમાં મસ્તાન	૮૪
“વક્ષાપર જક્ષા.”	૮૫
સ્ત્રીમાં વશીકરણ છે.....	૮૭
“પાનની બીડી.”	૮૮
કનૈયાની-બંસી....	૯૦
વૈરાગ્ય-કાવ્ય.	
વૈરાગ્ય વિચાર.....	૯૧
“પીવાદે ! જ્ઞાનની ખ્યાલી”	૯૨
મસ્તાન ફકીર	૯૩
વૈરાગી થતાનો સંસારી	
સાથે સંવાદ	૯૪
મનને ઉપદેશ	૯૬
જીવ હંસ પ્રત્યે	૯૮
પદ-બ્રષ્ટ થયેલો લૌકિક	
ખ્યાર.	૯૮

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ત્યાગીના વિચાર	૧૦૧
માયાનો તિરસ્કાર.	૧૦૧
“બસએકદિનેમરવુંજળરે” ૧૦૨	
“પલકમાં પ્રાણુ જાવાનો.” ૧૦૩	
મન સમજ !	૧૦૪
મરણ પથારીપર પશ્ચાતાપ ૧૦૬	
પસ્તાવો	૧૦૭
ભ્રમરના દૃષ્ટાંતથી મનને	
શીખામણુ	૧૦૮
સાથે શું લઈ જઈશ ? ૧૦૯	
ભૂલેલા ભમરાને.	૧૧૦
ઉન્મત્ત થયેલા જીવ-હંસને	
ઠપકો	૧૧૧
મહારી દુર્બુદ્ધિ કાપો ! ૧૧૨	
હિ નાથ મહેને તારો !	૧૧૩
“મહારીનજરપહોંચે નહિ” ૧૧૪	
જાગ્યો કોણ ?	૧૧૫
શું ગ્રહણ કરશે ?	૧૧૫
દુઃખોદ્દગાર !	૧૧૬
સંપૂર્ણ સુખી કોઈ નથી. ૧૧૭	
રામનામ રટવા વિષે.	૧૧૮
“છતાં જગનાથ ના જોયા” ૧૧૮	
“નકામી જીંદગી એવી.” ૧૧૯	
“અમારું સજું ના કોઈ” ૧૨૨	

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ફરિયાદ....	૧૨૩
મનને શીખામણુ	૧૨૫
મન પ્રત્યે !	૧૨૬
જીવડા જાગીને જો !	૧૨૭
“રે! રે! તથાપિ તુજને	
નવ ભાન આબ્યું.”	૧૨૮
“ગાડું અધવચ અટક્યું” ૧૨૯	
“ક્યમ ચાલશે.”	૧૩૦
તહમારો અને અમારો પંથ	
ન્યારો છે.	૧૩૧
પ્રસ્તાવિક કાવ્ય.	
કર્મની વિચિત્રતા	૧૩૩
કુદરતને !	૧૩૪
ઢાનો કે દિવાનો ?	૧૩૫
મહારીમીઠીકોયલનું મહોત! ૧૩૭	
“બાળી એ નોકરી કરવી” ૧૩૮	
કિસ્મતનો આંક !	૧૪૦
ચાલૂ જમાનાનો સુધારો. ૧૪૧	
સુધરેલાનો સંતાપ	૧૪૩
પરપોટા પેઢીના મેનેજરની	
મનોભાવના.....	૧૪૫
પરપોટા બેંકના મેનેજરનો	
ભવિષ્યમાં ભૂસ્કો.	૧૪૭
“કુંકાયો વા દેવાળાનો” ૧૫૦	

વિષય.	પૃષ્ઠ.
વાંઘની વિનંતી.	૧૫૨
“મમ કર્મ કાં આ’લું ઘડયું” ૧૫૪	
બેવફા ભરથારને !	૧૫૬
પરીક્ષા વિના નકામું....	૧૫૭
પેટ વિષે	૧૫૯
નિદ્રાને વિનંતી	૧૬૦
ગરજ વિષે.	૧૬૧
સુખી ગૃહસ્થાશ્રમ.	૧૬૨
અંતરનો દાહ.	૧૬૩
દ્વિજ દુર્દશા....	૧૬૪
“મનહરણુ માતા નવમરો” ૧૬૬	
સહુથી સરસ કોણુ ?....	૧૬૭
હું આગસુ કે, તું ?... ૧૬૯	
બેમાં જૂઠો કોણુ ?	૧૭૦
દલાલી વિષે.	૧૭૧
ચોપાટીની લહેર !	૧૭૨
ગાયોનો પોકાર !	૧૭૩
ગૌરક્ષા કરો !....	૧૭૪
“ધનરાજસવારી આવેછે” ૧૭૫	
વર્ષાઋતુનું વર્ણન.	૧૭૬
“ચમત્કારે નમસ્કાર !” ૧૭૭	
“ભૂંગળ વિનાની ભવાઈ” ૧૭૮	
કર્કશાનો કંથ !	૧૮૦
મુંબઈનીધર્મીટ્રેશન શેઠાણી! ૧૮૨	

વિષય.	પૃષ્ઠ.
એક અદેખા કવિતું કલ્પાંત! ૧૮૪	
બુશામત !	૧૮૫
ગ્રીષ્મઋતુની પીડા !	૧૮૭
“ક્ષયરાજ સવારી આવેછે” ૧૮૮	
પારસી ભાઈઓને સાલ	
મુબારક.	૧૯૦
પારસી ખિરાદરને લગ્નની	
મુબારકબાદી	૧૯૧
પારસી બુચીને નવજોતની	
ભલી દુઆ !	૧૯૧
પારસી બુચીને નવજોતની	
ભલી દુઆ !	૧૯૨
દક્ષિણ આફ્રિકામાં સત્યા-	
ગ્રહની લડત !	૧૯૩
સ્વભોગ આપનારા સત્યા-	
ગ્રહીઓ !	૧૯૬
ગોખલે અને ગાંધી.	૧૯૭
પત્નિ પ્રેમ પરીક્ષા.	૧૯૯
ટોળક બંધુને સવિનય	
વિનંતિ	૨૦૫
કૈંક વર્ષે નિદ્રામાંથી જાગત	
થયેલું બાળક....	૨૦૯
હળધરવાસનો ગરબો,...	૨૧૧

વિષય. પૃષ્ઠ.

શહેનશાહ જ્યોર્જનું હીં-

દમાં આગમન. ૨૧૪

નામદાર શહેનશાહ જ્યોર્જ

લલે પધારો ! ૨૧૫

રાજ્યાભિષેકનો શુભદિવસ ૨૧૭

“યુવાની શું ગઈ ચાલી ?” ૨૧૯

એ નિશ્ચય નકે જશે. ૨૨૦

માપ્રી અને સલામ ! ૨૨૩

નૂતન વર્ષે-હીંદદેવીની શુ-

ભાશિષ ૨૨૪

કથા-કાવ્ય.

નિર્ભાગી નિર્મળા ૨૨૫

બ્રહ્મહત્યા ! યાને આપ-

ધાત કે ખૂન ? ૨૫૫

સ્તુતિ-કાવ્ય.

હળધરવાસમાં મહાદેવ

પારાસુરના શુભ સ્થાનનું

સ્મરણ. ૨૮૬

પ્રાર્થના. ૨૮૭

સનમની સ્તુતિ. ૨૮૮

ગણપતિની સ્તુતિ. ૨૮૯

સરસ્વતિની સ્તુતિ. ૨૯૦

ઈશ્વરની સ્તુતિ.... .... ૨૯૧

મોહનની માયાની સ્તુતિ ! ૨૯૨

સૂર્યની સ્તુતિ ! ૨૯૩

વિષય. પૃષ્ઠ.

સાગરની સ્તુતિ ! ૨૯૩

પ્રભુ સ્તુતિ ! ૨૯૪

સ્તુતિ ! ૨૯૫

મહાદેવનો ગરબો ! ૨૯૬

શિવ સ્તુતિ ! ૨૯૭

શંકરના ગુણનું ગાન ! ૨૯૮

અંબિકા સ્તુતિ. ૨૯૯

હનુમાનની સ્તુતિ ! ૨૯૯

ગુરૂ સ્તુતિ ! ૩૦૦

રણછોડજીની સ્તુતિ ! ૩૦૧

સર્વની સાથે પ્રભુસ્તુતિ ! ૩૦૨

ગોવિંદના ગુણનું જ્ઞાન ! ૩૦૩

પ્રભુ સ્તુતિ ! ૩૦૪

પ્રભુને વિનંતી ! ૩૦૪

પ્રાતઃકાળમાં પ્રભુની પ્રાર્થના ! ૩૦૫

ડાકોરના રણછોડજી વિષે ! ૩૦૬

એક અરજી ! ૩૦૭

ભવ દરિયેથી ઉગારો ! ૩૦૮

પ્રાર્થનાષ્ટક ! ૩૦૯

ઈશ્વરની અદ્ભુત રચના ! ૩૧૦

આરતી ! ૩૧૧

ઘરના ગાંડા અને બહારના

ડાહ્યા ! ૩૧૨

રા. “નરમણિ”નાં કાવ્ય. ૩૧૩

ખાસ વાંચવા લાયક પુસ્તકો. સચિત્ર સંગીત મંગળમય.

લેખક:-“ મણિકાન્ત.”

નવિન ગઝલોના વધારા સુધારા સાથે છઠ્ઠી આવૃત્તિ છપા-
ધને બહાર પડી છે. ચાર સુંદાર ચિત્રો તથા ત્રણ રંગમાં ચિત્ર-
યુક્ત આર્ટપેપરનું મનોહર પુઠું. કી. રૂ. ૦-૫-૦.

સોજતરીયા અધર્સ:-મુંબઈ નં. ૨.

સચિત્ર નિર્ભાગી નિર્મળા.

લેખક:-“ મણિકાન્ત.”

પ્રિયમદ્યાના સુધારા વધારા સાથે ચોથી આવૃત્તિ છપાધને
બહાર પડી છે. સુંદાર આર્ટપેપરનું ચિત્રવાળું પુઠું તથા, નાયક,
નાયિકા ભાવમય ચિત્રોયુક્ત લગભગ ૭૦ પેજનું મનોહર
પુસ્તક કી. રૂ. ૦-૪-૦.

સોજતરીયા અધર્સ:-મુંબઈ નં. ૨.

બહારે વસંત.

લેખક, “વસંત” ની ગઝલો તેમજ તેમનાં ખીખાં રસ-
મય, ભાવનામય તથા બોધક કાવ્યોનો સંગ્રહ કી. રૂ. ૦-૪-૦

સોજતરીયા અધર્સ:-મુંબઈ નં. ૨.

